

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Kiemelt közlemények

ZOLTÁN JOBBÁGY: Kautilya's Arthashastra, Hybrid Warfare and the Fractal Nature of Military Thinking

M. TAKÁCS PÉTER: A 21. század eleji háborús dinamikát befolyásoló tényezők

TRAPP LÁSZLÓ: A Magyar Honvédség létesítményeinek fegyveres védelmét ellátó önkéntes védelmi tartalékos állomány intézkedéstaktikai felkészítése

18. évf. (2025)
4. szám

ISSN 2060-0437 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Hadtudományi Szemle
A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának
tudományos folyóirata
ISSN 2060-0437 (elektronikus)

Főszerkesztő:
Dr. Csengeri János őrnagy

A szerkesztőbizottság elnöke:
Dr. Balla Tibor ezredes

A szerkesztőbizottság tagjai:
Dr. Csengeri János őrnagy
Pavel Foltin (Csehország)
Dr. Forgács Balázs alezredes
Dr. Hausner Gábor alezredes
Dr. Hettyey András
Dr. Jobbágy Zoltán ezredes
Dr. Miroslav Kelemen ny. dandártábornok (Szlovákia)
Dr. Molnár Anna
Dr. Négyesi Imre ezredes
Dr. Ujházy László ezredes
Dr. Ujházi Lóránd

A szerkesztőbizottság titkára:
Kállai-Nyári Éva

Szerkesztőség:
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
Hadtudományi Szemle
1101 Budapest, Hungária krt. 9–11.
Levelezési cím: 1581 Budapest, Pf. 15.
E-mail: hadtudomanyiszemle@uni-nke.hu

Kiadó:
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu
A kiadásért felel: Dr. Deli Gergely rektor
Olvasószerkesztők: Bujdosó Hajnalka, Farkas-Nagy Judit, Gergely Zsuzsánna,
Resofszi Ágnes
Borítókép: P. József főtörzsőrmester (MH 2. KRDD)

Tartalom

HADMŰVÉSZET

Zoltán Jobbágy: Kautilya's Arthashastra, Hybrid Warfare and the Fractal Nature of Military Thinking	5
Lóránt Szabolcs: Mesterséges intelligencia és legitím autoritás a modern hadviselésben	19
M. Takács Péter: A 21. század eleji háborús dinamikát befolyásoló tényezők	37
Trapp László: A Magyar Honvédség létesítményeinek fegyveres védelmét ellátó önkéntes védelmi tartalékos állomány intézkedéstaktikai felkészítése, valamint annak tapasztalatai	53

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Bartos Mónika: Béke vagy békétlenség	67
Fári László Márton: Fenyegetés és elrettentés, különös tekintettel a kommunikációra az ókorban	95
Gregóczki Gergő: Törökország védelmi iparának fejlődése az Oszmán Birodalom végnapjaitól a 20. század végéig	105

BIZTONSÁGPOLITIKA

Dikács Csaba: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg – terrorszervezetből nemzeti haderő?	123
Seprényi Patrik: Az új technológiák problematikájának megjelenése a NATO biztonságfelfogásában	139
Solymosi Loránd: Globalizációs paradigmák ütközése a 21. században	155

ÁLTALÁNOS

Burány Judit: A katonai jelzések rendszerezése – 2. rész	169
Gergi Erna: „Erős hit, erős akarat”	207

Zoltán Jobbágy¹

Kautilya's Arthashastra, Hybrid Warfare and the Fractal Nature of Military Thinking

Abstract

This article claims that addressing the hybrid nature of conflict, there is scope for new definitions, concepts, assumptions and generalisations at various levels of abstraction. By establishing connections to prior classics, each method contributes to the meaningful synthesis or combination of vast volumes of knowledge to enhance comprehension of real-world events. As a philosophy of warfare, hybrid warfare is successful, enhances research value, and creates maturity of a corpus of war knowledge. Still, every theory of war entails theorising about irregular, fragmented patterns with different levels of intricacy. The Arthashastra, an epic work by Kautilya, clarifies that any such allusion could compromise a solid comprehension of the message and theoretical implications of hybrid warfare. It detaches theory from its practical relevance and forbids decoding particular historical circumstances.

Keywords: fractals, theory, Arthashastra, Gerasimov, hybrid war

Introduction

Benoit B. Mandelbrot once said that a large portion of geometry is cold and dry. This is reflected in most theories of social science research, particularly military ones.² Interestingly, scholars have bifurcated opinions about using theory in social science research. While some argue that undertaking social science research requires particular abstraction in the form of theories, others counter that the nature of research determines whether or not theories should be applied. Bifurcation illustrates how most theoretical explanations of real-world phenomena in social science research lack a strong empirical component. This remains true even though theories can be crucial to scientific research on various social phenomena by providing the

¹ Associate Professor, Ludovika University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, e-mail: jobbagy.zoltan@uni-nke.hu

² MANDELBROT 1983: 1.

strongest foundation, defining and combining ontology, epistemology, methodology and technique.³ Theories are helpful for social science investigation because they encompass assumptions, definitions, concepts and generalisations to elaborate and explain real-world phenomena, even with the seeming bifurcation. Theories of social science research are heuristic because they direct and encourage the expansion of relevant knowledge at various abstraction levels. They help in the meaningful synthesis or combining of vast amounts of information to improve the understanding of real-world events. In social science research, theories play a vital role by enhancing research value and contributing to developing a sound corpus of knowledge.⁴ Theories are formal generalisations, often lacking depth, generating caricature-like ontologies and nearly pointless epistemologies. The result is loss of true meaning and diminishing value. Therefore, theorising about conflict and war entails theorising about erratic and fragmented patterns that exhibit entirely dissimilar levels of intricacy and explain why certain aspects of battle endure for ages, only to be met with repeated rediscovery. According to Clausewitz, the renowned Prussian war theorist, the most beneficial aspects of battle are statistical and chance elements, which he called *friction*. It is crucial to note that all social science research theories, encompassing theories of war, always serve as frameworks; thus, they remain unaffected by scale and size of conflict, a medium that holds it, methods of conflict it employs, and extent of violence it encompasses. Hence, the erratic and disjointed pattern of war reflects universal or general premises.⁵

War as natural form

Since the demise of the bipolar world order, many ideas about how to properly wage war have surfaced. Much ink has been poured on filling various expressions such as Revolution in Military Affairs, Shock and Awe, Network-Centric Warfare, Rapid Decisive Operations, Effects-Based Operations, Unrestricted Warfare and Hybrid Warfare with meaningful content. This is supported historically by a versatility of influential theorists of war just to name Sun Tzu, Kautilya, Machiavelli, Clausewitz, Jomini, Liddell Hart, Triandafilov and Gerasimov. The reason for the abundance of theories and theorists comes from the attempt to apply theories within social science research, including military science research to explain the discrepancies between empirical observations and theoretical explanations stemming from deterministic or indeterminate structures. This becomes increasingly evident because a heuristic understanding of irregularities typically does not conflict with determinism, unless there are no conditions that determine its occurrence.⁶ Knowing the conditions for an irregularity to occur precisely is impossible; however, one can feel assured about those conditions. This sureness, for example, is reflected both in Kautilya's Arthashastra and

³ VAN DER WALDT 2021: 1.

⁴ VAN DER WALDT 2021: 3–4, 9.

⁵ MANDELBROT 1983: 1–5; CLAUSEWITZ 1993: 138–142; BRODIE 1949: 471–475; CREVELD 1991: 157, 218; ROBBINS 1987: 25–49; HOOKER 2011: 4.

⁶ LORENZ 1993: 157–160.

the so-called Gerasimov Doctrine that are the heart of this article because one can create correlations between statistical qualities, but has less success with individual events and their properties. The capacity to consider statistical traits of elements associated with events is reflected in various statistical variables. Therefore, since both possibilities are compatible with real-life, whether events occur in a deterministic or heuristic form is irrelevant. Thus, the debate about whether structures are deterministic or heuristic in warfare amounts to little more than inconclusive controversy, as both suggest unpredictability. Natural forms are referred to as deterministic and heuristic structures since they reflect events and phenomena that are visible to us. They are isomorphic structures found in many areas of human study, including economic societies, biological cells, organism populations, and, in our instance, war. One way to conceptualise natural forms is as a *natural system* or a *natural complex*. They have different attributes even though they both relate to the same thing. In contrast to a natural complex that exhibits intentional shapes and harmonious interactions among its components, a natural system reflects random shapes and topographic relationships among its elements and components.⁷ Therefore, each particular natural form can be analysed as natural system or complex. While both constructs represent unpredictability, their distinction lies in subjective interest. A natural complex comprises interdependent constituents that cannot be separated without altering its identity. In such a well-organised division of labour, one constituent's specific function naturally complements others' roles. Since a natural complex responds differently to the same stimuli, non-determinism is the cause of its unpredictability. The fact that the constituents of a natural system are distinct but not independent of one another suggests that they function as arbitrary and exogenous impetuses. Despite their separation, they share an unbreakable chain-like integrity. Therefore, human ignorance of all the variables at work leads to the unpredictability of a natural system, and one comes across determinism where topographic interactions are efficient causation.⁸ It is possible to view war as a natural form and subject of social science investigation as both a deterministic and a heuristic phenomenon, with the distinction arising from the respective inquiry rather than the underlying characteristics. Like systems such as rainforests or the weather that can be practical and heuristic in real-world occurrences, war is a natural phenomenon characterised by irregular and fragmented patterns that can be modelled and explained by mathematically deterministic chaos models.

Arthashastra of Kautilya

War as natural form is also reflected in the many similar concepts in Kautilya's epic work, the *Arthashastra* that discusses erratic and disjointed patterns of war to develop a useful theory. The book is a historical Indian text concentrating on military tactics, economic policy and governance. It was primarily written in Sanskrit around 2,300 years ago and dedicates an entire chapter to war and defence. In this chapter just

⁷ NAGEL 1979: 317–335; KHALIL 1990: 11–20.

⁸ KHALIL 1990: 21–31; BUCHLER 1966: 1–51.

mentioned, Kautilya focuses on four different battles relevant to national security and modern warfare. Kautilya also contends that battling an opponent involves more than just combat. He asserts that, while *Prakasayuddha* represents open warfare or legitimate war, it appears as a set-piece fight, whereas *Mantrayuddha* represents the exercise of diplomacy. While *Gudayuddha* is a clandestine war that employs covert approaches to achieve a goal without direct combat, *Kutayuddha* denotes a hidden conflict centred on psychological warfare, encompassing treachery.⁹ "Covert activities" encompass agents, secret spies, services, as well as illegal operations, as explained in the Arthashastra. In particular, it says: "Miraculous results can be achieved by practising the methods of subversion."¹⁰ This includes induced propaganda that uses advertising and other means to release negative impacts on the opposing soldiers' cognitive areas.¹¹ Many of these tools might make victory very easy, comparable to most wars in the contemporary world. On the other hand, modern weapons have evolved significantly and do not require the adversary to be physically present in targeted areas. Kautilya recommended four *Upayas* (solutions): *bheda*, *dana*, *danda*, and *sama*, which refer to using every method at one's disposal to accomplish one's goals.¹² *Bheda* is for dissension, discontent, rupture, influence operations, or information; *danda* for using force and punishment; *dana* for economic gratification, compensation, gifts, and *sama* for diplomacy and conciliation. It becomes evident that identical structures that were discussed in Kautilya's epic volume millennia ago are present in today's non-linear, unrestrained, grey zone and irregular battle. In essence Kautilya treated the fractal nature and hybrid attributes of war as natural form millennia ago. Covert operations, information warfare, deception, propaganda, subversion, sabotage, conventional and nonconventional conflict, and other ideas are similar to the ones stated above. He distinguishes between six categories of troops, each with unique traits. *Maula* refers to the regular standing army that comprises the nation's indigenous people who support and rely on the monarch. These soldiers receive ongoing training because of their inherited allegiance to royal family, which the king honours. *Bhrīta* is a regional army mobilised from the nation's respected citizens for a specific campaign. *Sreni* stands for organised native militias that work together because they share the king's interests. *Mitra* describes troops appointed or hired from other monarchs by agreement, or friendly troops of an ally. The king can use these forces whenever he wants, wherever, and for purposes that align with his own. *Amrita* describes alien forces that end up fighting for the monarch for their own resolutions. *Atavi* is a tribal force from the jungle who fight for the king under the leadership of their chiefs. Given the six different sorts of troops, Kautilya suggests that it is better to mobilise forces at the initiative's beginning rather than later.¹³ Kautilya distinguished between two types of fights. When the king's army is superior, provoking the enemy's camp is successful, all safety protections were taken, and the terrain suits him, an *open battle* should be fought. If following requirements are unmet, *deceptive wars* should be fought. In this

⁹ KAUTILYA 1992: 676.

¹⁰ KAUTILYA 1992: 462–464.

¹¹ KAUTILYA 1992: 689–690.

¹² GAUTAM 2013.

¹³ KAUTILYA 1992: 683–684.

scenario, the monarch will strike when enemy soldiers are unprotected, suffering from calamity, or on less appropriate terrain than the enemy.¹⁴ Kautilya recommends that the best elements of the army be separated and kept out of the enemy's line of sight before forming the battle formation. Better terrain, timing and training determine the outcome when the fighting formations are evenly matched.¹⁵ In regards to the siege, he claims that psychological warfare can be used to frighten the people, raise the spirits of their own soldiers, undermine the enemy's high officials, or depopulate the enemy's territory before the siege is established. Another strategy would be to kill the enemy after drawing him away from the fort's defences using various clandestine techniques. Another approach could involve secretly embedding your troops inside a fort and capturing it from within. Another alternative is to cut off the enemy's supplies so they cannot survive the siege. He also promotes using four strategies of gifts, sowing dissension, conciliation and force to persuade the opponent to surrender. By faking the withdrawal of the siege and using various kinds of individuals to persuade the enemy that it is safe for him to exit, only to face death, it is possible to fool him into leaving the fort. Overall, Kautilya lists five strategies for capturing a fort: psychological warfare, enticing the enemy away, causing him to become weak, besieging him and attacking the fort directly. Therefore, the last option would be to lay siege and attack the fort directly. Regarding psychological warfare, Kautilya lists techniques including bribing enemy chiefs, demonstrating omniscience and connecting to gods.¹⁶

The Gerasimov Doctrine

Millenia later in a February 2013 article in the Russian *Military-Industrial Kurier*, General Valery Gerasimov, Chief of the General Staff of the Russian Federation Armed Forces, stated that new difficulties necessitate reconsidering how combat operations should be conducted.¹⁷ According to him, the distinctions between peace and war became increasingly unclear and show an unusual pattern. The regulations have evolved as the significance of non-military strategies and tactics for accomplishing strategic and political objectives has increased. He asserts that non-military means, including economic, political, humanitarian and informational, are taking centre stage in the 21st century. Due to their covert nature, traditional military tools and techniques, such as information operations and application of special forces play a somewhat supplemental role. Only if the conflict is ultimately won may the conventional, open, head-on use of force be employed. This deadly blend makes it possible to eliminate the enemy's benefits and establishes a front that is always in operation across the enemy state's entire territory.¹⁸ Mark Galeotti inadvertently created the term *Gerasimov Doctrine*,¹⁹ which is a pseudo-military concept as a result of Russia's occupation of

¹⁴ KAUTILYA 1992: 711.

¹⁵ KAUTILYA 1992: 721–722.

¹⁶ KAUTILYA 1992: 728–729.

¹⁷ GERASIMOV 2016: 23–29.

¹⁸ GERASIMOV 2016: 23–25.

¹⁹ GALEOTTI 2014; GALEOTTI 2018.

Crimea, conflict in eastern Ukraine and conversion of his article into English, and the resurgence of the phrase *Hybrid War*, which was initially used ten years ago by Frank G. Hoffman.²⁰ Seeing war as a natural form and attempting to better understand its fractal-like attributes, the concept of hybrid warfare is more concerned with the human element than defence, changes primarily driven by technological superiority. The explanation is that enemies are imaginative people who do not follow the rules. Although revolutionary and evolutionary developments certainly affect how war is fought, they do not alter the essence of the conflict. Traditional fighting capabilities in key conflicts represent conventional superiority. Opponents would consider it logical to abandon the traditional approach to warfare and look for novel regulations, strategies and capabilities to obtain the upper hand. Hoffman pointed out that the United States' 2005 National Defense Strategy identified four novel risks or challenges: the disruptive, the irregular, the catastrophic and the traditional. These are not distinct; instead, they combine several means and modes, and precisely this synthesis creates the hybrid of conflicts. This kind of warfare demands approaches beyond technology, acknowledging a complex setting. Waging hybrid conflict is a battle of concepts that emphasises the psychological and informational elements of open communication. Understanding civilian population, gaining intellectual firepower, and developing cultural awareness are paramount for this to happen.²¹ Hybrid war does not replace conventional modes of war but requires capabilities to counter innovative and agile enemies with tremendous reach and lethality. These enemies do not want to prolong the conflict but seek a decision by disrupting freedom of action, driving up involvement costs, and denying friendly forces their purposes. It takes creative thinking, unrestricted by cultural barriers, conservative blinders, and traditional institutional and intellectual methods, to defeat such adversaries. Expanding one's view on the range of conflict and moving beyond the conventional boundaries of state-to-state interaction are necessary to comprehend hybrid warfare. It necessitates shifting the emphasis from warfare to a more comprehensive understanding that transcends the traditional ethnocentric and triumphalist model. A greater degree of specialisation or even bifurcation is necessary in place of single-mission forces to strengthen the ability to wage hybrid war, which combines former separate types of warfare into one in which performance of one impacts the success of other. In a long and subtle mission, phases of activity or successive stages may merge in time and space, presenting forces involved with problematic situations. The intelligence community will undoubtedly be impacted by hybrid warfare in terms of using the information that is now accessible and obtaining the required combination of data from several sources. Due to the contested and convergent character of hybrid wars, an interagency strategy is necessary to unite all facets of national power so that they can surge without taking unnecessary risks.²² Most characteristics of war as described by Kautilya, the concept of hybrid warfare and Gerasimov's understanding of war are comparable to imperial policing as coined by some British theorists. Concerning fundamental principles, it is clear that 1. policy should stay in hands of civil administration; 2. military force should be used

²⁰ HOFFMAN 2007.

²¹ MATTIS-HOFFMAN 2005.

²² HOFFMAN 2007: 43–48.

to a minimum; 3. prompt and decisive action must be taken without hesitation; and 4. all parties concerned must continue cooperating.²³ Kautilya, Hoffman, Gerasimov and Gwynn are the proof that war throughout the ages displays self-similarity, hence fractal-like characteristics.

Fostering NATO–EU cooperation

Regardless of whether hybrid war as a paradigm is accurate or practical, the term gradually became ingrained in official political-military vocabulary and ultimately served as a means of advancing NATO–EU security and defence cooperation. NATO began creating a set of instruments to prevent and protect against hybrid warfare as a result of the 2014 conflict in Ukraine. Henceforth, the Alliance faced an institutional dilemma and had to improve its collaboration with the EU. To properly address challenges posed by hybrid warfare, cooperation with the EU can aid in expanding current tools. It provides a range of tools that can support NATO's crisis management initiatives. With various political and military tools, NATO and the EU might form a productive institutional tandem. During the 2014 NATO Summit in Wales, the Alliance formally recognised the EU as a strategic partner to make this possible. NATO and the EU will be able to use a wide range of different weapons to address new conflicts within the scope of the comprehensive strategy.²⁴ The dynamics of the Russian operation in Ukraine demonstrated how hybrid warfare combines information and cyber warfare, regular and irregular warfare, and conventional and unconventional warfare. In other words, hybrid conflict represents a complicated web of interrelated threats and political objectives, which is precisely why NATO and the EU should work together more closely.²⁵ Observing how military force can be employed in Ukraine below the legal limit of conflict, NATO and the EU have made fighting hybrid risks a priority for cooperation since 2016. Fake social media profiles, advanced cyberattacks, blatant deployment of military force, and everything in between are examples of weapons employed in hybrid warfare. To stay on top of changes and anticipate where the focus will shift next, countering these technologies needs to be just as dynamic and flexible.²⁶ In 2015, NATO Secretary General Jens Stoltenberg and Federica Mogherini, the EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy, released a press statement after the NATO Summit in Wales. Stoltenberg identified three specific areas during the news conference where NATO–EU cooperation should be further developed. The first topic covered was NATO's plans to combat hybrid threats. A closer partnership with the European Union can help focus and increase the battle's effectiveness. Additionally, Mogherini outlined three specific areas of cooperation where preparations for joint effort had already begun. She began by mentioning hybrid dangers, for which a collaborative framework was created in collaboration with the European Commission and the European Defence Agency to provide specific recommendations

²³ GWYNN 1934: 10–33.

²⁴ PINDJÁK 2014.

²⁵ PUYVELDE 2015.

²⁶ HAGELSTAM 2018.

to European Union Member States. She emphasised that engagement and collaboration with NATO are essential components of planned activities, such as awareness and analysis.²⁷ As noted previously, several EU and NATO Member States formally agreed upon the formation of the European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats in Helsinki, Finland, on 11 April 2017. 9 countries, including 7 NATO members, signed a Memorandum of Understanding. This highlights NATO's focus on countering hybrid threats that blur lines and conflate war and peace by integrating military aggression with cyber, disinformation, economic, political and diplomatic strategies. NATO created a new Intelligence Division, increased drills and training, and aggressively disputed misinformation with facts to combat hybrid threats. It also improved coordination with the EU.²⁸ In October of that year, Stoltenberg and Mogherini visited Helsinki as guests of Prime Minister Juha Sipilä and President Sauli Niinistö to attend the Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats opening. Stoltenberg stated that the centre might assist countries and global organisations to better comprehend contemporary, complex challenges and fortify society against them.²⁹ In an interview entitled *What is NATO Doing to Address Hybrid Threats?* David Cattler, Assistant Secretary General for Intelligence and Security, asserted that hybrid warfare, encompassing the entire range of conventional and non-conventional threats, is a growing concern to governments and populations. To assist governments and societies in becoming more resilient to such threats, NATO should collaborate through the political, intelligence and military domains.³⁰ Numerous civilian and military research institutions, alongside higher education establishments, are undertaking a project entitled Interdisciplinary Education and Training on Hybrid Warfare (Project ID: 2021-1-HU01-KA220-HED-000032179).³¹ A dedicated international team of experts has developed a Hybrid Warfare Reference Curriculum with funding from the European Union. It will be translated into a condensed form for high school students and enhanced with cutting-edge blended learning techniques. University students are the next generation of decision-makers and intellectuals, and the reference curriculum has the power to create a connection in their minds and hearts. Making hybrid warfare education available to students and lecturers, the reference curriculum provides a thorough and interdisciplinary approach in the widest sense. It includes descriptions and definitions, explores the hard and soft dimensions of hybrid warfare, and outlines relevant subjects and disciplines. Since the project generates new information that the writing partner institutions institutionalise and spread over time through various social activities, it represents a shift in their institutional portfolio. It offers the participating partners and the larger EU community something fresh and innovative. The collaboration promotes excellence and creativity by investigating and considering novel ideas like hybrid warfare and by providing instructors, researchers and students

²⁷ NATO 2015.

²⁸ NATO 2017a.

²⁹ NATO 2017b.

³⁰ NATO 2021.

³¹ See also CAMBRIA et al. 2023: 9433–9440; CİRDEI 2023: 11–19; CİRDEI et al. 2023: 27–33; RAȚIU et al. 2023: 78–85; TUDORACHE et al. 2022: 128–133; TUDORACHE et al. 2023: 234–250.

with valuable new materials and techniques. The curriculum/materials can be viewed as a descriptive, introspective and illustrative analysis of hybrid warfare from various perspectives. In that it portrays hybrid warfare as a complicated phenomenon that poses grave risks to stability of any political union, it is descriptive. It is also reflected in considering hybrid conflict as a multifaceted and inherently complex phenomenon, and it uses the relevant scientific literature, particularly Clausewitz's seminal work *On War (Vom Kriege)*, to give coherence and consistency. Since discrepancies are found, the authors pinpoint and thoroughly describe the contributing elements, making it explanatory. By describing the fundamental characteristics from several angles, the reference curriculum creates a logical framework that presents a fresh approach to hybrid warfare.³² Since the majority of wars throughout human history have had traits that readily qualify them as hybrid, general characteristics of hybrid war, its role in promoting NATO–EU cooperation, along with Hoffman's assertion that it does not alter the nature of war, may lead one to perceive that this war paradigm remains distant from new. As with the former term effects-based operations, one can easily presume that astute politicians and commanders consistently battled hybrid wars.³³ This is undoubtedly oversimplified, and it has the drawback that any such assertion may lead to flimsy generalisations that downplay the particular political, social, economic and cultural elements that have always played a significant role in how war is fought. Since manifestations of war are outcomes of society's evolution and reflect social conditions, all phenomena that sustain war, including organisations and norms, rely on a mix of historical circumstances.³⁴

Conclusion

Emphasising the hybrid nature of conflict in theory opens new definitions, concepts, assumptions and generalisations at various levels of abstraction. By drawing connections to earlier classics, each method aids in the meaningful synthesis or combination of vast volumes of knowledge to enhance comprehension of real-world events. Even if any theory of war involves theorising on fragmented and irregular patterns with varying degrees of complexity, hybrid warfare as a theory of war adds to the value of study and builds the maturity of the corpus of information surrounding conflict. This also explains why Gerasimov and Hoffman's methods and Kautilya's thesis on war are essentially the same. As a paradigm in theory of war, hybrid warfare advocates the idea that war is more of an art than science, and that the more adept a commander is at it, the more successful they will be. Both art and science of battle require a specific level of understanding and a specific approach, for which authority is needed, as the Indian classic made it evident. Although authority is mostly an artistic phenomenon and is mainly unscientific, knowledge is largely grounded in science, and both require thinking persons. One approach to analysing war is based on independent investigation, which results in independent thought and the recognition that conflict exhibits facts,

³² JOBBÁGY–ZSIGMOND 2025: 7–12.

³³ CONRAD 2001; MCNICOLL 2003: 38.

³⁴ TOFFLER–TOFFLER 1993: 1–18; CREVELD 1991: 112–122.

fears, terror, novelty and invention.³⁵ Since science represents a collection of organised understanding based on facts, structured according to its respective values, it enables establishing the highest authority through well-defined procedure. Thus, according to the methodology used to seek knowledge, the study of conflict, including hybrid war as a paradigm, must be categorised as scientific. Since it deals with the human element – that is, people and their collaboration – science of conflict, also known as military science, lacks precision. Human contact during conflict results from adaptability to countless circumstances, some constant while others are unstable. Since all information comes from experience, a scientific approach to studying war necessitates experience. Like sensation, observation, introspection and decision-making, reasoning and imagination are rooted in experience. At the heart of science ultimately lies this evident causal sequence: sensations or observations prompt reflection and reasoning, culminating in decisions, either one way or another. This causal chain is an example of logic, which is composed of logical reasoning that might be deductive, inductive, or analogous. Inferences from particular to particular are analogical, inferences from particular to universal and general are inductive, and inferences from universal/general to particular are deductive in rational thought. All approaches apply to military science, as there is so much data that most causes and effects cannot be logically connected and are typically unknown.³⁶ By applying specific laws or principles with universal inference, the scientific method enables knowledge to be derived from the unknown. Though it is strongly advised to consider them in harmony, none of these laws or principles is more significant or valuable than the others.³⁷ The fundamental idea behind a sequence of deductive if/then statements is the representation of linear relationships where a specific cause leads to a specific outcome. Clausewitz cautioned that during war, “there is a gap between principles and actual events that cannot always be bridged by a succession of logical deductions”.³⁸ The existence of hybrid war as a longstanding phenomenon implies that there was not an initial hybrid war, but instead, combat was defined in broader terms. This simultaneously explains everything and nothing. The terminology of Kautilya, a prominent but little-quoted Indian war theorist, was thus worth closely examining.

The author of this article provided a comparative study, but had no intention of giving the reader a comprehensive review of history, philosophy, culture, or even language. Since each author represents a distinct era, the goal was to let them speak for themselves. It is tempting to justify current strategic thinking by citing earlier theories and drawing arbitrary connections. It gives greater prospects and stronger reasons for selling ideas to achieve influence and helpful tools for validating one's arguments in light of the classics. Any such allusion, therefore, runs the risk of undermining a solid comprehension of the message and theoretical ramifications of hybrid warfare. It separates theory from real-world application and forbids understanding of particular historical circumstances. It provides contextual forest and theoretical trees, which are

³⁵ FULLER 1937: 33–35.

³⁶ FULLER 1937: 36–47; FULLER 1923: 24.

³⁷ FULLER 1923: 27–28.

³⁸ CLAUSEWITZ 1993: 125.

superficial, deceptive and risky, rather than allowing one to perceive both theoretical and contextual trees.³⁹ For Clausewitz, it has been obvious that

“every age had its own kind of war, its own limiting conditions, and its own peculiar preconceptions. Each period [...] would have held to its own theory of war, even if the urge had always and universally existed to work things out on scientific principles. It follows that the events of every age must be judged in the light of its peculiarities”.⁴⁰

The author takes his guidance and comes to the conclusion that hybrid war must have its roots considerably closer to the present.

References

- BRODIE, Bernard (1949): Strategy as a Science. *World Politics*, 1(4), 467–488. Online: <https://doi.org/10.2307/2008833>
- BUCHLER, Justus (1966): *Metaphysics of Natural Complexes*. New York – London: Columbia University Press.
- CAMBRIA, Antonio – FISSORE, Cecilia – MARCHISIO, Marina – SACCHET, Matteo – SPINELLO, Enrico (2023): Educational Innovation in Hybrid Warfare. *ICERI 2023 Proceedings*, 9433–9440. Online: <https://doi.org/10.21125/iceri.2023.2432>
- CÎRDEI, Ionuț A. (2023): Training of the Forces for Carrying Out Military Actions in Operational Environments Characterized by the Existence of Hybrid Threats. *Land Forces Academy Review*, 28(1), 11–19. Online: <https://doi.org/10.2478/raft-2023-0002>
- CÎRDEI, Ionuț A. – TUDORACHE, Paul – ISPAS, Lucian (2023): Functional Models of the Sponsor–Agent Relationship in Proxy Warfare. *International Conference. Knowledge-Based Organization*, 29(1), 27–33. Online: <https://doi.org/10.2478/kbo-2023-0005>
- CLAUSEWITZ, Carl von (1993): *On War*. London: Everyman's Library. Edited and translated by Michael Howard and Peter Paret.
- CRANE, Conrad (2001): Effects-Based Operations: A Blast from the Past. *Defense Week*, 14 May 2001.
- CREVELD, Martin van (1991): *The Transformation of War. The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz*. New York: The Free Press.
- FULLER, John Frederick Charles (1923): *The Reformation of War*. London: Hutchinson and Co.
- FULLER, John Frederick Charles (1937): *The Foundations of the Science of War*. London: Hutchinson and Co.
- GALEOTTI, Mark (2014): *The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War*. Online: <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>

³⁹ MEYER–WILSON 2003; CLAUSEWITZ 1993: 717.

⁴⁰ CLAUSEWITZ 1993: 717.

- GALEOTTI, Mark (2018): I'm Sorry for Creating the 'Gerasimov Doctrine'. *Foreign Policy*, 5 March 2018. Online: <https://foreignpolicy.com/2018/03/05/im-sorry-for-creating-the-gerasimov-doctrine/>
- GALEOTTI, Mark (2019): The Mythical 'Gerasimov Doctrine' and the Language of Threat. *Critical Studies on Security*, 7(2), 157–161. Online: <https://doi.org/10.1080/021624887.2018.1441623>
- GAUTAM, Pradeep K. (2013): *Understanding Kautilya's Four Upayas*. Online: <https://idsa.in/publisher/comments/understanding-kautilyas-four-upayas>
- GERASIMOV, Valery (2016): The Value of Science Is in the Foresight. New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations. *Military Review*, 96(1), 23–29. Translated by Robert Coalson.
- GWYNN, Charles W. (1934): *Imperial Policing*. London: Macmillan.
- HAGELSTAM, Axel (2018): *Cooperating to Counter Hybrid Threats*. Online: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2018/11/23/cooperating-to-counter-hybrid-threats/index.html>
- HOFFMAN, Frank G. (2007): *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies.
- HOKER, Richard D. Jr. (2011): Beyond "Vom Kriege": The Character and Conduct of Modern War. *Parameters*, 41(4), 1–13. Online: <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2609>
- JOBBÁGY, Zoltán – ZSIGMOND, Edina eds. (2025): *Hybrid Warfare Reference Curriculum, Volume I, Compulsory Lectures*. Budapest: Ludovika University Press. Online: https://doi.org/10.36250/01195_00
- KAUTILYA (1992): *The Arthashastra*. India Penguin Classics.
- KHALIL, Elias L. (1990): Natural Complex vs. Natural System. *Journal of Social and Biological Structures*, 13(1), 11–31. Online: [https://doi.org/10.1016/0140-1750\(90\)90031-Z](https://doi.org/10.1016/0140-1750(90)90031-Z)
- LORENZ, Edward N. (1993): *The Essence of Chaos*. Seattle: University of Washington Press.
- MANDELBROT, Benoit B. (1983): *The Fractal Geometry of Nature*. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
- MATTIS, James N. – HOFFMAN, Frank (2005): *Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars*. Online: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars>
- MCNICOLL, Iain (2003): Effects-Based Air Operations: Air Command and Control and the Nature of the Emerging Battlespace. *The RUSI Journal*, 148(3), 38–44. Online: <https://doi.org/10.1080/03071840308446887>
- MEYER, Andrew – WILSON, Andrew R. (2003): Sunzi Bingfa as History and Theory. In LEE, Bradford A. – WALLING, Karl F. (eds.): *Strategic Logic and Political Rationality. Essays in Honor of Michael I. Handel*. London: Frank Cass, 99–117.
- NAGEL, Ernest (1979): *The Structure of Science. Problems in the Logic of Scientific Explanation*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- NATO (2015): *Press Statements by the NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy, Federica Mogherini*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_125361.htm

- NATO (2017a): *NATO Welcomes Opening of European Centre for Countering Hybrid Threats*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_143143.htm
- NATO (2017b): *Secretary General Participates in Hybrid Centre of Excellence Inauguration with Finnish Leaders and EU High Representative*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_147497.htm
- NATO (2021): *What Is NATO Doing to Address Hybrid Threats?* Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_183004.htm
- RAȚIU, Aurelian – CÎRDEI, Ionuț A. – HERMAN, Ramona-Elena (2023): Military Actions Characteristics in Hybrid Operational Environments. *International Conference. Knowledge-Based Organization*, 29(1), 78–85. Online: <https://doi.org/10.2478/kbo-2023-0013>
- PINDJÁK, Peter (2014): *Deterring Hybrid Warfare: A Chance for NATO and the EU to Work Together?* Online: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2014/11/18/detering-hybrid-warfare-a-chance-for-nato-and-the-eu-to-work-together/index.html>
- PUYVELDE, Damien van (2015): *Hybrid War – Does It Even Exist?* Online: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2015/05/07/hybrid-war-does-it-even-exist/index.html>
- ROBBINS, Stephen P. (1987): *Organization Theory. Structure, Design, and Applications*. Hoboken: Prentice Hall.
- TOFFLER, Alvin – TOFFLER, Heidi (1993): *War and Anti-War. Survival at the Dawn of the 21st Century*. Boston: Little, Brown and Company.
- TUDORACHE, Paul – BÂRSAN, Ghiță – JOBBÁGY, Zoltán – RAȚIU, Aurelian (2022): Hybrid Warfare – From Red to Blue Operational Behaviours. *International Conference. Knowledge-Based Organization*, 28(1), 128–133. Online: <https://doi.org/10.2478/kbo-2022-0020>
- TUDORACHE, Paul – BÂRSAN, Ghiță – JOBBÁGY, Zoltán – CÎRDEI, Ionuț A. – GLIGOREA, Ilie (2023): An Innovative Conceptual Model for Education and Training on Hybrid Warfare. *Management & Marketing*, 18(3), 234–250. Online: <https://doi.org/10.2478/mmcks-2023-0013>
- VAN DER WALDT, Gerrit (2021): The Judicious Use of Theory in Social Science Research. *The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa*, 17(1), 1–9. Online: <https://doi.org/10.4102/td.v17i1.1039>

Lóránt Szabolcs¹

Mesterséges intelligencia és legitim autoritás a modern hadviselésben

Az igazságos háború elméletének újraértelmezése
az ukrajnai háború tükrében

Artificial Intelligence and Legitimate Authority in Modern Warfare

Reinterpreting Just War Theory in Light of the War in Ukraine

Absztrakt

A tanulmány az igazságos háború elmélet legitim autoritás elvének újraértelmezését vizsgálja a mesterségesintelligencia-alapú hadviselés kontextusában. A kutatás fő kérdése, hogy a mesterséges intelligencia és az autonóm fegyverrendszerek megjelenése hogyan változtatja meg a legitim autoritás elvének gyakorlati alkalmazását, különös tekintettel az elszámoltathatóság és az átláthatóság követelményeire. Az ukrajnai háború esettanulmányain keresztül elemzi az úgynevezett feketedoboz-problémát és az emberi felügyelet (human in the loop) elv gyakorlati megvalósulását. A tanulmány amellet érvel, hogy noha a mesterségesintelligencia-alapú rendszerek gyengítik a legitim autoritás hagyományos értelmezését, ez nem feltétlenül jelenti az elv érvénytelenné válását. A tanulmány következtetése szerint az elv újraértelmezése nemcsak technológiai és jogi, hanem alapvető etikai kérdéseket is felvet, amelyek további vizsgálatot igényelnek.

Kulcsszavak: igazságos háború elmélete, legitim autoritás, mesterséges intelligencia, autonóm fegyverrendszerek, emberi kontroll

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.

Abstract

This paper examines the reinterpretation of the right authority principle of just war theory in the context of artificial intelligence-based warfare. The main research question is how the emergence of AI and autonomous weapon systems changes the practical application of the principle of right authority, with a particular focus on the requirements of accountability and transparency. Through case studies of the war in Ukraine, the paper analyses the “black box” problem and the “human in the loop” principle in practice. The paper argues that although AI-based systems weaken the traditional understanding of right authority, this does not necessarily mean that the principle is invalid. The paper concludes that the reinterpretation of the principle raises not only technological and legal, but also fundamental ethical questions that require further investigation.

Keywords: just war theory, legitimate authority, artificial intelligence, autonomous weapons systems, human control

Bevezetés

„A mesterséges intelligencia az emberi intelligencia sikeres folytatása más eszközökkel”² – fogalmazta át Carl von Clausewitz porosz katonai teoretikust Luciano Floridi olasz–brit filozófus és etikus.

A mesterséges intelligencia (MI) nagymértékben átalakítja az emberi tevékenységet. Ez különösen igaz a hadviselésre, ahol – akárcsak egykor a lőpor vagy a nukleáris fegyverek – forradalmi változásokat hoz, de különleges kihívásokat is rejt magában. Ezen kihívások új megvilágításba helyezik a hadviselés etikai kérdéseit.

Az igazságos háború elmélete a háború etikai megítélésének egyik legjelentősebb elméleti keretrendszere, amelynek gyökerei az ókori filozófiáig nyúlnak vissza, jelentős változata alakult ki a középkori keresztény gondolkodásban, és máig meghatározza a nemzetközi kapcsolatokat és a hadviselés szabályait.³

Az igazságos háború elmélete két fő komponensre osztható: a háborúba lépés joga (*jus ad bellum*) és a hadviselés módja (*jus in bello*).⁴ Az előbbi hat kritériuma – igazságos ok, legitím autoritás, helyes szándék, arányosság, végső eszköz és észszerű esély a sikerre – együttesen határozza meg a háború megindításának jogosságát. A legitím autoritás ebben a rendszerben különleges szerepet tölt be, mivel összeköti a politikai legitimációt a katonai cselekvéssel, vagyis mind a háború megindítására, mind a hadviselésre vonatkozatható.

A legújabb kori hadviselésben az egyik legjelentősebb változást az autonóm fegyverrendszerek és a mesterséges intelligencia megjelenése hozta, ami alapvető kihívások elé állítja az elmélet hagyományos elveit, különösen a legitím autoritás kritériumát. Az MI és az autonóm fegyverrendszerek megjelenése különösen az elszámoltathatóság

² FLORIDI 2023: 23.

³ BODA 2023.

⁴ WALZER 2015: 21–33.

és az átláthatóság követelményeinek érvényesíthetőségét teszi problematikusá. Olyan rendszereknél, ahol a döntéshozatali folyamat nem teljesen átlátható (feketedoboz, *black box* probléma), felmerül a kérdés: hogyan értelmezhető és alkalmazható a legitím autoritás elve ebben az új technológiai környezetben?

A tanulmány ezekre a kérdésekre keresi a választ, amihez meg kell vizsgálni:

- az elszámoltathatóság értelmezését a mesterséges intelligencia feketedoboz-problémájának tükrében,
- az emberi felügyelet (*human in the loop*) elv szerepét a legitím autoritás fenntartásában,
- a döntéshozatal átláthatóságának biztosítási lehetőségeit MI-alapú rendszerek esetén.

Elemzésünk szerint a mesterségesintelligencia-alapú autonóm fegyverrendszerek alkalmazása gyengíti a legitím autoritás elvének érvényesülését, mivel a feketedoboz-probléma miatt csökken a döntéshozatal átláthatósága és az elszámoltathatóság lehetősége, amit a *human in the loop* elv csak részben képes ellensúlyozni.

A fenti kérdések megválaszolásához először szükséges az igazságos háború elméleti keretrendszerének áttekintése, azon belül kiemelten Michael Walzer amerikai politikai filozófus megközelítése, amely a legitím autoritás morális dimenzióit hangsúlyozza. Ezt követően megvizsgáljuk a makulátlan pusztítás (*immaculate destruction*) doktrínát, amely az amerikai katonai gondolkodás sajátos termékeként a technológia és a hadviselés kapcsolatára nyújt értelmezési keretet. A Clausewitz perspektíva segít megérteni, hogy a technológiai fejlesztések miként hatnak a háború politikai dimenziójára. A mesterségesintelligencia-rendszerek jelentette kihívások és az ukrajnai esettanulmányok konkrét példákön keresztül szemléltetik a legitím autoritás elvének gyakorlati érvényesülését. Az elemzés és az elszámoltathatóság új dimenzióinak vizsgálata után az összegző gondolatok választ adnak a kutatási kérdésekre, kiemelve a legitím autoritás elvének újraértelmezési lehetőségeit az MI korában.

Elméleti háttér

A legitím autoritás elvének értelmezési keretei: a walzeri megközelítés

Az igazságos háború elméletben a legitím autoritás elve tradicionálisan azt követeli meg, hogy a háborús döntéseket legitím, elszámoltatható hatóság hozza meg. James Turner Johnson amerikai etikus és történész szerint a mesterségesintelligencia-alapú hadviselés kontextusában ez az elv új értelmezést nyer, mivel az MI-rendszerek nem pusztán támogató eszközök, hanem *de facto* stratégiai szereplőkké válnak.⁵ Ez alapvetően érinti mind a legitím autoritás állami szintjét, mind pedig a parancsnoki struktúrák és az elszámoltathatóság kérdését.

⁵ JOHNSON 2022: 262–263.

Walzer *Just and Unjust Wars* című munkájában kifejtett elmélete különösen jelentős e kihívások értelmezésében. Könyve 19. fejezetében a hatnapos háború példáján illusztrálva a szerző aláhúzza, hogy bármennyire modern és gyors a háború, a legitím autoritás nem pusztán technikai, hanem morális kategória.⁶ Ez alapvető kérdéseket vet fel a mesterségesintelligencia-rendszerek alkalmazhatóságáról, hiszen az MI-rendszereknek nincs valódi morális érzékük vagy filozófiai értelemben vett etikai megfontolásuk.

Walzer igazságos háború elmélete a morális döntéshozatal gyakorlati megközelítését képviseli. Állítása szerint létezik egy közös morális alap, amely lehetővé teszi a háborúk egységes megítélését mind a háborúba lépés joga (*jus ad bellum*), mind a hadviselés módja (*jus in bello*) tekintetében. Noha elismeri a katolikus teológusok hozzájárulását az elmélet fejlődéséhez, megközelítése elsősorban történelmi példákon alapuló társadalmi-morális értékelés. Walzer elméletének különös erőssége, hogy a morális elveket nem elvont teóriaként, hanem a gyakorlati valóság részeként kezeli. Ahogy rámutat, a hadviselés sosem működött pusztán az erő egyenlő a joggal (*might equals right*) elve alapján, hanem mindig létezett egy gyakorlati moralitás.⁷ Elméletének időtálló relevanciáját bizonyítja, hogy könyvének egymást követő kiadásai sikeresen alkalmazták az alapelveket olyan új kihívásokra, mint a humanitárius intervenció vagy az aszimmetrikus hadviselés. Ez a rugalmas, gyakorlati megközelítés teszi különösen alkalmassá Walzer elméletét a mesterségesintelligencia-alapú rendszerek hadviselési alkalmazásának etikai értékelésére.

Walzer könyve 5. részének (*A felelősség kérdése*) koncepciói jelentősen hozzájárulhatnak a mesterséges intelligencia és az autonóm fegyverrendszerek legitím autoritásának vizsgálatához. A szerző három kulcsfontosságú megállapítása különösen releváns.

Walzer érvelése a legitím autoritásról – miszerint az nem pusztán formális (jogi) pozíció, hanem morális felelősséggel járó szerep⁸ – közvetlenül alkalmazható az MI-rendszerek felügyeletének kérdésére. Ahogy a szerző kifejti, a hatalom gyakorlóinak elszámoltathatósága és a döntések következményeiért való felelősségvállalás⁹ kulcsfontosságú – ez párhuzamba állítható az MI-rendszerek fejlesztőinek és üzemeltetőinek felelősségével. A kollektív felelősség kérdése¹⁰ szintén releváns a mesterséges intelligencia kontextusában, hiszen a technológia fejlesztése és alkalmazása széles körű (piaci és katonai szereplők általi) együttműködést igényel, és jelentős társadalmi hatásokkal jár. A fejezet azon megállapítása, hogy a legitím autoritásnak korlátokkal kell rendelkeznie és elszámoltathatónak kell lennie,¹¹ különösen fontos a mesterségesintelligencia-rendszerek szabályozásának és felügyeletének kialakításakor.

Walzer azon tétele, hogy a legitím autoritás nem pusztán technikai, hanem morális kategória, alapvető kihívást jelent az MI-rendszerek alkalmazásában. Mivel ezek a rendszerek nem rendelkeznek valódi morális érzékkel vagy filozófiai értelemben

⁶ WALZER 2015: 304.

⁷ NOLAN 2015: 125–126.

⁸ WALZER 2015: 287–288.

⁹ WALZER 2015: 290–291.

¹⁰ WALZER 2015: 296–298.

¹¹ WALZER 2015: 291.

vett etikai megfontolásokkal, felmerül a kérdés, hogy egyáltalán gyakorolhatnak-e legitím autoritást. Walzer elméletének etikai megközelítése alapján a legitím autoritás gyakorlásához szükséges a morális felelősség vállalásának képessége és a morális döntéshozatal – olyan tulajdonságok, amelyeket az MI-rendszerek a jelenlegi formájukban nem birtokolnak. Ez azt sugallja, hogy a mesterségesintelligencia-rendszerek csak mint eszközök funkcionálhatnak a legitím autoritás gyakorlásában, de önmagukban nem lehetnek annak forrásai vagy gyakorlói. Ez különösen releváns az autonóm fegyverrendszerek alkalmazásának etikai kérdéseiben, ahol a morális döntéshozatal nem delegálható teljes mértékben algoritmikus rendszerekre.

A makulátlan pusztítás

A *makulátlan pusztítás* doktrína a vietnámi háború utáni amerikai katonai gondolkodás sajátos terméke, amely a 2000-es évek elejére vált meghatározóvá. A koncepció központi eleme az a meggyőződés, hogy a modern technológia lehetővé teszi a háború teljes kontrollját és kiszámíthatóságát.¹²

A doktrína szerint a csatatér teljes átláthatósága és a precíziós fegyverek kombinációja révén a háború „tisztá” és humánus módon vívható meg. William Perry volt védelmiminiszter-helyettes már 1978-ban úgy vélte, hogy a Pentagon hamarosan képes lesz mindent látni a csatatéren, eltalálni mindent, amit lát, és megsemmisíteni mindent, amit eltalál.¹³

A koncepció nagy hangsúlyt helyez az információs fölényre és a hálózatközpontú hadviselésre. William Owens, az Egyesült Államok haditengerészetének nyugalmazott admirálsa szerint az információs technológia első alkalommal teszi lehetővé a parancsnokok számára a mindentudó perspektívát a csatatérről valós időben, éjjel-nappal, minden időjárási körülmény között.¹⁴

Az elmélet gyakorlati alkalmazása során az ellenséget „rendszerként” kezelik, amelynek működését precíziós csapásokkal lehet megbénítani. Ez a megközelítés különösen hangsúlyos volt az iraki háború (2003) tervezésében, ahol a stratégiai cél a rezsim „lefejezése” volt minimális járulékos veszteséggel.¹⁵

A technológia és a hadviselés kapcsolata clausewitzi perspektívából

Az előző alfejezetben említett doktrína azonban komoly korlátokba ütközött az iraki megszállás során. A technológiai fölény és a precíziós képességek nem tudták garantálni a politikai célok elérését, különösen az aszimmetrikus hadviselést folytató ellenállókkal szemben. Ez rávilágított arra, hogy a háború továbbra sem redukálható tisztán technikai folyamattá, és a klasszikus clausewitzi elvek – különösen a politikai

¹² BULEY 2008: 84–85.

¹³ BULEY 2008: 86.

¹⁴ BULEY 2008: 86.

¹⁵ BULEY 2008: 116–119.

dimenzió fontossága – nem hagyhatók figyelmen kívül. A makulátlan pusztítás elmélet technológiai optimizmusa olyan önhittséget eredményezett, amely figyelmen kívül hagyta a háború inherens kiszámíthatatlanságát és káoszát – amit Clausewitz a háború „ködének és sűrűlődségének” nevezett.¹⁶ A sűrűlődség (*frikcion*) Clausewitz egyik kulcsfogalma, amely a háború papíron való tervezése és tényleges végrehajtása közötti elkerülhetetlen eltérésekre utal.¹⁷

A makulátlan pusztítás elmélet szűk technikai fókuszja elhanyagolta a háború alapvetően politikai természetét és emberi dimenzióit, amelyeket az igazságos háború elmélete hagyományosan hangsúlyozott. Lényegében azáltal jelentett kihívást az igazságos háború elmélete számára, hogy azt sugallta, a technológia képes felülmúlni a háború morális és politikai komplexitását, ami olyan feltételezésnek bizonyult, amelyet a modern hadviselés realitása nagyrészt megcáfoltak.

A technológiai fejlesztések nem csupán a katonai képességeket változtatják meg, hanem alapvető hatással vannak a háború politikai dimenziójára is. Ahogy Clausewitz hangsúlyozza, a háború a politika folytatása más eszközökkel,¹⁸ azonban a mesterséges intelligencia és az autonóm rendszerek gyors, algoritmikus döntéshozatala gyakran kiszakítja a katonai műveletek irányítását és a döntéshozatalt a politikai mérlegelés és ellenőrzés hagyományos kereteiből. Az emberi felügyelet sok esetben formálissá válik a rendszerek működési sebessége és komplexitása miatt. Ez nem hagyható figyelmen kívül, amikor a politikai vezetés tényleges irányítási képességéről és felelősségéről beszélünk.

A mesterséges intelligencia nem csupán a hatékonyságot elősegítő erőmegtörsorozó tényezőként működik, hanem önálló taktikai és stratégiai döntéshozóként is megjelenik a modern hadviselésben.¹⁹ Ez élesen jelentkezik az úgynevezett *out-of-the-loop* (emberi felügyelet nélküli) rendszerek esetében, ahol a programozó és a parancsnok közreműködése után semmiféle emberi beavatkozás nem szükséges, így ezek a rendszerek önállóan, speciális helyzetekben előre nem kiszámíthatóan viselkednek.²⁰ Ez tovább fokozza a politikai kontroll gyengülését.

A mesterségesintelligencia-rendszerek jelentette főbb kihívások

A feketedoboz-probléma technikai háttere

Az MI-rendszerek által felvetett kihívások közül élesen bukkan fel az elszámoltathatóság kérdése. Ki a felelős egy mesterségesintelligencia-rendszer által javasolt katonai csapásért: a parancsot kiadó tiszt, a rendszer fejlesztői vagy a politikai vezetés?

¹⁶ BULEY 2008: 85.

¹⁷ CLAUSEWITZ 2013 [1832].

¹⁸ CLAUSEWITZ 2013 [1832]: 54.

¹⁹ BODA 2024: 120.

²⁰ BODA 2022: 103.

A hagyományos parancsnoki lánc és felelősségi struktúra nehezen alkalmazható olyan helyzetekben, ahol a döntéshozatal részben átláthatatlan algoritmusokra támaszkodik. A mesterségesintelligencia-rendszerek feketedoboz-problémája alapjaiban érinti ezeket a követelményeket. A feketedoboz jellegű MI-rendszerek működési logikája különbözik a hagyományos algoritmusoktól, mivel a mély tanulási hálózatok (*deep learning networks*) több száz vagy akár ezer rejtett réteget is tartalmazhatnak. E rendszerek belső működése még a fejlesztők számára sem teljesen értelmezhető – habár látják a bemeneti adatokat és a kimeneti eredményeket, a köztes „rejtett rétegekben” zajló döntési folyamatok nem átláthatók. A legfejlettebb nyelvi modellek, mint például a ChatGPT vagy a Llama esetében a komplexitás olyan fokú, hogy még a rendszerek alkotói sem tudják pontosan megmagyarázni, hogyan jut a rendszer az adott következtetésre.²¹ Ez a technikai korlát kérdéseket vet fel az elszámoltathatóság és a morális felelősség megállapíthatósága kapcsán, különösen a katonai alkalmazások területén, ahol a döntések potenciálisan életeket érinthetnek.

A döntéshozatal és az irányítás átalakulása

A NATO tudományos és technológiai trendekkel kapcsolatos, a 2020–2040-es időszakra vonatkozó dokumentuma több olyan kulcsfontosságú kérdést azonosít, amelyek a mesterségesintelligencia-rendszerek katonai alkalmazásának legitimitása szempontjából meghatározók. A dokumentum kiemeli, hogy kritikus fontosságú az MI-alapú döntéstámogató rendszerek megfelelő ellenőrzése, validációja és akkreditációja (VV&A). Különösen a szövetséges műveletek során, ahol az eltérő nemzeti szabványok és adatkezelési előírások kihívást jelentenek.²²

A jelentés hangsúlyozza az ember-gép együttműködés (*human-machine symbiosis*) fontosságát, ami azt jelenti, hogy az emberi döntéshozóknak és a mesterségesintelligencia-rendszereknek megbízható partnerként kell együttműködniük egy komplex hibrid rendszerben. Ez a megközelítés összhangban van azzal az elvvel, hogy a végső döntési jogkör és felelősség az emberi parancsnokoknál marad.²³

Ez a követelmény ugyanakkor egyre összetettebb kihívássá válik, ahogy az MI-rendszerek fejlődése átrendezi a legitím autoritás hagyományos kereteit. A *Foreign Affairs* elemzése szerint ha a mesterséges intelligencia gyakorlatilag független politikai, diplomáciai és katonai entitásként jelenik meg, az az évszázados hatalmi egyensúlyt egy új, feltérképezetlen egyensúlytalanságra kényszerítené. Ez az átrendeződés több szinten is megkérdőjelezi a legitím autoritás hagyományos értelmezését. Egyrészt új szereplők – elsősorban technológiai vállalatok – jelennek meg, amelyek totalizáló társadalmi, gazdasági, katonai és politikai hatalom birtokosaivá válhatnak. Másrészt az MI-rendszerek fejlesztése és működése olyan zárt környezetben történik, amely kihívás elé állítja az átláthatóság követelményét.²⁴

²¹ KOSINSKI 2024.

²² NATO Science & Technology Organization 2020: 57.

²³ NATO Science & Technology Organization 2020: 52.

²⁴ KISSINGER–SCHMIDT–MUNDIE 2024.

Empirikus elemzés

Az ukrajnai háború példája különös aktualitást ad a kérdésnek. Mint azt a közelmúltban a *The New York Times* feltárta, Ukrajna gyakorlatilag „háborús techlaboratóriummá” vált, ahol az autonóm fegyverrendszerek széles körű alkalmazása zajlik.²⁵ Az amerikai katonai gondolkodásban megjelenő makulátlan pusztítás koncepció szerint a technológia lehetővé teszi a precíz, kontrollált és „tisztá” hadviselést. Ez az elképzelés azonban komoly kérdéseket vet fel a legitím autoritás elvének gyakorlati alkalmazásában.

Ukrajnai esettanulmányok

Az ukrajnai háború egyedülálló betekintést nyújt a mesterségesintelligencia-alapú autonóm fegyverrendszerek alkalmazásának gyakorlati kihívásaiba. A *The New York Times* szerint Ukrajna gyakorlatilag „élő laboratóriummá” vált az MI-alapú hadviselésnek, ahol a technológiai újításokat valós harci körülmények között tesztelik.

Az ukrajnai konfliktusban az MI hadviselésben betöltött szerepe jelentős átalakuláson megy keresztül. A *The New York Times* részletes beszámolója alapján számos ukrán vállalat fejleszt olyan autonóm drónrendszereket és fegyvereket, amelyek minimalizálják az emberi beavatkozás szükségességét a célpontkiválasztás és a támadás során. A Vyriy vállalat által fejlesztett drónok például képesek önállóan követni és azonosítani célpontokat, míg a Saker cég olyan rendszereket alkotott, amelyek eredetileg gyümölcsök válogatására kifejlesztett MI-folyamatokat alkalmaznak célpont-azonosításra.

A fejlesztések jelenlegi szakaszában még érvényesül az úgynevezett *human in the loop* elv – a drónok például csak akkor támadhatnak, ha egy pilóta előzetesen rögzítette a célpontot. Ez az elv, amelyre gyakran hivatkoznak politikai döntéshozók és mesterségesintelligencia-etikusok, egyelőre biztosítja az emberi felügyeletet a rendszer működése felett. Ugyanakkor a technológiai fejlődés már most is lehetővé teszi az emberi beavatkozás jelentős csökkentését – példa erre a Swarmer vállalat által kifejlesztett szoftver, amely egyetlen technikus számára teszi lehetővé akár hét drón egyidejű irányítását felderítési és csapásmérési célú küldetések során. A Szerhij Kuprienko, a Swarmer alapítója és menedzsere által vezetett fejlesztés azt is lehetővé teszi, hogy a drónok akár 56 kilométeres távolságban is végrehajtsanak önálló támadásokat.

A fejlesztések mögött álló technológia nagyrészt kereskedelmi forgalomban kapható eszközökön alapul, beleértve a hobbiszámítógépeket és egyszerű alkatrészeket. Ez a megközelítés lehetővé teszi az alacsony költségű (néhány ezer dolláros) fejlesztést és a gyors adaptációt. A Saker például havonta 1000 vezérlőpanelt gyárt, és tervezi a termelés 9000 darabra növelését. Az autonóm rendszerek már bizonyították hatékonyságukat a harc téren – egy dokumentált esetben egy felderítő drón mesterséges intelligencia segítségével azonosított célpontokat, majd önálló kamikaze drónokat irányított a megsemmisítésükre 40 kilométeres távolságból.

²⁵ MOZUR–SATARIANO 2024.

A technológiai fejlődés további példája a DevDroid által fejlesztett Wolly nevű automata géppuskarendszer, amely PlayStation kontrollerral és tablettel irányítható, és képes 1000 méteres távolságból célpontokat azonosítani és követni. Habár jelenleg emberi jóváhagyás szükséges a tüzeléshez, a gyártók elismerik, hogy technikailag egyszerű lenne teljesen autonóm rendszerré alakítani.

Mihajlo Fedorov, Ukrajna digitális transzformációért felelős minisztere hangsúlyozza a maximális automatizálás szükségességét, amit az ország győzelme szempontjából alapvetőnek tart. Ez az álláspont jól tükrözi, hogy a háborús helyzetben az etikai megfontolások másodlagossá válnak a közvetlen katonai szükségletekhez képest. Stuart Russell, a Berkeley Egyetem mesterségesintelligencia-kutatója szerint ez a fejlődés egyértelművé tette az autonóm fegyverek előnyeit, ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy ezek a technológiák könnyen hozzáférhető tömegpusztító fegyverekké válhatnak a globális fegyverpiacon.²⁶

A Palantir példája

A Palantir vállalat ukrainai tevékenysége példaértékű esettanulmányt kínál a mesterséges intelligencia katonai döntéshozatalban betöltött szerepének elemzéséhez, különös tekintettel a parancsnoki jogkörök és felelősségek átalakulására. A *Time* magazin részletes beszámolója alapján a vállalat olyan összetett MI-rendszert telepített Ukrajnában, amely többféle adatforrást – műholdképeket, drónfelvételeket, földi hírszerzési jelentéseket, felhőzetten átható radaradatokat és hőérzékelő képeket – integrál és elemez. A rendszer ezeket az információkat mesterséges intelligencia segítségével dolgozza fel, majd konkrét katonai cselekvési opciókat javasol a parancsnokoknak.

Alex Karp, a Palantir vállalat vezérigazgatójának állítása szerint rendszereik felelősek az ukrainai célpontok többségének kiválasztásáért, ami jelzi a technológia meghatározó szerepét. A rendszer példátlan mértékű integrációja – amely kiterjed a Védelmi Minisztériumtól az Oktatási Minisztériumig számos kormányzati szervre – új helyzetet teremt a katonai döntéshozatalban. A zászlóaljokhoz telepített szoftvermérnökök jelenléte pedig azt mutatja, hogy a kereskedelmi technológia közvetlenül beépült a harctéri műveletekbe.

Ez a gyakorlat több szempontból is kihívást jelent a hagyományos parancsnoki struktúrák számára. Egyrészt a rendszer működése nem teljesen átlátható a katonai vezetők számára, mivel a döntési algoritmusok részben feketedobozként működnek. Másrészt a szoftver – a vállalat állítása szerint – minden csapással tanul és fejlődik, ami felveti a kérdést, ki felügyeli és irányítja ezt a fejlődési folyamatot. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy egy kereskedelmi vállalat tulajdonában lévő technológia vált a katonai műveletek szerves részévé, létrehozva azt, amit Karp digitalizált célmegsemmisítési láncnak (*digital kill chain*) nevez.

Ezt az átalakulást Mark Milley tábornok, volt amerikai vezérkari főnök a hadviselés jellegének a történelemben a legjelentősebb alapvető változásaként említette.²⁷

²⁶ MOZUR–SATARIANO 2024.

²⁷ BERGENGRUEN 2024.

Mindez számos stratégiai kérdést is felvet: idetartozik a kereskedelmi technológiától való függőség problémája, az üzleti és katonai célok közötti lehetséges érdekellentétek, valamint az MI-rendszerek által befolyásolt célpontkiválasztás elszámoltathatóságának kérdése. Az ukrainai példa így nemcsak a jelenlegi konfliktus szempontjából jelentős, hanem a jövőbeli katonai-kereskedelmi együttműködések és a mesterséges intelligencia által vezérelt hadviselés tesztjeként is szolgál.

Elemzés

Az empirikus példák alapján most visszatérünk a tanulmány elején feltett kérdésekhez, és megvizsgáljuk, hogyan értelmezhető az elszámoltathatóság a feketedoboz-probléma tükrében, milyen szerepet tölt be a *human in the loop* elv a legitím autoritás fenntartásában, és milyen lehetőségek kínálóznak a döntéshozatal átláthatóságának biztosítására az MI-alapú rendszerek esetén.

Az empirikus példák értelmében a legitím autoritás elve három kulcsfontosságú területen ütközik kihívásokba a mesterségesintelligencia-alapú rendszerek alkalmazása során:

- Először is, a döntéshozatali folyamat átláthatósága jelentősen csökken. A feketedoboz-probléma nem pusztán technikai kérdés, hanem alapvetően érinti a katonai vezetés legitimitását. Amikor egy mesterségesintelligencia-alapú rendszer javasol célpontokat vagy taktikai opciókat, a parancsnokok gyakran nem érthetik teljes mértékben a javaslat mögötti logikát. Ez ellentmond az igazságos háború elmélete azon alapelveinek, hogy a hadviselésben hozott döntéseknek racionálisan indokolhatónak és morálisan védhetőnek kell lenniük.²⁸
- Másodsor, az elszámoltathatóság hagyományos mechanizmusai felbomlanak. A parancsnoki lánc, amely tradicionálisan biztosította a felelősség egyértelmű megállapíthatóságát, most összetett ember-gép interakciók hálózatává válik. Mint azt az ukrainai példák mutatják, a döntéshozatalban részt vevő szereplők köre kibővül kereskedelmi vállalatokkal és azok MI-alapú rendszereivel, ami tovább bonyolítja a felelősségi viszonyokat.
- Harmadsor, a *human in the loop* elv, habár fontos biztosítéknak tűnik, a gyakorlatban gyakran nem képes teljes mértékben garantálni az érdemi emberi kontrollt. A modern hadviselés tempója és információs komplexitása olyan helyzeteket teremt, ahol az emberi felügyelet könnyen formálissá válhat. Ez különösen problematikus az igazságos háború elmélete szempontjából, amely feltételezi az erkölcsi mérlegelés lehetőségét minden jelentős katonai döntésnél.

A legitím autoritás elvének újraértelmezését jelentősen befolyásolhatják a legújabb technológiai fejlemények. Az Anthropic mesterségesintelligencia-laboratórium 2024 májusában bejelentett áttörése a feketedoboz-probléma potenciális megoldását ígéri. A kutatók olyan technikát fejlesztettek ki, amely lehetővé teszi az MI-modellek „agyának” szkennelését, azonosítva azokat a neuroncsoportokat, amelyek különböző

²⁸ WALZER 2015.

koncepciókhoz kapcsolódnak.²⁹ Ez a fejlesztés új perspektívát nyithat a legitím autoritás elv MI-rendszerek alkalmazásában való érvényesülésének vizsgálatában.

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy még ez az áttörés sem jelenti a teljes átláthatóság elérését. Mint azt az Anthropic kutatói jelzik, a rendszer összes jellemzőjének azonosítása még mindig prohibitív költségekkel járna. Ráadásul a biztonsági szempontból releváns jellemzők manipulálásának hosszú távú hatásai további vizsgálatot igényelnek.

Ez a technológiai fejlődés tehát nem oldja fel teljesen a legitím autoritás elvével kapcsolatos alapvető dilemmákat, de új eszközöket kínálhat az elszámoltathatóság és az átláthatóság javítására. A neuroncsoportok azonosítása és manipulálása például lehetővé teheti a biztonsági kockázatok jobb kezelését, de továbbra is nyitott kérdés marad, hogy ki és milyen felhatalmazással végezhet ilyen beavatkozásokat.

A katonai döntéshozatal legitimitásának és elszámoltathatóságának kérdése szorosan összefügg a mesterségesintelligencia-rendszerek általános etikai problémáival. Ahogy Floridi kifejti, az MI-rendszerek alapvető működési elve, hogy elválasztják a feladat sikeres végrehajtásának képességét az intelligencia szükségességétől.³⁰ Ez a katonai alkalmazások szempontjából kritikus kérdéseket vet fel, hiszen egy olyan döntéshozó rendszer legitimitása lehet kérdéses, amely nem képes döntései következményeinek teljes körű megértésére.

Az elszámoltathatóság technikai feltételei ugyanakkor folyamatosan fejlődnek. Egyre több megfelelő eszköz áll rendelkezésre a gépi tanulási rendszerek kimeneteinek megfigyelésére és megértésére.³¹ Ez különösen fontos a katonai döntések esetében, ahol alapvető követelmény az ellenőrizhetőség és az átláthatóság.

A felelősség kérdésében Floridi határozott álláspontot képvisel: a mesterséges intelligenciát normál technológiaként kell kezelni. Nem csoda és nem is csapás, csupán egy a sok megoldás közül, amit az emberi találékonyság létrehozott. Ezért is marad az etikai vita örökre tisztán emberi kérdés.³² Ez azt sugallja, hogy noha az MI-rendszerek alkalmazhatók katonai döntéstámogatásra, a végső felelősség mindig emberi kézben kell hogy maradjon.

A Floridi által bevezetett különbségtétel a „komplex” és „nehéz” problémák között³³ további támpontot nyújt annak megítéléséhez, hogy mely döntések delegálhatók MI-rendszerekhez. Ez a keretrendszer segíthet meghatározni azokat a területeket, ahol a mesterséges intelligencia támogathatja a katonai döntéshozatalt, miközben fenntartja az emberi kontrollt és felelősséget.

²⁹ PERRIGO 2024.

³⁰ FLORIDI 2023: 39.

³¹ FLORIDI 2023: 51.

³² FLORIDI 2023: 52.

³³ FLORIDI 2023: 39–40.

Az elszámoltathatóság új dimenziói: *ex ante* kontroll és szabályozási keretek

Az emberi kontroll újraértelmezése: a békeidős előkészítés modellje

A legitím autoritás kérdése az MI-alapú fegyverrendszerek kontextusában különösen aktuálissá vált, amit jól szemléltet Sebastian Elbaumnak, a Virginia Egyetem professzorának és Jonathan Panternek, a Council on Foreign Relations szakértőjének elemzése a *Foreign Affairs* hasábjain. A szerzők emellett érvelnek, hogy az emberi kontroll fenntartásának hagyományos megközelítése egyre kevésbé tartható a modern hadviselésben, ami alapvető kihívások elé állítja az igazságos háború elméletének alkalmazását.

Az elsődleges probléma az MI-rendszerek komplexitása és működési sebessége: a mesterségesintelligencia-modellek, amelyek a modern autonóm fegyvereket irányítják, gyakran túl kifinomultak ahhoz, hogy még a legjobban képzett operátorok is felügyeljék őket. Ez közvetlen kihívást jelent a legitím autoritás gyakorlása szempontjából, hiszen megkérdőjelezi az érdemi emberi döntéshozatal lehetőségét. A szerzők rámutatnak, hogy harci körülmények között – amelyeket súlyos stressz, korlátozott idő és megszakított vagy nem létező kommunikáció jellemez az egyének, egységek és magasabb hatóságok között – gyakorlatilag lehetetlen az értelmes emberi beavatkozás. Ez a megfigyelés összhangban áll Walzer azon megállapításával, hogy a legitím autoritás gyakorlásának módja szorosan összefügg a hadviselés aktuális körülményeivel. A megoldást a szerzők szerint az jelentheti, ha az etikai kereteket és a döntési paramétereket békeidőben határozzák meg: a kormányoknak először azt kell biztosítaniuk, hogy a kulcsfontosságú emberi döntések, mint például az arányosság és a megkülönböztetés, ne háborús időben szülessenek, amikor nem lesz idő gondolkodni, hanem békeidőben, amikor szakértői inputra, demokratikus vitára és magas szintű felügyeletre van lehetőség. Ez a megközelítés új perspektívát nyit a legitím autoritás gyakorlásának időbeli dimenziójára vonatkozóan.

A szerzők hangsúlyozzák, hogy az autonóm fegyverrendszerek fejlesztése és telepítése gyakorlatilag elkerülhetetlen a nagyhatalmak közötti verseny kontextusában. Ez a megállapítás fontos az igazságos háború elmélete szempontjából, mivel felveti a kérdést, hogy a technológiai fejlődés és a geopolitikai realitások hogyan befolyásolják az igazságos háború kritériumainak értelmezését és alkalmazását.³⁴

Elbaum és Panter elemzése tehát azt sugallja, hogy a legitím autoritás gyakorlásának módja jelentős átalakuláson megy keresztül az MI-alapú fegyverrendszerek korában. A hagyományos *human in the loop* megközelítés helyett olyan új struktúrára és folyamatokra van szükség, amelyek békeidőben biztosítják az etikus kereteket és a megfelelő felügyeletet, miközben lehetővé teszik a rendszerek hatékony működését harci körülmények között.

³⁴ ELBAUM–PANTER 2024.

Nemzetközi humanitárius jogi keretek

A nemzetközi humanitárius jog keretrendszere megfontolást követel a mesterségesintelligencia-rendszerek alkalmazása során. Mint azt Elliot Winter nemzetközi jogi professzor kifejti, a megkülönböztetés elve (*distinction principle*) és az arányosság követelménye például olyan kontextusérzékeny mérlegelést igényel, amit az MI-rendszerek még nem képesek megfelelően végrehajtani. A gépi megfigyelés és felismerés terén elért sikerek ellenére a gépi döntéshozatal még mindig elmarad az emberi képességektől. A döntéshozatal kritikus fontosságú a nemzetközi humanitárius jog szerinti megkülönböztetés szempontjából, mivel az emberek fizikai megjelenésük változása nélkül is válhatnak a támadható kombattáns és a nem támadható civil státusz között. Ugyanakkor a technológiai fejlődés – különösen a magas szintű MI várható megjelenése – középtávon lehetővé teheti e követelmények teljesítését, hiszen valószínűsíthető, hogy 2040 és 2062 között már olyan fejlett mesterséges intelligenciával fogunk rendelkezni, amely képes lesz kezelni a megkülönböztetési értékelések teljes spektrumát.³⁵

Az Európai Unió mesterséges intelligenciáról szóló rendelete

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet) célja az MI-technológiák biztonságos és az alapvető jogokat tiszteletben tartó fejlesztésének és alkalmazásának biztosítása az EU-ban, mindezt oly módon kivitelezve, hogy a szabályozás ne hátráltassa az innovációt.³⁶

A rendelet a mesterségesintelligencia-rendszerek első átfogó szabályozási kerete, amely különös figyelmet fordít a magas kockázatú MI-alkalmazásokra. Habár a katonai felhasználás explicit módon kivételt képez a szabályozás alól, az alapelvei – különösen az átláthatóság és az elszámoltathatóság követelményei – relevánsak a legitím autoritás újraértelmezése szempontjából.

A rendelet által előírt átláthatósági kötelezettségek például párhuzamba állíthatók az igazságos háború elméletének elszámoltathatósági követelményeivel. A szabályozás megköveteli az MI-rendszerek döntéshozatali folyamatainak dokumentálását és az emberi felügyelet biztosítását, ami összhangban van az emberi felügyelet (*human in the loop*) elvvel a katonai alkalmazásokban. A szabályozás által bevezetett kockázatalapú megközelítés szintén tanulságos: minél nagyobb a potenciális kár, annál szigorúbbak a követelmények. Ez az elv adaptálható lehet a katonai mesterségesintelligencia-rendszerek esetében is, ahol a döntések következményei különösen súlyosak lehetnek.

³⁵ WINTER 2022: 14–15.

³⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete.

A rendelet kockázatalapú megközelítést alkalmaz: tiltja az elfogadhatatlan kockázatú rendszereket,³⁷ szigorúan szabályozza a magas kockázatú alkalmazásokat,³⁸ míg az alacsony kockázatú rendszerekre enyhébb átláthatósági követelményeket ír elő. A rendelet hatálya kiterjed minden MI-szolgáltatóra és felhasználóra, aki az EU piacán terméket vagy szolgáltatást kínál, függetlenül attól, hogy az EU-ban vagy harmadik országban található.

A rendelet ugyan elsődlegesen nem katonai alkalmazásokra fókuszál, de átláthatósági és elszámoltathatósági alapelvei relevánsak a katonai felhasználás szempontjából. A rendelet szerint minden magas kockázatú mesterségesintelligencia-rendszernek meg kell felelnie az átláthatósági és dokumentációs követelményeknek. A rendszerek működését nyomon követhetővé kell tenni automatikus eseménynaplózással, és biztosítani kell az emberi felügyeletet.

A magas kockázatú rendszerek esetében a szolgáltatóknak részletes technikai dokumentációt kell készíteniük,³⁹ amely bemutatja a rendszer működését és korlátait. A szolgáltatóknak kockázatkezelési rendszert kell működtetniük,⁴⁰ és biztosítaniuk kell a megfelelő szintű pontosságot, robusztusságot és kiberbiztonsági védelmet.⁴¹

Noha a katonai alkalmazások nem tartoznak a rendelet hatálya alá (a preambulumbekezdés 24 és 2. cikk 3. bekezdés alapján), az alapelvek – különösen az átláthatóság és az elszámoltathatóság követelménye – hasznos iránymutatást adhatnak a katonai mesterségesintelligencia-rendszerek szabályozásához is. A törvény által előírt technikai és szervezeti intézkedések, mint például az automatikus naplózás, az emberi felügyelet és a részletes dokumentáció, adaptálhatók a katonai kontextusra is.

Összegző gondolatok

Az elemzés megerősítette kezdeti feltételezésünket: a mesterségesintelligencia-alapú autonóm fegyverrendszerek alkalmazása valóban gyengíti a legitím autoritás elvének hagyományos értelmezését. Ugyanakkor nem elegendő pusztán ennek megállapítása, hanem szükséges az elv újraértelmezése a megváltozott technológiai környezetben. A tanulmány elején feltett kérdésekre a következő válaszokat adhatjuk.

Az elszámoltathatóság értelmezése a feketedoboz-probléma tükrében. A mesterségesintelligencia-rendszerek átláthatatlan belső működése jelentősen nehezíti az elszámoltathatóság érvényesítését. Mint azt az ukrajnai példák is mutatják, a katonai döntéshozók gyakran nem érthetik teljes mértékben az algoritmusok javaslatainak hátterét, ami aláássa a felelősség megállapíthatóságát. Az Anthropic MI-laboratórium legújabb fejlesztései ugyanakkor reményt adnak arra, hogy a feketedoboz részleges „felnyitása” révén javítható legyen az átláthatóság és így az elszámoltathatóság is.

Az emberi felügyelet elvének szerepe a legitím autoritás fenntartásában. A tanulmány megállapította, hogy noha az elv formálisan biztosítja az emberi kontrollt, a modern

³⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete, 5. cikk.

³⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete, 6–17. cikk.

³⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete, 11. cikk.

⁴⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete, 9. cikk.

⁴¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete, 15. cikk.

hadviselés sebessége és komplexitása miatt ez gyakran kiüresedő mechanizmussá válik. Az ukrainai esettanulmányok rávilágítottak, hogy ezen elv gyakran inkább formális követelménynek tűnik, mintsem érdemi ellenőrzésnek. A legitím autoritás fenntartásához szükséges átgondolni e mechanizmus hatékonyabb megvalósítási módjait, különös tekintettel Elbaum és Panter javaslatára, amely szerint a kulcsfontosságú etikai döntéseket békeidőben kellene meghozni.

A döntéshozatal átláthatóságának biztosítási lehetőségei a mesterségesintelligencia-alapú rendszerek esetén. A tanulmány megállapította, hogy az átláthatóság technikai szintű biztosítása mellett (mint az EU mesterséges intelligenciáról szóló rendeletének követelményei) lényeges a döntéshozatal előkészítésének és utólagos értékelésének folyamata. Az *ex ante* kontroll és a megfelelő szabályozási keretek kialakítása jelentheti azt az utat, amelyen haladva a mesterségesintelligencia-rendszerek alkalmazása összeegyeztethetővé válik a legitím autoritás elvének lényegi követelményeivel.

A legitím autoritás elvének adaptációja során három kulcsfontosságú szempont tűnik megfontolandónak. Először is, az átláthatóság követelményének újragondolása: míg a hagyományos értelmezés teljes transzparenciát feltételezett, az MI-rendszerek esetében ez technikailag nem megvalósítható; ehelyett olyan új standardokra van szükség, amelyek biztosítják a döntéshozatal megfelelő szintű ellenőrizhetőségét a feketedoboz-probléma ellenére is. Másodsorban, az elszámoltathatóság új modelljének kidolgozása: a tradicionális parancsnoki lánc helyett egy összetettebb felelősségi rendszer kialakítása, amely figyelembe veszi az ember-gép interakciók komplexitását; ez magában foglalhatja a fejlesztők, a katonai vezetők és a politikai döntéshozók közötti felelősség megosztásának új formáit. Végül az emberi felügyelet elvének megerősítése: nem elégséges ennek formális biztosítása; olyan mechanizmusokra van szükség, amelyek garantálják az érdemi emberi kontrollt a kritikus döntések felett.

További elemzést igényel annak vizsgálata, hogy ezek az adaptációk hogyan valósíthatók meg a gyakorlatban, különös tekintettel a gyorsan fejlődő technológiai környezetre. Az igazságos háború elmélet legitím autoritás elvének újraértelmezése nem csupán elméleti kérdés, hanem sürgető gyakorlati szükségszerűség a modern hadviselésben.

Végezetül fontos megjegyezni néhány kritikus szempontot az igazságos háború elmélete és a mesterséges intelligencia kapcsolatának további vizsgálatához:

- Többféle elmélet létezik az igazságos háborúra, amelyek közül Walzer megközelítése csak egy, de meghatározó értelmezés. A jelen tanulmány elsősorban az ő elméletére támaszkodott, de a téma teljesebb megértéséhez más megközelítések vizsgálata is szükséges lehet.
- Míg vannak konkrét esetek a mesterséges intelligencia harctéri alkalmazására, a katonai döntéshozatalban való alkalmazás még kevésbé dokumentált terület. Ugyanakkor a technológiai fejlődés üteme alapján várható, hogy hamarosan ezen a téren is jelentős változások következnek be.
- Az MI-rendszerek katonai alkalmazásának szabályozása továbbra is elsősorban nemzetállami hatáskörben marad, amit az is megerősít, hogy az EU mesterséges intelligenciáról szóló rendelete a kizárólag katonai célú alkalmazásokat kiveszi a hatálya alól. Ugyanakkor az átláthatóság és az elszámoltathatóság általános elvei iránymutatást adhatnak a katonai fejlesztések során is.

A legitím autoritás elvének újraértelmezése a mesterséges intelligencia korában tehát nemcsak technológiai és jogi, hanem alapvető etikai kérdéseket is felvet, amelyek további elemzést és nemzetközi párbeszédet igényelnek.

Felhasznált irodalom

- BERGENGRUEN, Vera (2024): How Tech Giants Turned Ukraine Into an AI War Lab. *Time*, 2024. február 8. Online: <https://time.com/6691662/ai-ukraine-war-palantir/>
- BODA Mihály (2022): A hibrid háború etikája: az igazságos hibrid háború elmélete. In M. SZABÓ Miklós (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései I.* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 95–108.
- BODA Mihály (2023): Az igazságos háború elmélete és a teremtésvédelem: Az igazságos háború elméletének története a középkortól a 20. századig a teremtésvédelem szempontjából. *Hadtudományi Szemle*, 16(4), 123–137. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.4.6>
- BODA Mihály (2024): A kockázatkerülő háború és a bátorság a 20–21. század fordulóján. *Honvédségi Szemle*, 152(3), 113–125. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.3.9>
- BULEY, Benjamin (2008): *The New American Way of War: Military Culture and the Political Utility of Force*. London: Routledge Taylor & Francis Group. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203934166>
- CLAUSEWITZ, Carl von (2013) [1832]: *A háborúról*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- ELBAUM, Sebastian – PANTER, Jonathan (2024): AI Weapons and the Dangerous Illusion of Human Control. *Foreign Affairs*, 2024. december 6. Online: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/ai-weapons-and-dangerous-illusion-human-control>
- FLORIDI, Luciano (2023): *The Ethics of Artificial Intelligence: Principles, Challenges, and Opportunities*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198883098.001.0001>
- JOHNSON, James (2022): The AI Commander Problem: Ethical, Political, and Psychological Dilemmas of Human-Machine Interactions in AI-enabled Warfare. *Journal of Military Ethics*, 21(3–4), 246–271. Online: <https://doi.org/10.1080/15027570.2023.2175887>
- KISSINGER, Henry A. – SCHMIDT, Eric – MUNDIE, Craig (2024): War and Peace in the Age of Artificial Intelligence. *Foreign Affairs*, 2024. november 18. Online: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/war-and-peace-age-artificial-intelligence>
- KOSINSKI, Matthew (2024): What Is Black Box AI? *IBM*, 2024. október 29. Online: <https://www.ibm.com/think/topics/black-box-ai>
- MOZUR, Paul – SATARIANO, Adam (2024): A.I. Begins Ushering In an Age of Killer Robots. *The New York Times*, 2024. július 2. Online: <https://www.nytimes.com/2024/07/02/technology/ukraine-war-ai-weapons.html>
- NATO Science & Technology Organization (2020): *Science & Technology Trends: 2020–2040*. Online: https://www.nato.int/content/dam/nato/legacy-wcm/media_pdf/2020/4/pdf/190422-ST_Tech_Trends_Report_2020-2040.pdf

- NOLAN, Cynthia (2015): Michael Walzer. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. 5th ed. New York: Basic Books, 2015. Book Review. *Saber and Scroll Journal*, 4(3), 125–127.
- PERRIGO, Billy (2024): No One Truly Knows How AI Systems Work. A New Discovery Could Change That. *Time*, 2024. május 21. Online: <https://time.com/6980210/anthropic-interpretability-ai-safety-research/>
- WALZER, Michael (2015): *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York: Basic Books.
- WINTER, Elliot (2022): The Compatibility of Autonomous Weapons with the Principles of International Humanitarian Law. *Journal of Conflict and Security Law*, 27(1), 1–20. Online: <https://doi.org/10.1093/jcsl/krac001>

Jogi forrás

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet). Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A32024R1689>

M. Takács Péter¹

A 21. század eleji háborús dinamikát befolyásoló tényezők

Factors Influencing the Dynamics of War in the Early 21st Century

Absztrakt

A tanulmány a 21. századi háború szinergikus jellegét vizsgálja, amely túlmutat a hagyományos katonai konfliktusokon. A modern hadviselés hibrid formákban jelenik meg, magában foglalva a kiber-, információs, gazdasági és pszichológiai hadviselést és az erőforrásokért folytatott küzdelem stratégiai szerepét. A technika fejlődése és a nem állami szereplők növekvő befolyása új kihívásokat teremt az etikai és jogi normák alkalmazásában. A cikk célja, hogy feltárja a kortárs háborús konfliktusok kezeléséhez szükséges új elméleti, jogi és stratégiai megközelítéseket a globális biztonságpolitika környezetében.

Kulcsszavak: etikai kihívások a háborúban, információs hadviselés, igazságos háború elmélete, modern hadviselés, 21. századi háború

Abstract

The study examines the complexity, synergistic nature, and multidimensional characteristics of 21st-century warfare, which extends beyond traditional military conflicts. Modern warfare manifests in hybrid forms, encompassing cyber, informational, economic, and psychological warfare, as well as the strategic role of climate change and resource competition. The advancement of technology and the growing influence of non-state actors pose new challenges for the application of ethical and legal norms. The article aims to explore the new theoretical, legal, and strategic approaches

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola; hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, e-mail: eltetaki@vipmail.hu

necessary for managing contemporary war conflicts within the complex landscape of global security policy.

Keywords: ethical challenges in war, information warfare, just war theory, modern warfare, 21st century war

Bevezetés

A háború fogalma az emberi történelem folyamán mindig szoros összefonódásban állt a társadalmi, politikai² és gazdasági rendszerek dinamikájával.³ Az új évezred küszöbén a hadviselés nem csupán technológiai újítások révén változott meg, hanem a globális hatalmi struktúrák, az állami és nem állami szereplők közötti viszonyok átalakulása, illetve a globális biztonságpolitikai környezet dinamikája is jelentős hatással volt a háború természetére. A 21. században a háború fogalma már nem csupán a hagyományos, szimmetrikus állami fegyveres konfliktusokat jelöli,⁴ hanem komplex, multidimenzionális fenyegetéseket⁵ és új típusú háborús formákat is magában foglal, amelyek az információs, kiber- és gazdasági térben is kibővítik a harc terjedelmét.

A hadtudomány számára a 21. század kihívásait a nem állami szereplők szerepének növekedése, az aszimmetrikus konfliktusok előretörése és az új technológiai eszközök alkalmazásának térnyerése határozza meg. Az információs hadviselés,⁶ a kiberháború,⁷ a mesterséges intelligencia és a dróntechnológia⁸ mind olyan új dimenziókat adnak a háború természetéhez, amelyek az eddigi katonai doktrínákat és elméleteket újragondolásra készítetik. A hagyományos hadtudomány, amely évtizedeken át az államok közötti fegyveres konfliktusokat, a szimmetrikus háborúkat, a frontvonalakat és a fegyveres erők alkalmazásának konvencionális elveit tekintette elsődlegesnek, ma már nem képes teljes mértékben megmagyarázni és kezelni azokat a komplex, nem lineáris konfliktusokat, amelyek a modern geopolitikai színtéren zajlanak.⁹

A hadtudomány számára az egyik legfontosabb feladat, hogy képes legyen új elméletek és modellek kidolgozására, amelyek integrálják a modern háború összetett, interdiszciplináris jellegét. A jövő hadviselésének elemzése nemcsak a katonai eszközökre és stratégiákra korlátozódhat, hanem figyelembe kell venni a globális biztonságpolitikai környezetet, a gazdasági szankciókat, a nemzetközi jogot,¹⁰ valamint az új típusú fegyverek és harcformák alkalmazásának következményeit is. A hagyományos hadtudományi modellek, mint a háború okai, az erőforrások elosztása és az állami érdekek képviselése, a 21. század konfliktusainak tükrében már nem elegendők a globális biztonsági kihívások megértéséhez és kezeléséhez.

² CLAUSEWITZ 2011 [1832]: 79–85.

³ KALDOR 2001: 58–65.

⁴ FREEDMAN 2017: 223–235.

⁵ FAZEKAS 2022: 59–73; vö. HEGEDŰS–HENNEL 2020: 3–27.

⁶ ARQUILLA–RONFELDT 1999: 35–40.

⁷ RID 2013: 78–85.

⁸ SINGER 2009: 110–120.

⁹ NYE 2011: 92–98.

¹⁰ BUZAN–HANSEN 2009: 167–180; vö. BAYLIS–WIRTZ–GRAY 2022: 33–47.

A nemzetközi jog és a hadtudomány közötti szoros kapcsolat is átalakulni kényszerül, mivel a nemzetközi jogi normák,¹¹ amelyek a háborús jogot, a fegyverek alkalmazásának etikáját és a civil áldozatok védelmét szabályozzák, nem biztosítanak elégséges keretet az új típusú háborúk kezelésére. A hagyományos jogi fogalmak, mint a harctér, a hadviselő felek és a háborús bűnök, nem képesek átfogóan kezelni a hibrid és kiberháborúval kapcsolatos jogi kérdéseket, amelyek a globális informatikai infrastruktúrák, a digitális határok és az autonóm fegyverek alkalmazásával kapcsolatos szabályozási űrt tárják fel.

Jelen szaktanulmány a háború 21. századi fogalmának komplexitását kívánja bemutatni, figyelembe véve a technológiai, társadalmi, jogi és politikai változásokat, valamint azok hatását a hadtudomány stratégiájára és a nemzetközi jogra. A cél az, hogy részletesen elemezze a modern háború típusait, az új típusú konfliktusok formáit, és feltárja, hogyan kell alkalmazkodniuk a hadtudományi elméleteknek és a jogi normáknak a gyorsan változó globális biztonsági környezethez.¹² A tanulmány a hibrid és kiberháború, az információs hadviselés, valamint a nem állami szereplők növekvő szerepe révén bemutatja, hogyan változott meg a háború fogalma, és milyen új kihívásokkal kell szembenéznie a nemzetközi közösségnek és a hadtudománynak a jövőben.

A háború fogalma az emberi történelem során folyamatos átalakuláson ment keresztül, tükrözve a társadalmi, politikai és technológiai változásokat, valamint a globális erőviszonyok alakulását.¹³ A fegyveres konfliktusok kezdettől fogva nemcsak az erőforrások, hanem a hatalom és a politikai befolyás megszerzésének eszközei is voltak. A klasszikus háború fogalma, amely az államok közötti fegyveres összecsapásokra korlátozódott, napjainkra jelentősen kibővült. A technológiai fejlődés, az új hadviselési formák és a globális biztonsági környezet átalakulása új értelmezéseket és megközelítéseket igényel, amelyek gyakran elhomályosítják a korábbi, jól ismert határokat a háború és a béke között.

A 21. századba lépve a háború már nem csupán a hagyományos értelemben vett államok közötti fegyveres konfliktusokban nyilvánul meg.¹⁴ Az új típusú háborúk, amelyek egyre inkább elkerülik a klasszikus frontvonalakat, a hibrid hadviselési formákban,¹⁵ az információs háborúban, valamint a gazdasági és pszichológiai manipulációkban nyilvánulnak meg. A hibrid háború¹⁶ kifejezés elsősorban arra utal, hogy a modern hadviselés számos különböző módszert és eszközt integrál, a hagyományos katonai erő mellett nem katonai, politikai, informatikai és gazdasági elemeket is alkalmazva. Ebben a kontextusban a háború nem csupán fizikai összecsapásokat jelent, hanem az ellenség destabilizálására irányuló komplex, több dimenziót átfogó stratégiát, amely a hagyományos harcmezőn túl, a kibertérben, az információs hadviselésben és a gazdasági háborúban is teret nyer.¹⁷

¹¹ DINSTEN 2021: 189–202; vö. HAQUE 2017: 78–92.

¹² MURRAY–MANSOOR 2012: 45–60.

¹³ STRACHAN 2013: 102–118; vö. BODA 2024a: 101–105, 2024b: 53–69, 2024c: 8–19.

¹⁴ FREEDMAN 2017: 178–195.

¹⁵ KOFMAN–ROJANSKY 2015: 5–20; vö. ADAY et al. 2019: 12–30.

¹⁶ BODA 2024e: 7–11; vö. BODA 2022: 100, 102–103, 2023: 21–28.

¹⁷ HOFFMAN 2007: 14–28.

A digitális technológia és a kiberháború átalakította a hadviselést: a kibertámadások az infrastruktúrákat, a pénzügyi rendszereket és a kommunikációs hálózatokat veszélyeztetik, jelentős biztonsági kockázatot teremtve. A 2007-es észt kibertámadások¹⁸ megmutatták, hogy a kibertérben zajló támadások destabilizálhatják az államokat. Az információs háború, a dezinformáció¹⁹ és a pszichológiai hadviselés alááshatja az intézmények legitimitását és a társadalom bizalmát.

A modern háború a kiberteret, a gazdaságot, a diplomáciát és az információt is magában foglalja. A katonai erő mellett a gazdasági szankciók, a kereskedelmi blokádok és a diplomácia²⁰ is kulcsszerepet kap. A geopolitikai átalakulás és a nem állami szereplők térnyerése új kihívások elé állítja a hadtudományt és a nemzetközi jogot.²¹ A modern háborúk új jogi és etikai kihívásokat hoznak felszínre, mivel a klasszikus háborús doktrínák csak korlátozottan alkalmazhatók a nem állami szereplőkre, így például a terrorista csoportokra²² vagy a kiberhadviselésben részt vevő szereplőkre. A nemzetközi jognak új normákra van szüksége a fegyveres konfliktusok gyorsan változó jellegéhez való alkalmazkodásban.²³ A modern hadtudománynak idomulnia kell az új kihívásokhoz, integrálva a kiberbiztonságot, az információs és pszichológiai hadviselést. A háború ma már globális, komplex küzdelem, amely túlmutat a hagyományos katonai stratégiákon.²⁴

A 21. századi háború és a modern hadviselés: új dimenziók és komplex stratégiák

A 21. századi háború nem csupán katonai erő alkalmazását jelenti, hanem egy összetett, multidimenziós hadviselési forma, ahol a hagyományos fegyverek mellett digitális, gazdasági és egyéb nem katonai eszközök is kulcsszerepet kapnak. Ezek szinergikus együttműködése alapjaiban formálja át a katonai doktrínákat és a háborúk kimenetelét.

A háború szinergikus adaptálódása a harci dimenziók és eszközök integrálásában rejlik.²⁵ A hibrid hadviselésben állami és nem állami szereplők, valamint katonai és nem katonai eszközök kombinálódnak, és a konfliktusok nemcsak a harctéren, hanem információs, gazdasági és kibertérben is zajlanak. A szinergikus megközelítés lényege, hogy ezek az elemek együttesen hatékony támadási vagy védekezési stratégiát alkotnak. Például egy kiberháborús támadás, amely kritikus infrastruktúrákat céloz, és az információs hadviselés, mint a dezinformáció, együtt destabilizálhatja az államot és alááshatja a belső bizalmat.

A 2008-as orosz–grúz háború jól példázza a szinergikus háborús stratégiákat, ekkor Oroszország hagyományos katonai erőt, kibertámadásokat, pszichológiai hadviselést és információs háborút alkalmazott. Az orosz fél dezinformációs kampányokat indított

¹⁸ HEALEY 2013: 201–220.

¹⁹ BENKLER–FARIS–ROBERTS 2018: 67–85.

²⁰ KEOHANE–NYE 2001: 202–220.

²¹ FRIEDMAN 2005: 150–170.

²² KREPS–LIBICKI 2013: 13–35.

²³ HEHIR 2014: 140–160.

²⁴ BOBBITT 2002: 82–98.

²⁵ LIBICKI 2007: 102–124.

és kibertámadásokat hajtott végre grúz állami rendszerek ellen, miközben gyors szárazföldi invázióval próbálta megingatni a grúz kormány legitimitását. A két szinergikus elem hatására a háború multidimenzionális konfliktussá vált, amely a harctéren kívül digitális és pszichológiai frontokon is zajlott.

A szíriai polgárháborúban a különböző szereplők, mint a Hezbollah, az al-Káida, az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország, szinergikus stratégiákat²⁶ alkalmaztak. A konfliktusban nemcsak hagyományos katonai csapások zajlottak, hanem gazdasági szankciók, politikai manipulációk és információs háború is szerepet kaptak, miközben a médiában és a diplomáciai csatornákon keresztül befolyásolták a háborús diskurzust.

A háború szinergikus adaptálódása²⁷ a hagyományos eszközök integrálásán túl a konfliktusok globális, multidimenzionális kiterjesztését jelenti. A kiberháború és az információs hadviselés új kihívások elé állítja a hadtudományt és a nemzetközi jogot, mivel a katonai erő mellett az informatikai, gazdasági és politikai hatások is szerepet kapnak. A hadtudománynak és a nemzetközi jognak alkalmazkodnia kell az új típusú konfliktusokhoz, amelyek nemcsak a hagyományos fegyverek szintjén, hanem az információ és a gazdaság fegyvereként²⁸ is megjelenik a 21. századi hadszíntéren. Az új háborús paradigmában a fegyverek hatékony kombinációja és alkalmazása kulcsfontosságú, ami a globális biztonsági és gazdasági erővonalak átalakulásának szükségszerű következménye.

A gazdasági és pénzügyi hadviselés új formái

A gazdasági és pénzügyi hadviselés,²⁹ amelynek részei a szankciók, az embargók és a pénzügyi blokádok, egyre fontosabbá válik a hagyományos katonai műveletekkel szemben, lehetővé téve az államok számára, hogy katonai konfrontáció nélkül gyakoroljanak nyomást ellenfeleikre.³⁰ Ez a stratégia komoly következményekkel jár a nemzetközi kapcsolatokra és a globális gazdasági stabilitásra. A gazdasági hadviselés – mint a pénzügyi rendszerek befolyásolása, valutamanipuláció és a nyersanyagok ellenőrzése – jelentős társadalmi és politikai változásokat idézhet elő. Míg a katonai agresszió jogi keretei egyértelműek, a gazdasági agresszió jogi szabályozása sokkal kevésbé világos, ezért szükséges lehet egy átfogó nemzetközi jogi szabályozás a gazdasági hadviselés határainak definiálására.

A nemzetközi jog és intézmények szerepének újraértékelése

A nemzetközi jog és intézmények szerepe kulcsfontosságú a modern háborús konfliktusok kezelésében, de hatékonyságuk egyre megkérdőjeleződik. Az ENSZ Biztonsági

²⁶ GILES 2016: 28–35; vö. MARTEN 2017: 131–151; KELLO 2013: 7–40.

²⁷ ALBERTS–GARSTKA–STEIN 1999: 112–134.

²⁸ BENDIK 2020: 45–67.

²⁹ HUFBAUER et al. 2019: 78–101.

³⁰ MANSFIELD–POLLINS 2003: 512–530.

Tanácsa gyakran nem tud megfelelő választ adni, míg a NATO és más szövetségek folyamatosan alkalmazkodnak a hibrid fenyegetésekhez.

A 21. század fegyveres konfliktusai olyan kihívások elé állítják a nemzetközi jogot és a nemzetközi intézményrendszert, amelyekre a 20. század második felében kialakított szabályok és mechanizmusok nem minden esetben tudnak hatékony választ adni. A globalizáció, a technológiai fejlődés és a geopolitikai erőviszonyok átrendeződése alapjaiban változtatta meg a biztonsági környezetet. A konfliktusok már nem kizárólag államok közötti háborúk formájában jelennek meg, hanem egyre gyakrabban hibrid hadviselésként, amelyben katonai, gazdasági, politikai, információs és kibertéri eszközök összehangolt alkalmazásával igyekeznek stratégiai fölénybe kerülni az ellenfelek. Ebben a dinamikus környezetben a nemzetközi jog normarendszere sokszor nehezen alkalmazható, különösen, ha a konfliktusban nem állami szereplők – például fegyveres milíciák, terrorhálózatok vagy akár államilag támogatott, de hivatalosan nem beazonosítható kibertevékenységet folytató csoportok – vesznek részt.

A nemzetközi jog alapvető problémája, hogy államközpontú logikára épül, így a nem állami szereplők esetében jogi kategóriái és eszközei korlátozottak. Az olyan kérdések, mint az önvédelem joga, a beavatkozás humanitárius indokai vagy a hadviselés jogának (*jus in bello*) alkalmazása, gyakran többféle értelmezésre adnak lehetőséget. Ez a bizonytalanság politikai viták forrása, amelyben a jogi érvek gyakran a nagyhatalmi érdekek igazolásának eszközeivé válnak. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy a nemzetközi jog kikényszerítésének mechanizmusai gyengék: a végrehajtás többnyire a tagállamok politikai akaratán múlik, és nincs minden esetben hatékony, kényszerítő erejű struktúra, amely garantálná a szabályok betartását.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa a kollektív biztonsági rendszer központi intézménye, de működését komoly strukturális és politikai korlátok nehezítik. A II. világháború utáni erőviszonyokat tükröző állandó tagság, valamint az öt állandó tag (az Egyesült Államok, Oroszország, Kína, Franciaország és az Egyesült Királyság) vétójoga gyakran ellehetetleníti a gyors és egységes fellépést. Ha valamelyik állandó tag stratégiai érdekeit sértené egy határozat, a vétómechanizmus azonnal blokkolja a döntéshozatalt. Ez különösen élesen mutatkozik meg azokban a konfliktusokban, amelyekben nagyhatalmak közvetlenül vagy közvetve érintettek. A Biztonsági Tanács munkáját tovább nehezítik a globális geopolitikai törésvonalak: a Nyugat és Oroszország, valamint az Egyesült Államok és Kína közötti rivalizálás egyre nyilvánvalóbbá teszi a politikai megosztottságot. Mindez lassítja a döntéshozatalt, ami komoly hátrány a modern hadviselés gyors tempójához képest, ahol a helyzet akár órák vagy percek alatt megváltozhat.

Ezzel szemben a NATO és más katonai szövetségek rugalmasabban alkalmazkodtak az új biztonsági kihívásokhoz. A NATO az elmúlt évtizedekben jelentősen átalakította katonai doktrínáit és műveleti struktúráját, hogy felkészüljön a hibrid fenyegetésekre. A szervezet a kollektív védelem hagyományos elveit kiegészítette olyan eszközökkel, amelyek kifejezetten a kibertér, az információs hadszíntér és a nem hagyományos fenyegetések kezelésére alkalmasak. A kibervédelem megerősítése, a dezinformációs kampányok elleni fellépés és a gazdasági-politikai nyomásgyakorlással kombinált katonai fenyegetésekre való reagálás mára a NATO stratégiai gondolkodásának központi elemévé vált. A gyors reagálású erők és az előretolt jelenlét koncepciója lehetővé teszi,

hogya a szövetség rövid időn belül katonai erőt vonulasson fel kritikus térségekben. Emellett a partnerségi kapcsolatok bővítése – például Finnország és Svédország teljes jogú tagsága, valamint a stratégiai együttműködés Japánnal, Ausztráliával és más partnerekkel – jelzi, hogy a NATO globális biztonsági szereplőként is pozicionálja magát.

A NATO mellett más regionális és nemzetközi szervezetek is igyekeznek szerepet vállalni a konfliktuskezelésben, habár hatásuk gyakran korlátozott. Az Európai Unió az elmúlt években növelte befolyását a válságkezelés és a kibervédelem területén, valamint gazdasági szankciók és civil válságkezelő missziók révén igyekszik hozzájárulni a nemzetközi stabilitáshoz. Az Afrikai Unió és az ASEAN³¹ regionális sajátosságokra szabott mechanizmusokat dolgozott ki a helyi biztonsági problémák kezelésére, de forráshiány és politikai korlátok miatt ezek hatékonysága egyenetlen. A Nemzetközi Büntetőbíróság fontos jogi fórum a háborús és emberiség elleni bűnök üldözésében, azonban politikai realitások miatt sokszor nem tud eljárni a nagyhatalmak vagy azok szövetségesei ügyeiben.

A nemzetközi jog és intézményrendszer hatékonysága a 21. század biztonsági környezetében egyre inkább függ a nagyhatalmak politikai akaratótól és együttműködési hajlandóságától. A szelektív jogalkalmazás, a politikai érdekek dominanciája és a gyors reagálás hiánya aláássa a globális biztonsági architektúra hitelességét. A jövőben ezeknek az intézményeknek proaktívabb, technológiailag fejlettebb és politikailag kevésbé megosztott működésre lesz szükségük ahhoz, hogy relevánsak maradjanak. Ennek részeként elengedhetetlen a kibertér és az információs hadszíntér integrálása a biztonsági stratégiákba, a döntéshozatal felgyorsítása, valamint a nem állami szereplők kezelésére alkalmas jogi keretek kialakítása. Csak így biztosítható, hogy a nemzetközi jog és az intézmények képesek legyenek lépést tartani a modern háborús konfliktusok gyorsan változó, összetett és sokdimenziós jellegével.

A kibertámadások³² és az információs hadviselés egyre kevésbé illeszkedik a hagyományos nemzetközi jogi keretekbe, és nem adnak egyértelmű válaszokat arra, hogyan értelmezzük őket háborús cselekményekként. Ez szükségessé teszi a háborús jog korszerűsítését és új kihívásokhoz való igazítását.³³

Az autonóm fegyverrendszerek és a mesterséges intelligencia³⁴ hatása a modern hadviselésre

A hadviselés történetében az új technológiák, mint a mesterséges intelligencia és az automatizált rendszerek, új korszakot indítottak. Az autonóm fegyverek nemcsak a harcéri taktikákat alakítják, hanem etikai, jogi és politikai kérdéseket is felvetnek, amelyekre válaszokat kell adni a hadtudomány és a nemzetközi jog terén. Az autonóm fegyverek előnyökkel járnak, de a felelősség és az ellenőrizhetőség kérdéseit is felvetik a háborús normák fenntartása érdekében.

³¹ Association of Southeast Asian Nations (ASEAN): Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége: 1967-ben alakult regionális szervezet, amelynek célja többek között a politikai, gazdasági és biztonsági együttműködés erősítése Délkelet-Ázsiában.

³² BODA 2024d: 116–117.

³³ GRAY 2018: 152–155; SCHMITT 2017a: 98–102.; vö. SCHMITT 2017b.

³⁴ BODA 2024a: 108–112; vö. BODA 2024d: 117–120.

Az autonóm fegyverrendszerek³⁵ emberi beavatkozás nélkül képesek dönteni, célpontokat azonosítani és katonai műveleteket végrehajtani. Az autonóm rendszerek mesterséges intelligenciát, fejlett szenzorokat és adaptációs mechanizmusokat alkalmaznak, lehetővé téve az önálló döntéshozatalt. Ez alapjaiban érinti a háború filozófiai és jogi értelmezését, szemben a korábbi, emberi ellenőrzést igénylő rendszerekkel.

Az autonóm fegyverek előnyei³⁶ a sebességben, a pontosságban és az emberi veszteségek csökkentésében rejlenek. A mesterséges intelligenciával működő rendszerek gyors adatfeldolgozással és optimalizált döntéshozatallal segítik a harctéri reakciókat, csökkentve a katonai személyzet fizikai kitétszégét. Az autonóm fegyverek alkalmazása lehetőséget ad a precíziós hadviselés fokozására, csökkentve a járulékos veszteségeket és a civil áldozatokat.

Az autonóm fegyverrendszerek használata etikai és jogi kérdéseket vet fel, amelyek alapjaiban érintik a háború igazságosságát és erkölcsi elfogadhatóságát.³⁷ Az autonóm fegyvereknél felmerül, hogy képesek-e figyelembe venni az emberi erkölcsi és jogi megfontolásokat, mivel nincs erkölcsi felelősségtudatuk, és nem képesek mérlegelni az egyedi kontextusokat. Ez kihívást jelent a nemzetközi humanitárius jog elveinek alkalmazásában, mivel az autonóm rendszerek nem képesek ugyanarra az emberi ítélőképességre, mint egy katonai parancsnok.

Az autonóm fegyverrendszerek esetén felvetődik a felelősség témaköre, különösen, ha jogsértést követnek el, mint például aránytalan támadás vagy civil áldozatok. Kérdéses, hogy ki vonható felelősségre az ilyen cselekményekért.³⁸ Autonóm fegyverrendszerek esetén a felelősség a programozók, a gyártók, az üzemeltetők és az államok között oszlik, ami jogi vitákat és szabályozási kérdéseket vet fel. Emellett ezek a rendszerek komoly stratégiai és geopolitikai következményekkel járnak.³⁹ A nagyhatalmak közötti fegyverkezési verseny új dimenziót nyer az autonóm hadviselés technológiai fölénye révén. Az Egyesült Államok, Kína és Oroszország jelentős erőforrásokat fordít autonóm katonai rendszerek fejlesztésére, ami biztonsági dilemmát teremt. Ha ezek a rendszerek szabályozás nélkül elterjednek, a háborúk kiszámíthatatlanná és destabilizálónak válhatnak, mivel az emberi ellenőrzés nélküli döntéshozatal eskalációs kockázatokat jelenthet.

A jövőben elengedhetetlen lesz a nemzetközi jog fejlesztése, amely egyértelmű szabályokat és ellenőrzési mechanizmusokat hoz az autonóm fegyverrendszerek alkalmazásában.⁴⁰ Az ENSZ és nemzetközi szervezetek tárgyalnak az autonóm fegyverek esetleges tilalmáról vagy korlátozásáról. Szakértők szerint teljes betiltásuk nem reális, de a *human in the loop* elv alkalmazása⁴¹ segíthet kezelni az etikai és jogi problémákat.

Az autonóm fegyverrendszerek új kihívásokat hoznak a hadviselésben, növelve a katonai hatékonyságot, de felvetve az emberi felelősség és a nemzetközi stabilitás kérdését. A mesterséges intelligencia alkalmazása etikai és jogi dilemmákat generál, amelyekre a hadtudomány és a nemzetközi közösség egyaránt választ keres. A felelősség

³⁵ LIN-BEKEY-ABNEY 2012: 45–50.

³⁶ SHARKEY 2019: 75–87.

³⁷ SPARROW 2007: 62–63.

³⁸ ASARO 2012: 687–709.

³⁹ LEYS 2018: 48–73.

⁴⁰ LIN-ABNEY-BEKEY 2013: 205–210.

⁴¹ ROFF 2016: 221–227.

kérdése egy autonóm fegyver támadásaiért még nem tisztázott, és a nemzetközi közösség továbbra is dolgozik a megfelelő szabályozás kialakításán. A mesterséges intelligencia által vezérelt fegyvereknek biztosítaniuk kell, hogy megfeleljenek a hadijog alapelveinek, például a megkülönböztetés és az arányosság követelményeinek, de a technológiai fejlődés gyorsabb, mint a szabályozás.

Az információs hadviselés és a dezinformáció mint stratégiai fegyver a modern konfliktusokban

Az információs hadviselés a 21. században kulcsfontosságúvá vált, és nem csupán kiegészíti a hagyományos katonai műveleteket, hanem egyenrangú is lett vele. A globális digitalizáció és a kommunikációs hálózatok fejlődésével az információ manipulálása és torzítása új dimenziókat nyitott a háborús stratégiákban, destabilizálva politikai rendszereket és gyengítve társadalmi kohéziókat hagyományos fegyverek használata nélkül.⁴²

Az információs hadviselés legnagyobb kihívása, hogy az információs tér maga válik hadszíntérre a modern konfliktusokban.⁴³ A modern információs hadviselés láthatatlan támadásokra épít, mint álhírek, célzott propaganda és manipulált tartalmak, amelyek segítségével államok vagy szervezetek geopolitikai előnyöket szerezhetnek hagyományos katonai beavatkozás nélkül.

A dezinformáció a modern információs hadviselés kulcsfontosságú eszköze, amely a társadalmi megosztottságot növeli, és hosszú távon befolyásolja a kollektív gondolkodást. Célja nem csupán egy narratíva elfogadtatása, hanem a bizonytalanság és a bizalmatlanság fokozása, ami aláássa a demokratikus intézményeket és megnehezíti a kormányzást.⁴⁴

A mesterséges intelligencia és a *deepfake* technológia lehetővé teszi a manipulált videók és hanganyagok készítését, ami jelentős zavart okozhat a nemzetközi kapcsolatokban, katonai műveletekben és választási folyamatokban. Az aszimmetrikus információs hadviselés célzott torzításokkal, például hírterheléssel hosszú távon befolyásolja a társadalmi diskurzust, torzítva a valóságérzékelést anélkül, hogy egy konkrét áhír lenne a hatás.

A klímaváltozás hatása a globális biztonságra és a hadtudományra

A klímaváltozás egyre fontosabbá válik a globális biztonsági stratégiákban.⁴⁵ A 21. században a tradicionális biztonságfelfogás komplexebb megközelítésre vált, figyelembe véve a nem hagyományos fenyegetéseket, mint például a klímaváltozást, amely közvetlen hatással van az államok stabilitására és a konfliktusok dinamikájára.

⁴² AMOROSO 2020.

⁴³ FLORIDI–TADDEO 2018: 98–102.

⁴⁴ RID 2013: 112–115.

⁴⁵ BARNETT 2011: 145–148.

A környezeti változások, mint az erőforrások szűkülése, az extrém időjárás és a migráció, destabilizálhatják az országokat, fokozva a nemzetközi konfliktusok intenzitását.⁴⁶ A katonai stratégiáknak alkalmazkodniuk kell a klímaváltozás okozta fenyegetésekhez, és aktív szerepet kell vállalniuk a klímakonfliktusok kezelésében, ami egyre fontosabbá válik a hadtudományban és a biztonságpolitikában.

A klímaváltozás és az erőforrás-szűkösség kapcsolatában fontos kérdés, hogy ezek miként gyorsítják fel a fegyveres konfliktusokat, és hogyan kezelhetők a belőlük eredő biztonsági problémák. A vízkészletek egyenlőtlen eloszlása és a klímaváltozás hatásai, mint a földromlás és az elsvatagosodás, fokozhatják az államközi feszültségeket és a belső instabilitást, ami fegyveres konfliktusokhoz vezethet. A fosszilis energiahordozók csökkenése és a megújuló energiaforrásokra való áttérés geopolitikai átrendeződést eredményezhet, új hatalmi egyensúlyokat és potenciális konfliktusokat generálva.

A klímaváltozás hosszú távú hatása a tömeges migráció fokozódása, mivel a tengerszint emelkedése, hurrikánok, áradások, a mezőgazdasági területek csökkenése nagy népességmozgásokat válthat ki.

A tömeges migráció destabilizálhatja a célországokat, növelheti a társadalmi feszültségeket, és szélsőséges ideológiákhoz vezethet. Az államoknak és a nemzetközi közösségnek olyan stratégiákat kell kidolgozniuk, amelyek biztosítják a humánus kezelést és a társadalmi stabilitást. A klímamigráció új kihívásokat jelent a hadseregek számára, mivel a válságkezelési műveletek egyre nagyobb volumenűvé válnak. A nemzetközi együttműködés és a regionális biztonsági szervezetek számára kulcsfontosságú lesz olyan modellek kidolgozása, amelyek kezelik a tömeges népességmozgásokat.

A klímaváltozás új típusú konfliktusokat generál, és befolyásolja a hadseregek működését. A katonai infrastruktúra alkalmazkodása elengedhetetlen, mivel az extrém időjárás hatással van a hadműveletek végrehajtására, és növeli a sarkvidéki térségek stratégiai fontosságát.

A nemzetközi katonai stratégiáknak integrálniuk kell a klímaváltozást, és adaptív védelmi modelleket kell kialakítaniuk, amelyek figyelembe veszik az éghajlati kihívásokat. Az államok közötti együttműködés, a fenntartható fejlődés és a katonai kapacitások átalakítása kulcsfontosságú a 21. század biztonságpolitikájában.

A klímaváltozás egyre inkább globális biztonsági kihívássá válik, amely új típusú katonai stratégiákat és biztonságpolitikai megközelítéseket igényel. Az erőforrások, mint az ivóvíz és a termőföldek feletti ellenőrzés konfliktusokhoz vezethet. A hadtudománynak és a nemzetközi közösségnek fel kell készülnie a klímakonfliktusok kezelésére és megelőzésére.

A szinergikus hadviselés elmélete: a 21. századi háború komplexitásának és multidimenzionalitásának új paradigmája

A 21. századi hadviselés dinamikája radikálisan eltér a korábbi századok hagyományos konfliktusaitól, és alapvetően megváltoztatta a háború természetét. A modern háborúk már nem csupán a hagyományos értelemben vett államok közötti katonai

⁴⁶ HOMER-DIXON 1999: 89–94.

összecsapásokat jelentik, hanem egy bonyolult, egymásra épülő, több dimenzióra kiterjedő összetett küzdelmet. Az új típusú háborúk számos technológiai, társadalmi és politikai tényezőt ötvöznek, amelyek egymást erősítve alakítják a konfliktusok kimenetelét. Eme szinergikus szemlélet elengedhetetlenné tette a háború újfajta elméleti és gyakorlati megközelítését, amelyet a szinergikus hadviselés elmélete (*synergistic warfare theory, SWT*)⁴⁷ képvisel. Az elmélet célja, hogy egy új paradigmát adjon a modern hadviselés megértéséhez és kezeléséhez, amely figyelembe veszi a katonai, gazdasági, kiber- és információs szférák közötti kölcsönhatásokat, valamint a konfliktusok társadalmi és politikai dimenzióit.

A szinergikus hatásmechanizmus elméleti kerete

A szinergikus hadviselés elméletének alapja az a felismerés, hogy a modern háború nem csupán egy-egy aspektusra korlátozódik, hanem egy olyan dinamikus és integrált rendszert alkot, amelyben az egyes dimenziók kölcsönösen erősítik egymást. A hagyományos hadtudományi elméletek (Szun-ce, Thuküdidész, Vegetius, Machiavelli, Clausewitz, Jomini, Mahan, Douhet), amelyek a konfliktusokat alapvetően fizikai, katonai szempontból vizsgálták, már nem elégségesek a mai, komplexebb konfliktusok kezelésére. A szinergikus hadviselés koncepciója azt jelenti, hogy a különböző dimenziók – katonai, kiber, gazdasági, információs és pszichológiai – nem függetlenül működnek, hanem interakcióik révén felerősítik egymás hatását.

Ez azt jelenti, hogy egy jól irányzott kibertámadás nem csupán a hadsereg vagy a kormányzati infrastruktúrák működését hátráltathatja, hanem hatással lehet a társadalom pszichológiai és gazdasági stabilitására is. A kiberháborúval kapcsolatos támadások, például az energiahálózatok vagy a pénzügyi rendszerek megzavarása, képesek destabilizálni egy állam működését, miközben a katonai válaszreakciók már nem elegendők a helyzet kezelésére. Hasonlóképpen a globális gazdasági szankciók vagy a kereskedelmi blokádok hatása nem csupán a gazdaságra korlátozódik, hanem geopolitikai feszültségeket is szít, amelyek új katonai és diplomáciai konfliktusokat generálhatnak.

A szinergikus hadviselés tehát olyan összetett hálózatot alkot, amelyben az egyes szinteken végrehajtott műveletek hatásai egymásra építenek, de önállóan is képesek jelentősen befolyásolni a konfliktus kimenetelét. Mivel a modern hadviselés nem korlátozódik a fizikai harctérre, az elmélet azt is magában foglalja, hogy a különböző szinterek – mint a kibertér, a gazdaság és a politika – hogyan befolyásolják egymást, és hogyan lehet ezeket integráltan kezelni.

⁴⁷ Jelen szaktanulmányban felvázolt szinergikus hadviselés elmélete (*synergistic warfare theory, SWT*) M. Takács Péter doktori hallgató konstrukciója.

A szinergikus hatásmechanizmus fő dimenziói

A szinergikus hatásmechanizmusnak öt fő dimenzióját különböztethetjük meg, ezek a következők:

1. *A katonai dimenzió:* a hagyományos katonai hadviselés, amely elsősorban a fegyverek és a fizikai összecsapások alkalmazására épít, továbbra is meghatározó szerepet játszik, de a szinergikus hadviselés kontextusában már nem áll egyedül. Az új hadviselési formák, mint a precíziós fegyverek, drónok, autonóm rendszerek és hiperszonikus fegyverek, a hagyományos hadviselést kiegészítik, és komplexebb hadműveleteket tesznek lehetővé. A katonai erő alkalmazásának célja nem csupán az ellenséges erők fizikai megsemmisítése, hanem azok destabilizálása is, több szinten (például politikai, gazdasági, kiber- és társadalmi dimenziókban).
2. *A kibertámadás dimenziója:* a kibertámadások rendkívül erőteljes eszközzé váltak a modern háborúban, és ezek a támadások nemcsak a hadseregre, hanem a civil infrastruktúrára is irányulhatnak. A kibertérben végrehajtott támadások célja nemcsak az információk megszerzése vagy titkosítások feltörése, hanem az ellenfél kritikus rendszereinek destabilizálása is. A kibertámadás hatékonysága abban rejlik, hogy nemcsak a fizikai infrastruktúra támadása révén, hanem az információk manipulálásával is képes hatást gyakorolni a társadalmi és politikai struktúrára.
3. *Információs háború és pszichológiai manipuláció:* a dezinformáció, a média manipulációja és a közösségi médián keresztül történő pszichológiai hadviselés elterjedése új dimenziót ad a háborúnak. Az információs háború célja nemcsak az ellenség megfélemlítése, hanem a társadalom és a közvélemény manipulálása is. A megfelelő információk elérhetősége és irányítása döntő szerepet játszik a konfliktusokban, mivel ezek befolyásolják a politikai döntéseket, a társadalmi kohéziót és a katonai stratégiák végrehajtását. A pszichológiai manipuláció révén könnyen aláásható egy állam belső stabilitása és társadalmi biztonsága.
4. *Gazdasági hadviselés:* a modern háborúban a gazdaság központi szerepet játszik, mivel a gazdasági szankciók, a kereskedelmi blokádok, a valutaháborúk és a pénzügyi eszközök használata mind-mind befolyásolhatja a háborús kimenetelt. A gazdasági hadviselés nem csupán az ellenséges ország gazdasági rendszereinek destabilizálására irányul, hanem a társadalmi és politikai rendszerek széttzilálására is. A pénzügyi eszközök és a kereskedelmi kapcsolatok manipulatív alkalmazása a modern háborúban nem csupán az egyes államokat, hanem az egész globális gazdaságot is érinti.
5. *A klímaváltozás és a természeti erőforrásokért folytatott küzdelem:* a 21. század háborúi nem csak politikai és katonai összecsapások, egyre inkább környezeti és erőforrás-alapú küzdelmekre is építenek. A természeti erőforrásokhoz való hozzáférés, mint a víz, az energia és az élelmiszer, kulcsfontosságúvá válik a globális konfliktusokban. A klímaváltozás következtében kialakuló migrációs hullámok és az éghajlati válságok felerősítik ezeket a konfliktusokat, és új geopolitikai feszültségeket generálnak.

A szinergikus hadviselés alkalmazása és következményei

A szinergikus hadviselés elmélete arra mutat rá, hogy a modern háborúk bonyolult, komplex, holisztikus rendszert alkotnak, amelyben a különböző dimenziók összekapcsolódnak, és kölcsönösen erősítik egymást. Mivel a hagyományos katonai stratégiák már nem elegendők, az új hadtudományi megközelítéseknek képesnek kell lenniük arra, hogy integráltan kezeljék a különböző dimenziókat – a katonait, a gazdaságot, a kiber-, információs és pszichológiai aspektusokat. Az elmélet tehát nem csupán újfajta stratégiai megközelítést, hanem egy új, globálisan összefonódott konfliktuskezelési paradigmát is jelent, amely az állami és nem állami szereplők közötti interakciók teljes spektrumát figyelembe veszi.

Összegzés

A 21. századi hadviselés radikálisan átalakult, túllépve a hagyományos katonai konfliktusok keretein. A modern háborúk többdimenziósak, ahol a kiberhadviselés, az információs manipuláció, a gazdasági szankciók és a nem állami szereplők egyaránt meghatározó szerepet játszanak. A klasszikus hadtudományi modellek már nem képesek kezelni az aszimmetrikus és hibrid konfliktusokat, amelyekben a harcterek elmosódnak, és a fizikai összecsapások mellett digitális és gazdasági támadások is döntő jelentőségűvé válnak.

A technológiai fejlődés, különösen a drónok, a mesterséges intelligencia és a kiberfegyverek megjelenése új kihívások elé állítja a hadtudományt és a nemzetközi jogot. Az információs hadviselés, a dezinformáció és a propaganda a társadalmak destabilizálásának eszközévé vált. A nem állami szereplők – például terrorista szervezetek és zsoldoshadseregek – gyakran figyelmen kívül hagyják a nemzetközi jogi normákat, ami megnehezíti a háborús szabályok érvényesítését.

A modern konfliktusok célja már nemcsak a katonai győzelem, hanem az ellenfél gazdasági és társadalmi destabilizálása is. A háborúk egyre inkább a kibertérben és a globális politikai színtéren zajlanak, ami folyamatosan új jogi és katonai megközelítések kidolgozását igényli. A nemzetközi közösség számára a legnagyobb kihívás az, hogy képes legyen alkalmazkodni a gyorsan változó biztonsági környezethez, miközben megőrzi a béke és az emberi jogok védelmét.

Felhasznált irodalom

- ADAY, Sean et al. (2019): *Hybrid Threats. A Strategic Communications Perspective*. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- ALBERTS, David S. – GARSTKA, J. J. – STEIN, Frederick P. (1999): *Network-Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority*. Washington, D.C.: National Defense University Press. Online: <https://doi.org/10.21236/ADA406255>

- AMOROSO, Daniele (2020): *Autonomous Weapons Systems and International Law: A Study on HumanMachine Interactions in Ethically and Legally Sensitive Domains*. BadenBaden: Nomos. Online: <https://doi.org/10.5771/9783748909538>
- ARQUILLA, John – RONFELDT, David (1999): *The Emergence of Noopolitik: Toward an American Information Strategy*. Washington: RAND Corporation. Online: <https://doi.org/10.7249/MR1033>
- ASARO, Peter (2012): On Banning Autonomous Weapon Systems: Human Rights, Automation, and the Dehumanization of Lethal Decision-Making. *International Review of the Red Cross*, 94(886), 687–709. Online: <https://doi.org/10.1017/S1816383112000768>
- BARNETT, Michael N. (2011): *Empire of Nature? The Environment and Empire in the Making of the Modern World*. New York: Cornell University Press.
- BAYLIS, John – WIRTZ, James – GRAY, Colin S. szerk. (2022): *Strategy in the Contemporary World*. Oxford: Oxford University Press.
- BENDIK, Max (2020): *The Evolution of War: Understanding the Changing Nature of Conflict*. Oxford: Oxford University Press.
- BENKLER, Yochai – FARIS, Robert – ROBERTS, Hal (2018): *Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190923624.001.0001>
- BOBBITT, Philip (2002): *The Shield of Achilles: War, Peace, and the Course of History*. New York: Alfred A. Knopf.
- BODA Mihály (2022): A hibrid háború etikája: az igazságos hibrid háború elmélete. In M. SZABÓ Miklós (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései I*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 95–108. Online: https://doi.org/10.36250/00973_06
- BODA Mihály (2023): Hibrid háború: konfliktusforma a harmonikus béke és a direkt háború között – A hibrid háború katonafilozófiai értelmezése. In GÖCZE István – PADÁNYI József (szerk.): *Lehelyezett kő. Tanulmányok M. Szabó Miklós nyugállományú altábornagy, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja emlékére*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 21–28. Online: https://doi.org/10.36250/01128_02
- BODA Mihály (2024a): A háború mint kaméleon. A fegyvertechnika fejlődésének hatása a háború és a politika viszonyára a kezdetektől a mesterséges intelligenciáig. *Hadtudomány*, 34(3), 99–113. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2024.34.3.99>
- BODA Mihály (2024b): A háború természetéről: a háború mint a vitás kérdések rendezésének eszköze. *Hadtudományi Szemle*, 17(3), 53–69. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2024.3.4>
- BODA Mihály (2024c): A háború természetéről: a háború értelme. *Hadtudományi Szemle*, 17(4), 5–21. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2024.4.1>
- BODA Mihály (2024d): A kockázatkerülő háború és a bátorság 20–21. század fordulóján. A fegyvertechnológia fejlődésének hatása a háború természetére és a bátorság érényére. *Honvédségi Szemle*, 152(3), 113–125. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.3.9>
- BODA, Mihály (2024e): Hybrid War: Theory and Ethics. *Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, 23(1), 5–17. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2024.1.1>

- BUZAN, Barry – HANSEN, Lene (2009): *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511817762>
- CLAUSEWITZ, Carl von (2011) [1832]: *A háborúról*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 79–85.
- DINSTEIN, Yoram (2021): *War, Aggression and Self-Defence*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/9781108120555>
- FAZEKAS Ferenc (2022): A multitér (multi-domain) műveletek kialakulása és szükségessége. *Hadtudomány*, 32(2), 59–73. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.2.59>
- FLORIDI, Luciano – TADDEO, Mariarosaria (2018): *The Ethics of Information Warfare*. Cham: Springer. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-04135-3>
- FREEDMAN, Lawrence (2017): *The Future of War: A History*. New York: Public Affairs.
- FRIEDMAN, Thomas L. (2005): *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- GILES, Keir (2016): *Russia's 'New' Tools for Confronting the West. Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power*. London: Chatham House. Online: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/2016-03-russia-new-tools-giles.pdf>
- GRAY, Christine (2018): *International Law and the Use of Force*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/law/9780198808411.001.0001>
- HAQUE, Adil Ahmad (2017): *Law and Morality at War*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199687398.001.0001>
- HEALEY, Jason (2013): *A Fierce Domain: Conflict in Cyberspace, 1986 to 2012*. Cyber Conflict Studies Association Vienna.
- HEGEDŰS Ernő – HENNEL Sándor (2020): Többdimenziós (multidomain) hadműveletek. *Hadtudomány*, 30(2), 3–27. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.2.3>
- HEHIR, Aidan (2014): *The International Legal Regulation of the Use of Force*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOFFMAN, Frank G. (2007): *Conflict in the 21st Century. The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies.
- HOMER-DIXON, Thomas (1999): *Environment, Scarcity, and Violence*. Princeton: Princeton University Press. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctt7pogg0>
- HUFBAUER, Gary Clyde et al. (2019): *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy*. Washington, D.C.: Peterson Institute for International Economics.
- KALDOR, Mary (2001): *New and Old Wars: Organized Violence in Global Era*. Cambridge: Polity Press.
- KELLO, Lucas (2013): The Meaning of the Cyber Revolution: Perils to Theory and Statecraft. *International Security*, 38(2), 7–40. Online: https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00138
- KEOHANE, Robert O. – NYE, Joseph S. (2001): *Power and Interdependence*. New York: Longman.
- KOFMAN, Michael – ROJANSKY, Matthew (2015): *Hybrid Warfare and Russia's Approach to Conflict*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.

- KREPS, Sarah E. – LIBICKI, Martin C. (2013): Cyber War and Cyber Terrorism: The Importance of the Legal and Ethical Framework. *Journal of International Security Studies*, 4(1), 13–35.
- LEYS, Nathan (2018): Autonomous Weapon Systems and International Crises. *Strategic Studies Quarterly*, 12(1), 48–73. Online: <https://www.jstor.org/stable/26333877>
- LIBICKI, Martin C. (2007): *Cyberspace in Peace and War*. Annapolis, Maryland: Naval Institute Press.
- LIN, Patrick – ABNEY, Keith – BEKEY, George A. (2013): *Robot Ethics: The Ethical and Social Implications of Robot*. Cambridge: MIT Press.
- LIN, Patrick – BEKEY, George A. – ABNEY, Keith (2012): *Autonomics and the Ethics of Autonomous Military Systems*. Dordrecht: Springer.
- MANSFIELD, Edward D. – POLLINS, Brad M. (2003): The International Organization of Economic Sanctions. *Cambridge University Press*, 57(3), 512–530.
- MARTEN, Kimberly (2017): The 'KGB State' and Russian Political and Foreign Policy Culture. *The Journal of Slavic Military Studies*, 30(2), 131–151. Online: <https://doi.org/10.1080/13518046.2017.1270053>
- MURRAY, Williamson – MANSOOR, Peter R. szerk. (2012): *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139199254>
- NYE, Joseph S. (2011): *The Future of Power*. New York: Public Affairs.
- RID, Thomas (2013): *Cyber War Will Not Take Place*. Oxford: Oxford University Press.
- ROFF, Heather M. (2016): The Strategic Robot Problem: Lethal Autonomous Weapons in War. *Journal of Military Ethics*, 13(3), 211–227. Online: <https://doi.org/10.1080/15027570.2014.975010>
- SCHMITT, Michael N. (2017a): *The International Law of Cyber Warfare*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHMITT, Michael N. szerk. (2017b): *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/9781316822524>
- SHARKEY, Amanda J. (2019): Autonomous Weapons Systems, Killer Robots and Human Dignity. *Ethics and Information Technology*, 21(2), 75–87. Online: <https://doi.org/10.1007/s1067601894940>
- SINGER, Peter Warren (2009): *Wired for War: The Robotics Revolution and Conflict in the 21st Century*. New York: Penguin Books.
- SPARROW, Robert (2007): Killer Robots. *Journal of Applied Philosophy*, 24(1), 62–77. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5930.2007.00346.x>
- STRACHAN, Hew (2013): *The Direction of War: Contemporary Strategy in Historical Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107256514>

Trapp László¹

A Magyar Honvédség létesítményeinek fegyveres védelmét ellátó önkéntes védelmi tartalékos állomány intézkedéstaktikai felkészítése, valamint annak tapasztalatai

Tactical Training for Volunteer Reserve Forces Providing Armed Protection for the Facilities of the Hungarian Defence Forces, and Experiences Gained from This Training

Absztrakt

A Magyar Honvédség napi feladatainak ellátása szempontjából elengedhetetlen az önkéntes védelmi tartalékos jogviszonnyal rendelkező fegyveres biztonsági őrök jelenléte, főként a létesítményvédelem területén. Annak érdekében, hogy a fegyveres biztonsági őrök személyi állománya hatékonyan szerepet tudjon vállalni a társadalmi elvárások kielégítésében, valamint a jogszabályban meghatározott lefolyási renddel összefüggő normák vállalásában és érvényesítésében, szükségeszerű magasabb szintre emelni az adaptációs és transzformációs képességeket, továbbá újabb képességek megszerzése indokolt. Az intézkedési jogkör az állami és a nem állami rendészeti feladatokat ellátó személyek számára biztosított, idesorolva a Magyar Honvédség önkéntes védelmi tartalékos jogviszonnyal rendelkező személyi állományát is a szolgálati feladatok ellátása során. Empirikus kutatásom alátámasztja azt a hipotézist, amely szerint nemek, életkor és iskolai végzettség elkülönítésével vizsgálhatók a kontaktreagálásokban adott válaszreakciók többek közt az előítéletek, az életkori sajátosságok, valamint a környezeti információk feldolgozása alapján.

¹ Hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: trapplaslo@gmail.com

Kulcsszavak: önkéntes védelmi tartalékos, normák vállalása, előítéletek, életkori sajátosságok, környezeti információk feldolgozása

Abstract

From the perspective of the daily tasks of the Hungarian Defence Forces, the presence of armed security guards with voluntary reserve status is essential, particularly in the facility protection segment. In order for the personnel of armed security guards to be able to play an effective role in meeting social expectations and to undertake and enforce the standards related to the procedures specified in the legislation, it is necessary to raise their adaptation and transformation capabilities to a higher level and it is also necessary to acquire new skills. The power to take action is granted to persons performing both state and non-state law enforcement tasks, including the personnel of the Hungarian Defence Forces with voluntary reserve status in the performance of their duties. My empirical research supports my hypothesis that, by separating the variables of gender, age, and educational attainment, it is possible to examine the responses given in contact reactions based on, among other things, prejudices, age-specific characteristics, and the processing of environmental information.

Keywords: volunteer defence reservist, accepting norms, prejudices, age-specific characteristics, processing environmental information

Bevezető

A fegyveres biztonsági őrsg (FBŐ) és annak jogelőd szervezetei – az üzemőrsg, az iparőrsg és a polgári fegyveres őrsg – közel egy évszázados múltra tekinthetnek vissza. Ez hazánk egyetlen olyan sajátos fegyveres szervezete, amely sem a rendészeti szervekhez, sem pedig a honvédséghez nem tartozik, jellege polgári, mégis szigorúan hierarchikus, és ellenőrzött szabályok között végzi napi szolgálati feladatait. Viszontagságokkal gazdagított története során számos változáson ment keresztül, ennek ellenére létezik, stabilan működik, és tevékenységére még hosszú távon szükség mutatkozik. Rendszereken átívelő funkciója, küldetése változatlan.² Napjainkban a közel 7000 fős összlétszámú FBŐ látja el az állam működése, illetőleg a lakosság ellátása szempontjából kiemelkedően fontos tevékenységek, létesítmények, szállítmányok (létfontosságú vagy kritikus infrastruktúra) törvényben³ és belügyminiszeri rendeletben⁴ szabályozott védelmét.⁵ Az FBŐ őrzi a Rendőrsg, a Magyar Honvédség, az Információs Hivatal, a Büntetés-végrehajtási Szervezet vagy a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok objektumait, illetőleg fontosabb atomlétesítményeinket – az MVM Paksi Atomerőmű Zrt.

² Magyarországi Fegyveres Biztonsági Őrök Szakmai Egyesülete [é. n.].

³ 1997. évi CLIX. törvény a fegyveres biztonsági őrsgéről, a természetvédelmi és a mezei őrsgolátról.

⁴ 27/1998. (VI. 10.) BM rendelet a fegyveres biztonsági őrsg Működési és Szolgálati Szabályzatának kiadásáról.

⁵ LIPPAI 2021.

vagy a Központi Fizikai Kutatóintézet, ahol egy kísérleti atomreaktor működik –, a kis és közepes radioaktivitású hulladéktárolóinkat.⁶

Tanulmányomban a sokak által csak kevésbé ismert tevékenységű és gyakorta misztikus elképzelésekkel övezett honvédségi FBŐ tevékenységét vizsgálom, bepillantást adva annak működésébe. Rámutatok, hogy az önkéntes védelmi szektor mint proxyerő alkalmazása fókuszba kerül a katonai objektumok, létesítmények biztonságának megteremtése és fenntartása kapcsán, s ezzel együtt egyre több területen mutatkozik meg a fegyveres biztonsági őrök létjogosultsága is. A Magyar Honvédség napi feladatainak ellátása szempontjából kiegészülő szerepkörrel elengedhetetlen az FBŐ jelenléte főként a létesítményvédelmi szegmens tekintetében, a szektor tagjai a Magyar Honvédséggel önkéntes védelmi tartalékos (ÖVT) jogviszonyban állnak. Annak érdekében, hogy az FBŐ személyi állománya hatékonyan szerepet tudjon vállalni a társadalmi elvárások kielégítésében, valamint a jogszabályban meghatározott lefolyási renddel összefüggő normák vállalásában és érvényesítésében, szükségszerű magasabb szintre emelni az adaptációs és transzformációs képességeket, továbbá újabb képességek megszerzése indokolt.

Az ÖVT-állomány intézkedéstaktikai képésének felépítése

A tapasztalatok alapján megállapítjuk, hogy az oktatási tematika négy fő pillérré épül:

- szakmai ismeretek (elmélet);
- szakmai ismeretek (gyakorlat);
- jogi ismeretek (elmélet);
- lőfegyverismeret (elmélet-gyakorlat).

Szakmai ismeretek (elmélet)

A szakmai ismeretek vonatkozásában elméleti síkon az 1997. évi CLIX. törvényről, valamint a 27/1998. (VI. 10.) BM rendelet egyes passzusairól tudhat meg többet a fegyveres biztonsági őr feladatokat ellátó önkéntes védelmi tartalékos állomány, ami elengedhetetlen a napi munkájuk maradéktalan ellátásához.

Szakmai ismeretek (gyakorlat), elvezető fogások, a bilincs alkalmazása

A gyakorlati képzéseken az elvezető fogásokat, valamint bilincselési testhelyzetek kialakításával a bilincs mint kényszerítő eszköz alkalmazásának feltételeit gyakorolhatták be a résztvevők.

Az elvezető fogások gyakorlásakor a résztvevők találkozhattak azon alapvetésekkel, amelyek elengedhetetlenek egy kontaktreagálás, fizikai kontakt során, a bilincs

⁶ LIPPAI–HERCZEG 2022.

gyakorlati alkalmazásakor pedig megtapasztalhatták a rendszeresített kényszerítő eszköz kifejlesztett hatásmechanizmusait, valamint annak alkalmazási spektrumait.

Jogi ismeretek

A jogi ismeretek oktatásához bevonnak egy jogászt, aki a Honvédelmi Minisztérium háttérintézményének alkalmazásában áll, és rendelkezik a szükséges szakmai kompetenciákkal. A teljesség igénye nélkül az előadások érintik a jog fogalmát, a magyar jogforrási rendszer hierarchiáját, a büntetőjog helyét a jogrendszerben, a bűncselekmény fogalmát, az általános alannyá válás feltételeit, valamint a büntethetőséget kizáró és megszüntető okokat.

Lőfegyverismeret

A lőfegyverismerettel kapcsolatos gyakorlati képzéseken a résztvevők megismerkedhettek a rendszeresített lőfegyverrel, annak működési elvével, valamint a biztonságos fegyverkezelés alkalmazásának alapfeltételeivel. Az alapfokú képzés keretében a hallgatók éles lögyakorlat végrehajtásával valós körülmények között tapasztalhatták meg a lőporgázok okozta visszaható energiákat az emberi testre, valamint a laborkörülmények között begyakorolt testhelyzetek felvétele során mutatkozó nehézségeket.

Empirikus kutatás

2024. szeptember 24-én egy empirikus kutatás keretében a Magyar Honvédséggel ÖVT-jogviszonyban álló 38 fős állomány stresszre adott válaszreakcióit vizsgáltam szimulált stresszhelyzetgyakorlatok keretében. A kutatásba bevontam egy, a Honvédelmi Minisztérium háttérintézményének alkalmazásában lévő szakpszichológust, aki szakmai kompetenciák mentén véleményezte az akciókra adott válaszreakciókat. Az értékelés 1-től 5-ig terjedő skálán történt nemek, korosztály és iskolai végzettség szerinti felosztásban.

Az egyéni értékelőlap szempontjai

Az egyéni értékelőlap kérdéseinek összeállításához Csomós István tananyagát vettem alapul,⁷ amelyben a célhoz kötöttség az MH ÖVT állományába tartozó fegyveres biztonsági őr munkakör betöltésére jelentkezők hatósági fellépés kialakításához szükséges kommunikációs és stressztűrő képességeinek mérésében valósult meg.

⁷ CSOMÓS 2008.

Szimulált stresszhelyzetgyakorlat

A szimulált stresszhelyzetgyakorlat gerincét alkotó alapfeladatot a komplex csoport vonatkozásában azonos időben ismertettük. A feladat alapján a résztvevőknek intézkedési jogkört kellett kialakítaniuk egy láthatóan „a megszokottól eltérő módon” viselkedő férffival szemben, amit a térfelügyelő kamerák képeinek kiértékelésére alapozott a szolgálatvezetőjük.

Egyéni jellemzők értékelése

Az akciókra adott válaszreakciók alapján az egyéni jellemzők értékelése az alábbi aspektusok alapján történt:

- előítéletek hatásai a fellépésre;
- az életkori szakaszok sajátossága és annak hatásai a fellépésre;
- a résztvevő szituációhoz való viszonyulása;
- magatartászavarok felismerése;
- az agresszió megítélése;
- a környezeti információk feldolgozása;
- kapcsolatteremtés és -fenntartás;
- váratlan érzelmi kitörés, indulat, agresszió;
- mennyire tudta eredményesen kezelni a helyzetet kommunikációval;
- a résztvevő fizikai stresszválaszai.

Megállapítások

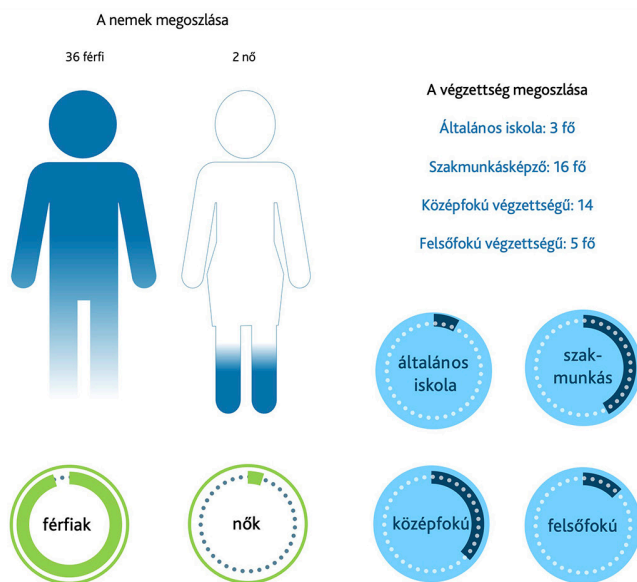
A vizsgálatban részt vett Tóth Tünde szakpszichológus, aki szakmai szempontok alapján osztályozta a résztvevők válaszreakcióit a szimulált stresszhelyzetgyakorlatokban. Az értékelések eredménye rámutatott arra, hogy a vizsgált populáció vonatkozásában a stresszre adott válaszreakciók kimagaslóan a szorongásban nyilvánultak meg, az esetlegesen jelen lévő túlzott aggodalom és félelem hátráltatta a racionális alternatívák értékelését, és ezek hatásai befolyásolták a döntéshozatali mechanizmusok körét is. A szorongás normális körülmények között megjelenhet változások, új élmények, új helyzetek, esetlegesen kudarc során, és ennek vegetatív tünetei megmutatkozhatnak a teljesség igénye nélkül a következő funkcionális tünetegyüttesekben: hideg, veritékes bőr, remegés, fejfájás, szédülés, kipirulás, elsápadás, száraz száj érzése.

A vizsgált alanyok válaszreakcióit az alábbi attitűdök alapján mértük fel:

- alapfeladat értelmezése;
- bizonytalanság;
- düh;
- értetlenség;
- félelem;
- ijedség;
- izgalom;

- meglepődés;
- segítőkészség;
- szorongás;
- tehetetlenség;
- agresszió.

A nemek, valamint az iskolai végzettség megoszlása alapján megállapítható, hogy a vizsgált populáció túlnyomórészt férfiakból állt, akik nagy százalékban szakmunkásképzítést vagy más középfokú végzettséget szereztek. Ennek összefoglalása az 1. ábrán látható.

1. ábra: A vizsgálatban részt vevők megoszlása nemek és iskolai végzettség szerint

Forrás: a szerző szerkesztése

A válaszreakciók gyakorisága

Az életkor, illetve a végzettség aspektusában is megállapítható, hogy a 30–35 év közötti szakmunkás, valamint más közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkező résztvevő esetében volt leginkább kimutatható a szorongás jelenléte. Más korosztályok esetében is a tehetetlenség érzésével összekötött félelem mutatkozott meg a legnagyobb százalékban (1. és 2. táblázat).

1. táblázat: A válaszok aránya az életkor függvényében

Válaszok aránya az életkor függvényében	25–30	30–35	35–40	40–45	45+	–25	nincs adat
Agresszió	0%	5%	3%	0%	0%	0%	8%
Alapfeladat	0%	3%	0%	0%	0%	0%	0%
Bizonytalan	0%	0%	0%	0%	0%	0%	5%
Düh	0%	0%	0%	0%	0%	0%	5%
Értetlenség	0%	0%	0%	0%	0%	0%	5%
Félelem	0%	0%	0%	0%	0%	0%	3%
Ijedtség	0%	0%	3%	0%	0%	0%	3%
Izgalom	0%	0%	5%	0%	0%	0%	0%
Meglepődés	0%	0%	3%	0%	0%	0%	8%
Segítőkézség	0%	0%	0%	0%	0%	0%	3%
Szorongás	5%	8%	3%	3%	0%	3%	8%
Tehetlenség	0%	0%	0%	0%	3%	0%	3%
Nem adta meg	0%	0%	0%	0%	5%	0%	0%

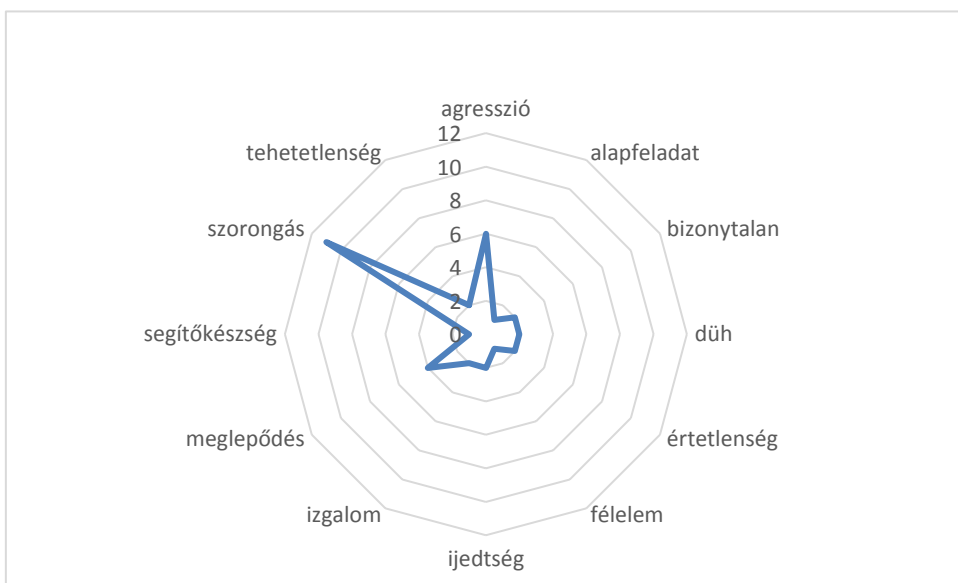
Forrás: a szerző szerkesztése

2. táblázat: A válaszok aránya a végzettség függvényében

Válaszok aránya a végzettség függvényében	Általános	Felsőfokú	Középfokú	Szakmunkás
Agresszió	0%	0%	5%	11%
Alapfeladat	3%	0%	0%	0%
Bizonytalan	0%	0%	3%	3%
Düh	0%	0%	5%	0%
Értetlenség	0%	0%	3%	3%
Félelem	0%	0%	3%	0%
Ijedtség	3%	0%	0%	3%
Izgalom	0%	5%	0%	0%
Meglepődés	0%	0%	3%	8%
Segítőkézség	0%	0%	0%	3%
Szorongás	0%	8%	13%	8%
Tehetlenség	3%	0%	0%	3%
Nem adta meg	0%	0%	3%	3%

Forrás: a szerző szerkesztése

A szimulált stresszhelyzetgyakorlatok során a résztvevők válaszreakcióiban a szorongáson túl elenyésző számban megmutatkozott agresszió, düh, értetlenség, félelem, ijedtség, meglepődés és segítőkézség, valamint a 2. ábrából kiderül, hogy a vizsgált alanyok csekély számban tudták visszamondani a kapott alapfeladatot.

2. ábra: A válaszreakciók gyakorisága

Forrás: a szerző szerkesztése

Összefoglalás és részkövetkeztetések

A résztvevők korcsoportja – az oktatás, felnőttoktatás változásai

A résztvevők jellemzően 18 és 55 év közöttiek. Tekintettel erre, az oktatói apparátusnak rendelkeznie kell azon kompetenciákkal, amelyek segítenek megküzdeni a felnőttképzés új kihívásaival. Az oktatás-felnőttoktatás tapasztalhatóan több ízben is változáson esett át az elmúlt időszakban. Eltűntek az információszerzési akadályok, ezzel pedig átalakult a hallgatók tanulási szokása, s a virtuális tér alapjaiban változtatta meg az oktatási környezetet is. Tekintettel ezen körülményekre a változásokat a képzéseknek is le kell követniük, valamint ezzel párhuzamosan az oktatásban dolgozóknak is számos új kihívásnak kell megfelelniük. Alapfeltételként indokolt, hogy az oktató rendelkezzen andragógiai, pszichológiai ismeretekkel, amelyek támpontot adhatnak a képzések pedagógiájában, és az előadó hiteles forrásként van jelen az oktatási környezetben. A felnőttek hatékony tanításához az oktatóknak rendelkezniük kell olyan kommunikációs képességekkel, amelyekkel két vagy több személy interakciójában, valamilyen közös jelrendszer segítségével elősegítik az információcsere lebonyolítását. Az oktatói kompetenciák, úgymint speciális képességek, szokások, minták, készségek elősegítik a munkafolyamatok megismerését, tervezését és kivitelezését. A szakértői tudást jellemzi továbbá az is, hogy az oktató figyelembe veszi, mi játszódik le a résztvevőkben,

milyenek az életfeltételeik, valamint hogyan viszonyulnak a felnőttképzéshez. Ismeri a résztvevők motivációját, s rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek alkalmazhatók a résztvevők jövőre vonatkozó perspektívái kialakításában, ami kiterjed egyben a szakmai és szociális képességekre is.⁸

Javaslatok az oktatás minőségének javítása érdekében, az oktatói humánerőforrás-bázis kiválasztása és felkészítése

A képzések minőségteremtő tényezőinek aspektusában indokolt az oktatói állomány szakmai felkészítése, szakterületenkénti alkalmazása, valamint azt megelőzően elengedhetetlen a humán erőforrás kompetenciaalapú kiválasztásának megreformálása.

A tanulóközpontú képzések kialakítása érdekében az oktatói humánerőforrás-bázist úgy kell kiválasztani, hogy az képes legyen a következőkre:

Egyéni élettapasztalatokkal történő színesítésre. Az egyéni élettapasztalatok beépítése a képzésbe elősegíti a pozitív légkör kialakítását, az új és idegen tartalmak befogadásával szembeni fenntartások kompenzálását, továbbá lehetőséget nyújt a tanuló saját világának megjelenésére is.

A tananyag hasznos és érthető átadására. Az oktatásban a hatékonyság érdekében törekedni kell arra, hogy a hallgatók lássák a tanulási utat, valamint az állomások kapcsolódását, aminek megvalósulásával a motivációjuk is fenntartható.

Rugalmas és egyéni tanulásszervezésre. A tanulási környezet minőségét nagyban javítja, ha a tanulási folyamat szervezése alkalmazkodik a felnőttek sajátos életvezetési és időgazdálkodási kényszereihez.⁹

Szakmai ismeretek

A szakmai ismeretek kapcsán az azonos intézkedési kultúra kialakítása érdekében szükséges a perspektíva bővítése, valamint egyéb szakterületek bevonásának megjelenítése. A képzések megreformálása, valamint magasabb szintű minőségi lebonyolítása érdekében az alábbi modulok integrálása szükséges.

Kommunikációs képességek fejlesztése szimulált stresszhelyzetgyakorlatokkal

A kommunikációs képességek hatékony fejlesztése szimulált stresszhelyzetgyakorlatokon keresztül valósítható meg, amihez külön képzési tematika kidolgozása szükséges.

⁸ TAMUSNÉ MOLNÁR 2011.

⁹ TAMUSNÉ MOLNÁR 2011.

Gépjármű átkutatásának módszertana

Az FBŐ feladatrendszerében megjelenik az emelt szintű ellenőrzések elrendelése során a gépjárművek szakszerű átvizsgálása, tekintettel az iniciáló és brizáns robbanóanyagok, valamint a 175/2003 (X. 28.) Korm. rendeletben foglalt, közbiztonságra különösen veszélyes eszközök előtalálására. Tematika kidolgozása indokolt az ellenőrzések lefolytatása során a gépjármű vezetőjének bevonására, valamint az ezzel kapcsolatos személykezelés feladatainak ellátására.

Az önvédelmi mechanizmusok és a testi kényszer aspektusainak elhatárolása

A gyakorlati képzések aspektusaiban külön tematika kidolgozása indokolt mind a legitim fizikai erőszak mint önvédelem alkalmazásainak lehetőségeire, amelyek a szabadulásra kell hogy korlátozódjanak, mind pedig a helyváltoztatásra, cselekvésre vagy a cselekvés abbahagyására kényszerítésre testi erő kifejtésével.

A rendszeresített kényszerítő eszközök kifejtett hatásmechanizmusaival kapcsolatos ismeretek bővítése

A jogalkotó lehetőséget biztosít a rendszeresített kényszerítő eszközök hiányában vagy azok meghibásodása esetén egyéb eszközök alkalmazására is, amelyek felhasználhatósági lehetőségei kapcsán további oktatási tematikák és gyakorlatok kidolgozása szükséges. Indokolt a bilincs mint kényszerítő eszköz gyakorlati alkalmazásának oktatása során a társbiztosítás lehetőségeinek megjelenítése, illetve annak bevonása. A rendőrbot tonfára történő leváltásának lehetőségeit is érdemes megvizsgálni, tekintettel arra, hogy az alapvető funkcióján túl (egy, az ütés erejét, hatását jelentősen növelő eszköz) a tonfa hatékonyabban tud segíteni a kontaktreagálásokban a kezdeményezés visszaszerzésére, valamint a rendőrbottal ellentétben alkalmas különböző rögzítések és elvezető fogások kialakítására.

Hibajavítások során alkalmazandó szakmai ismeretek bővítése

A tanfolyam résztvevőit indokolt felkészíteni a rendszeresített kényszerítő eszközök meghibásodása esetén felmerülő, valamint a nem együttműködő magatartást tanúsító személyekkel szembeni további szakszerű eljárásokra, amelyek szintűgy vagy a rendszeresített kényszerítő eszközökkel, vagy más eszközökkel hajthatók végre.

Értékkísérés végrehajtása során alkalmazandó alapelvek ismerete

A védendő érték vonatkozásában specifikus tematika kidolgozása javasolt, tekintettel arra, hogy az közvetlenül személyhez kötött-e, vagy sem. Az értékkísérési feladatokra

konkrét humánerőforrás-bázis kijelölésére van szükség, akik részére az értékkísérésen, valamint a személyvédelmi alapokon túl gépjárművezetés-technikai képzések megjelenítése szükséges. A gépjárművezetés-technikai képzéseket részben tanpályára, részben pedig távvezetési oktatásra kell tervezni, és ezek a főbb pillérei:

- gyalogos kíséresi alakzatok;
- gépjárműves kíséresi alakzatok;
- kimenekítés-kivonás szabályai.

Objektumspecifikus képzések

Az objektumokban (amelyek lehetnek részben zárt honvédségi, illetve a közforgalom számára is nyitott létesítmények) ellátott ki- és beléptetés alapfeladatain túl a további feladatok egyes aspektusai eltérők is lehetnek.

Előfordul a napi munkavégzés során, hogy a fegyveres biztonsági őrnek:

- biztonságtechnikai eszközöket, csomagrontgen-berendezést kell működtetnie;
- ellenőrző-áteresztő pontot, zsilipelést kell üzemeltetnie;
- szakszerű csomag- és ruházatátvizsgálást kell végrehajtania.

Ebből adódóan időszerű a felkészítéseket is helyspecifikusan kialakítani. Az alapvető kommunikációs képességek fejlesztésének fókuszán kívül szükséges a képzésekben megjeleníteni a tömegkezelés, a kiürítés, valamint az előforduló rendkívüli események helyes és szakszerű kezelésének tematikáját, továbbá felkészítéseket a krízismenedzsmenttel kapcsolatos feladatokra.

Állományban lévő fegyveres biztonsági őrök továbbképzése és felkészítése hatósági vizsgára

A meglévő humán erőforrás az alapfelkészítés után jellemzően leghamarabb a kétéves hatósági vizsgát megelőzően találkozik újfent a képzési tematikában meghatározottakkal. A 2024-es év gyakorlata alapján a felkészítési feladatokat az őrségparancsnoki állományhoz delegálták, de annak hatékonysága megkérdőjelezhető volt, tekintettel arra, hogy az őrségparancsnokok sem kifejezetten célirányos szakmai, sem pedig pedagógiai képesítésekkel nem rendelkeztek. A továbbképzés, valamint a felkészítések hatékonysága és minősége részben növelhető lenne egy e-learning-oktatási séma bevezetésével, amely természetesen az elméleti követelményeknek való megfelelést támogatná, míg a gyakorlati felkészítés az oktatási csoport által kijelölt személy vagy személyek jelenlétében és iránymutatásával valósulhatna meg. Az e-learning nyújtotta lehetőségeket a hatósági vizsga részeként is javasolt integrálni, kiváltva ezzel is többek közt a papír mennyiségének felhasználását, továbbá az iratkezelési szabályzatoknak való megfelelés aspektusában a keletkezett dokumentumok tárolásával kapcsolatos kapacitások terhelését. Annak érdekében, hogy a meglévő állománynak naprakész ismeretei legyenek, szükségszerű bevezetni szinten tartó képzéseket, amelyek legalább negyedéves rendszerességgel lenne indokolt tervezni.

Az oktatási helyszínek kiválasztásának szempontjai

Az elméleti képzések az eddigi gyakorlatnak megfelelően továbbra is tervezhetők tantermi körülmények között, ellenben a gyakorlati képzéseket: ellenőrző áteresztő pontok működtetése, gépjármű-átvizsgálás, gépjárműkutatás módszertana, személyvédelem és személykezelés, tömegkezelés, a fegyverekkel történő mozgások, fedezéki terület használatának szabályai, társbiztosítási szerepkörök begyakorlása – figyelembe véve a lehetőségeket – indokolt gyakorlótérre, lőtérre és külső területre szervezni.

Lőgyakorlat végrehajtása

A lőgyakorlatok végrehajtásának módszerét alapvetően nem szükséges megváltoztatni. Amennyiben esetlegesen rendelkezésre áll nagyobb lőszerkapacitás, úgy annak felhasználásával természetesen magasabb szinten fejleszthető a lövészállomány biztonságos fegyverkezelése, valamint lökéssége. A különböző testhelyzetekből végrehajtott lőgyakorlatok a humán erőforrás fizikai állapotát figyelembe véve nem javasoltak, megelőzve ezzel is az esetlegesen bekövetkező baleseteket. A lőgyakorlatoknak a korábbiakban is alkalmazott, álló testhelyzetben végrehajtása elegendőnek bizonyul mindaddig, amíg nem speciális feladatokra fókuszál a felkészítés.

Konklúzió

Az új oktatói kultúra kialakulása egyfajta paradigmaváltást jelent. Az oktatás és a képzés eddigi modelljét a változatos feladatrendszer jelenségeinek hatására egy másik modell kell hogy felváltsa, amelynek ki kell terjednie az oktatás különböző lehetséges színtereire. Ennek bevezetésével a tanulás formái fontossá válnak az egyén számára, s oldódnak a tartalmi, módszertani határvonalak az eddigi és a jövőbeli oktatási forma között. Felértékelődnek a gyakorlati típusú kompetenciák, s ennek eléréséhez egyre elfogadottabbak lesznek a sokszínű tanulási igények és utak. Felértékelődik az önálló ismeretszerzés jelentősége, az egyének tanulási motivációja, valamint a gyakorlatorientált képességek megszerzéséhez az oktatók szemléletváltásának kialakulása. Az oktatók ismeretátadó szerepe mellett nagy hangsúlyt kap segítő, önálló tanulást támogató jelenlétük, amelyhez új típusú kompetenciákat és módszereket szükséges társítani.

Felhasznált irodalom

- Magyarországi Fegyveres Biztonsági Őrök Szakmai Egyesülete [é. n.]: *Az FBŐ múltja*.
Online: <https://mfbosze.hu/az-fbo-multja/>
CSOMÓs István (2008): *Intézkedés-lélektan és kommunikáció*. Budapest: Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet.

- LIPPAI Zsolt (2021): Az elmosódó határvonalak margójára. *Szakmai Szemle*, 21(1), 150–165.
- LIPPAI Zsolt – HERCZEG László (2022): Radioaktív hulladék-tárolók fegyveres biztonsági őrsége. *Magyar Rendészet*, 22(1), 139–153. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2022.1.9>
- TAMUSNÉ MOLNÁR Viktória (2011): *Pedagógus-andragógus szerepek és változásaik*. Hallgatói segédanyag.

Jogi források

1997. évi CLIX. törvény a fegyveres biztonsági őrségről, a természetvédelmi és a mezeti őrszolgálatról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700159.tv>
- 27/1998. (VI. 10.) BM rendelet a fegyveres biztonsági őrség Működési és Szolgálati Szabályzatának kiadásáról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800027.bm>

Bartos Mónika¹

Béke vagy békétlenség

A vallás és a konfliktusok lehetséges kapcsolata,
különösen a válságreagáló műveletek sikere
szempontjából²

Peace or Peacelessness

The Possible Relationship between Religion and Conflict,
in Particular for the Success of Crisis Response Operations

Absztrakt

A következő oldalakon arra keresem a választ, hogy a vallás mekkora szerepet játszik a mindennapi életben és a konfliktusok kialakulásában azokon a területeken, illetve azokban az országokban, ahol az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európai Unió és a NATO válságreagáló missziói zajlanak. A válasz megtalálásához felhasználom az Institute for Economics and Peace globális békeindexét, az Aid to the Church in Need szervezet Religious Freedom Reportját, az Open Doors által kidolgozott World Watch Listet és az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériumának jelentéseit. A vallás és az erőszak körüli viták felvázolásán túl a perspektívát kiszélesítve kívánok rámutatni a konfliktusok lehetséges hátterére. Felteszem a kérdést, hogy mennyire lehet és érdemes egyszerűsíteni az okokat keresve, akár a vallási alapúnak tartott feszültséggel teli helyzetekben is. Különösen annak fényében, hogy a válságreagáló erők hatékony segítséget, a gyakorlatban működő megoldást akarnak kínálni, és elő akarják segíteni a pozitív béke felé vezető lépéseket. Lehetnek ebben segítségükre az egyházak, a hívő közösségek? Milyen példákat találunk erre az USA Külügyminisztériumának dokumentumaiban?

¹ E-mail: bartos.monika.eva@gmail.com

² Köszönet illeti a segítségéért Boda Mihály tanszékvezetőt, egyetemi docent (NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Alapozó Tudományok Intézete Hadtörténelem Tanszék) és Kiss Zoltán László ny. ezredes, egyetemi tanárt.

Kulcsszavak: válságreagáló műveletek, békeépítés, vallás, konfliktusok, modernitás, globalizáció

Abstract

Throughout the next pages, I seek to answer the question about the significance of religion in everyday life and in the emergence of conflicts in the areas and countries where the United Nations, the European Union, and NATO are conducting crisis response missions. In my strive to find answers, I have used the Global Peace Index of the Institute for Economics and Peace, the Religious Freedom Report by Aid to the Church in Need, the World Watch List developed by Open Doors, and reports by the U.S. Department of State. In addition to outlining the debates surrounding religion and violence, I wish to broaden the perspective and pinpoint the potential background of conflicts. I ask the question as to how far it is possible and worthwhile to simplify matters while seeking to identify the causes, even in situations of religious tension, especially given that crisis response forces wish to offer effective help and practical solutions whilst promoting steps towards positive peace. Can churches and religious communities be of assistance in this? What examples of this can we find in the documents of the U.S. Department of State?

Keywords: crisis response operations, peacebuilding, religion, conflicts, modernity, globalisation

Bevezetés

A 2025-ös globális békeindex (GPI) azt mutatja, hogy az elmúlt 17 évben a világ egyre kevésbé békés hely. A GPI 163 független államot és területet rangsorol a békesség szintje szerint. Az Institute for Economics and Peace (IEP) mérőszáma a világ népességének 99,7%-át fedi le, és ez a legismertebb és legelfogadottabb mérőszám a globális béke terén. Összesen 23 kvantitatív és kvalitatív mutatót használ a béke állapotának mérésére.³ A béke fogalmát így írja le:

„A békét köztudottan nehéz meghatározni. A legegyszerűbben az erőszak vagy az erőszaktól való félelem hiánya által elért harmónia fogalmával közelíthetjük meg, amit negatív békének neveznek. A negatív béke a pozitív béke kiegészítője, amelyet a békés társadalmakat létrehozó és fenntartó attitűdökként, intézményekként és struktúrákként definiálunk.”⁴

A globális békeindex az országokat a negatív béke szintje alapján rangsorolja, amit három nagy területet figyelve mér. A belföldi és nemzetközi konfliktusok az első

³ Institute for Economics & Peace 2025: 2.

⁴ Institute for Economics & Peace 2025: 100.

terület, a második a nemzeten belüli harmónia vagy viszály szintje, míg a harmadik a militarizáltság. A 2025-ös GPI megállapítja, hogy a II. világháború óta most a legmagasabb a jelentős konfliktusokat megelőző jellemző tényezők szintje. Ezen túl a globális békeindex azt is jelzi, hogy a konfliktusok megoldásának sikeressége az elmúlt 50 év bármely időszakához viszonyítva a legcsekélyebb. Ebben az is szerepet játszik, hogy a konfliktusok egyre inkább nemzetközivé válnak, ami nehezíti a kezelésüket.⁵

Hasonló tendenciát vázol fel a heidelbergi székhelyű, nemzetközi konfliktusokat kutató intézet (Heidelberg Institute for International Conflict Research) által korábban közölt, a 2023-as évre vonatkozó konfliktusbarométer is.⁶

Annak ellenére van ez így, hogy a nemzetközi közösség az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) égisze alatt több mint háromnegyed évszázada törekszik a békefenntartásra, amely feladatban évtizedek óta más nemzetközi szervezetekkel is osztozik. Valamint annak ellenére, hogy nemzetközi szinten léteznek azok az irányvonalak, az ezekből fakadó azon egyezmények, amelyek biztosítják az alapvető emberi jogokat, törekszenek ezáltal megszüntetni az egyenlőtlenségeket, valamint a bármely okból megnyilvánuló intoleranciát igyekeznek kezelni, csökkenteni. A 30 cikkből álló *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatát* az ENSZ Közgyűlése 1948. december 10-én fogadta el Párizsban. A dokumentum leszögezi, hogy az alapvető emberi jogok minden embert megilletnek fajra, bőrszínre, nemre, nyelvre, vallásra vagy politikai meggyőződésre való tekintet nélkül. A nyilatkozat nem kötelez, mivel nem törvényerejű, de gyakran hivatkoznak rá.⁷

Az 1966-ban elfogadott és 1976-ban hatályba lépett *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya* részletezi az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában* foglaltakat. Ez jogilag kötelező dokumentum, az Emberi Jogi Bizottság őrökdi a betartásán.⁸

Az ENSZ főtitkára, António Guterres 2023-ban bemutatta a *New Agenda for Peace* elnevezésű dokumentumot.⁹ A cím rezonál a Boutros Boutros-Ghali főtitkár nevéhez kötődő, 1992-ben életre hívott *Agenda for Peace* jelentésre.¹⁰ A *New Agenda for Peace* egy különösen sok kihívással teli világban a béke és biztonság előmozdításának lehetőségeit vázolja fel a nemzetközi jog alapján a multilaterális eszközeit használva. A jövőépítés három alapelvének a bizalmat, a szolidaritást és az egyetemességet tekinti, és hangsúlyozza a diplomácia és a nemzetközi együttműködés jelentőségét.¹¹

A parlamentek világszervezete, az Interparlamentáris Unió (IPU) 2023 tavaszán Bahreinben rendezett közgyűlésén a békés együttélés, a befogadó társadalmak, az intolerancia elleni küzdelem témáját vette napirendre.¹² Ugyanebben az esztendőben tartotta az IPU első világméretű vallásközi párbeszéd konferenciáját

⁵ Institute for Economics & Peace 2025: 2.

⁶ Heidelberg Institute for International Conflict Research 2024.

⁷ Országgyűlési Könyvtár 2023.

⁸ Compass – Manual for Human Rights Education with Young People [é. n.].

⁹ United Nations 2023.

¹⁰ BOUTROS-GHALI 1992.

¹¹ United Nations [é. n.].

¹² Inter-Parliamentary Union 2023a.

az ENSZ-szel közös szervezésben, amelynek Marrákes adott otthont. Az esemény zárásakor elfogadott marrákesi nyilatkozat a vallásközi párbeszéd fontosságára hívja fel a figyelmet, és minden vallás és meggyőződés egyenlő bánásmódban való részesítésére ösztönöz.¹³ A parlamentek világszervezete a vallások szerepét olyan jelentősnek tartja, hogy kétévente globális konferencia keretében kíván foglalkozni vele mindazon alkalmakon túl, amelyeket közgyűlésein és bizottságainak munkája során ennek szentel. Az elhatározásnak megfelelően 2025-ben a 27. rendes szentévhöz kötődően Rómában gyűltek össze országgyűlési képviselők, vallási vezetők, hitéleti szereplők, szakértők, ENSZ-munkatársak. A konferencia általános vitája a *Parlamentari képviselők párbeszédben a vallással és a hittel: A bizalom erősítése és remény merítése a közös jövőnk érdekében* című témát tárgyalta.¹⁴ A tanácskozás végén elfogadott zárónyilatkozat elítéli a vallás gyűlöletkeltésre felhasználását. Hangsúlyozza, hogy a vallásközi párbeszéd képes erősíteni a bizalmat, csökkenteni a megosztottságot. Kiemeli a politikusok, a parlamenti képviselők szerepét a békés együttélés előmozdításában.¹⁵ A *New Agenda of Peace* cselekvésre ösztönző megfogalmazásai és a parlamentek világszervezetének intolerancia csökkentésével, békekészenben való együttélés elősegítésével és vallásközi párbeszéd erősítésével kapcsolatos megnyilvánulásai és ezek melletti elköteleződése arra enged következtetni, hogy sok teendő van még a konfliktuskezelés, a békeépítés területén, amire a vallásnak jelentős hatása van.

Ezt a feltételezést támasztják alá az Aid to the Church in Need, az Open Doors és az Amerikai Egyesült Államok (USA) Külügyminisztériumának (U.S. Department of State) jelentései, amelyeket a dolgozatomban bemutatok – kiegészítve a GPI-adatokkal – koncentrálna azokra az országokra, területekre, ahol jelenleg az ENSZ, az Európai Unió (EU) és a NATO válságreagáló műveletei zajlanak. Más nemzetközi erőfeszítések is vannak, én azonban amiatt fókuszálok az ENSZ-, az EU- és a NATO-missziókra, mert a magyar részvétel azokban jellemző. Ezen közegekben és kötetlékekben fordulnak elő magyar katonák, ezért fontosabbak számunkra.¹⁶

A vallás és a béke, valamint a békétlenség megközelítésének sokirányúságát szándékozom feltérképezni, amikor vázlatosan kitérek az ezzel kapcsolatos vitákra, véleményekre. Feltételezésem továbbá – és ezt igyekszem alátámasztani –, hogy az általánosságoktól tartózkodni érdemes, hiszen egy-egy konkrét helyzetet számos valláson kívüli tényező befolyásolhat, amire a válságreagáló műveletekben részt vevőknek fokozottan figyelni szükséges.

Végül arra keresem a választ, hogy az egyház képviselői, a hitalapú szervezetek, a hívő emberek, a diplomáciai lépések, valamint a politikusi döntések együttműködve a válságreagáló műveletek célkitűzéseivel miként segíthetik azt, hogy a vallás a konfliktusok kezelését, a békekészenben való együttélést szolgálja. Gyakorlati példák említésekor a USA Külügyminisztériumának jelentéseiből merítek.

¹³ Inter-Parliamentary Union 2023b.

¹⁴ Inter-Parliamentary Union 2025a.

¹⁵ Inter-Parliamentary Union 2025b.

¹⁶ Kovács 2024.

A jelen, amiben élünk és a várható jövő

Az Aid to the Church in Need ezzel a mondattal kezdi 2023-as jelentését:

„A Covid-19-világjárvány következményei, az ukrajnai háború hatása, a Dél-kínai-tenger körüli katonai és gazdasági aggodalmak, valamint a megélhetési költségek gyors, világméretű növekedése által befolyásolt feszült globális légkörben a vallásszabadság megsértésére került sor számos országban, ahol több mint 4,9 milliárd ember él.”¹⁷

Ebből a megfogalmazásból az rajzolódik ki, hogy a vallási intolerancia és a konfliktusok nem függetlenek az emberek mindennapjait meghatározó körülményektől. A világban bekövetkező események nem csupán a biztonságérzetet, az életkörülményeket befolyásolják, hanem hatással vannak a válságreakáló műveletekre is. Azok területi, időbeli meghatározottságára, jellegére, számára, a sikerességet biztosító feltételekre. Emiatt érdemes röviden áttekinteni, hogy milyen tényezők és folyamatok zajlanak jelenleg, és mi várható a jövőben.

Jean-Jacques Babel svájci történétíró szerint az emberiség 5500 éves történetéből csupán 292 volt mentes a háborútól.¹⁸ A 20. és a 21. században sem jegyezték fel olyan napot, amelyik háború nélkül telt volna el. Sőt, 2016–2020 között a számuk emelkedett. Ez a tendencia várhatóan fennmarad. A regionális háborúk hatása a hadszíntéri pusztításnál sokkal nagyobb, túlnyúlik a regionális kereteken, gyakran a globális biztonságot is befolyásolja. A háborúk mellett a globális biztonsági kihívásokkal is számolni lehet. A nemzetközi biztonságot leginkább befolyásoló tényezők a globális irreguláris migráció, a terrorizmus és az éghajlatváltozás. Nem elhanyagolható a fegyverek és a tömegpusztító eszközök proliferációja, a kibertámadások, a gazdasági válság, az egészségügyi járványok, a humanitárius válságok, a fegyverkezési verseny, a bűnszervezetek és a magáncégek (nem kormányzati szervezetek) befolyásának növekedése. Az is valószínű, hogy a biztonság minden dimenziójában újabb biztonsági problémák merülnek majd fel. A békefenntartó missziók egyik fő színtere Afrika, ahol folyamatos a harc a befolyásért, elsősorban a válságok által érintett államokban. A nagyhatalmi versengés erre nincs kedvező hatással. Mivel az afrikai válságkörzetek sokszereplősek, a külső befolyás miatt a meglévő válságok rendezésére kicsi az esély, azok inkább az eskaláció irányába haladnak.

Az aktív fegyveres konfliktusok mellett az azok számát meghaladó befagyott konfliktusok is állandó veszélyforrást jelentenek. Emellett újabb fegyveres válságokra lehet számítani működésképtelen államok kialakulása miatt, belső konfliktusokból, illetve nagyhatalmi ellenállásból. A globális gazdasági válság következtében növekszik az esélye annak, hogy működésképtelen államok jöjjenek létre. Az országokon belüli problémák ugyanakkor növelik a terrrorszervezetek támogatottságát a lakosság egyes rétegeiben. Az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásai ezt a folyamatot erősítik. Így a globális biztonsági környezet romlása előidézheti, hogy egyre többen fordulnak a terrorizmus eszközeihez, és befolyásolhatja az illegális migráció növekedését is.

¹⁷ Aid to the Church in Need 2023: 53.

¹⁸ PHILLIPS–AXELROD 2005.

A nemzetközi közösségben kialakult környezet pedig nem segíti a válságok kezelését, a veszélytényezők elhárítását. Fokozatosan erodálódik a nemzetközi együttműködés mértéke, és csak azokon a pontokon látszik változás, ahol az érintett felek között érdekközösség alakul ki. Erre azonban kicsi az esély. A biztonsági tényezők nem egyformán jelentkeznek az országokban, általában csak egy-egy államra hatnak. Ez is oka lehet annak, hogy erősödik a nemzetek, országok önálló érdekérvényesítése.¹⁹

A vallás szerepének felértékelődése és a szélsőségesség jelensége

Az embereknek kapaszkodókra, fogalmi keretekre van szükségük ahhoz, hogy megértsék a valóságot és az abban való működés lényegét. A hitrendszerek ilyen keretet biztosítanak, és amikor az ahhoz ragaszkodók úgy érzik, hogy a számukra biztonságot jelentő keretrendszer veszélybe kerül, akkor azt egzisztenciális fenyegetésként élik meg. A vallás, valamint az egyházak az egyéni és a közösségi identitás meghatározó elemei.²⁰ Hiszen az identitás kapcsolati fogalom, a másokkal való kapcsolatokban tud létezni és fejlődni. Az identitást és a hovatartozást több tényező alakítja ki, amelyek lehetnek etnikai, nyelvi, faji összetevők, lehet a nem, a szexualitás, a közös tapasztalatok. Ezek sorát egészíti ki a vallás.²¹

A hidegháború végét, a bipoláris világrend felbomlását követően sok változás történt. Ezek egyike, hogy megnövekedett a nemzetközi élet szereplőinek a száma. A szuverén nemzetállamok mellett megtalálhatók a nemzetközi szervezetek, a multinacionális vállalatok, a nem kormányzati szervezetek, a média, az erőszakos nem állami szereplők (hadurak, terrorszervezetek, szervezett bűnözői csoportok), az állam nélküli kisebbségek, sőt bizonyos esetekben a különleges befolyással rendelkező egyének is. Mindez gyengítette az államcentrikus gondolkodást. A globalizáció következtében egyre erősebbé vált a kölcsönös függőség, az egymásba kapcsolódó érdekhálózatok és a kölcsönös egymásrautaltság, valamint a határok átjárhatósága és a nyitottság.²²

Az augsburgi vallásbéke (1555) és a vesztfáliai béke (1648) után felértékelődött a nemzetállamok szerepe. Az uralkodó narratíva az volt, hogy a harmincéves háború vérontásait a vallás okozta, amely mágikus, érzelmi, irracionális, dogmatikus és elkerülhetetlenül inkluzivista, ezért óhatatlanul erőszakhoz vezet. A szekuláris kormányzati formák – a vélekedés szerint – ezzel szemben tükrözték a felvilágosodás elveit, biztosították az állampolgári jogokat, az egyéni értelem gyakorlását, ami racionalitást és logikát, valamint toleranciát és pluralizmust eredményezett.²³ Az államot elválasztotta az egyháztól, és az állam olyan feladatokat vállalt, amelyeket korábban a vallás töltött be.

A felvilágosodás többek között a reneszánsz, az ipari forradalom és a francia forradalom mellett a modern civilizáció létrejöttét előmozdító folyamat része, amit modernitásnak nevezünk. A modernitás értékeket jelent, míg a modernizáció termékekre

¹⁹ VIDA 2023: 7–31.

²⁰ FOX 1998.

²¹ FERNANDEZ 2021: 367–388.

²² GAZDAG–REMEK 2018: 111.

²³ LYNCH 2014: 273–290.

utal. A modernitás jellemzője a nemzetállamok megszilárdulása, a nacionalizmus és a demokrácia fejlődése. Az egyén jogainak és jólétének mint értéknek a felemelkedése, valamint az állam és a vallás szétválasztása, a szekularizmuson alapuló modern állam kialakulása. Ugyanakkor számos árnyék is megmutatkozott, amelyet a globalizáció felerősített, illetve felgyorsított. A modernizmus elősegítette az anyagi kultúra létrejöttét, az erőforrások iránti éhséget és a kizsákmányolást. Az ősi politikai és gazdasági intézmények összeomlása és a nyugatiak hagyomány nélkülsége tökéletlen modernizációhoz, instabilitáshoz, konfliktusokhoz és az erőszak növekedéséhez vezetett számos nem nyugati országban. Olyan gazdasági rendszer jött létre, amely az egyenlőtlenségeket tovább erősítette, és közben felsejlett a nemzetállam kudarcra is polgárai szükségleteinek kielégítésében.²⁴

Legitimitásukat a közhatalmú intézmények sok egyén kollektív bizalma révén szerzik meg. Amikor ez a bizalom csökken, illetve megtörik, akkor tekintélyük elértéktelenedik. A legitimitációs válság politikai és személyes probléma is egyben, mert a közhatalmú intézmények vélt kudarcait az egyének cselekvőképességük elvesztéseként élik meg.²⁵ Tehetetlennek érzik magukat. A zűrzavar új kapaszkodók kereséséhez és a rendteremtés igényéhez vezet.

A káoszra gyakran a szélsőséges és erőszakos fellépés a válasz, amely a veszélyt kívánja ilyen módon elhárítani.²⁶

Viták a vallás és az erőszak kapcsolatáról

A felvilágosodás korában kialakított álláspont, amely a vallást az erőszakhoz kötötte – és amely álláspont ezt megelőzően is létezett már –, a 2001. szeptember 11-i, a World Trade Center és más célpontok ellen irányuló al-Kaida-terror támadások után újra felélénkült, és a vallás és az erőszak kapcsolatát teoretikus viták tárgyává tette. Igaz, hogy ekkor az érdeklődés elsősorban az iszlám és az erőszak kapcsolatára irányult. Számos gondolkodó igyekezett bizonyítani, hogy a vallásoknak elemi része az erőszak, sokan pedig ezt cáfolták. Ők azt hangsúlyozzák, hogy a vallás és az erőszak ok-okozati összekapcsolása túlságosan leegyszerűsítő. Szerintük a történelemben legalább annyi erőszakot követtek el világi, mint amennyit vallási rezsimék.²⁷

Felvetik azt a kérdést is, hogy ha a vallást nem a vallott hit alapján határozzuk meg, akkor mit tekintünk vallásosnak, és mit nem. Ezen logika mentén eltűnik az államot és a vallást megkülönböztető vonal, emiatt nem lehet olyan kategóriákat felállítani, mint állami erőszak és vallási erőszak.²⁸

A modernitás és az erőszak növekedése közötti összefüggéseket vizsgáló politikai perspektíva szerint az erőszak a modernitás folyamatába van beágyazva, mert a politikai erőszak szükséges a fejlődéshez, amely gyarmatosítás, polgárháborúk, forradalmak, regionális konfliktusok, világháborúk formájában meg is nyilvánult. Azzal egészítik ezt ki, hogy nagyon sok ideológia – a klasszikus liberalizmustól kezdve a modern kori ideológiáig – mind az élet

²⁴ SINGH 2015: 186–194.

²⁵ JUERGENSMAYER 2001.

²⁶ FERNANDEZ 2021: 367–388.

²⁷ LYNCH 2014: 273–290.

²⁸ SANTOR 2017: 2.

zűrzavarának megszüntetését ígérték, azonban fokozatosan tekintélyelvűséggé alakultak át, és erőszakossá váltak. Emellett a hatalom gyakorlásának és az erőforrások birtoklásának vágya is erőszak alkalmazásához vezetett és vezet ma is.²⁹

A vallás és az erőszak kapcsolatának leegyszerűsítésétől óvó vélemények azt is érveként hozzák fel, hogy az erőszakos szélsőségeseknek sem csupán a vallás lehet a mozgatórugója. Táplálhatja politikai, gazdasági, társadalmi ideológia, azonban egy tényező nem elég, a mozgatórugók és a körülmények együttes megléte váltja ki az erőszakos szélsőséget.³⁰

A globalizáció nem mindenkinek hozta el a vágyott boldogságot. Az elnyomottak, kifosztottak és marginalizáltak számára veszélyt jelentett és a megalázottság érzését keltette.³¹

Az identitás, a kötődés és a biztonság megerősítéséhez, az ebből az állapotból való meneküléshez a vallás nyújtott segítséget, amely nem emberi eszmékhez, hanem állandó természetfeletti értékekhez köt.³² Emiatt a bipoláris világrend felbomlása a vallás újjáéledéséhez és a világ deszekularizációjához vezetett.³³

Megjelent a fundamentalizmus és a vallási szélsőséges is, amely a homogenizáló, piacvezérelt globalizációra, a széttöredezett világra adott egyfajta válaszreakciónak tekinthető.³⁴ Az erőszakos vallási reakciók többségében felfedezhető az igény az erkölcsi és politikai reformra, a megújulásra, a rossz felett aratott győzelemre.³⁵

Szakértők megfogalmazása szerint a társadalmi konfliktusok sokdimenziós, kontextusspecifikus, multikauzális (több okra, illetve több tényező egymásra hatására vezethető vissza) társadalmi jelenségek.³⁶ Erre érdemes figyelmet fordítani. A környezet és a körülmények alapos tanulmányozása abban is segíthet, hogy elkerülhető legyen a sokszor elkövetett attribúciós hiba, amely tekintettel van a saját tettek külső tényezők általi meghatározottságára, viszont ezt nem veszi figyelembe másoknál.³⁷ Pedig a tetteknek és a társadalmi konfliktus kialakulásának számos oka van. Ez gyakran előítélethez vezet, ami a kitűzött cél elérését is veszélyeztetheti.

Jelentések, helyzetértékelések a vallásszabadság megvalósulásával kapcsolatban

Több intézmény, szervezet igyekszik valós képet kapni és az alapján felhívni a figyelmet a vallásszabadsággal kapcsolatos kérdésekre, hiányosságokra. Ezek közül az USA Külügyminisztériumának (U.S. Department of State), az Aid to the Church in Need, valamint az Open Doors elnevezésű szervezeteknek a jelentéseit használok elemzésemhez.

A *Nemzetközi vallásszabadságról szóló jelentést (International Religious Freedom Report)* az USA Külügyminisztériuma évente készíti el az 1998. évi nemzetközi vallásszabadságról szóló törvény (P.L. 105-292) 102(b) szakaszának megfelelően. Ez a jelentés

²⁹ SINGH 2015: 186–194.

³⁰ FERNANDEZ 2021: 367–388.

³¹ FERNANDEZ 2021: 367–388.

³² FOX 1998.

³³ LYNCH 2014: 275.

³⁴ FERNANDEZ 2021: 367–388.

³⁵ BUC 2014.

³⁶ KISS 2015: 22.

³⁷ SANTOR 2017: 9.

vázolja a vallásszabadság helyzetét, azokat a kormányzati politikákat, amelyek ezt sértik, és kitér arra, hogy a hiányosságokat, a rossz gyakorlatokat az USA nagykövetségei hogyan próbálják javítani, enyhíteni. A jelentések az előző naptári év január 1. és december 31. közötti időszakát vizsgálják. Az amerikai nagykövetségek számos forrásból szerzik az információt. Közöttük vannak kormánytisztviselők, nem kormányzati szervezetek, vallási csoportok, emberi jogi megfigyelők, tudósok, újságírók. A washingtoni székhelyű Nemzetközi Vallásszabadság Hivatala (Office of International Religious Freedom) további információk gyűjtése és elemzése érdekében szoros kapcsolatot ápol belföldi és külföldi csoportokkal, szervezetekkel, intézményekkel. A Külügyminisztérium célja és jelentéseinek alapja, hogy minden releváns információt a lehető legalaposabb előkészítés után a legobjektívebben és legtisztességesebben tárjon a nyilvánosság elé. A források sokaságával törekszik arra, hogy az esetleges elfogultságot kiküszöbölje.³⁸

Az 1947-ben alapított Aid to the Church in Need (ACN) nevű szervezet 1999 óta teszi közzé a vallásszabadságról szóló jelentését (*Religious Freedom in the World Report*), amelynek megállapításai 196 ország elemzésén alapulnak.

Az ACN egy csúszó súlyossági skála szerint méri a vallás és a meggyőződés szabadságának megsértését. Az intolerancia megnyilvánulását már „diszkriminációként” értékeli, ahol a törvény eltérően vonatkozik a vallási egyénekre és közösségekre. Az intolerancia súlyosabb formáit tekinti „üldöztetésnek”, amikor állami és nem állami szereplők nyíltan elnyomnak és büntetlenül üldöznek embereket, vallási csoportokat.³⁹

Legutóbbi dokumentumukban megállapítják, hogy 4,9 milliárd ember él olyan országban, ahol a vallásszabadság súlyos megsértésével kell szembesülniük. 28 országban üldöztetés, 33 országban pedig diszkrimináció áldozatai.⁴⁰ Az országok száma pedig gyarapszik azon „megfigyelés alatt” levőkkel, ahol újonnan felmerülő aggályos tényezőket tapasztaltak. Minden általuk meghatározott besorolásban előfordulnak gyűlölet-bűncselekmények és atrocitások. Ugyanakkor nem csupán a vallási kisebbségeket éri üldöztetés, hanem a többségi vallási csoportokat is, amelyek száma növekedett. A vizsgált időszakban megfigyelhető volt, hogy az intenzív üldöztetés fokozódott és koncentrálódott, ezt pedig nem követte felelősségre vonás, hiszen a büntetlenség is nőtt. Az üldözés az ENSZ *Emberi jogok egyetemes nyilatkozata* 18. cikkének, a gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jognak a súlyos megsértését jelenti.⁴¹

Az *Open Doors* szervezet – amelynek gyökerei 1955-re nyúlnak vissza – elemzői állítják össze 150 országbeli szakértő valós adatainak felhasználásával a *World Watch Listet*. Az *Open Doors* adatai szerint több mint 380 millió keresztény szembesül a hite miatt diszkriminációval vagy üldöztetéssel.⁴² Az egyes országokban az üldöztetést egy pontrendszer segítségével rögzítik, amely nyomon követi az erőszakot és a nyomást. Ez a rendszer a keresztények elleni erőszakos incidensek számát és súlyosságát, valamint a hitük gyakorlása miatt elszenvedett nyomás mértékét méri az élet öt területén. Ezek a személyes életté, a családi, a közösségi és az egyházi élet, valamint a nemzeti lét.⁴³

³⁸ U.S. Department of State 2023a.

³⁹ Aid to the Church in Need 2023: 10.

⁴⁰ Aid to the Church in Need 2023: 53.

⁴¹ Aid to the Church in Need 2023: 6–8.

⁴² Open Doors 2025a.

⁴³ Open Doors 2025b.

Helyzetértékelés a vallással kapcsolatban azokban az országokban, ahol az ENSZ, az EU és a NATO válságreakáló műveletei zajlanak

A válságreakáló műveletek a nemzetközi béke és biztonság növelésének egyik eszközét jelentik. 2025 őszén az ENSZ, az EU, valamint a NATO erői az 1. táblázatban feltüntetett missziókban szolgálnak.

1. táblázat: Az ENSZ, az EU és a NATO válságreakáló missziói

Válságreakáló missziók		
ENSZ	Nyugat-Szahara (MINURSO), Közép-afrikai Köztársaság (MINUSCA), Dél-Szudán (UNMISS), Dzsammu és Kasmír állam (India és Pakisztán érintett) (UNMOGIP), Ciprus (UNFICYP), Golán-fennsík (UNDOF)	Kongói Demokratikus Köztársaság (MONUSCO), Abyei térség (Szudán és Dél-Szudán érintett) (UNISFA), Koszovó (UNMIK), Libanon (UNIFIL), Közél-Kelet (UNTSO)
EU	Közép-afrikai Köztársaság (EUAM RCA – polgári misszió és EUTM RCA – katonai misszió), Koszovó (EULEX Kosovo – polgári misszió), Irak (EUAM IRAQ – polgári misszió), Rafah határátelöhely Egyiptom és Gáza között (EU BAM RAFAH – polgári misszió), Mali (EUCAP SAHEL MALI – polgári misszió), Örményország (EUM Armenia – polgári misszió), Georgia (EUMM Georgia – polgári misszió), Moldova (EUPM Moldova – polgári misszió), Mozambik (EUMAM Mozambique – katonai misszió), Nyugat-afrikai országok a Guineai-öbölben (Elefántcsontpart, Ghána, Togo, Benin) (EU SDI GOG – polgári és katonai misszió), Száhel (Csád, Mali, Niger, Burkina Faso, Mauritánia) (EU RACC Sahel)	Ukrajna (EUAM UKRAINE – polgári misszió és EUMAM Ukraine – katonai misszió), Líbia – polgári misszió és EUNAVFOR MED IRINI – katonai művelet), Palesztin területek (Ciszjordánia, Gáza) (EUPOL COPPS – polgári misszió), Szomália (EUCAP Somalia – polgári misszió és EUTM Somalia – katonai misszió), Bosznia-Hercegovina (EUFOR BOSNIA-HERZEGOVINA Military Operation ALTHEA), A Baab al-Mandab-szoros és a Hormuzi-szoros területe, valamint a Vörös-tenger, az Adeni-öböl, az Arab-tenger, az Ománi-öböl és a Perzsa-öböl nemzetközi vizei (EUNAVFOR ASPIDES – Naval Operation), Afrika szarva és a Nyugat-Indiai-óceán (EUNAVFOR ATALANTA) Líbia (és a Földközi-tenger) (EUBAM)
NATO	Koszovó (KFOR), Irak (NMI), Földközi-tenger (OSG), Égei-tenger (Aegean Activity)	Szomália (Cooperation with the African Union és az ATMIS [az Afrikai Unió szomáliai átmeneti missziójának] stratégiai szállítási támogatása)

Forrás: a szerző szerkesztése *United Nations Peacekeeping [é. n.]*, *European Union 2025*, *North Atlantic Treaty Organization 2025* alapján

Az Institute for Economics and Peace által közzétett *global peace index* adatai, az Aid to the Church in Need szervezet *Religious Freedom in the World Report*jának értékelése, valamint az Open Doors által megjelentetett *World Watch List* alapján mutatom be

táblázatos formában azon országok, területek békétlenségre és vallásszabadságra vonatkozó helyzetét, ahol az ENSZ, az EU és a NATO válságreagáló erői szolgálnak (2. táblázat).

2. táblázat: A negatív béke és a vallásszabadság

Ország	GPI 2025		Religious Freedom Report 2023	World Watch List 2025
Nyugat-Szahara (Szaharai Arab Demokratikus Köztársaság)	nincs adat		nincs besorolva/nem vizsgált	
Kongói Demokratikus Köztársaság	3,292	↓3	↓	35
Közép-afrikai Köztársaság	2,912	↓2	nincs besorolva	27
Dél-Szudán	3,117	↑2	megfigyelés alatt	76
Szudán	3,323	↑2	↓	5
India	2,229	↔	↓	11
Pakisztán	2,797	↓4	↓	8
Koszovó	1,908	↓3	nincs besorolva	
Ciprus	1,933	↓1	nincs besorolva	
Libanon	2,674	↓1	megfigyelés alatt	74
Golán-fennsík	nincs külön adat		nincs külön besorolva/nem vizsgált	
Izrael	3,108	↔	↓	
Szíria	3,184	↓1	-	18
Jordánia	1,957	↓2	↑	50
Kuvait	1,642	↔	-	58
Szaúd-Arábia	2,035	↑14	↓	12
Jemen	3,262	↑3	-	3
Omán	1,738	↓5	↑	32
Egyesült Arab Emírségek	1,812	↑2	↑	60
Katar	1,593	↑1	↑	41
Bahrein	2,099	↓7	-	67
Törökország	2,852	↑1	↓	45
Azerbajdzsán	2,067	↑17	↓	52
Irán	2,750	↓4	↓	9
Irak	2,862	↑3	-	17

Ország	GPI 2025		Religious Freedom Report 2023	World Watch List 2025
Ukrajna	3,434	↓3	megfigyelés alatt	69
Líbia	2,478	↑1	↓	4
Egyiptom	2,157	↑2	↑	40
Szomália	2,983	↑3	-	2
Örményország	1,893	↑10	nincs besorolva	
Georgia	2,185	↓8	nincs besorolva	
Palesztin területek (Ciszjordánia és Gáza)	2,811	↑1	↓	62
Moldova	1,918	↓2	nincs besorolva	
Mozambik	2,273	↓7	↓	37
Bosznia-Hercegovina	1,895	↓3	nincs besorolva	
Elefántcsontpart	2,066	↓2	megfigyelés alatt	73
Ghána	1,898	↓3	megfigyelés alatt	
Togo	2,381	↓7	megfigyelés alatt	66
Benin	2,211	↑5	megfigyelés alatt	
Csád	2,593	↔	↓	49
Mali	3,061	↓1	↓	14
Niger	2,759	↓4	↓	28
Burkina Faso	3,016	↔	↓	20
Mauritánia	2,204	↓8	-	23

Forrás: a szerző szerkesztése Institute for Economics and Peace 2025: 8–9, Aid to the Church in Need 2023 és Open Doors 2025a alapján

A globális békeindex az országokat a negatív béke szintje alapján rangsorolja, valamint pontozza. Minél magasabb a 0 és 5 közötti pontérték, a béke annál alacsonyabb szintű.

A táblázatban szereplő GPI 2025 adatok és jelek jelentése:

A béke szintje
nagyon magas
magas
közepes
alacsony
nagyon alacsony

A számok a rangsorban történt változást mutatják.

- ↑ A listán feljebb lépett a korábbi helyéhez képest.
- ↓ A listán lejjebb csúszott a korábbi helyéhez képest.
- ↔ A listán nem változott a helye az előző jelentéshez képest.

Az Aid to the Church in Need elnevezésű szervezet által jegyzett *Religious Freedom Report* értékeit tartalmazó oszlop értelmezése:

üldöztetés, gyűlölet-bűncselekmények és vallási indíttatású erőszak
diszkrimináció, gyűlölet-bűncselekmények és vallási indíttatású erőszak
„megfigyelés alatt” kategória, mert aggasztó folyamatok indultak el

- ↑: 2021 óta javult
- ↓: 2021 óta romlott
- : 2021 óta nem történt változás

Az Open Doors szervezet *World Watch Listje* a keresztényüldözés szintjeit jeleníti meg a színek alapján, míg a számok azt mutatják, hogy a rangsorban melyik helyet foglalja el az adott ország a skálán. Általában 50-ig találjuk meg az országokat a rangsorban, azonban egy összehasonlítás tágabb képet fest, mert 78-ig mutatja be őket.⁴⁴

A keresztényüldözés szintjei
Szélsőségesen magas (81–100 pont)
Nagyon magas (61–80 pont)
Magas (41–60 pont)

- ↓ Az előző jelentéshez képest lejjebb csúszott a rangsorban.
- ↑ Az előző jelentéshez képest feljebb helyezkedik el a listában.

Az USA Külügyminisztériuma *International Religious Freedom Report 2023* vonatkozó országjelentéseinek a legfontosabb kiemelendőket tartalmazó összefoglalóit tanulmányozva készítettem el a 3. táblázatot, amely az azokban szereplő megállapításokat tartalmazza az általam meghatározott kategóriák szerint.⁴⁵

⁴⁴ Open Doors 2025c.

⁴⁵ U.S. Department of State 2023a–r.

3. táblázat: Főbb megállapítások a válságreagáló műveletek által támogatott országokra, területekre vonatkozóan

Ország	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Kongói Demokratikus Köztársaság	igen	igen	igen	igen				igen
Mali	igen	igen	igen	igen		igen	igen	igen
Szudán	igen		igen	igen		igen		
Közép-Afrikai Köztársaság	igen*		igen	igen	igen	igen	igen	
Mauritánia	nem		igen	igen				igen
Burkina Faso	igen		igen	igen		igen	igen	igen
Csád	igen		igen	igen	igen	igen	igen	igen
Niger	igen			igen		igen	igen	igen
Dél-Szudán	igen		igen				igen	
Elefántcsontpart	igen		igen	igen				
Koszovó	igen		igen	igen				
Ciprus	igen		igen	igen			igen	
Ukrajna	igen		igen	igen				
Örményország	igen		igen	igen				
Georgia	igen		igen	igen				
Moldova	igen		igen	igen				
Bosznia-Hercegovina	igen		igen	igen				
Líbia	nem		igen	igen		igen		igen
Irak	igen*		igen	igen	igen			igen
Libanon	igen		igen	igen		igen		igen
Egyiptom	nem*		igen	igen				
Mozambik	igen		igen	igen			igen	igen
Szomália	nem	igen	igen	igen		igen		igen
Ghána	igen				igen		igen	

Ország	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Benin	igen							
Izrael, Nyugati part és Gáza	nem		igen	igen				igen
India	igen		igen	igen			igen	
Pakisztán	igen*		igen	igen				igen
Szíria	igen		igen	igen				igen
Jordánia	igen*		igen	igen			igen	
Kuvait	igen			igen				
Szaúd-Arábia	nem*			igen			igen	
Jemen	nem		igen**	igen**		igen		igen
Omán	igen*		igen**				igen	
Egyesült Arab Emírségek	igen*						igen	
Katar	nem*			igen			igen	
Bahrein	nem			igen				
Irán	nem		igen	igen				
Törökország	igen		igen	igen				
Azerbajdzsán	igen			igen				

Jelmagyarázat:

1. A vallásszabadság benne van az alkotmányban, *megszorításokkal, kiegészítésekkel
2. Konfliktus a válságreagáló erőekkel
3. Keresztények üldözése, diszkriminálása, **hivatkozik az Open Doorsra is
4. Más vallásúak üldözése, diszkriminálása (nem a keresztény vallásúak), **hivatkozik az Open Doorsra is
5. Verseny az erőforrásokért
6. Gyenge központi hatalom
7. Vallásközi párbeszéd jelentősége, arra való utalás
8. Szélsőséges és/vagy terrorista szervezet, csoport jelenléte

Forrás: a szerző szerkesztése U.S. Department of State 2023a–r alapján

A táblázatokból jól kitűnik, hogy nincs két egyforma eset. Számos ország alkotmányosan garantálja a vallásszabadságot, azonban a jogszabályi háttér ellenére diszkriminációban vagy üldözésben van részük a keresztényeknek vagy más vallási csoportokhoz tartozó embereknek. Jó néhány olyan országban is teljesítenek szolgálatot a válságreagáló erők, ahol az alkotmány kimondja ugyan a vallásszabadságot,

de már a jogszabály megkötéseket határoz meg, illetve egyes vallásokat pozitívan megkülönböztet. Mindezek mellett az is megfigyelhető, hogy 77 évvel az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának* elfogadása, valamint 49 évvel a *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának* hatálybalépése után még mindig vannak országok, amelyek alkotmánya nem engedélyezi a vallás, a meggyőződés szabad gyakorlását, sőt jogszabályok tiltják és szankcionálják azt. A Kongói Demokratikus Köztársaság, Mauritánia, Irak, Pakisztán, Szíria, Szaúd-Arábia, Jemen és Irán esetében még a halálbüntetés lehetőségével is szembe kell nézniük az állam által nem tolerált valláshoz tartozó embereknek az USA Külügyminisztériuma által megjelentetett *International Religious Freedom Report 2023* szerint.

A Közép-afrikai Köztársaságban, Csádban, Irakban és Ghánában észlelhető, vallással összefüggő konfliktusok esetében kiemelik a jelentések a szűkös természeti erőforrásokért folyó küzdelmet mint katalizátort. A csádi jelentés kifejezetten kitér arra, hogy a szegénység, a gazdasági lehetőségek hiánya, valamint a kormányzati szolgáltatások gyengesége növelte az erőszakos szélsőséges kockázatát, így a vallással kapcsolatos megnyilvánulásokét is. Hasonlót világít meg a Mozambikról szóló jelentés summázata. Hangsúlyozza, hogy az ország északi marginalizáltsága történelmi okokban keresendő, az ott élő, többségében muszlim lakosság társadalmi és gazdasági sérelmei is hozzájárultak a felkelésekhez. Figyelmeztet a jelentés arra is, hogy az erőszak elsődlegesen vallási indíttatásra való visszavezetése súlyosbíthatja a helyzetet, mert fokozhatja a már meglévő sérelmeket. Benin esetében is fontosnak tartja a jelentés megemlíteni, hogy a gazdasági lehetőségek növelése enyhíthet azon a pénzügyi nyomáson, amely az embereket arra készíti, hogy vallási szélsőséges szervezethez csatlakozzanak. A folyamatos gazdasági romlás Szíriában is hozzájárult a vallási csoportok közötti feszültséghez. Az Indiáról szóló beszámoló azt húzza alá, hogy vannak olyan konfliktusok, amelyek szereplői között a vallás és az etnikai hovatartozás szorosan összefügg, ezért csupán a vallás alapján nem lehet kategorizálni az erőszakos cselekményeket. Mindezekből kitér, hogy a vallási alapúnak tűnő konfliktusok hátterét is érdemes alaposan tanulmányozni, mert a mozgatórugók egy része másban gyökerezhet. Ugyanakkor a vallás politikai manipuláció eszköze lehet, amikor a hatalmon lévők vagy arra törekvők akarják egymás ellen uszítani saját érdekeiknek megfelelően az egyes csoportokat. Az *International Religious Freedom Report 2023* Burkina Faso és Szomália esetében ezt az aspektust kifejezetten kiemeli, míg Beninnel kapcsolatban azt említi meg, hogy létrehozták a vudu valláson alapuló vallási turizmus fejlesztéséért felelős bizottságot. Ez arra mutat rá, hogy a politikai érdekérvényesítés mellett a vallást lehet gazdaságélénkítő eszköznek is tekinteni. Mindezek aláhúzzák, hogy a vallással kapcsolatban nem lehet leegyszerűsítő megközelítést alkalmazni.

A fenntartható segítség

A *Békeprogram (Agenda for Peace)* elnevezésű dokumentumban Boutros Boutros-Ghali ENSZ-főtitkár 1992-ben új alapokra helyezte a világszervezet békefenntartó tevékenységét. Felhívta a figyelmet arra, hogy nem elég a katonai dimenzióját szemlélni a válságkezelési műveleteknek, hanem komplex megközelítés szükséges, és kiemelkedő

szerepet szánt a megelőző (*preventív*) diplomáciának.⁴⁶ A konfliktusok kezelésének négy módját vázolta fel. Az első a *megelőző diplomácia*, amely a konfliktus kialakulása előtt a diplomácia, a tárgyalás, az egyeztetés, a korai előrejelző mechanizmusok eszközeivel kívánja elkerülni annak kirobbanását. A *béketeremtés* már a konfliktus bekövetkezése után akarja előmozdítani a tűzszünetet, azt, hogy a felek megoldják az érdekkülönbséget. Mindennek számos, többek között katonai eszköze is lehet. A *békefenntartás* a tűzszünet betartását ellenőrzi, az elért békét kívánja megőrizni, míg a *békeépítés* az egész társadalom formálását, az intézményrendszer fejlesztését jelentő hosszú folyamat, amely a tartós békét szolgálja.⁴⁷

Ezt a folyamatot erősítette 2000-ben a Brahimi-jelentés, amely a politikai, a gazdasági, a katonai és a fejlesztési tevékenységek integrálását szorgalmazta a missziók eredményessége érdekében.⁴⁸ A komplex megközelítésből adódik, hogy a válságreakáló műveletek személyi igénye egyre inkább a polgári kiegészítő tevékenységek és az azokat végző szakemberek jelenlétét követeli meg.⁴⁹ A prevenció pedig azt a követelményt támasztja, hogy a feladatot végzők ismerjék jól a közeget, amelyben tevékenykednek. Annak jellegzetességeit, történelmét, a közösségeket feszítő problémákat, az esetleges szembenállások okait. A holisztikus szemlélet elkerülhetetlen.

Carl von Clausewitz porosz tábornok, katonai teoretikus *A háborúról* című munkájában szól arról, hogy a háborúk nem váratlanul jelennek meg, azok egy folyamat eredményei.⁵⁰ Ha pedig ez így van, akkor a folyamatot és az azt befolyásoló tényezőket figyelve elősegíthető, ugyanakkor el is kerülhető egy háború, egy fegyveres konfliktus megjelenése.

Sapospnyikov szovjet marsall és hadtudós azt írja, hogy „azok a politikai célok, amelyeket az állam tűz ki maga elé, általában békés megegyezések útján érhetők el, és csak kivételes esetben oldódnak meg a harcmezőn”.⁵¹ Ezek a gondolatok alátámasztják, hogy a politika élhet és élnie is kell a Boutros Boutros-Ghali és mások által nagyra tartott diplomáciai eszközökkel. Különösen fontos ez a posztbipoláris világrend idején, amikor a kisebb kockázatú, de nagy valószínűségű háborúk száma megnőtt, sok helyen igénybe véve és lekötve a nemzetközi szervezetek válságreakáló, békefenntartó erőit.⁵²

A holisztikus szemlélet és a megelőzés azért is kap fontos szerepet, mert várhatóan a konfliktusok kialakulásának valószínűsége nem csökken a jövőben. A globális békeindex, amely 163 országban méri a társadalmi biztonság és védelem, a folyamatban lévő belföldi és nemzetközi konfliktusok mértéke, valamint a militarizáció szintje szerint a béke állapotát, azt mutatja, hogy a globális békesség átlagos szintje 0,36%-kal romlott. Az elmúlt 17 évben ez már a 13. romlás a békesség területén.⁵³ A békefenntartó műveletek szempontjából fontos megállapítás, hogy a globális békeindex szerint az erőszak és a békesség összekapcsolódhat a szomszédos országokban. Mindkettő esetében egymásra hatás figyelhető meg, a béke és a konfliktusok együtt mozognak.

⁴⁶ Országgyűlési Könyvtár 2022.

⁴⁷ JUHÁSZ 2019.

⁴⁸ GAZDAG-REMEK 2018: 76.

⁴⁹ KISS 2015: 79.

⁵⁰ CLAUSEWITZ 1917 [1832]: 32–33.

⁵¹ SAPOSNYIKOV 1976: 305.

⁵² GAZDAG-REMEK 2018: 205.

⁵³ Institute for Economics & Peace 2025: 2.

A nemzetközi béke és biztonság megteremtése kollektív felelősségünk, amit az ENSZ 1948 óta folyamatosan végez.⁵⁴ Ehhez a misszióhoz számos nemzetközi szervezet csatlakozott azóta, és nemzetállami szinten is nagy az elköteleződés. Az elmúlt évtizedekben sok tapasztalattal lett gazdagabb a nemzetközi közösség, amit sikerek és kudarcok egyaránt tápláltak. Vannak lezárt békefenntartó műveletek, és vannak olyanok, amelyek évtizedek óta zajlanak. Mindez és a békétlenség globális növekedése rávilágít arra, hogy fontosak a missziók fenntarthatósági kérdései a végső cél, a tartós béke elérése szempontjából. Ez igaz a politikai, a katonai, a pénzügyi és a humán erőforrás fenntarthatóságára is. Az Egyesült Államok 2001. szeptember 11. után indított globális háborúja a terrorizmus ellen (*global war on terrorism, GWOT*) és annak eddigi tapasztalatai is figyelmeztetnek arra, hogy a siker előfeltétele a megfelelő, helyes mértékű, az erőforrásokhoz és képességekhez igazodó célok meghatározása. Amikor egy misszió segítségnyújtás szándékával belép egy területre, akkor elköteleződik annak jövője szempontjából, egyfajta felelősséget vállal érte. Így a misszió sikere az adott terület, ország, régió sikerét, jövőjét is jelenti egyben. A kudarc nemcsak bizalmatlanságot szül és gyengíti a hitelességet, a tiszteletet és a legitimitást, hanem reménytelenséget, kilátástalanságot is hoz.⁵⁵

Ezért fontos a válságreagáló műveletek előtt és alatt a részletes, minden szempontra kiterjedő tájékozódás és a folyamatos tanulás. A befogadó környezet jellemzőinek tanulmányozása azért is elengedhetetlen, mert a helyi lakosság támogatása, együttműködése és kitűzött célokkal való azonosulása nélkülözhetetlen a fenntartható siker érdekében.

Annál is inkább így van ez, mert a békefenntartó műveletek olyan területeken zajlanak, ahol a lakosság hosszú ideje éli át a reménytelenséget, a kizsároltságot és a marginalizálódás érzését. A 2025-ös globális békeindex adatai szerint azokban az országokban, ahol a legmagasabbak az erőszak gazdasági költségei (Afganisztán, Ukrajna, Észak-Korea, Szíria, Szomália, Közép-afrikai Köztársaság, Kolumbia, palesztin területek, Burkina Faso, Ciprus), ez átlagosan a GDP 27,75%-ának felel meg. Összehasonlítva ezt az erőszak által legkevésbé érintett 10 ország 3% alatti értékével igazán megdöbbentő a különbség.⁵⁶ Az adatok rámutatnak, hogy a konfliktusok nagyon sokba kerülnek, és nem csupán anyagi értelemben.

A válságreagáló műveletek esetében mindig fontos a felszín alá nézni, és elkerülni az általánosításokat. A számok, az adatok, az általános megállapítások sok hasznos információt elfedhetnek. Mint például az erőszak által leginkább érintett tíz ország esetében is csak további tájékozódás után derülnek ki a részletek. Többek között az, hogy Ciprus és Kolumbia a nagyszámú menekült és a jelentős belső migráció miatt került az érintett országok közé.⁵⁷

Ha a körülmények alapos elemzését társadalmi, különösen vallási aspektusból szemléljük, akkor elmondható, hogy számos szakértő hívja fel a figyelmet arra, hogy a modernizáció hátrányai, a globalizáció kudarcai, valamint az állami kormányokból való kiábrándultság miatt sok helyen a vallás, mi több, a közösségre jellemző ősi

⁵⁴ Országgyűlési Könyvtár 2022.

⁵⁵ RECORD 2003.

⁵⁶ Institute for Economics & Peace 2025: 51.

⁵⁷ Institute for Economics & Peace 2025: 41.

vallás megerősödése figyelhető meg, akár szélsőséges jegyeket is mutatva. Az általuk jogfosztottságot előidéző és árulónak tartott állami kormányokat közeli, a nyugati kormányokat távoli ellenségnek tekintik.⁵⁸ A modernizációt és a globalizációt megtestesítő Nyugat és annak képviselői pedig nemkívánatosak számukra, amit a kolonizációs történelmi tapasztalatok tovább erősíthetnek. Mindez haragot, erőszakot szülhet, aminek a válságreagáló műveletek személyi állománya és bázisai is ki lehetnek téve. Ennek valóságát mutatják az USA Külügyminisztériumának a Kongói Demokratikus Köztársaságra, Malira, valamint Szomáliára vonatkozó legutóbbi jelentései.⁵⁹

A globális békeindexet (GPI) vizsgáló *Institute for Economics & Peace* 25 000 gazdasági és társadalmi előrehaladási mutató elemzésével megalkotta a pozitív békeindexet (PPI). A pozitív béke a társadalom rugalmas ellenálló képességét mutatja. Azt a képességét, hogy megvédje magát a sokkaktól, illetve azok bekövetkezése után minél hamarabb talpra tudjon állni. A pozitív béke mindazoknak az attitűdöknek, intézményeknek és struktúráknak az összessége, amelyek a békés társadalmakat létrehozzák és fenntartják. A pozitív béke pillérei: jól működő kormány, szilárd üzleti környezet, mások jogainak elfogadása, jó kapcsolat a szomszédokkal, szabad információáramlás, magas szintű humán tőke, a korrupció alacsony szintje, a források méltányos elosztása.⁶⁰

A válságreagáló műveletek esetében is lényeges szem előtt tartani az adott társadalom ellenálló képességét, hiszen az immunhiányos közösségek sebezhetőbbek a radikalizálódás és a szélsőséges elképzelések tekintetében.⁶¹ A válságreagáló erők egy adott országban a jövőbeli béke érdekében lépnek fel, amely lehet pozitív és negatív. Negatív béke esetén a korábban egymással szemben álló felek nem alkalmaznak közvetlen fizikai erőszakot a másik ellen. Egymás mellett élésük azonban csak a felszínen békés, alatta, a szándékok szintjén viszont nem. Az erőszak megbújik a társadalmi struktúrákban és a közvetített kultúrában. A negatív béke instabil helyzet egy társadalom számára, mivel fenntartja a szándékos erőszakot. A pozitív békére ezzel szemben a közvetlen fizikai erőszak hiánya mellett a harmonikus szándékok megléte jellemző. Ilyenkor a korábban ellenséges felek erkölcsi harmóniában élhetnek. Ehhez elengedhetetlen az oktatás, a nevelés, amelyen keresztül megváltozik az emberek gondolkodásmódja. Erkölcsi közösség formálására van szükség, amelynek csupán egyik eszköze az iskola, legalább ilyen fontos a példamutatás, a megfelelő viselkedési minták közvetítése. Ebben a válságreagáló erők aktívan szerepet vállalhatnak, és fontos is, hogy ezt megtegyék.⁶²

A pozitív béke minden pillérét erősíteni érdemes, hogy a békefenntartó művelet tartós sikerrel záruljon.

⁵⁸ FERNANDEZ 2021: 367–388.

⁵⁹ U.S. Department of State 2023a.

⁶⁰ Institute for Economics & Peace 2023: 65–66.

⁶¹ FERNANDEZ 2021: 367–388.

⁶² BODA 2020: 72–73.

A vallás egyensúlyt teremtő szerepe az egyénekben és arra törekvő erőfeszítései a társadalmakban

A vallás stabilizáló hatása

A vallás a lét értelmezésének keretrendszerét biztosítja, védelmet nyújt, ugyanakkor azt a módot is meghatározza, amellyel az egyének vagy a csoportok az erőszakot megálmodják, megcselekszik, illetve megakadályozzák. Az erőszak megnyilvánulási formái azon vallásos szokások szerint változnak, amelyekhez tartoznak. A vallásos kultúrát, illetve annak szekularizált kulturális leszármazottját emiatt érdemes megismerni. A vallások tömegeket tudnak megmozgatni.⁶³ Ezen túl legitimációt biztosíthatnak döntéseknek, intézményeknek és politikai erőknek.⁶⁴

A vallás újraéledése a társadalmakban bizonyítja annak jelentőségét. Víziót és energiát nyújt. Azt a reményt, hogy a világ megváltoztatható, és azt is, hogy van egy jobb világ a létezőn kívül. Erre a reményre pedig, úgy tűnik, az egyre inkább szétterjedő világban nagy szükség van. A reményből fakadó erőt a hívők a globális közös műteremtésére tudják fordítani.⁶⁵

Aktív részvétel a konfliktusok kezelésében a válságreagáló műveletek által segített országokban

Az USA Külügyminisztériuma által készített jelentések felhívják a figyelmet a politikusok, a kormányok és a vallási vezetők szerepére a konfliktusok, feszültségek csökkentésében. Nem csupán a rossz döntések meghozatala, de a cselekvés elmaradása is súlyos következményekkel járhat. Erre mutat rá az Indiáról szóló jelentés, amelyben a Manipurban kirobbant erőszakos cselekmények elfajulását a központi és a manipuri kormány kudarcaként említik.⁶⁶

Az összefoglalók azonban számos pozitív gyakorlatról is beszámolnak.

A vallási ünnepek alkalmával Mali muszlim, katolikus és protestáns vezetői közösen szólítottak fel a szolidaritásra és a békére.⁶⁷ Burkina Faso politikai vezetői kijelentették, hogy a társadalmi kohézió érdekében a vallási közösségek közötti párbeszédre is szükség van. Muszlim értelmiségiek csoportja arról váltott szót, hogy a muszlim vezetők mit tehetnek a béke helyreállításáért az országban. A különböző egyházak képviselői pedig aláhúzták, hogy a vallási toleranciát közös értéknek tekintik a vallási indíttatású támadások ellenére.⁶⁸ Csádban a kormány mind a muszlim, mind a keresztény ünnepeket nemzeti ünnepnapként tartja számon.⁶⁹ Nigerben ösztönözték a prédikátorokat, hogy

⁶³ BUC 2014.

⁶⁴ FOX 1998.

⁶⁵ FERNANDEZ 2021: 367–388.

⁶⁶ U.S. Department of State 2023b.

⁶⁷ U.S. Department of State 2023c.

⁶⁸ U.S. Department of State 2023d.

⁶⁹ U.S. Department of State 2023e.

a nemzeti egység, a békés egymás mellett élés és a testvériség fontosságát emeljék ki beszédeikben.⁷⁰ Dél-Szudánban a vallási szervezetek együttműködtek a hatóságokkal annak érdekében, hogy sikerüljön az erőszakot megfékezni. Békeépítő kezdeményezéseket is indítottak a felekezetek közötti viták és az etnikai feszültségek csillapításaért. Ezen túl a katolikus, protestáns és muszlim hazai és nemzetközi szervezetek gyakran nyújtottak menedéket az erőszak elől menekülőknél. Például katolikus és protestáns szervezetek Unity és Felső-Nílus államokban segítették a belső menekülteket.⁷¹ Mozambikban is muszlim és keresztény csoportok együtt nyújtottak összehangolt segítséget a belső menekültek számára, valamint közösen ítélték el az erőszakot. Ezenkívül a muszlim vezetők hangsúlyozták, hogy az iszlámra való hivatkozás az erőszakos cselekedet elkövetésekor nem áll összhangban a hit alapelveivel.⁷² Elefántcsontpart számos keresztény felekezete kísérte figyelemmel a gyűlöletkeltő megszólalásokat, és olyan képzést indítottak, amely segít a szélsőségeség megelőzésében, leküzdésében. Az Elefántcsontparti Vallások Békeszövetsége (Alliance of Religions for Peace in Cote d'Ivoire) pedig a választások előtt intett nyugalomra, és felszólította a médiát, hogy az elfogulatlanul tudósítson, valamint az állampolgárokat, hogy tartsák tiszteletben a kialakuló eredményeket.⁷³ Ciprus főbb vallási vezetői rendszeresen találkoznak a ciprusi békefolyamat vallási keretein belül, és kiállnak a vallásszabadság megélése mellett.⁷⁴ Bosznia-Hercegovinában a vallási vezetők együtt emeltek szót azon törvény minél sürgősebb meghozatala érdekében, amely az 1946 és 1965 között elkobzott ingatlanok visszaszerzésére vonatkozó követeléseket rendezné.⁷⁵ Ghánában a muszlim és a keresztény vezetők folyamatos párbeszédet folytatnak egymással a vallással kapcsolatos kérdésekről és a nehézségek leküzdésének lehetőségeiről.⁷⁶ Jordániában több vallási kisebbségnek parlamenti képviselője van, és a király egyeztetett különböző keresztény felekezetek vezetőivel.⁷⁷ Szaúd-Arábiában a kormány felülvizsgáltatta az iskolai tankönyveket, és eltávolított azokat a részeket, amelyek negatív fényt vetnek az iszlámon kívüli vallások híveire. Az új tankönyvek a béke és a tolerancia fontosságát hangsúlyozzák. Ezenkívül elkezdtek, majd folytatták az erőszakos dzsihádra és a mártíromságra vonatkozó példák eltávolítását.⁷⁸ Az Egyesült Arab Emírségekben megnyílt az Ábrahám Család Háza Abu Dhabiban, amelyben egy templom, egy mecset és egy külön erre a célra épített zsinagóga található. Így igyekeznek kifejezni az ábrahám vallások három ágának kapcsolatát. Az a döntés is megszületett, hogy az általános és középkorokban tanítani fogják a holokausztot.⁷⁹ Katarban a Dohai Nemzetközi Vallások Párbeszéd Központ jelentős szerepet tölt be a kapcsolatépítésben és a közös gondolkodásban a keresztény, a zsidó és a muszlim vezetők között.

⁷⁰ U.S. Department of State 2023f.

⁷¹ U.S. Department of State 2023g.

⁷² U.S. Department of State 2023h.

⁷³ U.S. Department of State 2023i.

⁷⁴ U.S. Department of State 2023j.

⁷⁵ U.S. Department of State 2023k.

⁷⁶ U.S. Department of State 2023l.

⁷⁷ U.S. Department of State 2023m.

⁷⁸ U.S. Department of State 2023n.

⁷⁹ U.S. Department of State 2023o.

Cél a vallásközi párbeszédről a vallásközi együttműködésre való áttérés ösztönzése.⁸⁰ Bahrein magas szinten igyekszik tenni a vallásközi párbeszéd előmozdítása érdekében. Az ország uralkodója járt a Vatikánban, ahol megvitatta a pápával a vallási csoportok békés együttélését előmozdító lehetőségeket.⁸¹ Ugyanakkor Ferenc pápa is ellátogatott a Bahreini Királyságba, 39. apostoli útját szánva a kapcsolatok fejlesztésére.⁸² A pápalátogatás relikviáit az Interparlamentáris Unió közgyűlésére érkező delegációk is megtekinthették, valamint felkereshették a vizitáció különböző helyszíneit.

A jelentések többször hangsúlyozzák a vallási vezetők szerepét a vallási intolerancia elleni küzdelemben és a béke előmozdításában. Mali, Csád, Dél-Szudán, Elefántcsontpart, Bosznia-Hercegovina és Mozambik esetében ezt külön is megemlítik.

Következtetések

Régóta folyik a disputa a vallás és az erőszak kapcsolatáról, amelynek új lendületet adtak a 2001. szeptember 11-én elkövetett terrortámadások. Vannak elemzők, akik genetikusnak tartják a vallás és az erőszak kapcsolatát, mások szerint ez az állítás végletesen leegyszerűsítő. Ahogy az erről alkotott véleményekben, úgy az állam és az egyház kapcsolatában is eltérések mutatkoznak. A nyugati társadalmakban a felvilágosodás elérte az állam és az egyház szétválasztását és a szekuláris állam létrejöttét. A nem nyugati társadalmak sokaságában ez nem történt meg. A modernizmus és az azt felerősítő globalizáció azonban senkit sem került el. Ugyanakkor ezekre a folyamatokra az egyes közösségek, országok eltérő módon tudtak reagálni. A nyugatiak inkább az előnyeiket élvezik, míg a nem nyugatiak közül sokan a hátrányait szenvedték, szenvedik el. A marginalizálódás, a megalázottság és a veszélyeztetettség érzése az egyéneket és a közösségeket is érintette. Ezt fokozta a nemzetállamok szerepének eróziója, a nemzetközi együttműködés gyengülése, amely tovább csökkenti a biztonság percepcióját. Az egzisztenciális bizonytalanság fogódzók és menekülési útvonalak keresésére ösztönöz, amelyeket a vallás képes szolgáltatni. Mindez deszekularizációs folyamatokhoz vezetett világszerte, és táptalajul szolgált az erőszakos szélsőségeség, így az erőszakos vallási szélsőségeség kialakulásához is. A békefenntartó, válságreagáló műveletek sokszor olyan területeken zajlanak, ahol a vallásnak jelentős szerepe van a mindennapokban, és a szélsőségeség is gyakran megjelenik. Ezt mindenképpen figyelembe kell venni a missziók megtervezése és végrehajtása során, különös tekintettel a személyi állomány biztonságára.

A bizonytalanság és a veszélyeztetettség érzését a jövőben is sok biztonsági kihívás erősítheti. A globális irreguláris migráció, a terrorizmus, az éghajlatváltozás, a fegyverek és a tömegpusztító eszközök proliferációja, a kibertámadások, a gazdasági válság, az egészségügyi járványok, a humanitárius válságok, a fegyverkezési verseny, a bűnszervezetek és a magáncégek (nem kormányzati szervezetek) befolyásának növekedése várhatóan továbbra is meghatározó lesz a globális biztonság tekintetében. Ezekon túl számos, az országokat, közösségeket speciálisan érintő biztonsági tényező

⁸⁰ U.S. Department of State 2023p.

⁸¹ U.S. Department of State 2023r.

⁸² P. VÉRTESALJAI 2022.

felmerülhet. Meglétük nem kedvez sem a békének, sem az együttműködésnek és az elfogadásnak, amit a globális békeindex, a konfliktusbarométer és a vallási üldöztetést és diszkriminációt mutató számok is alátámasztanak.

A verseny fokozódik az egyének, a nemzetek és az országok között, ami gyakran fegyveres konfliktusokban is megnyilvánul. Az ENSZ számos programot dolgozott ki, amelyek az emberiség békéjét szolgálják, és 1948 óta vesz részt békefenntartó műveletekben.

A biztonsági kihívások megléte és várható erősödése a békefenntartó, válságreakáló műveletek folytatását, nagy valószínűséggel számuk növekedését eredményezi. Ekkor azonban felmerülnek a jelenlegi és a jövőben várhatóan növekvő számú békefenntartó műveletek fenntarthatósági kérdései. Ezek nem csupán a műveletek politikai, katonai, gazdasági és emberi erőforrást érintő fenntarthatóságára vonatkoznak, hanem az általuk nyújtott segítség fenntarthatóságára is. Az esetlegesen sikertelen missziók rontják a műveletek és az azokat végrehajtók iránti bizalmat, valamint hitelességi, legitimációs kérdéseket vehetnek fel velük kapcsolatban a fogadó ország, a helyben élő lakosság körében. Ha feltételezzük a kapcsolatot a létbizonytalanság, a társadalmi instabilitás és az új kapaszkodók iránti – sok esetben a vallás iránti – igény között, valamint figyelembe vesszük, hogy a szélsőséges sokszor lehet a modernizmus és a globalizáció kudarcai miatt elszenvedett hátrányra adott egyfajta válasz, akkor ebből két dologra következtethetünk. Az egyik, hogy a jövőben fokozódik a vallás szerepe a globalizáció miatt leszakadó térségekben, ami a szélsőségek gyakoriságát is eredményezheti. A másik, hogy ha csökkentjük a bizonytalanságot okozó tényezőket, növeljük a biztonságérzetet és a társadalmak ellenálló képességét, akkor a szélsőséges megnyilvánulások száma csökkenthető.

Azonban ez utóbbi nem képzelhető el az országok, a nemzetek és az egyének összefogása nélkül. Mindezek miatt nő a társadalmak, a közösségek béketeremtő szerepe, a békét hirdető egyházak irány- és példamutatása. Fontos és egyre fontosabb lesz bevonásuk a jó gyakorlatok kialakításába, megvalósításába. Megismerésükre és a velük való együttműködésre a békefenntartó műveletek során érdemes odafigyelni.

Felhasznált irodalom

- BODA, Mihály (2020): Peacekeeper's Autonomy and Military Authority. *AARMS*, 19(2), 65–78. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2020.2.5>
- BOUTROS-GHALI, Boutros (1992): *An Agenda for Peace. Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping. Report of the Secretary-General Pursuant to the Statement Adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992*. New York: UN Department of Public Information. Online: <https://digitallibrary.un.org/record/145749?v=pdf>
- BUC, Philippe (2014): A középkor lenyomata: a szent háború. *Világtörténet*, 36(4), 557–578.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1917) [1832]: *A háborúról*. Budapest: Athanaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.

- Compass – Manual for Human Rights Education with Young People [é. n.]: *The International Covenant on Civil and Political Rights*. Online: <https://www.coe.int/hu/web/compass/the-international-covenant-on-civil-and-political-rights>
- European Union (2025): *Missions and Operations*. Online: https://www.eeas.europa.eu/eeas/missions-and-operations_en
- FERNANDEZ, S. Eleazar (2021): Violent Extremism in a Globalized World: A Threat to the Common Good. In BROCK, Rita Nakashima – LIEW, Tat-siong Benny (szerk.): *Theologies of the Multitude for the Multitudes: The Legacy of Kwok Pui-Lan*. [H. n.]: Claremont Press, 367–388. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctv2b07vtb.23>
- FOX, Jonathan (1998): The Effects of Religion on Domestic Conflicts. *Terrorism And Political Violence*, 10(4), 43–63. Online: <https://doi.org/10.1080/09546559808427481>
- GAZDAG Ferenc – REMEK Éva (2018): *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Heidelberg Institute for International Conflict Research (2024): *Conflict Barometer 2023*. Online: https://hiik.de/wp-content/uploads/2024/12/coba23_v3.pdf
- Institute for Economics & Peace (2023): *Global Peace Index 2023: Measuring Peace in a Complex World*. Online: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf>
- Institute for Economics & Peace (2025): *Global Peace Index 2025*. Online: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2025/06/Global-Peace-Index-2025-web.pdf>
- Inter-Parliamentary Union (2023a): *146th Assembly and Related Meetings*. Online: <https://www.ipu.org/event/146th-assembly-and-related-meetings>
- Inter-Parliamentary Union (2023b): *Marrakesh Communiqué*. Online: <https://www.ipu.org/event/parliamentary-conference-interfaith-dialogue#event-sub-page-documents/>
- Inter-Parliamentary Union (2025a): *Parliamentarians Worldwide Unite in Rome to Champion Interfaith Dialogue*. Online: <https://bit.ly/3O0DGs3>
- Inter-Parliamentary Union (2025b): *Rome Communiqué*. Online: <https://www.ipu.org/impact/peace-and-security/interfaith-dialogue>
- JUERGENSMEYER, Mark (2001): Terror in the Name of God. *Current History*, 100(649), 357–361. Online: <https://doi.org/10.1525/curh.2001.100.649.357>
- JUHÁSZ Krisztina (2019): *Biztonságpolitika a 21. században 6. lecke*. Online: <https://bit.ly/4uNW344>
- Kiss Zoltán László (2015): *Válságreagáló műveletek alkalmazott társadalomtudományi aspektusai*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- KOVÁCS Dániel (2024): A háborúban álló Libanontól a forrongó Balkánig – Magyar katonai missziók a világban. *Növekedés*, 2024. november 12. Online: <https://bit.ly/4t9Ld6V>
- LYNCH, Cecelia (2014): A Neo-Weberian Approach to Studing Religion and Violence. *Millennium: Journal of International Studies*, 43(1), 273–290. Online: <https://doi.org/10.1177/0305829814541506>
- North Atlantic Treaty Organization (2025): *NATO Operations and Missions*. *Nato.int*, 2025. július 30. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm

- Open Doors (2025a): *World Watch List 2025*. Online: <https://www.opendoors.org/en-US/persecution/countries/>
- Open Doors (2025b): *World Watch List 2025 – Advocacy Report*. Online: <https://www.opendoors.org/persecution/WWL-2026-International-Advocacy-Report.pdf>
- Open Doors (2025c): *World Watch List 2025 with Comparison to WWL 2024*. Online: <https://www.opendoors.org/research-reports/wwl-documentation/WWL-2025-Table-of-Scores-and-Ranks-FINAL>
- Országgyűlési Könyvtár (2022): Az ENSZ szerepe a globális béke fenntartásában. *Könyvtar.parlament.hu*, 2022. június 15. Online: <https://bit.ly/41pBmOn>
- Országgyűlési Könyvtár (2023): 75 éves az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata. *Könyvtar.parlament.hu*, 2023. december 12. Online: https://konyvtar.parlament.hu/nyitolar/-/asset_publisher/LFDc8ychJkfW/content/75-eves-az-emberi-jogok-nyilatkozata
- P. VÉRTESALJAI László SJ (2022): Ferenc pápa elindult 39. apostoli útjára, a Bahreini Királyságba. *Vatican News*, 2022. november 3. Online: <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2022-11/papa-latogatas-bahrein-indulas-roma-fiumicino-parbeszed-islam.html>
- PHILLIPS, Charles – AXELROD, Alan szerk. (2005): *Encyclopedia of Wars*. Facts on File. New York.
- RECORD, Jeffrey (2003): *Bounding the Global War on Terrorism*. [H. n.]: US Army War College Press.
- SANTOR, Emily Beth (2017): The Dehumanizing Illusion of Religion-and-Violence Arguments. *Relics, Remnants, and Religion: An Undergraduate Journal in Religious Studies*, 2(2), 1–11.
- SAPOSNYIKOV, Borisz Mihajlovics (1976): *Hadtudományi Írások*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- SINGH, Sonali (2015): Modernity, Violence and Islam. *The Indian Journal of Political Science*, 76(2), 186–194.
- United Nations (2023): *Our Common Agenda Policy Brief 9. A New Agenda for Peace*. Online: https://www.un.org/climatesecuritymechanism/sites/default/files/2025-06/our-common-agenda-policy-brief-new-agenda-for-peace-en_0.pdf
- United Nations [é. n.]: *A New Agenda for Peace*. Online: <https://dppa.un.org/en/a-new-agenda-for-peace>
- United Nations Peacekeeping [é. n.]: *Where We Operate*. Online: <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate>
- U.S. Department of State (2023a): *International Religious Freedom Reports*. Online: <https://www.state.gov/international-religious-freedom-reports/>
- U.S. Department of State (2023b): *International Religious Freedom Reports, India*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/india/>
- U.S. Department of State (2023c): *International Religious Freedom Reports, Mali*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/mali/>

- U.S. Department of State (2023d): *International Religious Freedom Reports, Burkina Faso*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/burkina-faso/>
- U.S. Department of State (2023e): *International Religious Freedom Reports, Chad*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/chad/>
- U.S. Department of State (2023f): *International Religious Freedom Reports, Niger*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/niger/>
- U.S. Department of State (2023g): *International Religious Freedom Reports, South-Sudan*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/south-sudan/>
- U.S. Department of State (2023h): *International Religious Freedom Reports, Mozambique*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/mozambique/>
- U.S. Department of State (2023i): *International Religious Freedom Reports, Côte d'Ivoire*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/cote-divoire/>
- U.S. Department of State (2023j): *International Religious Freedom Reports, Cyprus*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/cyprus/>
- U.S. Department of State (2023k): *International Religious Freedom Reports, Bosnia and Herzegovina*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/bosnia-and-herzegovina/>
- U.S. Department of State (2023l): *International Religious Freedom Reports, Ghana*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/ghana/>
- U.S. Department of State (2023m): *International Religious Freedom Reports, Jordan*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/jordan/>
- U.S. Department of State (2023n): *International Religious Freedom Reports, Saudi Arabia*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/saudi-arabia/>
- U.S. Department of State (2023o): *International Religious Freedom Reports, United Arab Emirates*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/united-arab-emirates/>
- U.S. Department of State (2023p): *International Religious Freedom Reports, Qatar*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/qatar/>
- U.S. Department of State (2023r): *International Religious Freedom Reports, Bahrain*. Online: <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/bahrain/>
- VIDA Csaba (2023): 2023 várható eseményei. A sorsfordító év? *Felderítő Szemle*, 22(1), 7–31.

Jogi forrás

H.R.2431 – International Religious Freedom Act of 1998. Online: <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/2431>

Fári László Márton¹

Fenyegetés és elrettentés, különös tekintettel a kommunikációra az ókorban

Threats and Deterrence, With Special Reference to Communication in Antiquity

Absztrakt

Napjainkban a modern fenyegetési, elrettentési és kommunikációs eljárások ismerete és alkalmazása mind stratégiai, mind pedig taktikai szinten egyaránt természetesnek mondható hadművészeti szempontból. Ugyanakkor a szerző szerint fontos és érdekes tanulmányoznunk az ókorból a fenti területeken eddig napvilágra került tudományos eredményeket, mivel azok számos tanulsággal szolgálhatnak napjainkban is.

Kulcsszavak: elrettentés, fenyegetés, ókor, kommunikáció, technológia, áttekintés, hadművészet

Abstract

Nowadays, the knowledge and application of modern threat, deterrence and communication techniques are taken for granted at both the strategic and tactical levels. At the same time, the author believes that it is important and interesting to study the scientific findings that have come to light in these areas from antiquity, as they can provide a wealth of lessons for today.

Keywords: deterrence, threat, antiquity, communication, technology, overview, art of war

¹ Okleveles történész, e-mail: fari.marton@spartan.hu

Bevezetés

Manapság a technológia uralta környezetben talán hajlamosak lehetünk csak a szuperszámítógépekre, a közösségi médiára² és – különösen napjaink biztonsági kihívásait vizsgálva – az egyes fegyveres konfliktusokban rejlő fenyegetésekre, valamint az elrettentésre gondolni. Könnyen belátható azonban, hogy a technológia³ és bizonyos kommunikációs eljárások már az *ókorban* kritikus szerepet játszottak a túlélésben és a társadalmi struktúrák, illetve a hadtudomány kialakulásában és fejlődésében. A kommunikációelmélet és a hadtudomány keresztmetszetét ugyanakkor kiválóan tárja elénk Szak Andrea két korábbi munkájában.⁴ Ez a tanulmány az ókori hadművészetben megjelent egyes kommunikációs készségeket és képességeket vizsgálja azzal a céllal, hogy egyrészt a magyar hadtudomány vonatkozó területén meglévő eddigi ismereteket tovább gazdagítsa és felfrissítse,⁵ másrészt annak érdekében, hogy egy vonatkozó kutatás további elemeit megfogalmazza. Emellett célkitűzésem, hogy a tárgyalt időszakban megjelent egyes fenyegetési és elrettentési eljárásokat is vizsgáljam. Hadtudományi szempontból hangsúlyozandó, hogy Füzi Imre⁶ szerint az egyetemes és magyar hadművészet megismerő és feltáró jellegű törekvése alapján az ókortól napjainkig vizsgálja a katonai fenyegetés és elrettentés vonatkozó kérdéseit. De ha csak rövid történeti idősávokban gondolkozunk, akkor is könnyen találhatunk az előbb említett témakörre számos példát az elmúlt másfél évszázadban. Megközelítésem módszertana és sarokköve multi- és interdiszciplináris jellegű, nemcsak azért, mert szakmai ismereteim is megkövetelik ezt, hanem azért is, mert elismert szakírók⁷ is rögzítették már ennek szükségességét, de a nehézségeit is. Németh József Lajos egy másik publikációjában⁸ pedig azt mutatja be plasztikusan, hogy hogyan váltak az egyes technológiai, de különösen kommunikációs vívmányok napjaink hadviselésének szerves részeivé. Ezt a gondolatot alapul véve és talán stílusosan kombinálva az elhíresült ókori mondással, amely szerint „nincs új a nap alatt”,⁹ módszertanom az elérhető hazai és nemzetközi források elemzését csakúgy magában foglalja, mint azok kritikáját, így döntően megismerő, azaz kvalitatív. Az így kinyert ismereteket igyekszem lényegi csomópontokba rendezni, majd levonni a következtetéseket.

² BÁNYÁSZ 2020.

³ A technológia fogalma *A magyar nyelv értelmező szótára* szerint: „Mindazon módszereknek és eszközöknek az ismertetése, amelyeknek segítségével a nyersanyag használati tárgyakká dolgozható fel.” BÁRCZI–ORSZÁGH 1959–1962. Érdekes adalék, hogy a kifejezés az ókori görögöktől eredeztethető, ugyanis (τεχνολογια < τεχνη 'mesterség' + λογος 'tan' + ια toldalék) az ember által készített olyan célszerű, az egyéni (emberi) képességeit megnövelő eszközökről (például gépek, anyagok és eljárások), valamint azok alkalmazásáról szóló ismeretek összefoglaló neve, amelyek segítségével az emberiség egyre többet tud megismerni, megváltoztatni, megőrizni stb. az őt körülvevő világból. BÉRCZI 1985. Az ókori görögök számára a technológia a művészetek és a kézművesség megvitatását jelentette. WOODS–WOODS 2000.

⁴ SZAK 2014, 2018.

⁵ FÜZI 1986.

⁶ FÜZI 1986; SÖRÖS 1964.

⁷ Lásd például NÉMETH 2019.

⁸ NÉMETH 2013.

⁹ Latinul *Nihil sub sole novum est*. Konkrét eredetét ennek a szállóigének vita övezi, mégis legtöbbször a Biblia Ószövetségének egyik könyvéből, a Prédikátor könyvéből (Ecclesiastes 1:10) származtatják, így ókori eredetét – álláspontom szerint – mi is elfogadhatjuk.

Az ókor meghatározása

Általánosan elfogadott szakmai nézetek alapján az ókor¹⁰ az emberi történelem egyik időszaka, amely az írás megjelenésétől a középkor kezdetéig tart. Ez az időszak nagyjából Kr. e. 3000-tól Kr. u. 500-ig terjed, habár ezek a dátumok földrajzi területenként eltérők lehetnek. És ennél a pontnál mindjárt érdemes is elgondolkoznunk kicsit, hiszen ha az írás megjelenését vesszük kezdeti dátumnak, pontosabban időszávnak, akkor máris egy kommunikációs formáról beszélünk! Sőt, további pontosítás is szükséges abban a tekintetben, hogy tulajdonképpen írásrendszerekről kell beszélünk és gondolkodnunk, amelyek egy adott szimbólumkészletet, az úgynevezett íráskészletet, valamint azokat a szabályokat foglalják magukban, amelyek alapján az íráskészlet egy adott nyelvet reprezentál. Az íráskészletek kialakulása azonban hosszú és komplex folyamat volt, amely különböző kultúrákban és időszakokban eltérő módon zajlott le.

Érdekes és fontos adalék, hogy a fenti időmeghatározással nem minden kutató ért egyet, például a 18. és 19. század fordulóján élt Henri Pirenne belga történész az ókor végét a 7. századig, az iszlám terjeszkedés kezdetéig tolta ki, mert érvelése szerint a Nyugatrómai Birodalom bukása nem jelentette az ókor végét, mivel a mediterrán világ egysége az iszlám hódításokig fennmaradt.¹¹

A még napjainkban is élő, neves író történész, Peter Brown¹² az ókor végét a 8. század közepére helyezte, az arab kalifátusok és a Karoling Birodalom kialakulásának időszakára, mert ő inkább a késő antikvitás kifejezést használja, és hangsúlyozza az átmenetet az antik és a középkori világ között, amely hosszabb időszakot ölel fel.

Ugyanakkor a 20. század jeles francia középkortörténésze, Jacques Le Goff¹³ az ókor végét a 10. századra helyezte, az érett középkor kezdetéhez, mivel szerinte a középkor kezdetét nem a Nyugatrómai Birodalom bukása jelzi, hanem a feudális rendszerek kialakulása és a kereszténység megerősödése.

Vizsgált témánk szempontjából – különösen a már említett íráskészleteket alapul véve – az ókort az alábbi időszakokra oszthatjuk fel:

1. Korai ókor (Kr. e. 3000 – Kr. e. 1000): Hadművészeti szempontból elmondható, hogy a korai ókorban jelentős hadművészeti változások és fejlődések zajlottak, amelyek alapvetően meghatározták a hadviselés történetét és a későbbi korszakok haditechnikáit. Idesorolandók: bronzból készült fegyverzet és más harci eszközök, mint kompozit vagy laminált íj (1. ábra),¹⁴ harci szekerek,¹⁵

¹⁰ BARZUN 2025

¹¹ SCOTT 2012.

¹² BROWN 2024.

¹³ LE GOFF 1988.

¹⁴ „A több farétegből, valamint állati csontból és inakból készült, az egyszerű íjknál lényegesen drágább fegyver többszörösen hajlított volt, ami tovább növelte erejét. Az egyiptomi laminált íjak mintegy másfél méter hosszúak voltak, és az esetek többségében nyírfából, kecskeszarvból, marhainakból, valamint szintén állati eredetű ragasztóból készültek.” Kilenc fegyver, amellyel az ókori Egyiptom világverő hatalommá vált 2020.

¹⁵ „A harci szekerek körbeszárguldtak a csatamezőn, miközben a harcos kompozit íjából egymás után lőtte az ellenséget nyilával, mint afféle ókori géppuskakezelő. A szekerről dupla tegzekben lógtak a nyilak és a gerelyek is, az egyiptomiak pedig több száz ilyen mobil géppuskafészket megengedhettek maguknak.” Kilenc fegyver, amellyel az ókori Egyiptom világverő hatalommá vált 2020.

pikkelypáncélzat,¹⁶ továbbá új innovatív harci taktikák és szervezetek kialakítása és alkalmazása (harci szekerek különböző formációi, a falanx formáció megjelenése; védelmi struktúrák kialakítása, végül, de nem utolsósorban a vas használata Kr. e. 1200 körül).

- Ósi kelet: Mezopotámia, Egyiptom, az Indus-völgyi civilizáció és Kína korai államai.

1. ábra: Kultúránként eltérő típusú kompozit íjak

Forrás: *The History of the Composite Bow 2022*

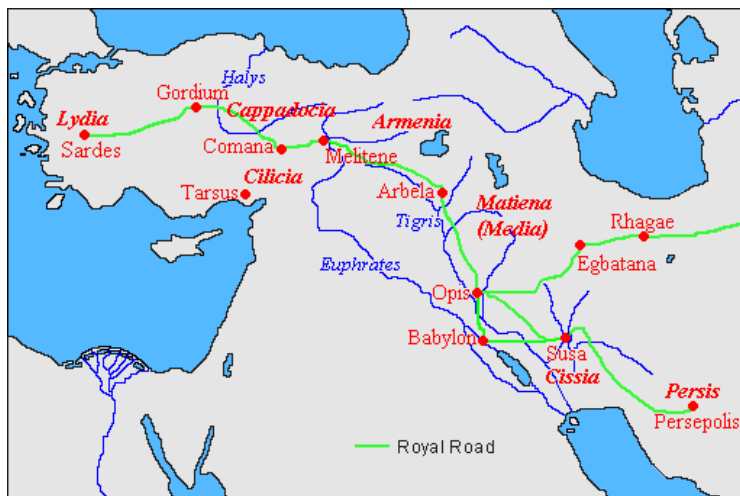
2. Bronzkor: A bronz használatának elterjedése, fejlett mezőgazdaság és városi kultúrák kialakulása.
3. Klasszikus ókor (Kr. e. 1000 – Kr. e. 500)
  - Görög világ: a görög városállamok felemelkedése, Homérosz kora, az archaikus és klasszikus görög civilizáció.
  - A Római Köztársaság korai kora: a római civilizáció kezdetei és a köztársasági időszak kialakulása.
4. Késő ókor (Kr. e. 500 – Kr. u. 500?)
  - Római Birodalom: a római császárság kora, a birodalom csúcspontja és hanyatlása.
  - Ókeresztény korszak: a kereszténység felemelkedése, az ókori és középkori társadalmak közötti átmenet.

¹⁶ „A legösszetettebb és legtöbb védelmet biztosító páncélt a harci szekerek személyzete kapta – a hajtó és a harcos egyaránt –, mivel kiemelt célpontot jelentettek az ellenség számára, különösen, ha annak íjászai szintén laminált íjakkal voltak felszerelve. [...] Az egyiptomi harci szekerek személyzete bronz pikkelyekből álló hosszú, kabátszerű páncélt viselt, a források szerint két lábra állt óriásgyíkoknak tűntek. Minden egyes pikkely egy apró lyukon keresztül volt felfűzve a lenből vagy bőrből készült ruhadarabra. Egy ilyen páncélruha akár 600 ilyen pikkelyből is állhatott, amelyek különböző méretűek voltak.” Kilenc fegyver, amellyel az ókori Egyiptom világverő hatalommá vált 2020.

Fontos hozzátennünk azonban, hogy a bronzkort a vaskor váltotta fel, amelynek kezdetét régióként eltérő időpontokra teszi Tamar Hodos,¹⁷ mivel a vas használatának elterjedése fokozatosan történt. A vaskor kezdetét általában a bronzkor végével és a vas széles körű használatának elterjedésével hozzák összefüggésbe. A vas felhasználásának elterjedése főként annak köszönhető, hogy a vasérc bőségesebben állt rendelkezésre, mint a réz és az ón, amelyek a bronz előállításához szükségesek. A vasból készült eszközök és fegyverek tartósabbak és hatékonyabbak voltak, ami jelentős előnyt jelentett a mezőgazdaságban, a hadviselésben és a mindennapi életben. Tegyük azonban hozzá, hogy „a bronz előnye a vassal szemben az volt, hogy a bronz nem rozsdásodik. A bronzot ezért vízvezeték-szerelvényekhez vagy bármilyen más olyan alkalmazáshoz használták, ahol a fémrész vizesedhet, mint például kültéri szobrokhoz.”

A kereskedelmi és úthálózat jelentősége és jellemzői

Az ókor kapcsán – talán történelmi érintettségünk okán – hajlamosak lehetünk arra gondolni, hogy kiterjedt és jól működő úthálózatot csak a rómaiak hoztak létre, azonban ez korántsem volt így, hiszen az ókori Perzsa Birodalomnak kiterjedt kereskedelmi és úthálózata volt, amely lehetővé tette áruk, információk és emberek gyors és hatékony mozgását a birodalom területén. Ez a hálózat jelentős szerepet játszott a birodalom gazdasági és politikai stabilitásában.

2. ábra: Az ókori Perzsa Birodalom kiterjedt kereskedelmi és úthálózata

Forrás: https://www.iranchamber.com/history/achaemenids/images/royal_road_map.gif

A 2. ábrán zöld színnel jelölt kereskedelmi és úthálózat az alábbi elemekkel és jellemzőkkel írható le. Alapvetően két fő útvonalról beszélhetünk:

¹⁷ Hodos 2020.

Királyi út (Royal Road):

Jelentősége: az egyik leghíresebb úthálózat, amelyet I. Dareiosz király (Kr. e. 522–486) építtetett. A királyi út Szúzától (a mai Irán területén) Szardeisz városáig (a mai Törökország területén) húzódott, mintegy 2500 km hosszan.

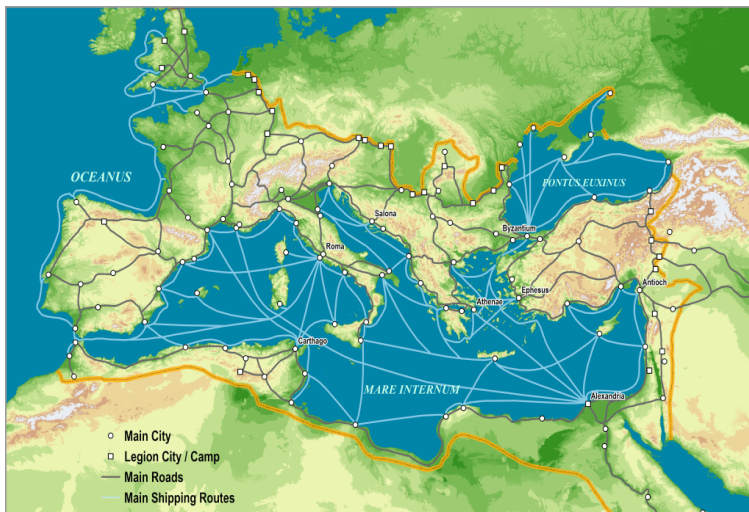
Funkciója: lehetővé tette a gyors kommunikációt és az adminisztratív ellenőrzést a birodalom távoli részei között. A postaállomások viszonylag sűrűn helyezkedtek el az út mentén, így az üzenetek gyorsan eljutottak egyik helyről a másikra.

Kereskedelmi útvonalak:

Jelentőségük: a Perzsa Birodalom stratégiai helyzete lehetővé tette, hogy fontos kereskedelmi útvonalak kereszteződésében helyezkedjen el. Az Indus-völgytől a Földközi-tengerig, Közép-Ázsiától Egyiptomig terjedő útvonalak összekapcsolták a birodalmat.

Áruk: különböző áruk, mint például fűszerek, selyem, nemesfémek, textíliák és mezőgazdasági termékek áramlottak ezeken az útvonalakon, elősegítve a gazdasági fellendülést és a kulturális cserét.

Kiemelendő, hogy a perzsák kiépítették és karbantartották az utakat, ami biztosította a zökkenőmentes közlekedést. Az úthálózatot rendszeresen őrizték, hogy megvédjék az utazókat és a kereskedelmi karavánokat a rablótámadásoktól. Mérnöki szempontból hangsúlyozandó, hogy számos hidat és alagutat építettek, hogy könnyítsék a nehezen megközelíthető területeken történő közlekedést. Érdekes és szinte kötelező összevetnünk a fenti úthálózatot a Római Birodalomban használttal (3. ábra).

3. ábra: Az ókori Római Birodalom kiterjedt kereskedelmi és úthálózata Kr. u. 125 körül

Forrás: <https://i0.wp.com/transportgeography.org/wp-content/uploads/Map-Roman-Empire-125AD.png?resize=1024%2C631&ssl=1>

Összességében elmondható, hogy az útépités volt a vívmányok és a kényelem gerince, amely szinte szó szerint „kikövezte” az utat a rómaiak számára ahhoz, hogy a történelem egyik legnagyobb katonai hatalmává váljanak.¹⁸ Az útrendszer számos funkciót szolgált, mint például a katonai mozgások, a politikai ellenőrzés, a kulturális és gazdasági (kereskedelem) célok.

Katonai kommunikációs módszerek az ókorban

Az ókori katonai kommunikáció számos módszert és technikát alkalmazott az információk továbbítására és a parancsok végrehajtására. Az alábbiakban bemutatom a legfontosabb kommunikációs eszközöket és módszereket.

- **Futárok¹⁹ és hírnökök:** a futárok és hírnökök alkalmazása volt a legelterjedtebb módja a hosszú távú kommunikációnak. Ezek a személyek gyorsan közlekedtek a hadsereg különböző egységei és a parancsnokság között.
- **Füst- és tűzjelek:** füst- és tűzjeleket használtak a hosszú távú kommunikációhoz, különösen a hegyvidéki és nehezen megközelíthető területeken. Ennek különösen jelentős további példája, s ami egyúttal az elrettentéssel is összefüggésbe hozható, a kínai nagy fal, amelynek stratégiai kommunikációs jelentőségéről kiváló leírást ad Németh,²⁰ a téma egyik hazai szakértője. Az ókori görögök és rómaiak is használtak tűzjeleket a határok védelmére és az ellenséges támadások gyors jelentésére.
- **Dobok és harsonák:** dobokat, kürtöket és harsonákat használtak a csatatéren a parancsok gyors továbbítására és a csapatok mozgására. Például a római légiók kürtök és harsonák segítségével kommunikáltak a csatákban, hogy a katonák tudják, mikor kell támadni vagy visszavonulni.
- **Vizuális jelek és zászlók:** zászlókat és más vizuális jeleket használtak a hadsereg különböző részei közötti kommunikációra. A rómaiak *vexillumokat* (zászlókat) alkalmaztak a csapatok irányítására és a különböző parancsok jelzésére.
- **Írásos parancsok:** írásos parancsokat és jelentéseket küldtek a hadvezérek és a katonai parancsnokok között, különösen a hosszabb távú tervezéshez és stratégiák kidolgozásához. Például a Római Birodalom hadvezérei írásos parancsokat küldtek a távoli provinciákba a futárrendszeren keresztül.

¹⁸ LE 2024.

¹⁹ Érdekes adalék, hogy a futárokat más szóval kuríroknak is szoktuk hívni, ami a német *Kurier* átvétele, forrása a francia *courrier* közvetítésével az olasz *corriere*, *correre* ('fut') igéből, amely a latin *currere* folytatója.

²⁰ NÉMETH 2021.

A fenyegetés

Az ókori katonai fenyegetésekkel²¹ foglalkozó tudósok és kutatásaik az alábbi fontosabb következtetésekre jutottak:

- Victor Davis Hanson²² az ókori görög hadviselést tanulmányozta, különös tekintettel a hoplitákra és a falanx taktikai formációra. Megállapította, hogy a görög katonai siker nemcsak felszerelésükön és taktikájukon alapult, hanem a poliszok (városállamok) közötti szoros szociopolitikai²³ kötelékeken is.
- Adrian Goldsworthy²⁴ az ókori római hadsereget és annak fenyegetéseit kutatta, különös tekintettel a pun háborúkra és Hannibál hadjárataira. Arra a következtetésre jutott, hogy a rómaiak rugalmassága és alkalmazkodóképessége, valamint a politikai és katonai vezetés közötti szoros együttműködés volt a sikerük kulcsa.
- Barry Strauss²⁵ az ókori görög és római tengeri hadviselést vizsgálta, különös tekintettel az athéni és a spártai tengeri csatákra. Megállapította, hogy a tengeri fölény nemcsak a hajók számán és minőségén múlt, hanem a kiképzésen és a tengerészek tapasztalatán is.

Ezek a kutatások rámutattak, hogy az ókori hadviselés nemcsak a katonai stratégiákon és taktikákon alapult, hanem a szociopolitikai kontextus, a vezetés és a logisztika is kulcsfontosságú szerepet játszott a katonai sikerekben és kudarcokban.

Az elrettentés

Noha az elrettentést²⁶ hajlamosak lehetünk inkább a hidegháborúhoz társítani, annak gyökerei és különböző formái szervezett módon már az ókorban előfordultak.²⁷ Kutatásaim szerint ezek az alábbi fő csomópontokban jelentek meg:

- *Politikai stabilitás*: az elrettentés segített fenntartani a politikai stabilitást, különösen a nagy birodalmak, mint a Római Birodalom esetében. Az ellenség

²¹ „A fenyegetés a lehetséges veszélyek legmagasabb megnyilvánulási szintjét képviselő helyzetek, állapotok és folyamatok összessége.” *Közzolgálati Online Lexikon* [é. n.].

²² HANSON 2009.

²³ Kutatásaim alapján ez még napjainkban is jelentősen vitatott fogalom, de talán a legobjektívabb leírást és megközelítést ez adja: „A társadalom- és szociálpolitika több társadalmi alrendszer, többféle állami cselekvés, többféle tudományterület közös határvonalán helyezkedik el. Ezért a társadalom- és szociálpolitika jelenségeit nemcsak a szociálpolitika tudomány nézőpontjából lehet vizsgálni, hanem társadalomelméleti, közgazdaságtani, politikai, jogi, közigazgatási, morális és más egyéb nézőpontokból is”. SZÖLLŐSI 2003: 4.

²⁴ GOLDSWORTHY 2007.

²⁵ STRAUSS 2005.

²⁶ Az elrettentést a biztonságpolitikai tudományterület, így a hadtudomány is több területen számontartja. Amennyiben azt a katonai hatalomhoz sorolja, akkor „[a] katonai hatalom mások magatartásának befolyásolása fegyveres erő alkalmazásával vagy az azzal való fenyegetéssel. A fegyveres erőszak alkalmazásának lényege a másik magatartására gyakorolt hatás, nem pedig az erőszakkal okozott veszteség vagy kár. A kívánt hatást a további erőszak kilátásba helyezése éri el, társulva azzal a biztosítékkal, hogy az erőszakot alkalmazó fél akaratának teljesítése esetén az erőszak elkerülhető. A katonai erő funkciói közül az elrettentés és a kényszerítés gyakorolt hatást az ellenség szándékaira. A védelem nem az ellenség szándékaira, hanem képességeire irányul: az elrettentés célja, hogy az ellenség tartózkodjon a cselekvéstől.” *Közzolgálati Online Lexikon* [é. n.].

²⁷ What Is Deterrence? 2023.

tisztában volt azzal, hogy egy támadás súlyos következményekkel járhat, ami sokszor elrettentette őket a támadástól.

- *Katonai stratégia*: az elrettentés a hadviselésben is fontos szerepet játszott. Az ókori hadvezérek gyakran alkalmaztak demonstratív erőfelmutatást, hogy megfélemlítsék az ellenséget, és elkerüljék a tényleges konfliktust. Például a római légiók felvonulása egy ellenséges terület közelében gyakran elegendő volt ahhoz, hogy megakadályozza a lázadást vagy a támadást.
- *Társadalmi kontroll*: az elrettentés a belső rend fenntartásában is fontos volt. A súlyos büntetések, mint például a halálbüntetés vagy a nyilvános kivégzések, elrettentették az embereket a bűncselekmények elkövetésétől.

E tekintetben kutatásaim azt is kimutatták, hogy a fentiek különösen az asszírok esetében érvényesültek, ahogyan azt feliratok és képek őrizték meg számunkra. Belibtreu tanulmányában megállapítja: „ez a történelem olyan véres és vérfagyasztó, amelyet csak ismerünk”.²⁸

Összegzés

A fentieket összegezve úgy vélem, a jelenlegi tudományos ismereteink tükrében kijelenthető, hogy a hadművészet már az ókorban szorosan összefonódott a technológiával és a kommunikációval. Az is megállapítható, hogy ezek más-más ütemben fejlődtek az egyes földrajzi régiókban. Különösen tanulságosnak vélem napjainkra vonatkoztatva a kereskedelmi és szállítási útvonalak kiépítését és azok biztonságát, ahogy azt is, hogy a hatékony kommunikáció és információáramlás is alapvető fontosságú volt, és ma is az a harctéri koordináció és a csapatok együttműködése szempontjából.

Felhasznált irodalom

- BÁNYÁSZ Péter (2020): *Közösségi média és közszolgálat*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet.
- BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László (1959–1962): *A magyar nyelv értelmező szótára I–VII*. Budapest: Akadémiai Kiadó. Online: <https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/elolap.php>
- BARZUN, Jacques (2025): History of Europe. *Britannica*, 2025. december 29. Online: <https://www.britannica.com/topic/history-of-Europe>
- BELIBTREU, Erika (1991): Grisly Assyrian Record of Torture and Death. *Biblical Archaeology Society*, 17(1). Online: https://faculty.uml.edu/ethan_spanier/teaching/documents/cp6.0assyriantorture.pdf
- BÉRCZI Szaniszló (1985): *Anyagtechnológia I*. Egyetemi jegyzet. Budapest: Tankönyvkiadó.
- BROWN, Peter (2024): *The World of Late Antiquity: AD 150–750*. [H. n.]: Thames and Hudson.

²⁸ BELIBTREU 1991: 8.

- FÜZI Imre szerk. (1986): *Az egyetemes és magyar hadművészet fejlődése az ókortól napjainkig*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- GOLDSWORTHY, Adrian Keith (2007): *Roman Warfare*. [H. n.]: Phoenix.
- HANSON, Victor Davis (2009): *The Western Way of War. Infantry Battle in Classical Greece*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- HODOS, Tamar szerk. (2020): *The Archaeology of the Mediterranean Iron Age: A Globalising World c.1100–600 BCE*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/9780511979316>
- How the Development of the Chariot Changed Ancient Egyptian Warfare Forever. *History Skills*. Online: <https://www.historyskills.com/classroom/ancient-history/egyptian-chariots/>
- Kilenc fegyver, amellyel az ókori Egyiptom világverő hatalommá vált. *Múlt-Kor*, 2020. december 10. Online: <https://m.mult-kor.hu/kilenc-fegyver-amellyel-az-okori-egyiptom-vilagvero-hatalomma-valt-20201209>
- Közzolgálati Online Lexikon* [é. n.]. Online: <https://lexikon.uni-nke.hu>
- LE GOFF, Jacques (1988): *Medieval Civilization: 400–1500 A.D.* Oxford: Basil Blackwell. Online: https://monoskop.org/images/6/6a/Le_Goff_Jacques_Medieval_Civilization_1992.pdf
- LE, Thomas (2024): Road Construction Through Expansion and Consolidation of the Roman Republic and the Roman Empire. *Engineering Rome*. Online: <https://engineeringrome.org/road-construction-through-expansion-and-consolidation-of-the-roman-republic-and-the-roman-empire/>
- NÉMETH József Lajos (2013): A (stratégiai) kommunikáció és a háború kapcsolata napjainkban. *Hadtudomány*, 1–2, 129–139.
- NÉMETH József Lajos (2019): A stratégiai kommunikáció interdiszciplináris megközelítésben. *Hadtudományi Szemle*, 12(1), 167–174. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.11>
- NÉMETH József Lajos (2021): *Stratégiai kommunikáció*. Budapest: Magánkiadás.
- SCOTT, Emmet (2012): *Mohammed & Charlemagne Revisited: The History of a Controversy*. Nashville: New English Review Press.
- SÖRÖS, Lajos (1964): A hadművészet ókori klasszikusai. *Honvédségi Szemle*, 3, 111–113.
- STRAUSS, Barry (2005): *The Battle of Salamis: The Naval Encounter that Saved Greece and Western Civilization*. New York: Simon & Schuster.
- SZAK, Andrea (2014): Media Influence and Reception Analysis. *Hadtudományi Szemle*, 7(1), 152–157. Online: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00022/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2014_01_152-157.pdf
- SZAK Andrea (2018): A nyilvánosság kommunikációs színterei. *Hadtudomány*, 28(2), 118–125. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.2.118>
- SZÖLLŐSI Gábor (2003): *A társadalom- és szociálpolitika alapjai I.* Oktatási segédanyag. Miskolci Egyetem. Online: <https://atti.uni-miskolc.hu/segedanyagok/tarspolalap.pdf>
- The History of the Composite Bow. *Bow International*, 2022. július 21. Online: <https://www.bow-international.com/features/the-history-of-the-composite-bow/>
- What Is Deterrence? *Council on Foreign Relations*, 2023. május 24. Online: <https://education.cfr.org/learn/reading/what-deterrence>
- WOODS, Michael – WOODS, Mary B. (2000): *Ancient Communication. From Grunts to Graffiti*. Minneapolis: Runestone Press.

Gregóczy Gergő¹

Törökország védelmi iparának fejlődése az Oszmán Birodalom végnapjaitól a 20. század végéig

The Development of Türkiye's Defence Industry from the Last Days of the Ottoman Empire to the End of the 20th Century

Absztrakt

A török védelmi ipar fejlődése az Oszmán Birodalom végórától a 20. század végéig számos geopolitikai, technológiai és gazdaságpolitikai tényező hatására ment végbe. Jelen tanulmány célja, hogy feltárja e fejlődési szakaszokat, különös tekintettel a hazai hadiipari önállóság elérésére irányuló törekvésekre. Az elemzés kitér az állami és ipari szereplők közötti együttműködésre, a technológiai transzferek hatásaira, valamint a nemzetközi szankciókra adott iparpolitikai válaszokra. A történeti áttekintés rávilágít arra, hogyan alapozta meg a 20. század török védelmi ipara a 21. században bekövetkező látványos expanziót.

Kulcsszavak: Törökország, török védelmi ipar, védelmi ipar, kutatás-fejlesztés

Abstract

The development of the Turkish defence industry from the final years of the Ottoman Empire to the end of the 20th century was shaped by a range of geopolitical, technological, and economic policy factors. The aim of this study is to explore these stages of development, with particular emphasis on the efforts to achieve domestic defense industrial autonomy. The analysis addresses the cooperation between state and industrial actors, the impact of technological transfers, and the defense policy responses

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.

to international sanctions. This historical overview highlights how the Turkish defense industry of the 20th century laid the groundwork for the remarkable expansion witnessed in the 21st century.

Keywords: Türkiye, Turkish defence industry, defense industry, research and development

Bevezetés

Törökország védelmi ipara az elmúlt két évtizedben látványos fejlődésen ment keresztül, amit a politikai vezetés stratégiai célkitűzései – különösen a „regionális hatalommá” válás igénye – és a folyamatosan növekvő védelmi kiadások is támogattak. Az iparág nemcsak gazdasági sikertörténetként és exportképes ágazatként jelenik meg, hanem a nemzeti függetlenség és a technológiai önállóság szimbólumaként is. Emellett a témát övező politikai, média- és társadalmi érdeklődés, valamint a fejlesztések mögötti komplex gazdaságpolitikai összefüggések különösen izgalmassá és aktuálissá teszik a török védelmi ipar kutatását. Magyarországon az elmúlt években Biró Dávid foglalta össze a török védelmi ipar fejlődését.² Tanulmányában a szerző a hangsúlyt elsősorban Törökország és a független türk köztársaságok közötti védelmi-stratégiai együttműködésre helyezte.

Jelen tanulmány célja, hogy átfogóan elemezze a török védelmi ipar fejlődési szakaszait az Oszmán Birodalom végnapjaitól kezdve a 20. század végéig, és feltárja azokat a tényezőket, amelyek elősegítették vagy akadályozták az önállóság elérését, valamint bemutassa, hogy ezek a folyamatok miként készítették elő a 21. századi török hadiipar dinamikus expanzióját. Az elemzésben különös figyelmet fordítok az állami és ipari szereplők közötti együttműködésre, a technológiai transzferek hatásaira, valamint a nemzetközi szankciók és fegyverembargók által kiváltott iparpolitikai válaszokra. A 20. században a török védelmi ipar folyamatos átalakuláson ment keresztül, amelyet geopolitikai kihívások, technológiai fejlődés és stratégiai szükségletek egyaránt formáltak. A század elején a török védelmi ipar még jelentős mértékben támaszkodott a külföldi fegyverszállításokra, ami az Oszmán Birodalom hanyatlásának és az azt követő függetlenségi háborúnak (1919–1923) közvetlen következménye volt. Az újonnan megalakult Török Köztársaság számára egyértelművé vált, hogy a nemzeti szuverenitás egyik kulcseleme a hazai hadiipari kapacitás kiépítése. A II. világháború után Törökország egyre szorosabb kapcsolatot alakított ki a NATO-tagországokkal, különösen az Egyesült Államokkal. Ez a szövetség biztosította a hozzáférést a modern fegyverzethez. A külföldi technológiától való függés azonban az 1974-es ciprusi katonai beavatkozás és az azt követő amerikai fegyverembargó nyomán hátrányosnak bizonyult, rávilágítva a török védelmi ipar autonómiájának korlátaira. Ennek hatására Törökország stratégiai célként kezdte kezelni a hazai védelmi ipar fejlesztését, amely az 1980-as és 1990-es években kormányzati támogatással és ipari beruházásokkal egyre nagyobb önállóságot ért el.

² BIRÓ 2023.

Az Oszmán Birodalom hanyatlásától a köztársaság születéséig

A török védelmi ipar fejlődésének elemzését álláspontom szerint nem elégséges a Török Köztársaság 1923-as születésétől kezdeni. Az Oszmán Birodalomnak mint korabeli nagyhatalomnak a hanyatlása és szétesése, majd az I. világháborús vereség és a nyugati beavatkozási kísérletek mind nagy hatással voltak a korai Török Köztársaság politikai gondolkodására és önmeghatározására. Törökország 20. századi és mai geopolitikai helyzetét nem lehet megérteni az oszmán örökség figyelembevétel nélkül.

A török védelmi ipar kezdetei az Oszmán Birodalom felemelkedéséig, a 15. századig nyúlnak vissza, amikor II. Mehmed szultán létrehozta a Tophane-i Amire ágyúöntő műhelyt, amely korának legfejlettebb tűzérségi eszközeit állította elő. A korabeli viszonyok között jelentős kutatás-fejlesztési tevékenységet folytattak Anatólia fegyverműhelyeiben és hajógyáraiban, ami nagymértékben hozzájárult a birodalom sikeres hódításaihoz. Az ágyúöntő műhelyekben a gyártás volumene elérte a havi 1000 ágyút.³ Az Oszmán Birodalom 18. századtól kezdődő hanyatlása a hadsereg és a védelmi ipar gyengülését is magával vonta, ezért egyre nehezebben tudott lépést tartani a nyugati országok technológiai fejlődésével.⁴ Az oszmán haderő meggyengülését vetítette előre az 1839-es nizipi csata, amely során a török hadsereg súlyos vereséget szenvedett a függetlenedésre törekvő egyiptomi erők ellen. A katonai kudarc az oszmán hadsereg gyengeségeit is feltárta, ugyanis hiába volt létszámfölényben, a gyenge kiképzés és a rosszabb minőségű fegyverzet miatt alulmaradt a francia katonai szakértők által támogatott, korszerűbben felszerelt egyiptomi hadsereggel szemben. Az Oszmán Birodalom gyengesége és a külföldi beavatkozások nem szűntek meg a nizipi vereség után, hanem újra megmutatkoztak a krími háborúban (1853–1856). A háborút lezáró 1856-os párizsi béke az Oszmán Birodalom területi integritását garantálta, de nem erősítette meg katonai vagy gazdasági helyzetét. A béke feltételei között szerepelt a Fekete-tenger demilitarizálása, amely az oszmánokra is vonatkozott, így saját védelmüket sem erősíthették meg. Az oszmán hadsereg nem volt képes önállóan megvédeni birodalmát, mind a nizipi vereség, mind a krími háború során külső támogatásra szorult, ami ideiglenesen megmentette az Oszmán Birodalmat, de ezzel együtt megnőtt a nyugati hatalmak befolyása a birodalom belügyeibe. A logisztikai és ipari háttér hiánya továbbra is az oszmán hadsereg gyengeségének fő oka maradt. A modern fegyverek és haditechnika nagy részét külföldről kellett beszerezni, ami függő helyzetet teremtett.⁵

A 19. században a hanyatlást felismerve több, a gazdaságot, a társadalmat, a kormányzati és katonai szervezetet érintő reformkísérletre is sor került, amelyek közül kiemelkedik az 1836–1876 közötti időszakot felölelő, úgynevezett Tanzimat-reform⁶ korszaka. A Tanzimat-reform végső célja az volt, hogy modernizálja az államot, csökkentse az európai nagyhatalmak befolyását, és megakadályozza a birodalom széthullását. Ennek érdekében olyan intézkedéseket hoztak, amelyek célja a jogegyenlőség

³ KIRKGEÇIT KARAKELLE 2024: 29–30.

⁴ ZÜRCHER 2004: 50–51.

⁵ ZÜRCHER 2004: 52–54.

⁶ A *Tanzimat* jelentése oszmán-török nyelven: rendezések, reformok.

bevezetése a muszlim és nem muszlim alattvalók között, valamint a közigazgatás modernizálása, átállás igazságosabb adórendszerre, európai mintájú polgári és büntető törvénykönyv bevezetése, oktatási reformok és egy modern hadsereg kialakítása volt. A Tanzimat-korszak egyik legfontosabb reformja az oszmán hadsereg modernizációjára tett kísérlet volt, amelynek célja a birodalom katonai erejének növelése és az európai mintákhoz való igazítása. Az új reguláris hadsereg jelentős fejlesztéseken ment keresztül mind létszámban, mind felszerelésben. Az oszmán vezetés felismerte, hogy a korszerűsített hadsereg nélkülözhetetlen a birodalom fennmaradásához, ezért a modern fegyverzet és a katonai szervezet reformja elsődleges feladat lett. A katonai reformok egyik legfontosabb eleme a sorkötelezettség bevezetése volt, amelyet az egyiptomi példa alapján próbáltak alkalmazni. Habár hivatalosan 1845-től kezdve minden alattvalóra, így a keresztényekre is kiterjesztették a hadkötelezettséget, az oszmán vezetés hamar felismerte, hogy ez jelentős feszültségeket okozhat a hadseregben belül. Ennek eredményeként lehetőséget biztosítottak a katonai szolgálat megváltására, ami különösen a keresztények számára jelentett vonzó lehetőséget. A muszlimoknak is létezett hasonló megoldás, de az ezért fizetendő összeg olyan magas volt, hogy csak kevesen tudták megengedni maguknak.⁷

A 19. század elejére az oszmán haditengerészet jelentős lemaradásba került a gőzhajókkal felszerelt európai nagyhatalmak flottáihoz képest. Az 1827-es navarinói csatában az orosz–brit erőktől elszenvedett vereség rávilágított a flotta korszerűtlenségére és a modernizáció szükségességére. A védelmi ipar modernizálásának egyik központi eleme az isztambuli Tersâne-i Âmire, vagyis az oszmán haditengerészeti arsenál volt, amely a birodalom fő hajógyáraként és haditengerészeti bázisaként működött. A Tanzimat-korszakban az Oszmán Birodalom vezetése felismerte a haditengerészet modernizálásának szükségességét a nemzetközi versenyképesség megőrzése érdekében. Ennek részeként a Tersâne-i Âmire jelentős fejlesztéseken ment keresztül. Új hajóépítő csúszdákat és medencéket létesítettek, amelyek lehetővé tették nagyobb és korszerűbb hadihajók építését és karbantartását. A korszakban a gőzhajtású hajók jelentették a legmodernebb technológiát, ezért a Tersâne-i Âmire mérnökei és munkásai megkezdték az első oszmán gőzhajók építését, ami nagy előrelépést jelentett a haditengerészet számára. A modern hajóépítési technikák elsajátítása érdekében az Oszmán Birodalom külföldi szakértőket hívott meg. Különösen a svéd és francia mérnökök járultak hozzá a Tersâne-i Âmire technológiai fejlődéséhez, segítve a helyi szakemberek képzését és a legújabb technológiák bevezetését. Az 1860-as évektől a hajók testét fém páncélzattal borították, ami jelentősen megnövelte a védekező képességet. Abdül-Aziz szultán uralkodása alatt (1861–1871) az oszmán haditengerészet Európa harmadik legnagyobb flottájává vált.⁸ További érdekesség, hogy II. Abdul Hamid szultán a norvég Nordenfelt cégtől 1886-ban megvásárolt két bűvárhajót, ezzel Norvégia után az Oszmán Birodalom hadereje lett a második, amely víz alatti torpedó kilövésére alkalmas bűvárhajót tudott hadrendbe állítani.⁹ A jelentősnek mondható technikai fejlesztések ellenére azonban a haditengerészeti személyzet képzettsége jelentősen elmaradt a nagyobb európai flották mögött, így az oszmán haditengerészet

⁷ ZÜRCHER 2004: 57.

⁸ A Short History of the Imperial Arsenal [é. n.].

⁹ Defense Industry: From Ottoman Period to Today 2018.

soha nem vált valóban hatékony hatalmi eszközzé.¹⁰ A Tersâne-i Âmire hajógyár végül az I. világháború közel-keleti hadszínterét lezáró, 1918. október 30-ai mudroszi fegyverletétel után veszítette el jelentőségét. A lausanne-i szerződés következtében áthelyezték az Isztambultól keletre található Gölcük település mellé.¹¹

A 19. században a fegyvergyártás területén az oszmán védelmi ipar önállóságra törekedett, azonban nem tudott lépést tartani az európai védelmi szektor technológiai fejlődésével, emiatt teljes mértékben importfüggővé vált. A technológiai függőség és annak anyagi terhei utat nyitottak az európai országok számára, hogy fokozatosan belépjenek az oszmán piacra. Az I. világháború előestéjén a két ország közötti kedvező politikai és kereskedelmi kapcsolatok miatt Németország volt a legnagyobb fegyverbeszállító. A nagy német fegyvergyártó cégek, mint a Krupp, a Loewe és a Mauser, elkezdtek szállítani az oszmán hadsereg számára, majd ezek közül a Krupp szerzett jelentős befolyást a törökországi fegyverek piacán.¹² A Krupp vállalat mellett az 1887-ben aláírt szerződés értelmében a Mauser fegyvergyár 500 000 ismétlőpuskát és 50 000 karabélyt szállított az oszmán hadseregnek. Az I. világháború idején az oszmán fegyveripar egyre nagyobb szerepet vállalt a gyártásban, különösen Tophane és Zeytinburnu fegyvergyáraiban, ahol *muaddel* (utánzat) Mauser-puskákat is előállítottak.¹³

Az I. világháborút lezáró 1918-as fegyverszünet feltételei alapján a fegyvergyártást leállították. Azonban az egy évvel később kirobbanó török függetlenségi háború kezdetén az isztambuli gyárak eszközeit titokban Anatóliába szállították, ahol 1920. március 19-én újjászervezték a létesítményeket. Ennek eredményeként több gyártó- és javítóműhely nyílt olyan anatóliai városokban, mint Ankara, Eskişehir, Kayseri, Konya és Erzurum. Ezeket a gyárakat és létesítményeket az 1921 januárjában felállított intézmény, az Általános Katonai Gyárak Igazgatósága (Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü) alá rendelték, és elsősorban kézi lőfegyvert, lőszert és vegyi anyagot állítottak elő. A Török Köztársaság 1923. október 29-ei kikiáltása után ezeknek a katonai gyáraknak egy részét átszervezték, de az Általános Katonai Gyárak Igazgatósága továbbra is fontos szerepet játszott a török fegyvergyártás fejlődésében. Emellett az 1923-ban átalakított Nemzetvédelmi Minisztérium is jelentős szerepet töltött be a gyárak tevékenységének felügyeletében.¹⁴

A Török Köztársaság születésétől az 1980-as évek elejéig

A köztársaság korai éveiben megjelentek az első magánbefektetők is a védelmi iparban. Şakir Zümrü Bey az isztambuli Aranyszarv-öbölben hozta létre üzemét, amely egészen 1970-ig gyártott lőfegyvert és különböző lőszeret a Török Fegyveres Erők (Türk Silahlı Kuvvetleri, TSK) számára. A török hadiipar magánszektorbeli fejlődésének

¹⁰ ZÜRCHER 2004: 57.

¹¹ A Short History of the Imperial Arsenal [é. n.].

¹² AYDIN–ZORLU 2015: 739–760.

¹³ AYDIN–ZORLU 2015: 739–760.

¹⁴ ÖZLÜ 2021: 216.

egy másik kulcsszereplője Nuri Killigil volt, akit a török kormány a 30-as évek végén bízott meg egy pisztolykészítő üzem létrehozásával.¹⁵

A török állam a köztársaság kezdeti éveiben nagyszabású terveket dolgozott ki a haditengerészet fejlesztésére. 1924-ben megalapították a Gölcük Haditengerészeti Hajógyárat, amely számos állami megrendelést teljesített. Ezek közé tartoztak az Adatepe, Kocatepe, Tinaztepe és Zafer rombolók, a Doğan, Martı és Deniz Kuşu támadóhajók, valamint a Birinci İnönü, İkinci İnönü, Dumlupınar, Sakarya, Gür, Saldıray, Atılay, Yıldırıy és Batırıy tengeralattjárók. 1936-ban Törökország megállapodást kötött Németországgal négy tengeralattjáró megépítéséről. Az Atılay és Yıldırıy tengeralattjárókat 1937-ben állították hadrendbe.¹⁶ Az 1960-as évekig a Gölcük hajógyár mellett a Haliç, a Camialtı és a Taşkızak hajógyár is épített kisebb, támogató szerepű hadihajókat a török haditengerészet számára.

Törökországban a repülőgépgyártás 1911-ben kezdődött a tripoli török–olasz háború alatt, azonban az első komolyabb szervezet létrehozására 1925-ig kellett várni, amikor megalapították a Török Repülőgép-egyesületet (Türk Tayyare Cemiyeti). A köztársaság korai éveiben Atatürk személyes utasítására a kormány repülőgépgyárat építtetett Kayseriben, amelynek szakmai támogatását a német Junkers vállalat biztosította. A 20-as és 30-as években javuló török–német kapcsolatok miatt végül egy közös repülőgépgyár létrehozásában állapodtak meg, amelyet Török Repülőgép- és Motorvállalatnak (Tayyare ve Motor Türk AŞ, TamTAŞ) neveztek el. A TamTAŞ 1928-as megnyitása után, az 1939-ig tartó leállításáig összesen 112 repülőgépet – köztük 15 német Junkers A–20-ast – gyártottak. A magánszektor kezdeményezései is lendületet vettek a török repülőgépiparban.¹⁷ A korszak egyik leggazdagabb üzletembere, Nuri Demirağ a 30-as években megnyitotta az első török magán-repülőgépgyárat Beşiktaşban. 1941-ben pedig a hadsereg vezérkarának kérésére Etimesgutban repülőgép- és repülőgépmotor-gyárat alapítottak.¹⁸

1941 és 1944 között az Egyesült Államok a kölcsönbérleti törvény (*Lend-Lease Act*)¹⁹ felhatalmazása alapján 95 millió dollár értékben biztosított harci felszerelést Törökországnak, majd 1945 után a katonai segélyegyezmény értelmében az Egyesült Államok további katonai támogatást nyújtott. A II. világháborút követő időszakban a Truman-doktrína és a Marshall-terv részeként az Egyesült Államok a gazdasági segítségnyújtáson túl modern fegyverzettel is elkezdte felszerelni a török hadsereget. Törökország 1952-ben a NATO tagja lett. Tekintettel arra, hogy a fekete-tengeri határ mellett mintegy 500 kilométeres szárazföldi határszakaszon osztozott a Szovjetunióval, a NATO számára kiemelkedő stratégiai jelentőségű volt Törökország megerősítése.²⁰ Mindezen támogatások révén jelentősen megnőtt a TSK elrettentő ereje. Ugyanakkor mivel Törökország így nem volt ráutalva a saját technológia fejlesztésére, hátráltatták is a nemzeti védelmi ipar kialakítására tett törekvéseket. Ennek ellenére az átadott

¹⁵ BIRÓ 2023: 227.

¹⁶ ÖZLÜ 2021: 222.

¹⁷ DURGUT 2022.

¹⁸ ÖZLÜ 2021: 223.

¹⁹ Az Egyesült Államokban 1941-ben meghozott törvény az Egyesült Államok katonai törekvéseinek támogatása céljából lehetővé tette – akár ellentételezés nélkül is – hadianyag átadását a szövetségesek számára.

²⁰ PÉNZVÁLTÓ 2022: 87.

katonai eszközök karbantartása jelentősen megterhelte az egyébként is problémákkal küzdő török gazdaságot.²¹

A külföldi hadianyagsegélyek következtében a belföldi gyártók megrendelése csökkentek, ezáltal elvesztették termelékenységüket, és terhet jelentettek a nemzeti költségvetés számára. Mindezen okok miatt a hadiipari gyárakat áthelyezték az 1950-ben alapított Állami Gép- és Vegyipari vállalat alá (Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu, MKEK). Az MKEK irányítása alatt az 1950-es években még gyártották a THK-5 típusú légimentő és kisteherszállító repülőgépet, amelyből Dániának exportáltak. Az 1960-as években az MKEK főként lőszeres és kézfegyverek gyártására szorítkozott. Ebben az időszakban jelentek meg az első licenctalapú gyártások: a török védelmi ipar importhelyettesítés céljából a német G-3 gépkarabélyt és MG-3 géppuskát az MKEK üzemében kezdte gyártani. Az üzemet azonban – a korszakra jellemző módon – 1968-ban jobban jövedelmező textilgyárrá alakították.²²

Stratégiai szinten Törökország függősége tovább nőtt, ami az 1960-as évek közepén komoly aggodalom forrásává vált. 1964-ben Lyndon B. Johnson amerikai elnök levele – amelyben figyelmeztette İsmet İnönü török miniszterelnököt, hogy a ciprusi beavatkozás esetén a NATO nem garantálná Törökország védelmét egy esetleges szovjet megtorlással szemben – hozzájárult Törökország és az Egyesült Államok kapcsolatának romlásához, ezzel együtt annak az igénynek a megformálódásához is, hogy Törökország védelmi iparának függetlenednie kell. Az 1963–1967-es ciprusi válságok során Törökország tehát felismerte, hogy a hadereje mennyire kiszolgáltatott a külföldi alkatrész-utánpótlásnak és fegyverszállításoknak.²³ Ennek következményeként 1970-ben a honvédelemért felelős minisztérium ellenőrzése alatt a Műszaki Szolgálat Főosztályának megalakulásával a védelmi ipar fejlesztésére irányuló erőfeszítések megerősödtek. Ekkor deklarálták először állami szinten az 1973–1977-ig tartó időszakra vonatkozó fejlesztési tervben az iparosítás fontosságát a honvédelem területén. A terv hangsúlyozta, hogy szisztematikus kapcsolatnak kell létrejönnie a TSK által igényelt eszközök és felszerelések megfelelő mértékű biztosítása és a nemzeti iparosítási törekvések között.²⁴

A fenti események után Törökország még nagyobb erővel fordult a hazai védelmi ipar fejlesztése felé, megkezdve az ehhez szükséges intézményi struktúra kiépítését. Erre a folyamatra nagy hatással volt az 1974-es ciprusi intervenció, ahol felmerült az igény a szövetségeseiktől beszerzett fegyverek használatára. Az Egyesült Államok azonban fegyverszállítási embargót hirdetett Törökországgal szemben (amely 1975 februárjában lépett életbe, és egészen 1978-ig tartott), és hangsúlyozta, hogy Törökország a szövetségeseiktől kapott fegyvereket csak védekezési céllal használhatja. Ez az embargó fordulóponthoz vezetett, ugyanis ráébresztette a török vezetést és közvéleményt a külföldi függőség veszélyeire, amelyek nagymértékben hátráltatták Törökország regionális biztonsági és hatalmi érdekeinek érvényesítését. Ezt követően országos összefogás bontakozott ki a hadsereg megerősítésére.²⁵ Gyújtések indultak, a sajtó közölte

²¹ DEMİR 2020: 20–22.

²² DEMİR 2020: 22–23.

²³ YEŞİLTAŞ 2023.

²⁴ DEMİR 2020: 23.

²⁵ EGELİ 2024.

a védelmi célokra adakozók névsorát, akik közül sokan egy napi bérüket ajánlották fel. Létrejöttek a légi, haditengerészeti és szárazföldi haderőnemi alapítványok, amelyek főként közadakozásból, állami támogatásból és ipari tevékenységből finanszírozták működésük célját. A haderőnemi alapítványok 1987-től egyesülve Török Fegyveres Erők Alapítványaként (Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları, TSKGV) működtek tovább, amely napjainkban is aktívan részt vesz a török védelmi ipar fejlesztésében, és jelentős részvényesként támogatja a védelmi ipari vállalatokat. Az 1970-es években alakultak meg azok a meghatározó védelmi vállalatok és szervezetek is, amelyek ma is kulcsszereplők az iparágban, mint a TUSAŞ repülőgépipari vállalat vagy az ASELSAN védelmi elektronikai cég, amelyet kifejezetten a katonai rádiók és híradástechnika hazai biztosítására hoztak létre. Az ASELSAN 1975-ös alapítása jól mutatja az új irányt: kezdetben egyszerű kézi rádiókat gyártott katonák és rendőrök számára, ám ez volt az első lépés a hazai high-tech védelmi elektronika felé. Hasonlóképpen az 1970-es évek második felében további vállalatok jöttek létre, mint a honvédelmi informatikai és szimulációs igények kielégítésére létrehozott szoftver- és rendszerfejlesztő HAVELSAN, a rakéta- és fegyvergyártó Roketsan vagy a hadsereg akkumulátor- és energiaigényeinek kielégítésére létrehozott ASPİLSAN.²⁶

Az 1980-as évektől 2000-ig

Törökország az 1980-as éveket magasabb fokú stratégiai tudatossággal kezdte meg, ami intézményesítési folyamatok elindításához vezetett a védelmi ipar modernizálása érdekében. Az ország azonban a Kurdisztáni Munkáspárthoz (Partiya Karkerên Kurdistan, PKK) köthető terrorizmus megerősödése miatt újabb biztonsági kihívásokkal nézett szembe. Törökország a terrorellenes hadműveletek során, különösen, amelyeket a PKK szíriai szárnya ellen folytatott, gyakran nem élvezte a NATO-szövetségesek támogatását. Ezek az országok olyan korlátozásokat vezettek be, amelyek akadályozták Törökországot a tőlük beszerzett fegyverek, lőszeres és katonai felszerelések használatában. Erre válaszul felmerült a beszerzési források diverzifikálása, például a Szovjetunió bevonásával. A ciprusi válságot követő, Nyugattól való távolodás alatt a két ország diplomáciai kapcsolataiban megkezdődött a közeledés, azonban Afganisztán 1979-es szovjet megszállása egy időre befagyasztotta ezt a viszonyt. Törökország tehát újabb intézkedéseket tett az önálló védelmi ipar létrehozása érdekében. 1985-ben meghirdették az önálló hadiipari képesség elérését célul kitűző Fegyveres Erők Modernizációja Projektet. Ennek intézményi támogatására létrehozták a Védelmi Ipar Fejlesztési és Támogatási Igazgatóságát (SAGEB), amely 1989-ben a Védelmi Iparért Felelős Államtitkársággá (SSM)²⁷ alakult át, és alapvető szerepet játszott a szektor szervezeti kereteinek kialakításában és működésének koordinálásában.²⁸ A SAGEB-et alapító törvényben rögzítették az iparág egészét meghatározó főbb működési struktúrát, amely a TSK modernizálását célozta, és a védelmi ipar jelenlegi elnökségének

²⁶ YETKIN 2018.

²⁷ 2018-tól Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB), vagyis a Törökországi Védelmi Ipari Elnökség.

²⁸ DEMİR 2020.

alapszervezetét is alkotja.²⁹ Az SSM egy átfogó felhatalmazással bíró kormányzati szerv lett, amelynek feladata a török haderő modernizációjának koordinálása és a hazai védelmi ipar fejlesztése volt – beleértve a tervezést, a költségvetési források kezelését, a külföldi tőkebevonást, a technológiatranszfer és az exportösztönzést. Az SSM célja kezdettől fogva az volt, hogy a TSK szükségleteit korszerű technológiákkal, lehetőleg hazai forrásból elégítsék ki.³⁰ Ekkor hozták létre a Védelmi Ipari Támogatási Alapot (SSDF), amely Törökországban a katonai kiadások központi költségvetési forráson kívüli részét kezelte. A teljes egészében civil személyekből álló Általános Védelmi Ellenőrző Vállalatot 1983-ban hozták létre. Ennek döntéshozó testületét a miniszterelnök, a pénzügyminiszter és a honvédelmi miniszter alkotta.³¹

Az 1980-as években a politikai érdekkellentétek és a kedvezőtlen gazdasági feltételek ellenére Ankara kiemelt jelentőséget tulajdonított a nemzetközi kooperációnak. Az Egyesült Államokkal való együttműködés keretében a General Dynamics (ma Lockheed Martin) részvételével 1984-ben újjászervezték a TUSAŞ vállalatot annak érdekében, hogy Törökországban gyárthassák az F-16 Fighting Falcon típusú vadászgépeket.³² Ez a program egyszerre jelentett licen alapú gyártást és technológiatranszferet. A török szakemberek megtanulták egy modern sugárhajtású vadászgép összeszerelését, integrációját és tesztelését, sőt bizonyos szoftvereket saját fejlesztésére cseréltek az avionikában. A TUSAŞ 1987-ben adta át az első török gyártású F-16-ost, és az 1990-es évek közepéig összesen 240 darabot gyártott a török légierő számára, valamint további 46 gépet szerelt össze export céljára, például Egyiptomnak.³³

Az 1988-ban alapított, rakétagyártással foglalkozó Roketsan elsődleges célja, hogy elősegítse a modern rakéta- és lövedéktechnológia fejlesztését Törökországban és modern védelmi eszközökkel lássa el a török fegyveres erőket. Aktívan részt vett például olyan nemzetközi kutatás-fejlesztési programokban, mint az európai Stinger légvédelmi rakéta fejlesztések.³⁴ Az 1980-as évek végére Törökország megalapozott egy korszerű, önellátásra törekvő védelmi ipari ökoszisztémát. Az állami koordinációért az SSM felelt, míg a stabil finanszírozási mechanizmust a TSKGV és költségvetési források támogatták. Török vállalatok hálózata jött létre, amelyek közül sok külföldi licenc alapján, de már belföldön gyártotta a modern haditechnika eszközeit.

Az 1990-es években, a hidegháború utáni időszakban Törökország beszerzési gyakorlata a *smart defense* helyett még inkább a licen alapú gyártás, a közös fejlesztés és a technológiatranszfer felé tolódott. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a tisztán külföldi beszerzések helyett továbbra is előnyben részesítették az olyan projekteket, amelyekben a fegyverrendszereket részben Törökországban állították elő vagy fejlesztették. A sikeres F-16-os program tapasztalatai nyomán számos új program indult török részvétellel, például a harcjárműgyártásban 1988-tól a FNSS nevű vegyesvállalat (a török Nurol cég és az egyesült államokbeli United Defense/

²⁹ DEMİR 2020: 24.

³⁰ ÖZLÜ 2021: 229–230.

³¹ AKÇA-ÖZDEN 2021: 27.

³² Antalya Technopark [é. n.].

³³ YETKİN 2018.

³⁴ Army Guide: Roketsan Missiles Industries Inc.

FMC, jelenleg: BAE Systems Land Systems) nagy mennyiségben gyártott páncélozott szállító harcjárműveket a török szárazföldi erők számára, majd később exportcélokra is.

Tüzérségi eszközök terén a nemzeti fejlesztés és a licenctalapú gyártás kombinációja figyelhető meg. Az MKEK már a 1990-es évek elejétől gyártott 155 mm-es 45 km hatótávolságú önjáró tarackot, amelyet a PKK szíriai és iraki célpontjai ellen be is vetettek. Az MKEK a 2000-es évek végén dél-koreai technológiai együttműködéssel kezdte meg egy modernebb, 155 mm-es önjáró löveg, a T-155 Firtina gyártását, amely tulajdonképpen a dél-koreai K9 Thunder önjáró tarack török változatának számít.³⁵

Az 1990-es évek közepétől a török védelmi ipar már nemcsak a hazai igényeket szolgálta ki növekvő arányban, hanem megjelent a nemzetközi piacon is, ekkor még főként alkatrészekkel és licenc alapján gyártott termékekkel. Ugyanakkor a török vezetés stratégiai célként kezdte kezelni az exportképességet és a külföldi együttműködések diverzifikálását. 1995 után Törökország számos országgal kötött védelmi ipari együttműködési megállapodást, például a Peace Diamond projekt keretében az Egyesült Államoktól beszerzett F-4 Phantom vadászgépek modernizációjáról szerződött az izraeli IAI vállalattal, amelynek keretében 54 vadászgépet korszerűsítettek.³⁶

Az évtized végére a török védelmi ipar vegyes képet mutatott: számos high-tech eszközt (például fejlett vadászgépeket, légvédelmi rendszereket) továbbra is importáltak vagy külföldi licenc alapján szereltek össze, ugyanakkor kialakult egy hazai tervezésű termékekből álló portfólió is (különösen harcjárművek, elektronikai rendszerek és rakéták terén). Mindez megalapozta a következő évtizedben bekövetkező robbanásszerű fejlődést. Elmondható, hogy az 1990-es évek végére Törökország jóval önállóbbá vált védelmi felszereléseinek előállításában, mint amilyen a század közepén volt. A nemzeti védelmi ipar a TSK igényeinek egyre nagyobb hányadát elégítette ki, és ezzel az ország nagyobb stratégiai mozgásteret nyert a nemzetközi kapcsolatokban.

A 20. század végi török védelmi ipar fejlődését néhány kulcsszereplő vállalat és intézmény fémjelezte. Ezek közül a külföldi együttműködéssel létrehozott vegyes vállalatok mellett kiemelkednek az állami vagy félállami vállalatok, amelyeket jellemzően a török állam vagy a TSKGV hozott létre az 1970-es és 1980-as évek folyamán. Az alábbiakban bemutatom a török védelmi ipar azon legfontosabb szereplőit és technológiai eredményeit, amelyek meghatározták a 2000-ig tartó időszakot.

ASELSAN (Askeri Elektronik Sanayi)

Katonai elektronikai ipari vállalat. 1975-ben alapították, közvetlenül az amerikai embargó tapasztalatai nyomán, abból a célból, hogy a TSK kommunikációs és elektronikai igényeit saját erőből lássák el. Az ASELSAN kezdetben rádiókat és távközlési eszközöket gyártott a hadseregnek. Az 1980-as és 90-es években a cég dinamikusan bővítette profilját. Katonai híradó rendszereket, rejtjelző eszközöket, célzó és tűzvezető elektronikákat, radarokat és éjjellátó készülékeket is fejlesztett. Az alapítástól számított három évtizeden belül az ASELSAN a török védelmi elektronika

³⁵ YETKIN 2018.

³⁶ DOĞUT 2020.

kiemelkedő szereplője lett, megbízható rendszerintegrátorrá vált a haderő számára számos területen – a harcászati kommunikációtól és elektronikai hadviseléstől kezdve a fegyverrendszerek vezérlésén és felderítő-irányító rendszereken át az avionikáig és az elektrooptikáig. Az 1990-es években az ASELSAN fejlesztette ki a török harckocsik és páncélozott járművek egy részének modern tűzvezető rendszerét, valamint részt vett az F-16-os program hazai elektronikai elemeinek gyártásában. A cég sikere abban is mérhető, hogy 1998-ban Törökország a történetében először exportált nagy értékű elektronikai hadfelszerelést. Az ASELSAN 20. századi fejlődését az állami támogatás és a folyamatos K+F-beruházások alapozták meg, amelyek révén a vállalat 2020-ra már a világ 50 legnagyobb védelmi ipari vállalata közé is bekerült.

TAI/TUSAŞ (Turkish Aerospace Industries)

Török repülőgépipari vállalat.³⁷ A török repülőgépipar története ugyan az 1920-as évekre nyúlik vissza (lásd TamTAŞ), de a modern értelemben vett TAI 1973-ban alakult újjá állami vállalatként a külföldi függés csökkentése céljából. 1984-ben egy török–amerikai vegyesvállalati megállapodás keretében a TAI-t átszervezték, és bevonták a General Dynamics (a későbbi Lockheed Martin), illetve a General Electric céget annak érdekében, hogy a török légierő új F-16-os vadászgépeit Törökországban gyárthassák le. A TAI Ankarában felépített gyáregysége 1987-ben gördítette ki az első Törökországban összeszerelt F-16-ost. Az 1980-as évek végéig a vállalat több mint száz, az 1990-es évek végéig pedig összesen 240 darab F-16 Fighting Falcon repülőgépet gyártott a török légierőnek, amivel Törökország az Egyesült Államok után a világon a második legnagyobb F-16-os flottával rendelkező országgá vált. További F-16-os vadászrepülőgépeket pedig exportra (például egyiptomi megrendelésre) szereltek össze.³⁸ Ez óriási technológiai ugrást jelentett Törökország számára, mivel a korszerű vadászgépek összeszerelése mellett a TAI számos alkatrészt is gyártott, és a török mérnökök elsajátították a repülőgépgyártás és -tesztelés *know-how*-ját. A TAI tevékenysége az 1990-es években kibővült más területekre is. Részt vettek a CN-235 könnyű szállító gép spanyol licencű gyártásában, helikopterek összeszerelésében (például az S-70 Black Hawk helikopterek törökországi végszerelésében) és pilóta nélküli repülőgépek fejlesztésében. 1985-ben megalakult a TEI (Tusas Engine Industries) nevű leányvállalat a General Electric közreműködésével, amely sugárhajtóművek összeszerelését és karbantartását végezte. Fontos kiemelni, hogy a TAI az alapításakor vegyes tulajdonban volt (török állam, amerikai befektetők), de 2005-re a török fél visszavásárolta a külföldi részesedéseket, így a vállalat ismét többségében állami, illetve TSKGV-tulajdonba került. A 20. század végére a TAI nemcsak a hazai igényeket szolgálta ki (F-16-osok és helikopterek karbantartása, repülőgép-alkatrész gyártása), hanem felkészült arra is, hogy a 21. században saját fejlesztésű légi járműveken dolgozzon (ennek előfutára volt néhány kísérleti pilóta nélküli repülőgép és az avionikai rendszerek fejlesztése az 1990-es évek végén). A TAI sikerét mutatja, hogy a cég mára

³⁷ Turkish Aerospace Industries [é. n.].

³⁸ Lockheed Martin [é. n.].

a világ élvonalába került a repülőgépipari vállalatok között – mindez azon alapoknak köszönhető, amelyeket az 1980-as és 1990-es években fektettek le a licençantárások és technológiatranszferek révén.³⁹

Roketsan (Roket Sanayii ve Ticaret A.Ş.)

A Roketsan rakétaipari vállalat 1988-ban alakult az SSM Védelmi Ipari Végrehajtó Bizottságának határozata alapján, azzal a küldetéssel, hogy megteremtse a hazai rakéta- és precíziós fegyvergyártás bázisát. A vállalat részvényesi hátterét is ennek megfelelően állították össze. A többségi tulajdonosa a TSKGV lett, kisebb részesedéssel volt jelen az ASELSAN, az MKEK és a HAVELSAN is – ez is azt jelezte, hogy a Roketsant nemzetstratégiai céllal hívták életre. Az első nagy projektje a Stinger légvédelmi rakéta gyártása volt többnemzeti együttműködés keretében. A Roketsan vállalta a rakéták szilárd hajtóanyagú hajtóműveinek előállítását és bizonyos részegységek összeszerelését Törökországban. A cég sikerrel teljesítette ezt a feladatot, miközben elsajátította a modern rakétatechnológia alapjait, sőt azt továbbfejlesztve saját termékeket is kezdett tervezni. Már az 1990-es években kifejlesztettek néhány egyszerűbb, nem irányított rakétát a török szárazföldi csapatok számára, és bekapcsolódtak nemzetközi programokba, mint például a brit Rapier légvédelmi rakéta egyes alkatrészeinek licenclapú gyártásába. A Roketsan legfontosabb 20. századi vívmánya, hogy megteremtette a rakétafejlesztéshez szükséges mérnöki gárdát és infrastruktúrát Törökországban. A vállalat az 1990-es évek végére már saját prototípusokat is épített, például a rövid hatótávolságú irányított páncéltörő rakéták terén. A Roketsan példája jól mutatja, hogy a NATO-tagság pozitív hozadékait, a technológiatranszfert és a közös gyártást a törökök képesek voltak saját iparuk javára fordítani, így egy embargók által sújtott területen, a rakétatechnikában is önálló képességekre tettek szert.⁴⁰

MKEK (Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu)

Gépipari és vegyipari vállalat. Habár az MKEK jogilag 1950-ben alakult meg állami ipari trösztként, elődjei a korai köztársaság hadiüzemei voltak. A 20. század második felében az MKEK töltötte be a hagyományos fegyver- és lőszergyártó bázis szerepét Törökországban. Az 1950–60-as években főként kézfegyvereket (pisztolyokat, puskákat) és lőszerket gyártott a TSK-nak, gyakran külföldi modelleket alapul véve. Jelentős mérföldkő volt a német licenc alapján gyártott G3 gépkarabély és MG3 géppuska hazai előállításának beindítása az MKEK kirikkalei üzemeiben a 60-as évek végén – e fegyverek évtizedeken át a török szárazföldi erők alapfegyverzetét jelentették. Az MKEK a 70-es, 80-as években is folytatta a lőszergyártást (beleértve tüzérségi lövedékeket és aknavető gránátokat), emellett új területekre is belépett, például a robbanóanyag-gyártásba és a páncélos járművek karbantartásába. A 90-es

³⁹ Antalya Technopark [é. n.].

⁴⁰ Marketplace Aviationweek [é. n.].

években az állami támogatásoknak köszönhetően az MKEK egyes gyárai elkezdtek komplexebb haditechnikai eszközöket is fejleszteni, például a vállalat tervezői közreműködtek a hazai 155 mm-es *önjáró löveg* és egyéb *tűzérségi eszközök* kifejlesztésében, amelyeket a 2000-es években rendszeresítettek. Az MKEK tehát a török védelmi ipar gerincét adta a 20. században állami fegyvergyárként, és folyamatosan jelen volt a modernizációban, habár szerepe inkább a logisztikai ellátásban (alapanyagok, löszerek, alkatrészek biztosításában) volt fontos.⁴¹

HAVELSAN (Havacılık Elektronik Sanayi)

Repülési elektronikai ipari vállalat.⁴² 1982-ben alapították, eredetileg a török haditengerészet informatikai fejlesztéseire, de később a teljes haderőnek szállított szoftveres és informatikai megoldásokat. A HAVELSAN fő szakterületei a 20. század végén a kiképzési szimulátorok, a harcvezetési és vezérlőrendszerek, valamint a védelmi célú szoftverfejlesztés voltak. Az 1990-es években a HAVELSAN fejlesztett szimulátorokat a török F-16-os vadászpilóták pilótáinak kiképzéséhez, és részt vett a NATO integrált légvédelmi rendszeréhez kapcsolódó szoftverek adaptálásában. A cég emellett a civil szférában is kamatoztatta tudását (légi forgalmi irányító rendszerek stb.), de hadiipari jelentősége abban állt, hogy a török haderő egyre inkább támaszkodhatott hazai informatikai megoldásokra az érzékeny rendszerek terén is. A HAVELSAN a TSKGV cégeként szorosan együttműködött az ASELSAN-nal és más vállalatokkal a komplex rendszerek (például parancsnoki információs rendszerek) létrehozásában.⁴³

FNSS, Otokar és BMC

Szárazföldi harcjárműveket gyártó vállalatok. A páncélozott harcjárművek és harcokocsik terén a 20. század utolsó évtizedében jelentek meg az első versenyképes török termékek. Ennek úttörője az FNSS Savunma Sistemleri A.Ş., amelyet 1988-ban hoztak létre a török Nurol Holding és az amerikai FMC (United Defense) közös vállalatoként. Az FNSS a 90-es évek elején licenc alapján gyártotta az ACV-15 jelű lánctalpas gyalogsági harcjárművet (az amerikai AIFV alapján) a török hadseregnek, majd sikerrel exportálta is (Malajziába jelentős mennyiséget szállított a 2000-es évek elején). A vállalat később a török igényekhez igazítva fejlesztette tovább járműveit, és alapját képezte a török harcjárműexportnak. Hasonló területen működik az Otokar vállalat, amely már 1963-ban megalakult, de az 1980-as években fordult a védelmi ipar felé. Az Otokar eleinte terepjárókat és páncélozott szállító járműveket gyártott a török haderőnek (például a Land Rover Defender licencén alapuló járműveket), majd kifejlesztette a Cobra 4 × 4 páncélozott járműcsaládot, amelyet 1997-ben mutatott be, és később exportcikké is vált. 1993-ban alapították a BMC nevű járműgyártó céget (a brit British Motor Corporation török leányvállalataként indult, majd önállósult),

⁴¹ YETKIN 2018.

⁴² Army Guide: Havelsan Inc.

⁴³ EGELI 2024.

amely az 1990-es években katonai teherautókat, később páncélozott járműveket szállított a TSK-nak. E vállalatok megjelenése azt eredményezte, hogy Törökország saját maga is képessé vált páncélozott harcjárműveket gyártani és exportálni a Közel-Keletre és Ázsiába. Ez jelentős technológiai áttörés volt egy olyan területen, amelyet addig teljes mértékben külföldi beszerzésekből fedeztek.

Gölcük Tersanesi és İstanbul Donanma Tersanesi

Gölcüki Hajógyár és Isztambuli Haditengerészeti Hajógyár.⁴⁴ Törökország 1952-es NATO-csatlakozása új követelményeket támasztott a haditengerészettel szemben is. Ennek eredményeként az ország számos hadihajót szerzett be szövetségeseitől, különösen az Egyesült Államoktól és az Egyesült Királyságtól, beleértve különböző osztályú rombolókat és tengeralattjárókat, amelyek jelentősen növelték a török flotta képességeit. A hazai hajógyártás terén az első jelentős lépés 1971-ben történt, amikor a Gölcüki Hajógyár megépítette az első saját tervezésű hadihajóit, a Berk és Peyk nevű ASW⁴⁵ fregattokat. Ezek a hajók az amerikai Claud Jones-osztály tervei alapján készültek, és fontos mérföldkövet jelentettek a török hadihajógyártásban. Az 1960-as évektől – a ciprusi válsággal összefüggésben – felértékelődött a partra szálló egységek szerepe, ennek érdekében Törökország egyre nagyobb hangsúlyt fektetett amfibikus hadihajók beszerzésére és gyártására. Ezen igény kiszolgálása érdekében brit gyártmányú LCT(4) típusú hajókat szereztek be, valamint helyben is építettek kisebb partra szálló hajókat. Ezek a fejlesztések hozzájárultak a török haditengerészet mobilitásának és reagáló képességének növeléséhez. A Gölcüki Hajógyár a tengeralattjáró-gyártás terén is jelentős eredményeket ért el. Az 1970-es évektől kezdődően német Type 209-es osztályú tengeralattjárókat gyártottak licenc alapján, ami tovább erősítette a török haditengerészet képességeit. A 2000 előtti időszakban a török hajóépítés még főként licencalapú és modernizációs projektekre épült, de már ekkor elkezdődött az önálló hadihajógyártás. A 2000-es évektől kezdve indult meg a török hadiipar teljes önállósodása, amikor már saját fejlesztésű hadihajók és tengeralattjárók építésébe kezdtek.⁴⁶

A védelmi ipar gazdasági háttere

A török védelmi kiadások a katonai eszközök és fegyverrendszerek beszerzésén kívül kiterjedtek a katonai és a civil személyzet illetményére, járulékaire, nyugdíjaira, a meglévő infrastruktúra fenntartására és fejlesztésére, laktanyák és kiképzőközpontok építésére, a belbiztonsági szervek (rendőrség, csendőrség) fejlesztésére, kutatás-fejlesztésre, katonai oktatásra és kiképzésre, valamint az adminisztratív, logisztikai és ellátási kiadásokra is. A védelmi kiadások összege 1988 és 2000 között jelentős növekedést

⁴⁴ İstanbul Shipyard [é. n.].

⁴⁵ Az ASW (*anti-submarine warfare*) olyan haditengerészeti képességet jelöl, amelynek célja a tengeralattjárók felderítése, követése és megsemmisítése.

⁴⁶ Naval Encyclopedia [é. n.].

mutat. Az éves átlagos kiadás ebben az időszakban 5,275 milliárd dollár volt, ebből a haditechnikai eszközökre fordított kiadások 1988 és 1999 között átlagosan évi 1,328 milliárd dollárt tettek ki. A kilencvenes években a védelmi kiadások éves összege 5 és 8 milliárd dollár között mozgott, amelyből 1–2 milliárd dollárt fordítottak haditechnikai eszközök beszerzésére. 1988 után a védelmi kiadások dinamikusan növekedtek: 1999-re az összesített védelmi kiadások értéke 4,3-szorosa lett az 1988-as szintnek. Habár 1994-ben a gazdasági válság átmenetileg megtörte ezt a tendenciát, a kiadások növekedése már a következő évben folytatódott. Különösen szembetűnő a katonai felszerelésekre fordított kiadások emelkedése, amelyek 1999-ben már 5,7-szeresei voltak az 1987-es értéknek. A növekedési dinamika hátterében két fő tényező állt. Egyrészt az SSM által indított védelmi ipari projektekre fordított kiadások játszottak központi szerepet, amelyek célja egy erős, nemzeti alapokon nyugvó védelmi ipar létrehozása volt. Másrészt a kurdkérdés keretében alkalmazott „alacsony intenzitású konfliktus” stratégia végrehajtása is jelentős haditechnikai beszerzéseket tett szükségessé, tovább növelve a katonai felszerelésekre irányuló kiadásokat. A védelmi ipar fejlesztésének felgyorsulása az 1985-ben bejelentett Fegyveres Erők Modernizációja Projektbe köthető. Először egy tízéves időszakra összesen 12 milliárd dollárt (évi átlagban 1,2 milliárd dollár) irányoztak elő. Ezt követően 1996-ban egy 30 éves időszakra 150 milliárd dollárra (évi átlagban 5 milliárd dollár) módosították, végül 2000-ben egy 10 éves időszakra 20 milliárd dollárt (évi átlagban 2 milliárd dollár) irányoztak elő. A modernizációs program hatására jelentősen nőtt a költségvetésből a védelemre szánt rész, különösen 1988 után. A modernizációs projekt fő pillérei a fejlett katonai felszerelések beszerzése, valamint a hazai gyártás arányának növekedése a védelmi iparon belül.⁴⁷ Az 1986–2000 közötti időszakban a bevételek forrásai a következőképpen oszlottak meg: személyi jövedelemadó és társasági adó 30%, a Nemzetvédelmi Minisztériumtól származó átvitel 16%, üzemanyag-fogyasztási adó 10%, külföldi hitelek 9%, alkohol- és dohánytermékek értékesítése 9%, az alap saját vagyona 8%, a nemzeti lottóból származó bevételek 7%, a közös sportfogadás bevételei 5%, egyéb források 6%.⁴⁸ A védelmi iparban korábban domináló, a hadsereghez kötődő nagyvállalatok mellett (például ASELSAN, HAVELSAN, TUSAŞ) az 1990-es évek folyamán egyre nagyobb szerephez jutottak magánvállalkozások is. Ennek következtében kialakult egy vegyes, részben állami, részben magántulajdonú vállalati struktúra, amelyben 2000-re a magánvállalatok részesedése már 36%-ot tett ki a szektor teljes forgalmából, míg a TSKGV 33%-os, az állami szféra pedig 31%-os részesedéssel rendelkezett.⁴⁹

A török védelmi ipar fejlődése szoros összefüggésben állt a licenccalapú összeszerelés, a közös gyártás, valamint a hazai tervezés és fejlesztés megjelenésével. Az 1990-es évektől kezdődően jelentős csökkenés következett be a közvetlen import arányában: míg 1985 és 1990 között a beszerzések 98%-a késztermékimport volt, a következő évtizedben a közös gyártás és összeszerelés vált meghatározóvá. Ennek ellenére az önellátás még közel sem valósult meg a 2000-es évekig. Az importhelyettesítő iparosítás technológiai transfert, külföldi tanácsadást, valamint számos kulcsfontosságú

⁴⁷ AKÇA-ÖZDEN 2021: 27.

⁴⁸ AKÇA-ÖZDEN 2021: 29.

⁴⁹ AKÇA-ÖZDEN 2021: 11.

alrendszer és alkatrész – például hajtóművek, elektrooptikai szenzorok – beszerzését teszi szükségessé. A kész rendszerek importját fokozatosan felváltotta a hazai gyártáshoz kapcsolódó, magas technológiai tartalmú komponensek behozatala. Az 1990-es évek magas importszintje részben a hidegháborút követő, a hagyományos fegyverzetek csökkentéséről szóló nemzetközi egyezmény következménye. Ennek keretében több NATO-tagállam, köztük Törökország, használt fegyverrendszereket – például Leopard harckocsikat és M113-as páncélozott járműveket – vásárolt meg a NATO Cascading Programján keresztül, mintegy ezer eszköz mennyiségben.⁵⁰

Összefoglalás

A 20. században a török védelmi ipar stratégiájának középpontjában a TSK szükségleteinek biztonságos és stabil kielégítése állt. Ezt a külföldi beszerzések mellett az 1970-es évektől kezdve egyre inkább a hazai gyártású fegyverek és járművek előállításával kívánták elérni. Ehhez az intézményi háttér mellett az erős technológiai bázis és gyártókapacitás kiépítése, valamint a kutatás-fejlesztési tevékenységek fejlesztése volt szükséges, mivel az alacsony innovációs képesség külső függőséget eredményez. A védelmi ipar fejlődésének egyik legnagyobb akadálya a kutatás-fejlesztés alapú beszerzések hiánya volt, ezért a kritikus védelmi projekteknek innovációra és technológiai fejlesztésekre kellett épülniük. Törökországban az állam az 1980-as évektől kezdve egyre nagyobb szerepet vállalt a védelmi ipar fejlesztésében, emellett új gyártási modelleket vezettek be, amelyek magukban foglalták a diverzifikált beszerzéseket, a licenclapú gyártást, a közös gyártást és a technológiatranszfert.

A védelmi ipar technológiai elavulásnak van kitéve, vagyis az új technológiák gyors fejlődése miatt a régebbi fegyverek hamar értéküket veszítik. Ezért folyamatos fejlesztések szükségesek ahhoz, hogy a védelmi ipari vállalatok versenyképesek maradjanak. A II. világháborútól 1974-ig Törökország főként külföldről szerezte be fegyverzetét, azonban az 1974-es ciprusi hadművelet után és az azt követő amerikai embargó miatt az ország felgyorsította védelmi iparának fejlesztését, amely az 1985-ös intézményi átalakítások után öltött látványos formát. 1990-től kezdve a török védelmi ipar jelentősen növekedett, és egyre nagyobb részt vállalt a TSK ellátásában.⁵¹ Célként az önálló török védelmi ipar megteremtését fogalmazták meg. Az 1990-es évek végére különösen jelentős elmozdulás figyelhető meg az önálló gyártás, a technológiai fejlesztések, a védelmi export növekedése és a stratégiai önállóság irányába, azonban az ország továbbra is jelentős mértékben rászorult a haditechnikai eszközök behozatalára.

⁵⁰ AKÇA-ÖZDEN 2021: 51.

⁵¹ ÖZLÜ 2021: 231.

Felhasznált irodalom

- A Short History of the Imperial Arsenal. *Tersane Istanbul*. Online: <https://tersaneistanbul.com.tr/blog/a-short-history-of-the-imperial-arsenal>
- AKÇA, İsmet – ÖZDEN, Barış Alp (2021): *A Political-Economic Map of the Turkish Defense Industry*. İstanbul: Heinrich Böll Foundation.
- Antalya Technopark [é. n.]. Online: <https://www.antalyateknokent.com.tr/en/companies-that-make-a-difference/turkish-aerospace-industries-inc1>
- Army Guide: Roketsan Missiles Industries Inc. Online: <https://army-guide.com/eng/firm1161.html>
- Army Guide: Havelsan. Online: <https://www.havelsan.com/en>
- AYDIN, Abdurrahim – ZORLU, Tuncay (2015): Transfer of German Military Know-How and Technology to the Ottoman Military Factories at the Beginning of the First World War. *Bellesten*, 79(285), 739–760. Online: <https://doi.org/10.37879/bellesten.2015.739>
- BIRÓ Dávid (2023): A török védelmi ipar fejlődése és a stratégiai-védelmi kapcsolatok erősödése Törökország és a független türk köztársaságok között. *Külgügyi Műhely*, 5(1–2), 273–299. Online: <https://doi.org/10.36817/km.2023.1-2.13>
- Defense Industry (2018): From Ottoman Period to Today. *M5dergi.com*, 2018. május 14. Online: <https://m5dergi.com/cover/defense-industry-from-ottoman-period-to-today>
- DEMİR, İsmail (2020): Transformation of the Turkish Defense Industry: The Story and Rationale of the Great Rise. *Insight Turkey*, 22(3), 17–40. Online: <https://doi.org/10.25253/99.2020223.02>
- DOĞUT, Cem (2020): Two Sides of the Aegean Military Balance of Turkish & Greek Air Forces in the Region. *Defence Turkey*, 15(101). Online: <https://www.defenceturkey.com/en/content/two-sides-of-the-aegean-military-balance-of-turkish-greek-air-forces-in-the-region-4236>
- DURGUT, M. (2022): The Story of Turkey's First Aircraft Factory TOMTAŞ. *Aviationfile*, 2022. június 25. Online: <https://www.aviationfile.com/the-story-of-turkeys-first-aircraft-factory-tomtas>
- Egeli, Sıtkı et al. (2024): From Client to Competitor: The Rise of Türkiye's Defence Industry. *IJSS*, 2024. május 1. Online: <https://www.ijss.org/research-paper/2024/05/from-client-to-competitor-the-rise-of-turkiyes-defence-industry/?utm>
- Istanbul Shipyard [é. n.]: *History*. Online: <https://www.istanbulshipyard.com/en/corporate/history/history>
- KIRKGEÇİT KARAKELLE, Rabia (2024): Turkey's Defense Industry and Tusaş: Development From the Past to the Present and Future Perspectives. *Journal of Materials and Electronic Devices*, 5(1), 29–40. Online: <https://orcid.org/0000-0003-0766-7214>
- Lockheed Martin [é. n.]: F-16: *Advancing the Future of Türkiye's Air Defense*. Online: <https://www.lockheedmartin.com/en-tr/index.html>
- Marketplace Aviationweek [é. n.]: *Roketsan A.S.* Online: <https://marketplace.aviationweek.com/suppliers/roketan/>
- Naval Encyclopedia [é. n.]: *Cold War Turkish Navy*. Online: <https://naval-encyclopedia.com/cold-war/turkish-navy.php>

- ÖZLÜ, Hüsnü (2021): The Foundation and Development of Turkey's Defense Industry in the Context of National Security Strategy. *Perceptions*, 24(2), 216–240.
- PÉNZVÁLTÓ Nikolett (2022): *Törökország orosz rulettje*. Budapest: MCC Press.
- Turkish Aerospace Industries [é. n.]. Online: <https://www.tusas.com/>
- YEŞİLTAŞ, Merve Seren (2023): A Brief History of 100 Years of the Turkish Defense Industry. *Politics Today*, 2023. november 6. Online: <https://politicstoday.org/a-brief-history-of-100-years-of-the-turkish-defense-industry>
- YETKİN, Murat (2018): Turkey's Test on Technology. *Daily News*, 2018. szeptember 11. Online: <https://www.hurriyetaidailynews.com/opinion/murat-yetkin/turkeys-test-on-technology-136694>
- ZÜRCHER, Erik J. (2004): *Turkey: A Modern History*. London – New York: I.B. Tauris.

Dikácz Csaba¹

A Koszovói Felszabadítási Hadsereg – terrorszervezetből nemzeti haderő?

Kosovo Liberation Army – Transformation from a Terrorist Organisation to Regular Armed Forces

Absztrakt

A valamikori Jugoszlávia 1974-ben megszerzett autonóm tartományi státuszától 1989-ben megfosztott, demográfiailag túlnyomó többségében albán nemzetiségű Koszovó lakosságának két lehetősége volt, hogy a miloševići hatalom elnyomó politikájával szemben érdekeit érvényesítse. Előbb a békés, tárgyalásos úton való megegyezés, az úgynevezett passzív ellenállás módszerével kívánták jogaikat visszaszerezni, majd ennek a megközelítésnek a sikertelensége – valamint az etnikai alapú, véres boszniai háború példája – okán fegyveres (függetlenségi) harcba kezdtek eleinte terrorista eszközökkel, majd gerillahadsereggé szerveződve. Sikerüket azonban nem katonai értelemben érték el, hanem a nemzetközi közvélemény megnyerésével és rajta keresztül a NATO beavatkozásának kikényszerítésével. A konfliktus lezárását követően a szabadságharcos gerillákból – az ENSZ Biztonsági Tanácsa mai napig érvényben lévő 1244-es határozata szerint (de jure) még a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) részét képező, valójában (de facto) nemzetközi protektorátusként működő Koszovóban – előbb egy félkatonai, polgári védelmi feladatú szervezetet hoztak létre, majd a 2008-as egyoldalú függetlenség kikiáltását követően egyre határozottabb célú vált az államiságot, a szuverenitást és a területi integritást biztosító nemzeti haderő megteremtése. A tanulmány ezt a transzformációs folyamatot kívánja röviden bemutatni.

Kulcsszavak: Koszovó, passzív ellenállás, terrorizmus, Koszovói Felszabadítási Hadsereg, gerilla-hadviselés, nemzeti haderő

¹ Alezredes, osztályvezető, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Tanfolyam-szervező Intézet; doktori hallgató, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.

Abstract

Deprived in 1989 of the autonomous provincial status of the former Yugoslavia, which it had acquired in 1974, the population of Kosovo, which is demographically predominantly of Albanian ethnicity, had two options to assert its interests against the repressive policies of Milosevic. First, they sought to regain their rights through a peaceful, negotiated settlement, the so-called passive resistance, and then, because of the failure of this approach – and the example of the bloody Bosnian war on ethnic grounds – they engaged in an armed (independence) struggle, initially by terrorist means and later organised as a guerrilla army. Their success, however, was not achieved militarily, but by winning international public opinion and, through it, forcing NATO to intervene. After the end of the conflict, the freedom fighter guerrillas – in Kosovo, which is still (de jure) part of the Federal Republic of Yugoslavia under UN Security Council Resolution 1244, but is in fact (de facto) an international protectorate – first became paramilitary, after the unilateral declaration of independence in 2008, the creation of a national military force to guarantee statehood, sovereignty and territorial integrity became an increasingly important objective. This paper aims to briefly describe this transformation process.

Keywords: Kosovo, passive resistance, terrorism, Kosovo Liberation Army, guerrilla warfare, national armed forces

Bevezető

Egy állam által a vallási és/vagy etnikai alapon kisebbséget alkotó lakosságával szemben a politikai erőszaknak, az elnyomásnak számos formája létezik: a munkahelyi elbocsátásoktól (egzisztenciális ellehetetlenítéstől) a börtönbe vetésen és a kínzásokon át az otthonaikból elűződésig, a(z) (etnikai) tisztogatásig széles a spektrum. A sérelmet szenvedő csoport megpróbálhat ezzel az elnyomással szemben különböző módon szembeszállni. Ilyen módszer egyfelől az erőszakmentes megoldás keresése, a politikai tárgyalásos megegyezésre törekvés, az úgynevezett *párhuzamos állam* intézményeinek működtetése, míg radikálisabb formában sztrájkok vagy végső esetben a fegyveres ellenállás, a szabadságharc megvívása jogaik érdekében, nemritkán a függetlenség, a területi elszakadás célul tűzésével.

Jelen esetben a koszovói albán kisebbség által a Slobodan Milošević (1941–2006) vezette Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, azon belül Szerbia oldaláról elszenvedett sérelmekre válaszul létrejövő fegyveres szervezet, gerillacsoport (vagy terrrorszervezet?), a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK) létrejöttének körülményeit, tevékenységét, majd a harci jellegét felváltó átalakulását szeretném bemutatni, egyfelől a szeparatizmus és a terrorizmus viszonyrendszerében, másfelől hogy mennyire felel meg a nemzeti haderő jellemzőinek.

Történelmi bevezető – a passzív ellenállástól a fegyveres harcig

A történelem során az albán–szerb ellentét folytonosan jelen volt Koszovóban, kezdve a középkori feudális szerb földesúri elnyomással, majd az 1389-es Kosovo Polje-i (rigómezei) csata utáni török hódítást követően – a szerbek nagymértékű elvándorlásával párhuzamosan – az albánok előtérbe kerülésével. A 19. századi szerb állam (előbb fejedelemség, majd királyság) kialakulásával újra a szerb dominancia érvényesült, a II. világháború rövid időszakát leszámítva, egészen a Tito által kiadott, autonómiát biztosító 1974-es alkotmányig, amely bátorította a koszovói albánokat önállósági törekvéseikben.

Miután a Milošević-rezsim – a Vajdasággal egyidejűleg – 1989. március 28-án megfosztotta Koszovót is a még Tito idején kapott, említett alkotmányban rögzített, a köztársaságokat megillető elszakadási jog kivételével biztosított, széles körű autonómia státuszától, Belgrád erőteljes centralizációba kezdett. A tartomány vezetését, közigazgatását szerbekkel töltötte be, egységesítette az oktatást, valamint betelepítéssel próbálta az etnikai viszonyokat a maga javára korrigálni, utóbbi szándéka azonban a terület elmaradottsága miatt nem járt sikerrel. Egyre gyakoribbá váltak a szerb rendőrök és a koszovói albán tüntetők közötti összecsapások (1. ábra). A szerb titkosrendőrség többeket bebörtönzött, valamint Koszovó teljes területén a belügyminisztérium különleges egységei és a jugoszláv haderő (Vojska Jugoslavije) egységei állomásoztak (3. Hadsereg, Pristina Hadtest).

1. ábra: Jugoszláv rendőrök és a tüntetők összecsapása Koszovóban

Forrás: ZSUKOV 2022

Válaszul a helyi albánok a Belgrád által kiírt választásokat bojkottálták, ezzel éppen Milošević szerb, majd később jugoszláv elnök hatalmát erősítve. Az albánok saját parlamenti és elnökválasztást tartottak, és kinyilvánították a Koszovói Köztársaság függetlenségét, amelynek elnökéül az albán költőt, a Gandhi-féle erőszakmentes ellenállást propagáló Ibrahim Rugovát (1944–2006) választották, akinek a vezetésével passzív ellenállásba kezdtek. Kiépítették saját oktatási, közigazgatási, tömegtájékoztatási rendszerüket és intézményhálózatukat. A párhuzamos állam létrehozását az indokolta, illetve gyorsította, hogy a szerbek az összes hivatalból és munkahelyről elbocsátották az albánokat, a közintézményekben az albán nyelv használatát lényegében megszüntették, az oktatási és az egészségügyi rendszert nem finanszírozták. Ezért az árnyékállamot részben a feketegazdaságból, részben a külföldön (elsősorban a nyugati országokban) élő albánok támogatásából kívánták (kényszerültek) működtetni. Szerbia figyelmét ebben az időben lekötötte a Mary Kaldor által új háborúk közé sorolt² horvát és boszniai háború, így hallgatólagosan tudomásul vette a párhuzamos állam létezését, ezért csak erőszak-monopóliumának helyi szintű megőrzésére törekedett, miközben a nemzetközi közösség emberi jogi konfliktusként figyelte a történéseket.³ Az albánok többsége számára sokáig nem volt kívánatos a háború lehetősége, mivel Koszovót a szerbek minden tekintetben uralták, ezért Rugova tisztában volt egy esetleges szerb megtorlás brutalitásával, honfitársai veszélybe kerülésével.

A fordulópontot a boszniai háborút lezáró, 1995. decemberi daytoni egyezmény megkötése jelentette, amely egyfelől csalódással töltötte el a koszovói albánokat, mivel az Koszovó kérdésével nem foglalkozott, ugyanakkor viszont bizonyítást nyert, hogy a boszniai nemzetek háborújukkal kikényszerítették a nyugat figyelmét és támogatását, elérve függetlenedési céljukat. Az albánok úgy érezhették, hogy a világ megfedkezett róluk. Különösen az akkor aktív korbba lépő fiatal generáció tagjai gondolták azt, hogy a passzív ellenállás eszméje és vele együtt az erőszakmentes politikában mélyen hívő Rugova megbukott, tehát eljött az ideje a harc(uk)nak. A fentiekén kívül annak, hogy előtérbe kerüljön a miloševići diktatúrával szemben *ultima ratió*nak tekinthető fegyveres erőszak eszköze, az is rendkívül kedvezett, hogy zűrzavaros helyzet alakult ki a szomszédos Albániában 1997 tavaszán, a politikai rendszer megbukása után: az albán hadsereg laktanyáiból, raktáraiból hatalmas mennyiségű (elsősorban) kézfegyver tűnt el⁴ és bukkant fel később, például becsempészve Koszovóba. Mivel az ENSZ egész Jugoszlávia ellen még 1991-ben fegyverembargóra vonatkozó intézkedést hozott, nem volt lehetséges fegyverek legális beszerzése.

A szeparatizmus és a terrorizmus viszonya

A szeparatizmus önrendelkezési mozgalmat jelent, amely a megnövekedett kulturális és politikai jogoktól a területi függetlenségért folytatott küzdelmekig terjedő követeléseket foglalja magában, így komoly kihívást jelenthet egy állam egységére nézve,

² BODA-RÉMAI 2022: 87.

³ JUHÁSZ 2008: 67–68.

⁴ Az ENSZ Fejlesztési Programjának (UNDP) egy 1998-as jelentése szerint 656 ezer különféle típusú fegyver, mintegy 1,5 milliárd lőszer, 3,5 millió kézigránát és 1 millió taposóakna került illegális kezekbe. Vö. JUHÁSZ et al. 2000: 87.

hiszen megkérdőjelezheti annak területi integritását, alááshatja központi hatalmát, és kétségbe vonhatja az állami kormányzat legitimitását. A szeparatizmus terrorizmusként való feltüntetése lehetővé teszi a kormányok számára, hogy a kialakuló etnonacionalista konfliktus valódi okait a közvetlen terrorista fenyegetésre való hivatkozással leplezzék, és annak az államra való kihívására válaszul, az ellene való küzdelem jegyében rendőri és katonai beavatkozással, erőszakkal reagáljanak. A terrorizmus elleni küzdelemben az államot a nemzetközi közösség már nem kényszeríti arra, hogy a konfliktust politikai eszközökkel rendezze, mint a szeparatizmus elleni küzdelem során, ezzel elkerülhető a politikai vagy területi *status quo* megváltoztatása.

A szeparatizmus és a terrorizmus bonyolult kapcsolatának története régre tekint vissza, amint azt az olyan forradalmi terrorista csoportok tevékenységei bizonyították, mint az Ír Köztársasági Hadsereg (IRA) vagy a Baszk Haza és Szabadság (ETA) Spanyolországban.⁵ Azonban nem minden szeparatista törekvés folyamodott terrorizmushoz, így a történelemben találunk példákat békés felszabadító mozgalmakra is: például Szingapúr elszakadása Malajziától 1965-ben, Magyarország elszakadása Ausztriától 1867-ben és Norvégia elszakadása Svédországtól 1905-ben.

Habár a szerb kormány megpróbálta a koszovói konfliktust terrorista fenyegetésként beállítani, ezek az erőfeszítések kudarcot vallottak, és Szerbiának nem sikerült a koszovói offenzívát terrorizmusellenes műveletként láttatnia. Annak ellenére, hogy Szerbia kezdetben arra törekedett, hogy a koszovói albánokat terroristáknak bélyegezze, a Koszovói Felszabadítási Hadseregnek sikerült nemzetközi elismerést szereznie, ami megakadályozta, hogy a szerbek koszovói akcióit terrorizmussal indokolják. Az elszakadási mozgalmak jövője és sikere nemcsak a belpolitikától függ, hanem a nemzetközi politikától és a nemzetközi szerepvállalástól is. Ez a nemzetközi tényező végül is hozzájárult ahhoz, hogy az UÇK-t legitim szereplőként ismerjék el a konfliktusban, egyben akadályozta a szerb erőfeszítéseket abban, hogy a koszovói harcot a terrorizmus elleni küzdelemként tüntessék fel.

Az UÇK megszületése

A szerbekkel szembeni fegyveres ellenállás történelmi gyökerei egészen a 20. század elejéig nyúlnak vissza, a két balkáni háborút követő időszakig, amikor a Török Birodalom fennhatósága alól kiszakított térségben élő albánok lázadó fegyveres csoportjai (az úgynevezett kaçakok) nyilvánvalóvá tették, hogy nem fogadnak el szerb, majd később jugoszláv fennhatóságot.

Az UÇK megalakulásának idejével kapcsolatban több változat is létezik. A legkorábbi gyökereit egyesek az 1985-ben Németországban és Svájcban az albán diaszpóra körében létrejött, a kezdetektől militáns irányvonalat képviselő Koszovói Népi Mozgalomból vagy Népfrontból (Lëvizja Popullore e Kosovës, LPK) eredeztetik,⁶ más ennél konkrétan is megjelöli a hivatalos alapítást 1993-ban és annak személyeit.⁷ Az alapítók a kezdetektől úgy tekintettek önmagukra, mint Koszovó függetlenségéért küzdő,

⁵ A forradalmi terrorizmus morális megítéléséről lásd BODA 2012: 139.

⁶ MÁRKUSZ 2022: 92.

⁷ ELSIE 2004: 96.

nemzeti felszabadító mozgalom, politikailag ezt tűzték ki céljuknak. A kezdetben marxista eszméket felváltotta az albán nacionalizmus, a „Nagy-Albánia” megteremtésének elképzelése. Ehhez pedig eszközül bevallottan a gerillaháború módszerét választották, amelyhez egyfelől a harmadik világbeli országok (Vietnám, Kuba, Latin-Amerika) volt gyarmatosítók elleni, úgynevezett antikolonialista küzdelmeit tanulmányozták. Másfelől, mivel kezdetben a terrorizmus taktikájával éltek, az északir IRA, a baszk ETA és a palesztin PFSZ (Palestine Liberation Organization, PLO) működését, módszereit is megismerték.

Érdekeség, hogy maga Rugova is sokáig csak a szerb rendőrség „eszközének” tekintette az UÇK-t, amely az erőszakmentes politika és az azt személyében képviselő pártelnök és pártjának, a Koszovói Demokratikus Ligának (Lidhja Demokratike e Kosovës, LDK) a lejárására szolgált.⁸

Terrorszervezetből gerillahadsereg

A szervezet alapítói könnyen felismerték, hogy a Koszovóban állomásozó szerb fegyveres erők (rendőrség és hadsereg) jelentős létszám- és technikai fölényével, túlerejével szemben csak az aszimmetrikus hadviseléssel van esélyük, egy nyílt fegyveres konfliktusban, felkelésben vereséget szenvednének. Kezdetben ezért terrorcselekményeket követtek el az elnyomó hatalmat megtestesítő, a jogsértéseket közvetlenül is elkövető szerb rendőrség, annak épületei, rendőrőrsői és személyi állománya ellen.⁹ Az UÇK az első merényletét 1993-ban Drenica térségében, Glogovacnál egy szerb járőröző gépkocsi és négy rendőr utasa ellen hajtotta végre.¹⁰ 1997-ben első alkalommal jelentek meg saját jelzéssel ellátott egyenruhában a szervezet tagjai a nyilvánosság előtt egy, a szerb erőszak áldozatául esett albán nemzetiségű tanár temetésén.

Erre az időre már egy ütőképesnek mondható, etnikai alapú terrorszervezetté váltak, amely a zömében Albániából becsempészett fegyverekkel növekvő számú támadást, merényletet intézett a szerb hatóságok és a velük együttműködő albánok ellen, számos rajtaütést hajtva végre szerb rendőri alakulatokon.¹¹ A szervezetet Jugoszlávia (1992-től a Szerbiából és Montenegróból álló Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, JSZK) gyorsan terrorszervezetté nyilvánította,¹² és kíméletlen harcot kezdett ellene. Az UÇK vezetője, Adem Jashari és családja (nők és gyermekek) elleni 1998. március elején elkövetett prekazi mészárlás¹³ néven elhíresült művelettel fordulópontra következett be. 1998 márciusától általános katonai offenzívába kezdtek, aminek következtében az év folyamán a tartomány közel 40%-át ellenőrzésük alá vonták.¹⁴

Ahogy a szerbekkel szembeni ellenszenv (sőt gyűlölet) növekedésével egyre gyarapodott az UÇK-hoz csatlakozók létszáma, úgy a már említett 1997-es albániai

⁸ MULAJ 2008: 1109.

⁹ A célpontok „ártatlanságának” megítéléséhez és kollektív felelősségük kérdéséhez lásd BODA 2012: 142–144.

¹⁰ BORSÁNYI 2000: 48. Érdekeséggé válhat megemlíteni, hogy ebben a terrorakcióban maga a későbbi koszovói miniszterelnök, utóbb köztársasági elnök, a Kígyó néven elhíresült Hashim Thaçi is személyesen részt vett.

¹¹ 1996 és 1998 között az UÇK támadásaiban összesen 34-en hunytak el, közülük 24-en civilek voltak.

¹² 1998-ban az USA Külügyminisztériuma is terrorszervezetként tartotta nyilván az UÇK-t.

¹³ MULAJ 2008: 1110.

¹⁴ ÖZERDEM 2003: 80.

események nyomán lehetőség nyílt egy nagyobb létszámú, félkatonai alakulat megszerzésére, felfegyverzésére (2. ábra). Az aszimmetrikus gerillaháború taktikai elemei részben a már említett, nyolcvan évvel korábbi „kaçak-hadviselés” meglepetésszerű, rajtaütésre épülő, úgynevezett „üss vagy fuss” taktikájának hagyományaihoz tértek vissza. Az egyik kihívást ugyanakkor az jelentette, hogy a gerilla-hadviseléshez szükséges szétszóródáshoz a magas hegyekkel körbevett tartomány földrajzi területe kicsi volt, ezért a szomszédos Albánia északi részén, határ menti területein alakítottak ki logisztikai és kiképzési bázisokat, innen kiindulva hajtották végre váratlan, rajtaütéses támadásaikat a szerb célpontok ellen. Támadásaikkal egyfelől erőt demonstráltak a honfitársaik felé, másfelől olyan válaszcsoportokat kívántak kiprovokálni, amelyek az áldozatok mind nagyobb száma miatt a konfliktust a nemzetközi sajtó figyelmének középpontjába irányítják, és a nemzetközi közvélemény növekvő támogatásának hatására előbb-utóbb a nagyhatalmak beavatkozásához vezethetnek a további atrocitások megfékezése érdekében, ahogy pár évvel korábban Bosznia-Hercegovinában is történt. A nemzetközi közösség a 90-es évek végéig aggóató figyelemmel, de Szerbia belügyeként tekintett a koszovói kérdésre.

2. ábra: Az UÇK gerillaharcosai

Forrás: BOLDING 2023

Az albán fegyveres ellenállás megjelenése miatt Belgrád megtorló akciókba kezdett, az erőszakspirál következtében újabb rendőri és katonai erőket vezényelt a tartományba, hogy megtisztítsák az albán–koszovói határzónát.¹⁵ A hivatalosan „terroristaellenes” akciók azonban egyre inkább hasonlítottak – a Horvátországból és Boszniából már jól ismert – etnikai tisztogatásokra. Falvakat gyújtottak fel, a lakosságot elűzték. Az albán menekültek száma a NATO beavatkozásáig elérhette a 200–300 ezret, a halottaké a 3000 főt.

A gerillák először a Drenicai járást „szabadították fel”, de aztán a nehézfegyverzettel (és Arkan szabadcsapataival, a „tigrisekkel”) megerősített rendőri erők március kezdetén ideiglenesen visszaszorították őket. Az időközben számszerűleg megnőtt UÇK Nyugat-Koszovóban kezdett új harcokba, majd áprilisban már újra Drenicában folyt a fegyveres küzdelem. Április végén a jugoszláv rendőri és katonai erők közös ellentámadásba mentek át, és júniusban sikerrel szorították ki az UÇK-t Nyugat-Koszovóból, ugyanakkor a gerillák a kulcsfontosságú, központi területeket vették újra vissza, ezzel legalább 40%-át felügyelték a tartománynak. A nyár közepén az UÇK túlértékelve erejét, könnyűfegyverzetű erőivel a hagyományos hadviselést próbálta alkalmazni, de a szerbek egy villámhadjárattal visszavették a középső területeket és Nyugat-Koszovót, megtisztítva a határ menti térséget. Egymástól elszeparált csoportokban próbáltak kitarítani, augusztustól ráadásul a szerbek folytatták műveleteiket, ezzel már csupán Dél-Koszovóra szűkítve az UÇK által felügyelt területeket. Belátva, hogy a gerilla-hadviselésben sikeresebbek, az albánok visszatértek a váratlan támadásokhoz, újra jelentősebb veszteséget okozva a szerbeknek. Az 1998 októberében megkötött Milošević–Holbrooke-egyezmény értelmében a szerbek csak vonakodva vontak ki csapatokat, ezekre a területekre az UÇK azonnal benyomult, majd 1998 végén újra támadásba lendültek északon. 1999 tavaszán – a NATO folyamatos fenyegetése ellenére – a szerbeket nem sikerült meggyőzni a harci cselekmények felfüggesztéséről a június 10-i kumanovói egyezmény megkötéséig, a jugoszláv/szerb csapatok kivonásáig.¹⁶

Az 1998–1999-es háborút katonai értelemben nem az UÇK nyerte meg, gerillái csak kirobbantották a háborút, és onnantól az volt a stratégiai céljuk, hogy kierőszakolják a nemzetközi katonai intervenciót a maguk oldalán. Ennek utolsó momentumaként értelmezhető az 1999. februári rambouillet-i, majd a márciusi párizsi tárgyalások sikertelensége, ahol a koszovói albán oldalon Ibrahim Rugova mellett hangsúlyos szerepet játszott az UÇK politikai szárnya Hashim Taçi vezetésével.

Az UÇK gerillataktikája beváltotta a hozzá fűzött reményeket, a szerb rendőrök embervesztései érzékenyen érintették a hatalmat. A gerilla típusú hadviselésnek rendkívüli módon kedvezett, hogy a szerb elnyomó hatalom maga ellen hangolta a tartomány lakosságának túlnyomó hányadát, ezzel is biztos erkölcsi és logisztikai hátteret nyújtva az amúgy is „hazai terepen” harcoló felkelőknek. Amikor azonban a gerillaháborút hagyományos (konvencionális) hadviseléssé próbálták átfordítani, a sikeres megvívás feltételeinek hiányában, az a szerb erők katonai értelemben vett győzelmével végződött. Ugyanakkor a szerbek nem vették tudomásul, hogy az úgynevezett negyedik generációs hadviselésben nem csupán a katonai erőviszonyok

¹⁵ A gerilla-hadviselés jellemzőiről lásd FORGÁCS 2020: 37.

¹⁶ LÁNGNÉ PETRUSKA 2023: 139–145.

játszanak szerepet, de hangsúlyossá, akár döntővé válhatnak a média vagy a politika elemei is, ahogy az történt végül. Noha a NATO 1999. március 24-én megkezdődött légitűveleteit követően május végére a legtöbb albán gerillacsoportot Mitrovicától Kačanikon át egészen a Montenegróval és Albániával határos Dukagjini hegyvidékéig visszaszorították, felszámolták, végül a szerb katonai és rendőri erőknek kellett elhagyniuk Koszovót a kumanovói egyezmény értelmében.

Ugyanakkor a szerb és kollaboráns (albán) civil lakosság elleni támadások kockázatot jelentettek a nyugati közvélemény támogatása szempontjából, ahogy az a narratíva is, hogy az UÇK finanszírozásában jelentős szerepet játszik a szervezett bűnözés és annak illegális tevékenységei, például a drog-, fegyver- és emberkereskedelem, a csempészet, a prostitúció stb. A különböző jelentések egyetértenek abban, hogy az UÇK követett el háborús bűnöket, alapvetően koszovói szerbek, romák és kollaboráns albánok ellen, az ezzel kirobbantott fegyveres konfliktus során a szerb erők közel 800 ezer albánt szorítottak ki Koszovóból, s közel 15 ezren haltak meg.

Mivel a 90-es évek elejétől már nem hívtak be sorkatonákat a hajdani Jugoszláv Néphadseregbe (JNA), az újoncok az albán kiképzőtáborokban kaptak alapképzést. A vezető állomány tagjai egyfelől a volt JNA soraiból kerültek ki, másfelől külföldi kiképzőtáborokban is megfordultak. A 90-es évek kezdetén az UÇK magja még többségében a JNA-tartalékos, reguláris vagy területvédelmi erőiben szolgáló tisztekből, altisztekből került ki, 1997-ig a szervezetnek alig több mint 150 tagja volt. 1998 végére ez a szám egyesek szerint elérte a 17 ezer főt. Hozzájuk érkeztek még a szomszédos országok (főként Macedónia) albán önkéntesei, de más nemzetek fia is csatlakoztak Nyugat-Európától a skandináv államokon át az USA-ig. Ugyanakkor az UÇK tartózkodott a szélsőséges iszlám fanatikusok (például a szaúdiak) soraikba engedésétől (ellentétben a bosnyák haderő korábbi esetétől), pedig a miloševići szerb propaganda iszlám terrorszervezetként kívánta őket láttatni. Ennek egyebek mellett az is oka lehetett, hogy az albán nacionalizmus szekuláris alapokon nyugodott, a vallás nem játszott befolyásos szerepet.

Fegyverzetét tekintve az UÇK a nehézfegyverzet kivételével elég jól ellátottnak volt mondható. Minden harcosának jutott legalább egy géppisztoly vagy gépkarabély, és a lőszerellátás is megfelelő volt. Arzenáljukban megtalálhatók voltak még aknavető, géppuskák, kézi indítású páncéltörő és légvédelmi rakéták, nagy mennyiségű akna, korlátozott számban mesterlövészpuskák és éjjellátó készülékek is. A rádió adó-vevők hiánya jelentősen korlátozta a csapatok közötti együttműködést. A fegyverek közül sokat a környező országok fekete piacairól szereztek be, majd az albán és a macedón határon keresztül csempészve kerültek a tartományba.

Parancsnoki struktúrája kezdetben az IRA mintáját követte, emellett az IRA-hoz hasonlóan politikai szárnyat is létrehozta Hashim Thaçi (későbbi koszovói miniszterelnök, majd köztársasági elnök) vezetésével. A katonailag kevésbé képzett, de különösen a Drenica régióban befolyásos Sylejman Selimit 1999 májusától Agim Çeku, a horvát hadsereg korábbi tüzér dandártábornoka váltotta az UÇK vezetőjeként. Az 1998 nyarán elszenvedett kudarcok után újjászervezték és átalakították a szervezetet. Központi parancsnoki struktúrát hoztak létre, egyfajta vezérkari irányító törzset. Koszovót úgynevezett hadműveleti zónákra osztották, és kisebb századerejű szabadcsapatokat szerveztek.

A gerillahadsereg átalakulása

A NATO 78 napig tartó, Operation Allied Force nevű légitűvelésével és a párhuzamosan folyó diplomáciai tárgyalásokkal végül sikerült Miloševićet jobb belátásra bírni, és elérni, hogy a fegyveres erőszak befejezésével a csapatait vonja ki Koszovó tartományból. Az ENSZ BT 1999. június 10-én elfogadott 1244-es számú határozata egyebek mellett kimondta, hogy a bevonuló nemzetközi, NATO vezette KFOR-erők felügyelik az UÇK lefegyverzését,¹⁷ demilitarizálását. Miután ez a folyamat lezárult, 1999. szeptember 20-án az ENSZ különleges képviselője kiadta az 1999/8. számú rendeletét, amellyel létrejött a Koszovói Védelmi Hadtest (Trupat e Mbrojtjes së Kosovës, TMK) (3. ábra). Az önkéntes alapon 3000 fő aktív és 2000 fő tartalékosból álló, multietnikus kialakítású,¹⁸ egyenruhát viselő (4. ábra), de nem katonai szervezet feladataiként a katasztrófaelhárítást, a kutató-mentő feladatokat, az aknamentesítést (tűzszerészeti feladatokat), a humanitárius segítségnyújtást és az infrastruktúra újjáépítését határozták meg. A tisztek kézfegyvert hordhattak, további kézfegyvereket csak a KFOR jóváhagyása esetén használhattak (volna), ezzel is kifejezve egyfajta polgári védelmi erő mivoltukat. A TMK első parancsnoka Agim Çeku, az UÇK utolsó vezetője, helyettese a már szintén UÇK-s múltja miatt ismert Sylejman Selimi lett. (Miután 2006-ban előbbi miniszterelnöknek választották, utóbbi vette át a TMK parancsnoki pozícióját.) Az 5000 főnyi személyi állomány nagyobb hányada szintén volt UÇK-sokból került ki.

3. ábra: A Koszovói Védelmi Hadtest (TMK) hivatalos jelzése

Forrás: <https://indeksonline.net/en/12-vjet-me-pare-tmk-ja-u-shnderrua-ne-fsk-1/>

¹⁷ UNMIK Regulation NO. 1999/8.

¹⁸ A valóság az, hogy az eredetileg 10%-os kisebbségi arány valójában 5% volt, amiből mindösszesen 2% a szerb etnikumhoz tartozó.

4. ábra: A TMK egyenruhája

Forrás: https://www.telegraph.co.uk/multimedia/archive/00652/news-graphics-2007-_652457a.jpg

Még Koszovó egyoldalúan kikiáltott 2008. februári függetlenségét megelőzően volt elképzelés, hogy a TMK-t egyfajta könnyű fegyverzetű haderővé alakítanák át, így született meg a Koszovói Biztonsági Erő (Forcës së Sigurisë së Kosovës, FSK) 2009 januárjában. Első parancsnokának a TMK második (egyben utolsó) vezetőjét, Sylejman Selimi altábornagyot nevezték ki. A TMK személyi állományának a 90%-a jelentkezett az FSK 2500 fős állományába, végül 50%-ukat vették át. Modellként az amerikai Nemzeti Gárdát vették alapul, így az FSK fő feladata a válságkezelés és a polgári védelem volt. Mivel nehézfegyverzettel nem rendelkezhet, jellegében meghaladja a TMK-t, de elmarad egy reguláris haderőtől. Teljesen modern egyenruhát és felszerelést (6. ábra) kaptak, saját jelzéseik (5. ábra) viselésével azonosítva tagjaikat. Formálisan az UÇK és a TMK megszűnt létezni, de az UÇK szellemi öröksége az FSK-ban folytatódik. Szerbia tiltakozott az FSK létrehozatala miatt, mondván, annak félkatonai jellege megsérti az ENSZ BT 1244-es határozatának Koszovó demilitarizálására vonatkozó részét, ezért a koszovói szerbek kezdetben egyáltalán nem jelentkeztek az FSK-ba, pedig (a TMK-hoz hasonlóan) ezt is multietnikus formában kívánták működtetni, 10%-os kisebbségi feltöltéssel.¹⁹ Az FSK-t teljesen NATO-szabványok szerint építették fel, kiképzésüket is egy civil-katonai NATO tanácsadó testület segíti, irányításuk a koszovói kormány integrált minisztériumán²⁰ keresztül történik. A Szárazföldi Parancsnokság alárendeltségébe tartozó három (egy gyors reagálású, egy művelettámogató és egy kiképzési és doktrinális parancsnokságból álló) dandarra épülő FSK 2013 nyarára elérte a teljes műveleti készenlétet, adta hírül a NATO.

A stratégiai védelmi ágazat változó politikai körülmények között elindított felülvizsgálatának ajánlásait 2014-ben a koszovói kormány elfogadta (az USA jelentős befolyásával), és elkezdte az FSK alkotmányos átalakítását Koszovói Fegyveres Erővé (Forcat e Armatosura të Kosovës, FAK), egy nemzeti haderővé, amely Koszovó

¹⁹ A legnagyobb arányban a törökök és a bosnyákok vannak jelen, a szerbek aránya 1% alatt van.

²⁰ Érdekességként említendő, hogy 2011–2014 között az FSK-t irányító miniszter (hivatalosan nem védelmi miniszter) Agim Çeku volt.

szuverenitásáért és területi integritásáért felelős. A NATO ezzel szemben (nyilvánvalóan az egyes tagállamainak²¹ Koszovó státuszával való ellentétes politikai álláspontja miatt) nem támogatja ezt, továbbra is az FSK-t tekinti partnerének, annak eredeti, válságkezelésre és polgári védelemre vonatkozó (korlátozódó) nemzetközileg elfogadott mandátumával.

5. ábra: A Koszovói Biztonsági Erő (FSK) hivatalos jelzése

Forrás: <https://www.globalsecurity.org.globalsecurity.org/military/world/europe/ks-ksf-insignia.htm>

6. ábra: Az FSK egyenruhája és felszerelése, fegyverzete

Forrás: *Two Years Since the Formation of the Kosovo Army 2020*

²¹ Spanyolország, Görögország, Románia, Szlovákia.

A „nemzeti haderő” alkotmányos kialakítása a belső politikai (albán–albán és albán–szerb relációjú) nézeteltérések miatt ekkor lekerült a napirendről. A volt UÇK-s vezetőből politikussá előlépő Hashim Thaçi köztársasági elnökként megpróbálta a transzformációt lehetővé tevő alkotmánymódosítást – a rivális politikai erőt jelentő, LDK-s kormányt megkerülve – a Képviselőházzal elfogadtatni, de ezt még az USA is ellenezte, mivel az nem konszenzussal történne. Ennek ellenére 2018. december 14-én végül elfogadtak egy törvényt,²² amely tízéves időkeretben határozta meg a professzionális haderő létrehozását.²³ Mivel a koszovói parlament szerb politikusainak ellenállása miatt alkotmánymódosításra nem volt lehetőség, a kormány kezdeményezésére a már meglévő biztonsági erők hatáskörének kibővítésével kívánták a testületet haderővé alakítani, megengedve a nehézfegyverzettel való rendelkezést is. Az eddigi 2500 fős, könnyűfegyverzetű erők helyett egy legfeljebb 5000 főnyi hivatásos és 3000 főnyi tartalékos állományú fegyveres erőt kívánnak létrehozni.²⁴ A haderő fegyverzetébe kerül(het)nek török gyártmányú Bayraktar drónok, amerikai Javelin páncéltörő rakéták, valamint szintén amerikai Black Hawk helikopterek is, továbbá hadiipari beruházásként Törökországgal közös lőszer- és dróngyártást terveznek.²⁵

2019. január 21-én hivatalosan is felkerült a Koszovói Védelmi Minisztérium felirat a biztonsági szervekért felelős intézmény falára, a biztonsági szerveket felügyelő személy pedig védelmi miniszterként vezeti a tárcát. A törvény szerint a – továbbra is Koszovói Biztonsági Erő megnevezésű – multietnikus és professzionális szervezet feladata a Koszovói Köztársaság szuverenitásának és területi integritásának védelme, a civil hatóságok katonai támogatása, valamint a nemzetközi műveletekben történő részvétel.²⁶ Az FSK szervezetileg a Főparancsnokságból, a Szárazföldi Erők Parancsnokságából, a Nemzeti Gárda Parancsnokságából, a Logisztikai Parancsnokságból és a Doktrinális és Kiképzési Parancsnokságból, valamint alárendelt szervezeteiből áll. Belgrád bírálta a pristinai törvényhozás ezen lépését, mivel az ENSZ BT 1244-es (ma is hatályban lévő) határozata értelmében Koszovó *de jure* továbbra is a JSZK/Szerbia részének tekintendő, ahol egyetlen fegyveres erő, a KFOR jelenléte elfogadott. A 2013-as brüsszeli megállapodásban a NATO ugyan garanciában biztosította Szerbiát, hogy a túlnyomó többségében szerbek által lakott Észak-Koszovóba a KFOR engedélye nélkül a Koszovói Biztonsági Erő tagjai nem lépnek be, azonban az új fegyveres erő létrehozása Belgrád szerint alkalmas lehet a helyi szerb lakosság megfélemlítésére, a területéről való elűzésére.

Az új haderő professzionális jellegét hangsúlyozta Vjosa Osmani-Sadriu köztársasági elnök asszony (egyben az FSK főparancsnoka) az újoncok 2025. március 28-án tartott eskütételén, amikor a hazájuk védelmére fegyveres szolgálatot vállaló eskütevők hűségét, elkötelezettségét, elhivatottságát, fegyelmét, professzionalizmusát említette, akik egy modern haderő jól felszerelt és kiképzett tagjaiként készen állnak a kihívások legyőzésére, és méltó örökösei a hazájuk szabadságát, függetlenségét kivívó Koszovói

²² Law no. 06/L-123 on Kosovo Security Force.

²³ MUHARREMI–RAMADANI 2024: 74–88.

²⁴ A katonai szolgálat hadkiegészítési formájával kapcsolatos eltérő nézetekről lásd How Much Would Compulsory Military Service Cost Kosovo for a Year? 2020.

²⁵ CANTONE 2025.

²⁶ Elkezdődött a hadsereg megalakítása Koszovóban 2019.

Felszabadítási Hadseregnek, annak hőseinek és mártírjainak.²⁷ „A biztonsági erőkhöz tartozni nem csupán egy hivatás. Ez elhivatottság, küldetés, megtiszteltetés és nagy felelősség” – fogalmazott az államfő, majd a katonai erényekre való felhívással fejezte be köszöntő beszédét: „Előre becsülettel, bátorsággal és elkötelezettséggel!”²⁸

A Balkán általában vett és Koszovó biztonságpolitikai helyzetéből következően (értsd: a Szerbiától való vélt vagy valós fenyegetettség érzése)²⁹ a haderővé válás kérdése nem csupán politikai, de társadalmi (önvédelmi) igény is, ahogy azt többek között 25, Koszovóban és a diaszpórában élő, politikától távol eső szakember felhívása is tartalmazta, amelyet egyebek mellett a köztársasági elnöknek, a miniszterelnöknek és a védelmi miniszternek juttattak el.³⁰ Részben az UÇK mártírjainak áldozatvállalásából fakadó erkölcsi kötelezettségből, részben pedig Koszovó területének fegyveres védelme érdekében a 2025 februárjában újraválasztott Albin Kurti miniszterelnök bejelentette a teljes kormányzati ciklusára vetítve 1 milliárd euró ráfordítását Koszovó haderejére.³¹

Összegzés

A történelem számos példáját adja annak, miként válhat egy politikai cél (leggyakrabban a kiválás egy államból, a függetlenség) elérése érdekében létrehozott és gerillahadviseléssel működő fegyveres csoportból (az ellenoldalról nézve szeparatista terrorszervezetből) az átalakulás (hosszú) folyamatán keresztül, idővel akár a kivívott államiság egyik fontos kifejező eszközének tekinthető nemzeti haderő, ahogy az látható Koszovó esetében.

Ugyan politikai szempontból – a kérdés (belső és nemzetközi) jogi érzékenysége miatt – az FSK hivatalosan ma még nem hadsereg, de a NATO-standardok szerint kialakított szervezetében, kiképzettségében, felszereltségében, hazai és nemzetközi (missziós) feladatvállásaiban, valamint a nemzetközi katonai-diplomáciai együttműködés tekintetében az UÇK szellemi örökségére épülve, professzionális értékeket képviselve egyre inkább a koszovói „nemzeti” haderőt testesíti meg.³²

A 2025. március 18-án Tiranában megkötött horvát–albán–koszovói regionális védelmi megállapodás új dimenzióba helyezte Koszovó honvédelmi erejét, annak a Nyugat-Balkán biztonságpolitikai környezetében betöltött szerepét. A három ország katonai együttműködése kiterjed az interoperabilitást elősegítő közös kiképzésekre és gyakorlatokra, valamint a hibrid fenyegetések elleni ellenálló képesség fokozására. A szerb külügyminisztérium a regionális stabilitást aláásó „provokációnak” nevezte a megállapodást, biztonsági fenyegetésnek tekintve a szerb nép számára.³³ Ezzel

²⁷ BODA 2018: 151.

²⁸ President Osmani's Address on the Occasion of the Certification of 344 New KSF Recruits 2025.

²⁹ A tanulmány megjelenésekor érvényben lévő 2021-es szerb Nemzeti Biztonsági Stratégia kiemelten kezeli Koszovót (szerbül: Kosovo-Metohija) mint biztonsági fenyegetést, külön is említve az FSK-t, ahogy az már korábban is szerepelt a szerb biztonsági dokumentumokban. Lásd SZILVÁGYI 2014: 45–58.

³⁰ Army Training Is Also Required by Professionals 2017.

³¹ Kurti: Strengthening the Army and Defending Kosovo, an Obligation From the Sacrifice of Martyrs 2025.

³² Az orosz–ukrán háború kitérője után a Képviselet határozatban szólította fel a kormányt a NATO-csatlakozás kezdeményezésének felgyorsítása érdekében.

³³ Új katonai szövetség születik a Balkánon, Szerbia már provokációról beszél 2025.

megvalósult a német–amerikai John H. Herz nevéhez köthető úgynevezett biztonsági dilemma, amelynek értelmében az érintettek fegyverkezési versenybe kezdenek,³⁴ amelyben immáron nemzetközi tényezővé vált Koszovó és védelmi ereje is.

Felhasznált irodalom

- Army Training Is Also Required by Professionals. *Telegrafi.com*, 2017. január 25. Online: <https://telegrafi.com/en/military-training-is-also-required-by-professionals/>
- BODA Mihály (2012): A terrorizmus morális megítélése. *Hadtudomány*, 22(1–2), 138–151.
- BODA Mihály (2018): A hivatás és a katonai hivatás története és elemei. *Hadtudomány*, 28(3–4), 135–155. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.3-4.135>
- BODA Mihály – RÉMAI Dániel (2022): A háború áldozatai: a diszkriminációs szabály története és kortárs dilemmái. *Hadtudomány*, 32(2), 86–97. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.2.86>
- BOLDING, Grady (2023): Women at War: The Forgotten Story of Kosovo's Female Liberators. *Medium.com*, 2023. május 1. Online: <https://medium.com/lessons-from-history/women-at-war-the-forgotten-story-of-kosovos-female-liberators-961c1218b9ed>
- BORSÁNYI András (2000): *A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UCK) rejtélye*. Budapest: Bona-L Bt.
- CANTONE, Sergio (2025): Transition of Kosovo's Security Force Into an Army Causes Controversy and Concern. *Euronews*, 2025. február 14. Online: <https://www.euronews.com/2025/02/14/transition-of-kosovos-security-force-into-an-army-causes-controversy-and-concern>
- Elkezdődött a hadsereg megalakítása Koszovóban. *Háború Művészete*, 2019. január 23. Online: <https://www.haborumuveszete.hu/egyeb-hirek/elkezdodott-a-hadsereg-megalakitasa-koszovoban>
- ELSIE, Robert (2004): *Historical Dictionary of Kosova*. Lanham: The Scarecrow Press.
- FORGÁCS Balázs (2020): *Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés elméletének története – korunk kihívásai*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- GAZDAG Ferenc – REMEK Éva (2018): *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- How Much Would Compulsory Military Service Cost Kosovo for a Year? *Insajderi*, 2020. június 27. Online: <https://insajderi.org/en/How-much-would-compulsory-military-service-cost-Kosovo-for-a-year%3F/>
- JUHÁSZ József (2008): Koszovó útja a függetlenségig. *Nemzet és Biztonság*, 1(1), 67–77.
- JUHÁSZ József et al. (2000): *Koszovó. Egy válság anatómiája*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kurti: Strengthening the Army and Defending Kosovo, an Obligation From the Sacrifice of Martyrs. *Telegrafi.com*, 2025. április 13. Online: <https://bit.ly/4uHm5pA>
- LÁNGNÉ PETRUSKA Szidónia (2023): *Koszovó biztonságföldrajzi értékelése*. PhD-disszertáció. Budapest: Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola. Online: <https://doi.org/10.17625/NKE.2023.025>

³⁴ GAZDAG–REMEK 2018: 14–15.

- MÁRKUSZ László (2022): A koszovói háború és a KFOR békefenntartó misszió. *Nemzet és Biztonság*, 15(3), 89–104. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2022.3.6>
- MUHARREMI, Robert – RAMADANI, Alisa (2024): *Transforming a Guerilla into a Regular Army. From the Kosovo Liberation Army to the Army of the Republic of Kosovo*. Cham: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-62817-7>
- MULAJ, Klejda (2008): Resisting an Oppressive Regime: The Case of Kosovo Liberation Army. *Studies in Conflict and Terrorism*, 31(12), 1103–1119. Online: <https://doi.org/10.1080/10576100802510660>
- ÖZERDEM, Alpaslan (2003): From a 'Terrorist' Group to a 'Civil Defence' Corps: The 'Transformation' of the Kosovo Liberation Army. *International Peacekeeping*, 10(3), 79–101. Online: <https://doi.org/10.1080/13533310308559337>
- President Osmani's Address on the Occasion of the Certification of 344 New KSF Recruits. *President-ksgov.net*, 2025. március 28. Online: <https://president-ksgov.net/en/president-osmanis-address-on-the-occasion-of-the-certification-of-344-new-ksf-recruits/>
- SZILVÁGYI Tibor (2014): Szerbia védelmi stratégiája és haderejének helyzete. *Honvédségi Szemle*, 142(5), 45–58.
- Two Years Since the Formation of the Kosovo Army. *Telegrafi.com*, 2020. december 14. Online: <https://telegrafi.com/en/two-years-from-the-formation-of-the-kosovo-army/>
- Új katonai szövetség születik a Balkánon, Szerbia már provokációról beszél. *Portfolio*, 2025. március 20. Online: <https://www.portfolio.hu/global/20250320/uj-katonai-szovetseg-szuletik-a-balkanon-szerbia-mar-provokaciorol-besz-el-748999>
- ZSUKOV, Pavel (2022): Косово – земля конфликтная. *History.ru*, 2022. október 8. Online: <https://histrf.ru/read/articles/kosovo-zemlya-konfliktnaya>

Jogi források

- ENSZ 1244 (1999) számú határozat. Online: <https://epa.oszk.hu/00000/00036/00070/pdf/100-109.pdf>
- UNMIK Regulation NO. 1999/8. on the Establishment of the Kosovo Protection Corps. Online: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/02english/E1999regs/RE1999_08.htm
- Law no. 06/L-123 on Kosovo Security Force. Online: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18375>

Seprényi Patrik¹

Az új technológiák problematikájának megjelenése a NATO biztonságfelfogásában

The Emergence of New Technologies as a Security Issue in NATO's Security Conception

Absztrakt

Napjainkban a globális hatalmi verseny egyik legfontosabb szegmense a technológiai előny megszerzése és/vagy megtartása elsősorban annak érdekében, hogy a nemzetközi tér adott szereplője biztosítani tudja a saját oldal külső fenyegetésekkel szembeni védelmét. A gyors ütemű technológiai fejlődés, különösen a korszakalkotó technológiák (Emerging and Disruptive Technologies, EDT) alapjaiban formálják át a nemzetközi biztonsági környezetet, és ezen technológiák gyors adaptálása és alkalmazásba vétele kellő elrettentő erővel bírhat az ellenfelek agresszív cselekedeteinek prevenciójához. Ennek megfelelően a NATO is igyekszik a technológiai fölény megtartására, hogy a jövőben is képes legyen ellátni egyik alapvető feladatát, az elrettentés és a védelem biztosítását. A tanulmány célja megvizsgálni, hogy a technológiai verseny hogyan alakítja a NATO biztonságfelfogását, illetve hogyan adaptálja vagy tervezi adaptálni a szövetség az új technológiai vívmányokat.

Kulcsszavak: technológiai fejlődés, technológiai verseny, korszakalkotó technológiák, NATO DIANA, adaptáció, mesterséges intelligencia (MI)

Abstract

Nowadays, one of the most important segments of global power competition is gaining and/or maintaining technological advantage, primarily so that a given actor in the international arena can ensure its own protection against external threats.

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.

Rapid technological development, especially in the field of Emerging and Disruptive Technologies (EDT), is fundamentally reshaping the international security environment, and the rapid adaptation and deployment of these technologies can serve as a sufficient deterrent to prevent aggressive actions by adversaries. Accordingly, NATO is also striving to maintain its technological superiority so that it can continue to fulfil one of its fundamental tasks, namely deterrence and defence, in the future. The aim of this study is to examine how technological competition shapes NATO's approach to security and how the Alliance adapts or plans to adapt to new technological advances.

Keywords: technological development, technological competition, emerging and disruptive technologies, NATO DIANA, adaptation, artificial intelligence

Bevezetés

A történelem során az ellenségénél jobb fegyverek, fejlettebb technológiák előállítására való törekvés mindig is kulcsfontosságú szerepet töltött be a hadviselő vagy hadviselésre készülő felek tervezési folyamataiban. A jobb technológia sokszor a győzelem kulcsa lehet, így például hatalmas jelentősége volt a II. világháborúban a nyugati szövetségesek fejlett radartechnológiájának, valamint tengeralattjáró-elhárító sündisznóbombáinak (*hedgehog anti-submarine weapon*), amelyek révén hatalmas veszteségek keletkeztek a német tengeralattjárók soraiban.² Az atombomba születése pedig máig is érvényes hatású, hiszen a nukleáris képességek az elrettentő erő alapját képezik.³

A haditechnika, harceszközök, katonai technológia fejlődésének ívét hosszan lehetne részletezni a múltba visszatekintve, viszont azért, hogy minél hamarabb jelenkorunk kihívásait mutathassam be, mindössze egyetlen markáns fejlődési aspektust emelnék ki. Az emberiség a hőlégballonos megfigyeléstől kevesebb mint kétszáz év alatt eljutott a pilóta nélküli repülőgépek használatáig, a korszakalkotó technológiák térnyerésének eredményeképp pedig ma már a mesterséges intelligencia (MI) által vezérelt felderítő vagy akár csapásmérő eszközök alkalmazásának lehetőségei is felmerülnek, azok minden jogi és erkölcsi-etikai aspektusával együtt.⁴

Jelenkorunk dinamikusán változó biztonsági környezetének folyamatait és ezzel együtt a NATO biztonságfelfogását alapjaiban határozza meg a kiéleződő technológiai verseny, amely kiterjed olyan korszakalkotó technológiák (EDT) területére, mint az MI, a kvantumtechnológia, az autonóm rendszerek, a biotechnológia, de a katonai biztonság szempontjából szintén meghatározó szerepet kap az űr-, illetve a rakétatechnológia is. Továbbá a hadviselés hibridizációja és a kibertéri fenyegetések is egyfajta fokozó tényezőként (*threat multiplier*) befolyásolják a nemzetközi biztonsági környezet dinamikáit.⁵

Ezen új technológiai vívmányok megjelenése, folyamatos és gyors ütemű fejlődése bizonytalanságot és kiszámíthatatlanságot eredményez, aminek következtében nehéz

² O'CONNELL 1963.

³ NATO Strategic Concept 2022: 1.

⁴ NATO Science and Technology Organization 2025: 13, 17.

⁵ NATO Science and Technology Organization 2025: 10–14.

feladattá válik a NATO és más nemzetközi szereplők számára is annak meghatározása, hogy pontosan milyen kihívások megoldására kell felkészülni és mikor, valamint hogy az elrettentés és a védelem bevett gyakorlatait miképp igazítsák a technológia által egyre inkább befolyásolt biztonsági környezethez.⁶

Az utóbbi gondolatmenetből következő lehetséges fejlődési, fejlesztési irányvonalakhoz támpontot képezhet az ellenlábások, vetélytársak tevékenységének figyelemmel kísérése. Továbbá az ezen ellenérdekelt felek által végrehajtott kiber-téri vagy hibrid jellegű támadások felfedhetik a védelem azon réseit, amelyekre a jövőben nagyobb fókuszot kell helyezni ahhoz, hogy továbbra is szilárd pilléreként álljon a külső fenyegetések elhárítására létrehozott védelmi rendszer. A NATO számára a 2022-es stratégiai koncepció alapján jelenleg a legnagyobb fenyegetést Oroszország jelenti, de kihívás szintjén megjelenik Kína is, amely hibrid és kiber-műveletekkel, egyre élesebb retorikával és dezinformációs kampányokkal igyekszik aláásni a NATO-szövetségesek biztonságát.⁷

Ez az elemzés arra keresi a választ, hogy a NATO hogyan értékeli a gyors ütemű technológiai fejlődés hatásait és a technológiai verseny kiéleződését, valamint hogyan próbálja megőrizni a biztonság fenntartásához szükséges technológiai fölényt. Először azonban meg kell vizsgálni, milyen események vezettek a jelenleg zajló folyamatokhoz.

A biztonság technológiai aspektusainak felértékelődése

Romló biztonsági környezet

A bevezetőben már szóba került, hogy a technológiai fölény megszerzése és megtartása mindig is fontos cél volt, legyen szó háborús vagy békeidőszakról. Napjainkban mégis különös hangsúly helyeződik az innovációra, a képességfejlesztésre és a civil szférában működő vállalatok által fejlesztett technológiák minél gyorsabb ütemű adaptálására, ennek érdekében a NATO is kialakította, illetve folyamatosan bővíti a szükséges csatornáit.⁸

Ahhoz, hogy jelenkorunkban ennyire fontossá váljanak a biztonság technológiai aspektusai, számos olyan tényező hozzájárult, amely a 2000-es, de inkább a 2010-es években az instabilitás és a bizonytalanság felé terelte a nemzetközi biztonsági környezetet. Egyike ezen tényezőknek Oroszország ukrainai inváziója, amelyet különböző biztonságelméletek eltérő megközelítéssel magyaráznak. A liberális iskola hisz az emberi értelem felülkerekedésében és abban, hogy a nemzetközi intézmények által átszőtt, interdependens világban csak egy irracionálisan gondolkodó aktor képes elindítani egy ilyen jellegű kontraproduktív háborút.⁹ A realista iskola ezzel szemben, alapozva John H. Herz amerikai nemzetközi szakértő elméletére a biztonsági dilemmáról, egyáltalán

⁶ NATO Science and Technology Organization 2025: 14.

⁷ NATO Strategic Concept 2022: 4–5.

⁸ Az említett csatornákat, mint például a NATO DIANA és a NATO *Space Front Door* kezdeményezést vagy a Gyors ütemű adaptációs cselekvési tervet (*Rapid Adoption Action Plan*, RAAP) a tanulmány egy későbbi fejezetében mutatom be.

⁹ GREMINGER–VESTNER 2022: 9.

nincs meglepve attól, hogy egy magát fenyegetve érző állam a saját biztonságának növelése, illetve a túlélés érdekében háborút kezdeményez.¹⁰ Végül, de nem utolsósorban a konstruktivisták a mélyen gyökerező okokban, indentitásbeli kérdésekben és fenyegetettségpercepciókban keresik a háború okait.¹¹ Akárhonnan is közelítjük meg, az invázió visszahozta Európába a háború valóságát, ami a NATO-szövetségeseket is a korábbiaknál erőteljesebben ösztönzi, hogy fejlesszék katonai képességeiket, ami egyébként is alapkötelezettségük a washingtoni szerződés 3. cikke alapján.¹²

Oroszország mellett a NATO szemszögéből nézve fokozatosan, de leginkább amerikai irányból felerősítve megjelent Kína is mint kihívás. Ennek egyik oka Kína hihetetlenül gyors gazdasági fejlődése,¹³ amelyhez társul a világgazdasági folyamatok feletti ellenőrzés egyre szélesebb körű megszerzésére való törekvés is. Emellett a Tajvannal való újraegyesítés célkitűzése, a dél-kínai-tengeri biztonsági igényei¹⁴ és azon nyugati, elsősorban amerikai percepciók¹⁵ is hozzájárulnak a jelenlegi folyamatokhoz, amelyek szerint Kína a világrend átalakítására és a világ vezető szerepének átvételére, valamint a nyugati országok által lefektetett nemzetközi rend átformálására vagy leváltására törekszik.

Technológiai aspektusok

Az indikátorokat még hosszan lehetne sorolni, viszont a téma szempontjából a legfontosabb megemlíteni azon technológiai aspektusokat, amelyek különösen a 2010-es, illetve mindinkább a 2020-as években kerültek előtérbe. 2007-ben jól körvonalazódott, hogy a kibertér szerepe a jövő hadviselésében fontos szerepet fog betölteni.

Miután az észt kormány egy tallinni szovjet hősi emlékmű eltávolításáról és áthelyezéséről döntött, 2007. április 27. és május 27. között folyamatos kibertámadások érték a különböző kritikus infrastruktúrákat, bankrendszereket, kormányzati rendszereket, ami így először mutatta be a világ számára, hogyan is nézhet ki egy kibertérben vívott háború.¹⁶ Az egy évvel később bekövetkezett, öt napig tartó orosz-grúz háború szintén erős jelzés volt, hogy foglalkozni kell a kérdéssel, hiszen ez volt az első alkalom, hogy a kibertéri műveleteket az egyéb, valós térben zajló katonai műveletekkel összehangoltan hajtották végre.¹⁷ Ezt követően különösen a 2010-es évek közepétől erősödött fel a kibertér jelentősége, amiben nagy szerepe volt a Krím félsziget Oroszország általi 2014-es annexiójának is, amely során egyrészt kibertámadások is részét képezték az orosz műveleteknek, másrészt széles körben megjelent

¹⁰ GREMINGER–VESTNER 2022: 10.

¹¹ SHAHIR–BOGHAIRY 2024: 6.

¹² Az Észak-atlanti (washingtoni) szerződés (1949. április 4.) 3. cikke kimondja, hogy a szövetségesegek egyenlően és együttműködve is fejleszteni kell kollektív védelmi képességeiket.

¹³ 1980 és 2020 között Kína GDP-je 400 milliárd USD-ről 15 000 milliárd USD-re nőtt, 2025-ben pedig már 18 000 milliárd USD. World Bank Group [é. n.].

¹⁴ Ministry of National Defense of the People's Republic of China: Defense Policy.

¹⁵ *United States National Security Strategy 2022* 2022: 8.

¹⁶ SZENTGÁLI 2013: 78.

¹⁷ SZENTGÁLI 2013: 79.

a nyugati szakértők szóhasználatában egyébként már korábban is létező *hibrid hadviselés* fogalma, amelyet az újszerűnek ható orosz hadviselés leírására alkalmaztak.¹⁸

A hibrid hadviselés definiálására hazánkban több kísérlet született. Resperger István definíciója alapján a hagyományos reguláris és az irreguláris hadviselés puha, közepes és kemény módszereinek rugalmas alkalmazását jelenti a hibrid hadviselés.¹⁹ Porkoláb Imre szerint a hibrid hadviselés az irreguláris hadviselés egy újabb fejlődési lépcsőfokát jelenti.²⁰

A NATO által 2024-ben kiadott, hibrid fenyegetésekre és hadviselésre vonatkozó iránymutató dokumentum alapján pedig a hibrid hadviselés nem más, mint a hatalom kemény, puha és okos eszközeinek (*hard, soft, smart power*) egy rosszindulatú állami vagy nem állami szereplő általi használata háborús és politikai célok elérése érdekében.²¹ A hibrid hadviselés keretében katonai és nem katonai eszközök széles skálája alkalmazható, amelyek végrehajtása nyíltan és rejtett módon egyaránt zajlik a szűrkezónában, ahol elmosódik a határ háború és béke között. Ezen hadviselési módszernek fontos elemeivé váltak a kibertéri műveletek, kritikus infrastruktúrák elleni támadások, dezinformációs kampányok, manipulált internetes tartalmak a társadalmi elégedetlenség szítására, amelynek az utóbbi időben fontos elemévé vált egy másik technológiai terület, az egyik korszakalkotó technológia, a mesterséges intelligencia.²²

Az MI képeket, videókat, nyilatkozatokat képes manipulálni, ami hozzájárulhat a társadalom bomlasztásához, de ezen túlmenően is számos olyan felhasználási területe van, amely valamilyen módon érinti az átfogó biztonságot. Az MI képes lehet felgyorsítani vagy befolyásolni a döntéshozatali folyamatot, akár negatív irányba is, illetve katonai szempontból fontos szerepet játszhat a felderítés, az információszerzés és akár a csapásmérés folyamatában is. Ebből adódóan az MI, illetve az autonóm rendszerek fejlesztése a nemzetközi technológiai verseny kiemelt területének számít, és jelentős mértékben befolyásolhatja a jövő hadviselését, valamint a nemzetközi biztonsági környezet folyamatait.²³

A MI-hez hasonlóan fontos terület a kvantumtechnológia is, amely a tudományos és katonai célú rendszerek fejlődésében is előrelépést hozhat, elsősorban az adatfeldolgozás, -gyűjtés és -biztonság, valamint a szenzortechnológia-fejlesztés és az anyagkutató területén.²⁴

Végül, de nem utolsósorban fontos eleme a technológiai versenynek és a biztonság technológiai aspektusainak az űr, azon belül is a Földről indítható műhold elleni fegyverrendszerek, a műholdról indítható rakéták, a jelzavaró eszközök és egyéb katonai űrképességek, amelyek területén egyre fokozódó verseny várható.²⁵

Utóbbi gondolatmenet felidézheti Ronald Reagan amerikai elnök 1983-ban meghirdetett stratégiai védelmi kezdeményezését (*Strategic Defense Initiative, SDI*),²⁶

¹⁸ JÓJÁRT 2020: 6.

¹⁹ JÓJÁRT 2020: 6.

²⁰ JÓJÁRT 2020: 6.

²¹ NATO Hybrid Threats and Hybrid Warfare Reference Curriculum 2024: 17.

²² NATO Hybrid Threats and Hybrid Warfare Reference Curriculum 2024: 26.

²³ NATO Science and Technology Organization 2025: 16–20.

²⁴ NATO Science and Technology Organization 2025: 16–20.

²⁵ NATO Science and Technology Organization 2025: 12–14.

²⁶ U.S. Department of State 1983.

amelyet csillagháborús tervként is szokás emlegetni. A terv egy olyan rakétavédelmi rendszert vázolt fel, amelynek célja az orosz ballisztikus rakéták korai megsemmisítése volt, mielőtt még azok elérhetnék az Egyesült Államok és szövetségeseik területét.²⁷ Az új űrverseny és az űrerők építése napjainkban hasonló jellegű törekvésekre épülhet.

Összességében tehát számos olyan technológiai aspektus felsorolható, amely valamilyen módon hat a nemzetközi szereplők biztonságfelfogására és fenyegetettségpercepcióira, amelyek kiegészítik a politikai célokat és a hatalmi törekvéseket, ezzel mintegy fenyegetésfokozó tényezőként hozzájárulva a nemzetközi biztonsági környezet instabil, bizonytalan jellegéhez.²⁸ A következőkben kifejezetten a NATO szemszögéből kerül górcső alá, hogy ezen új technológiai tényezők, új típusú fenyegetések és kihívások miként formálták a NATO biztonságfelfogását.

Technológia és a NATO biztonságfelfogása

Stratégiai irányvonalak

A NATO stratégiai koncepciói jó indikátorok ahhoz, hogy le lehessen képezni a szövetség aktuális prioritásait és biztonságfelfogását. A koncepciók feladata meghatározni a NATO hosszú távú célkitűzéseit, valamint a szervezet jellegét, továbbá számba venni a nemzetközi biztonsági környezet aktualitásait, amelyek alapján később feladatok szabhatók a kitűzött célok elérése érdekében. A koncepciók iránymutatást adnak a haderők fejlesztési irányjaival kapcsolatban, vagyis összességében olyan létfontosságú dokumentumok, amelyek segítenek a NATO-nak alkalmazkodni a megváltozott biztonsági környezethez.²⁹

A szervezetnek jelenleg a nyolcadik, 2022-ben elfogadott stratégiai koncepciója van érvényben, amely részletes útmutatást tartalmaz a technológia biztonsági aspektusainak vonatkozásában, viszont az adaptációs folyamatok és a biztonsági környezet változásának szemléltetéséhez egy rövid kitekintés erejéig érdemes visszatérni a hetedik, vagyis a 2010-es stratégiai koncepcióhoz. Ez az első stratégiai koncepció, ahol a technológiai fejlődés hatásainak részletesebben kifejtett aspektusai is megjelennek, mint például a lézerfegyverek, az elektronikai hadviselés, valamint az űrt érintő technológiai kihívások.³⁰ A 2010-es stratégiai koncepció tulajdonképpen megágyazott olyan későbbi eseményeknek, mint a kibertér és az űr hadműveleti térré nyilvánítása. Ennek ellenére mégis ki lehet jelteni, hogy a dokumentum a 2022-es stratégiai koncepcióhoz képest jóval kisebb teret és figyelmet szentel a technológiai fejlődés – és verseny – biztonsági környezetre gyakorolt hatásainak.³¹

A Madridban elfogadott 2022-es koncepció nemcsak több teret enged a biztonság technológiai fejlődéshez és versenyhez kapcsolódó színterének, de mivel a 49

²⁷ U.S. Department of State 1983.

²⁸ NATO Defense College 2022: 4.

²⁹ SZENES – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY 2019: 28.

³⁰ The Alliance's Strategic Concept 2010: 12.

³¹ The Alliance's Strategic Concept 2010: 12.

bekezdésből legalább kilencben megjelenik valamilyen formában, elmondható, hogy napjainkra kulcsfontosságúvá vált a terület a NATO biztonságfelfogásában.³² A dokumentum ráadásul már nemcsak általánosságban említi meg a technológiai fejlődés egyes elemeit, hanem összeköti azokat a szövetségesek számára fenyegetést vagy kihívást jelentő nemzetközi szereplőkkel is.

Szó esik a terrorszervezetek fejlett technológiához jutásának veszélyeiről, amelyek következtében a terroristák távoli célpontokat is könnyebben elérhetnek, illetve pontosabb és halálösztötebb tevékenységet folytathatnak.³³ Oroszország és Kína kapcsán megjelennek az ártó szándékú hibrid jellegű, illetve kibertéri műveletek, amelyekkel megpróbálják gyengíteni és destabilizálni a NATO-t, továbbá aláásni a jelenlegi, nyugati értékeken és érdekeken alapuló nemzetközi rendet.³⁴ Megjelennek továbbá a kritikus infrastruktúrák fenyegetései, valamint az érzékeny információk megszerzésére irányuló törekvések és a kormányzati rendszerekbe való betörés és károkozás veszélyei.³⁵ Végül, de nem utolsósorban a koncepció kijelenti, hogy a stratégiai versenytársak a NATO űrképességeinek fejlesztését és a civil, valamint katonai infrastruktúrák zavartalan működését is akadályozni igyekeznek, vagyis összességében komoly kihívást jelent az erre irányuló tevékenységek elleni megfelelő védelem megteremtése a NATO számára, éppen ezért nagy hangsúlyt kell fektetni az ez irányú képességek fejlesztésére.³⁶

Hasonlóképpen, a dokumentum az EDT-k kapcsán is lefekteti, hogy ezen új technológiák azon túlmenően, hogy lehetőségeket hordoznak magukban, kockázatokat is rejtnek, és a sikeres – vagy sikertelen – adaptálásuk növekvő mértékben befolyásolja majd a csatatéren zajló események kimenetelét.³⁷ Éppen ezért a technológiai fölény megszerzése és megtartása a riválisokkal szemben a NATO kiemelt feladatainak egyike annak érdekében, hogy továbbra is biztosítani tudja a szövetségesek számára a külső fenyegetésekkel szembeni védelmet, ezzel megugorva az adaptáció egy újabb lépcsőfokát.³⁸

Reakció és adaptáció

A NATO tehát most már több mint 75 éve rajzolja fel az új viszonyokhoz való alkalmazkodás történetét. A folyamatos megújulási és fejlődési képességének köszönhetően a NATO mind a mai napig releváns kollektív védelmi szervezet tudott maradni minden nehézség és válság ellenére, és bízni lehet benne, hogy ez a jövőben is így marad. A stratégiai koncepciók tartalmainak ismertetését követően, mielőtt részletesebben is megvizsgáljuk, hogy pontosan milyen eszközökön keresztül igyekszik a NATO adaptálni az új technológiákat, érdemes tömören áttekinteni azt is, hogy milyen folyamatok mentek végbe a 2010-es és a 2022-es stratégiai koncepció között, ami indokolta tette, hogy a szövetségesek nagyobb figyelmet fordítsanak ezen fontos területekre.

³² NATO Strategic Concept 2022.

³³ NATO Strategic Concept 2022: 4.

³⁴ NATO Strategic Concept 2022: 5.

³⁵ NATO Strategic Concept 2022.

³⁶ NATO Strategic Concept 2022.

³⁷ NATO Strategic Concept 2022.

³⁸ NATO Strategic Concept 2022: 1–3.

Kezdve a sort a kibertéri támadásokkal, valójában már a 2007-es észtországi incidens után döntöttek a szövetségesek védelmi miniszterei az Észak-atlanti Tanács ülésén arról, hogy össze kellene hangolni a tagországok kibervédelmi tevékenységeit,³⁹ nem sokkal később, 2008 januárjában a NATO elfogadta a *Kibervédelmi irányelvet (Policy on Cyber Defence)*.⁴⁰ Ugyanezen évben a szövetség megalapította a Kooperatív Kibervédelmi Kiválósági Központot (Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, CCDCOE), amelynek fő feladatává a kiberbiztonsággal, kibertéri műveletekkel kapcsolatos kutatás és fejlesztés, valamint oktatás és iránymutatás vált.⁴¹

Részben a szervezethez köthető a későbbi *Tallinni kézikönyv* első változatának megírása is, ugyanis a kézikönyvet a CCDCOE által meghívott mintegy húsz szakértő állította össze 2009 és 2012 között. A kézikönyv a kiberbiztonságra alkalmazandó nemzetközi jogi aspektusokat hivatott tisztázni.⁴²

A következő jelentős előrelépés 2010-ben történt, mégpedig egy újabb jelzésértékű kibertámadás keretében, amely ismét „eszkalált” a korábbi tapasztalatokhoz képest. Ez volt a feltehetően amerikai–izraeli eredetű Stuxnet nevű számítógépes féreg okozta incidens, amely során a kártevő számítógépes program jelentős károkat okozott az iráni nukleáris létesítményekben, megsemmisítve az urándúsításhoz elengedhetetlen centrifugák legalább egyötöd részét.⁴³ A kibertámadások így fokozatosan elkezdtek összefonódni a hibrid fenyegetésekkel, illetve hadviseléssel, amelyek különösen a már korábban említett 2014-es krími annexió után kerültek előtérbe.

A krími események hatására a NATO fel is vette a listájára a hibrid fenyegetések és a hibrid hadviselés jelentette kihívásokat, és az alig néhány hónappal későbbi walesi csúcstalálkozón már az ezen fenyegetések elhárítására irányuló intézkedések minél korábbi megkezdését sürgették. A walesi csúcstalálkozón a NATO bevonta a tagállamok ellen indított kibertámadásokat a kollektív védelem elve, vagyis a washingtoni szerződés ötödik cikkének érvényessége alá.⁴⁴ Csak érdekességképpen illik megemlíteni, hogy ez a csúcstalálkozó volt az is, ahol a tagállamok megegyeztek abban, hogy azon országok, amelyek nem érik el 2014-ben a védelmi kiadások 2%-os GDP-arányos mértékét, a következő évtizedben legalább megközelítik majd ezt a célkitűzést.⁴⁵ Utóbbi gondolatmenethez kapcsolódóan 2025-ben a hágai csúcstalálkozón a szövetségesek amerikai nyomásra új védelmi költségvetési célt fogadtak el, amelynek értelmében 2035-ig GDP-arányosan 5%-ra kell növelniük védelmi kiadásaikat. Ezen új célkitűzés alapján egyrészt 3,5%-ot kell a hagyományos értelemben vett védelmi célú kiadásokra fordítani, míg a fennmaradó 1,5% a védelmi célú törekvéseket támogató egyéb beruházásra is fordítható, például infrastruktúra-fejlesztésre.⁴⁶

Visszakanyarodva a hibrid és kibernetikus fenyegetésekhez, a NATO a 2016-os varsói csúcstalálkozón műveleti térré nyilvánította a kibernetikus, valamint a szövetség az Európai Unióval is elkezdte szorosabbra fűzni együttműködését, amelynek egyik

³⁹ NATO 2007.

⁴⁰ NATO 2024a.

⁴¹ PARÁDA 2018: 3–13.

⁴² Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence [é. n.].

⁴³ BRÁNYI 2019: 18–21.

⁴⁴ NATO 2014.

⁴⁵ NATO 2014.

⁴⁶ NATO 2025b.

eredménye lett a 2017-ben létrehozott Hibrid Fenyeketések Elleni Európai Kiválósági Központ (The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, Hybrid CoE), amelynek feladata az Európát fenyegető kibertámadások, illetve a dezinformációs műveletek elemzése, valamint a részt vevő országok felkészítése a hibrid fenyegetések elhárítására, kezelésére.⁴⁷

Utóbbi történések kapcsán érdemes megemlíteni a NATO reakcióinak kiváltó okait. A kibertér behálózta a világot, és a rendkívüli ráutaltság révén, mondhatni, az internet kritikus infrastruktúrává vált, amelynek hosszú távú kiesése vagy akár a benne zajló különböző műveletek súlyos következményekkel járhatnak egy adott államra vagy akár egy egész kontinensre nézve.⁴⁸ Konkrét példakkal szemléltetve elsőként megemlíthető az Egyesült Államok Nitro Zeus haditerve, amely eredetileg Irán ellen irányult arra az esetre, ha a közel-keleti ország túl közel kerülne az atombomba kifejlesztéséhez. A terv keretében az Egyesült Államok a támadás első lépéseként az interneteléréstől fosztaná meg Iránt az elektronikai hadviselés eszközeivel elektromos hullámtartomány, így megbénítva az ország teljes infrastruktúráját, valamint védelmi rendszereit, ezt követően pedig folyamatos kibertámadások kíséretében indítaná meg légi és szárazföldi műveleteit.⁴⁹

Említhető továbbá az a 2015-ös ukrainai eset is, amikor egy kibertámadás következtében legkevesebb 250 000 ember maradt áram nélkül huzamosabb ideig,⁵⁰ de a dezinformáció oldaláról nézve az is felvethető, amikor 2021. január 6-án a Donald Trump amerikai elnökről szőtt és az amerikai társadalom egy részét befolyásoló internetes konspirációs teóriák hatására halálos áldozatokkal járó ostromba torkolt a Washington D.C.-ben található Képviselőház előtti tüntetés, amihez nagyban hozzájárult az amerikai elnök buzdítása is, aki választási csalásról beszélt.⁵¹ A kibertér tehát a teljesség igénye nélkül lehetőséget biztosít társadalmi bomlasztásra és infrastruktúrák elleni támadásokra is. 2012-ben Leon Panetta, az Egyesült Államok akkori védelmi minisztere arról beszélt, hogy a 21. században akár még egy kiber-Pearl Harbor is előfordulhat.⁵²

A hibrid, illetve kiberfenyegetéseken túlmenően ugyanakkor más technológiai aspektusokat is meg kell említeni, amelyek ugyancsak fontos pillérei lehetnek a jövő hadviselésének, így a NATO számára is elengedhetetlen, hogy reagáljon rájuk. Ezen technológiák az EDT-k vagy korszakalkotó technológiák, illetve részint idekapcsolódóan az űrképességek is. Noha alapvetően a hibrid és kibertevékenységek kapcsolatban állhatnak ezen új technológiákkal, mégis, mivel viszonylag friss jelenségekről van szó, érdemes őket önálló alfejezetben ismertetni.

⁴⁷ Hybrid CoE [é. n.].

⁴⁸ HAIG-KOVÁCS 2012: 40, 121.

⁴⁹ HOFSTETTER 2020: 172.

⁵⁰ PETERSON 2016.

⁵¹ Capitol Riots Timeline: What Happened on 6 January 2021? 2021.

⁵² Daily Report: Panetta Warns of Dire Threat of Cyberattack on U.S. 2012.

Új technológiák adaptációja

2019-ben a NATO az űrt is beemelte a műveleti terek listájába, ezzel ötre bővítve azt (szárazföld, levegő, tenger, kibertér, űr).⁵³ Az Egyesült Államok ugyancsak 2019-ben felállította az Űrerőket, amely külön haderőnemnek számít. Oroszország összevont Légi- és Űrerőkkel operál, Kína pedig 2024-ben hozta létre a Stratégiai Támogató Erők haderőnem egyik utódágazataként az Űrműveleti Erőket.⁵⁴

Az űrképességek fejlesztése egyre fontosabbá válik a biztonság, illetve a hadviselés szempontjából, ezért ez kiemelt területe napjaink technológiai versenyének. 2025 júliusára Kínának már 1189 műholdja keringett a Föld körül, amelyek közül legalább 500 képes hírszerzési, megfigyelési, felderítési feladatok végrehajtására (*intelligence, surveillance, reconnaissance, ISR*).⁵⁵ Ez a közel 1200 műhold ezerrel több, mint amivel Kína 2015-ben rendelkezett, és kitűzött cél, hogy 2030-ra 15 000 kínai műhold keringjen a bolygó körül.⁵⁶

Ezen túlmenően, ami a katonai célú felhasználást illeti, Kína erőteljesen fejleszti az űrelhárító (*counter-space*) képességeit, hogy képes legyen zavarni vagy akár megsemmisíteni az ellenséghez tartozó műholdakat egy esetleges háború esetén.⁵⁷ A tudományba és a technológiába (*science and technology, S&T*) ölt hatalmas erőforrások révén pedig (a GDP legalább 2,3%-a) Kína több, az űrhöz kapcsolódó technológiai fejlesztési területen is élen jár, így például a kvantumtechnológia területén.⁵⁸ Oroszország és az Egyesült Államok hasonlóképpen fejlesztik műholdelhárító képességeiket és/vagy műholdról indítható, földi célpontok ellen is alkalmazható fegyverrendszereiket.⁵⁹ Az amerikai törekvéseknel külön kiemelendő a 2025 tavaszán bejelentett Aranykupola: olyan fejlett rakétavédelmi rendszer lenne, amely űrbe telepített komponenseket (szenzorok, elfogórakéták) is magában foglalna.⁶⁰

A fentiekből adódóan a NATO-nak is reagálnia kell az űrben zajló folyamatokra, hogy ebben a műveleti térben is képes legyen biztosítani az elrettentést. Ehhez az egyik legfrissebb irányadó dokumentum a 2025 februárjában bejelentett *Kereskedelmi űrstratégia (NATO Commercial Space Strategy)*, amelynek legfőbb eleme, hogy a NATO-nak meg kell erősítenie a kapcsolatát a kereskedelmi űripari szereplőkkel ahhoz, hogy az együttműködések révén hatékonyabban tudja adaptálni a kereskedelmi szféra (civil szektor) új innovációit.⁶¹ Ezzel a dokumentummal szoros kapcsolatban áll a *NATO Space Front Door (Kapu az űrre)* kezdeményezés, amelynek célja amerikai mintára létrehozni egy fórumot a kereskedelmi szektor szereplői és a NATO számára, ahol a kereslet találkozhat a kínálattal, ezáltal hatékonyabbá tenni az innovációs és adaptációs folyamatokat.⁶²

⁵³ NATO 2019.

⁵⁴ United States Space Force [é. n.].

⁵⁵ United States Space Force [é. n.].

⁵⁶ United States Space Force [é. n.].

⁵⁷ United States Space Force [é. n.].

⁵⁸ NATO Science and Technology Organization 2025: 18.

⁵⁹ United States Space Force [é. n.].

⁶⁰ Lockheed Martin [é. n.].

⁶¹ NATO 2025a.

⁶² WATERMAN 2025.

Végül, de nem utolsósorban az űr kapcsán meg kell említeni egy fontos mér-földkövet, a 2024-es washingtoni NATO-csúcsot, amely egyébiránt egybeesett a szövetség 75. születésnapjával is. A csúcson elfogadtak egy új, multitérműveletekre (*multi-domain operations*) vonatkozó koncepciót, amelynek lényege az űr hatékony integrálása a szárazföldi, légi, tengeri és kibertéri műveletek mellé, ami azt jelenti, hogy mind a tervezésbe, mind pedig a jövőbeli közös gyakorlatokba integrálják az űrt mint műveleti teret is.⁶³ A célkitűzés, hogy a szervezet 2030-ra már képes legyen mind az öt műveleti teret érintően összehangolt műveleteket végrehajtani.⁶⁴

Az űr mellett ugyanakkor mindenképpen reflektálni kell a mesterséges intelligenciára és az autonóm rendszerek kérdéskörére. Az olyan új és korszakalkotó technológiák alkalmazása, mint az MI, illetve az autonóm rendszerek, nemcsak új lehetőségeket kínál a védelem és a hadviselés terén, hanem új fenyegetéseket is generál. Az ilyen technológiák gyors fejlődése és elterjedése lehetővé teszi az állami és nem állami szereplők számára, hogy hatékonyabban és rugalmasabban reagáljanak a biztonsági kihívásokra, ugyanakkor új támadási felületeket is teremtet.⁶⁵ Elég csak a kínai tiszta technológiák (akkumulátorok, napelemek, áramátalakítók) világgpiaci dominanciájára és ennek lehetséges következményeire gondolni. Európában egyértelműen a kínai technológia az uralkodó ezen (tisztá) zöldtechnológiákban,⁶⁶ amelyek okosítása vagy akár egy esetleges jövőbeli MI általi vezérlése súlyos kockázatokat rejt magában. Ezen technológiák, különösen az áramátalakítók a napelemek esetében, rá vannak kötve az európai elektromos hálózatra, és már most is rendelkeznek távvezérlési funkciókkal, amelyek lehetővé teszik, hogy akár a vezérlő, akár egy kiberbűnözői csoport átállíthassa vagy rosszabb esetben elpusztíthassa azokat.⁶⁷ Ezenfelül az MI alkalmazása nemcsak technológiai, hanem társadalmi és etikai kérdéseket is felvet. Az algoritmusok döntései gyakran átláthatatlanok és nem feltétlenül vezetnek a probléma megoldása felé, ami különösen aggasztó lehet, ha az egyenletben emberéletek is helyet kapnak. Emiatt egyfajta megbízhatatlanság alakul ki, amire ráakódik még a gépi tanulás rendszereinek torzítása és manipulálhatósága, ami komoly kockázatokat hordozhat magában, más szóval lehetőséget biztosít a szabotázsakciók végrehajtására is.⁶⁸ Összességében az MI egyelőre nem kiforrott technológia, de katonai alkalmazás szempontjából egyértelműen az egyre fejlettebb autonóm rendszerek megalkotása a cél, ami segítheti a célpontfelismerést és -semlegesítést, valamint a döntéshozatalt.⁶⁹

Mindezzel együtt az MI megkerülhetetlen, és a NATO hosszú távú technológiai előre jelző jelentése alapján méltán kerül a legfontosabb területek közé, ahol a stratégiai verseny zajlik. A teljesség kedvéért, a listaiba tartozik még az MI-n kívül az űr, a kvantumtechnológia, a kiberképességek, illetve az egészet átfogóan a hadviselés hibridizációja is komoly kihívás, különösen a kritikus infrastruktúrákra jelentett fenyegetések révén.⁷⁰

⁶³ NATO 2024b.

⁶⁴ NATO 2024c.

⁶⁵ NATO Science and Technology Organization 2025: 16–18.

⁶⁶ Green Dealflow 2025.

⁶⁷ LANGEROVÁ 2025.

⁶⁸ HOFSTETTER 2020.

⁶⁹ NATO Science and Technology Organization 2025: 16–18.

⁷⁰ NATO Science and Technology Organization 2025: 10–18.

Utóbbiakat kiegészítve, a NATO az energiaellátás hatékonyságának növelésére, az újgenerációs kommunikációs technológiákra, a hiperszonikus rendszerekre, a biotechnológiára és a gyártási-előállítási folyamatok területén jelentkező új típusú technológiákra (például 3D-nyomatás) is nagy hangsúlyt fektet, és külön-külön stratégiákat fejleszt. Ezen technológiák integrálása a NATO védelmi tervezésébe rendkívül lényeges, éppen ezért fontos elemeivé váltak az éves NATO-csúcstalálkozóknak is, különösen az űrtechnológia, az MI és az autonóm rendszerek.⁷¹

Ami az említett technológiákat illeti, ugyan az űr kapcsán már említettük a NATO *Space Front Door* kezdeményezést, a szinte minden terület technológiai innovációs folyamatait érintő DIANA programról⁷² (*Defence Innovation Accelerator for the North Atlantic, Észak-atlanti védelmi innovációs akcelerator*)⁷³ mindenképpen szót kell ejteni. A DIANA program elindításáról 2021-ben állapodtak meg a NATO-szövetségesek. A program lehetővé teszi az innovátorok számára a NATO technológiai infrastruktúrájához, tesztközpontjaihoz való hozzáférést, ezzel, valamint mentorálással támogatva munkájukat. A DIANA programom belül már több mint 200 gyorsító- és tesztközpontot hoztak létre a tagállamok területein.⁷⁴ Érdekességképpen, Magyarországon 2023-ban jött létre a Védelmi Innovációs Kutatóintézet, amely szervezetnek kiemelt céljai közé tartozik a magyar haderő képességfejlesztéseinek támogatásán túl, hogy beilleszkedjen a NATO innovációs ökoszisztémájába.⁷⁵ A DIANA rendkívül fontos összekötő elem a NATO és a kereskedelmi szféra innovátorai között, és jelentős a szerepe a NATO adaptációs folyamataiban, amelyek célja a stratégiai koncepcióban lefektetett technológiai előny megtartása a NATO technológiával kapcsolatos jelenkori biztonságfelfogásának megfelelően.⁷⁶

Összegzés

2025-ben a NATO kiadta a 2045-ig tartó, vagyis 20 évre szóló jelentését a biztonságot és a védelmet formáló tudományos és technológiai trendekről. Ezen jelentés alapján a következő 20 évben az alábbi – a korábbiakban is fejtegetett – trendek határozzák majd meg a szövetség technológiai versennyel kapcsolatos gondolkodását: a mesterséges intelligencia és a kvantumtechnológia fejlesztésére irányuló verseny, az űrtechnológia, a hadviselés hibridizációja, a kibertérbeli kihívások, a biotechnológia forradalma, az erőforrások elosztása, a technológiai függőségek és integrációs folyamatok, valamint általánosságban véve a technológiai, illetve a hatalmi-stratégiai verseny egyes aspektusai.⁷⁷

A 20 évre szóló jelentésben feltüntetett trendekből jól kivehetők a NATO számára hangsúlyos pontok, amelyekre a jövőben a szövetség koncentrálni akar. Kérdés, hogy vajon az Egyesült Államok és Európa hogyan tud majd együttműködni a jelenlegi

⁷¹ NATO 2024b.

⁷² NATO 2025c.

⁷³ PORKOLÁB–HÖNICH 2021: 21.

⁷⁴ NATO 2025c.

⁷⁵ PORKOLÁB–HENNEL–HEGEDŰS 2023: 47–48.

⁷⁶ NATO Stratégiai Koncepció 2022.

⁷⁷ NATO Science and Technology Organization 2025.

politikai csatározások fényében, illetve hogy a szövetség egységes tud-e maradni a következő 20 évben. A felsorolt elemek, amelyek mentén a NATO a jövőt tervezi, úgy gondolom, önmagukban megérnek egy külön tanulmányt, ezen írás azonban elsősorban a technológiai vívmányok, a technológiai verseny kiéleződésére, illetve a NATO adaptációs folyamatainak tömör bemutatására fókuszált.

A technológiai fejlődés egyes aspektusai, legyen szó a kibertéri vagy az EDT-kkel kapcsolatos területekről, egyértelműen új lehetőségeket és egyúttal kockázatokat is hordoznak magukban. Ami a mezőgazdaságban lehetőség, például az MI-vezérelt öntözőrendszer, az a katonai oldalon a kibertámadások kiemelt célpontjává válhat, csakúgy, mint a távolról vezérelhető kínai napkollektor-kiegészítők. Utóbbira példa lehet az a 2023-as németországi eset, amikor 800 napelemes rendszer ment tönkre egy félresikerült szoftverfrissítés miatt.⁷⁸ Az új technológiák számtalan kockázatot hordoznak magukban, különös tekintettel a kritikus infrastruktúrákra, azon belül is az energiahálózatot érintően. Éppen ezért fontos, hogy a NATO megfelelő módon adaptálja és alkalmazza az új technológiákat, hogy fel tudjon készülni az ilyen irányú támadások kivédésére, ezzel biztosítva a tagállamai biztonságát és legfőbb feladatát, a kollektív védelmet.

Felhasznált irodalom

- BRÁNYI Bence (2019): Szemelvények a kiberhadviselés jelenéből. Az informatika uralta haderők sebezhetőségének érzékeltetése öt példán keresztül. III. rész. *Haditechnika*, 53(1), 18–21. Online: <https://doi.org/10.23713/HT.53.1.04>
- Capitol Riots Timeline: What Happened on 6 January 2021? *BBC*, 2023. augusztus 2. Online: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-56004916>
- Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence [é. n.]: *The Tallinn Manual*. Online: <https://ccdcoe.org/research/tallinn-manual/>
- Daily Report: Panetta Warns of Dire Threat of Cyberattack on U.S. *The New York Times*, 2012. október 12. Online: <https://archive.nytimes.com/bits.blogs.nytimes.com/2012/10/12/daily-report-panetta-warns-of-threat-of-cyberattack-on-u-s/>
- ENKHARDT, Sandra (2023): Around 800 Sungrow Batteries Affected by Outage in Germany. *PV Magazine*, 2023. március 17. Online: <https://www.pv-magazine.com/2023/03/17/around-800-sungrow-batteries-affected-by-outage-in-germany/>
- Észak-Atlanti (Washingtoni) Szerződés (1949. április 4.). Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hu
- Green Dealflow (2025): *China's Renewable Energy Strategy?* Online: <https://green-dealflow.com/can-europe-compete-with-chinas-renewable-energy-strategy>
- GREMINGER, Thomas – VESTNER, Tobias (2022): *The Russia-Ukraine War's Implications for Global Security: A First Multi-issue Analysis*. Geneva: Centre for Security Policy. Online: <https://www.gcsp.ch/sites/default/files/2024-12/gcsp-analysis-russia-ukraine-war-implications.pdf>

⁷⁸ ENKHARDT 2023.

- HAIG Zsolt – KOVÁCS László (2012): *Kritikus infrastruktúrák és kritikus információs infrastruktúrák*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Online: https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/kritikus_infrastrukturak.pdf
- HOFSTETTER, Yvonne (2020): *Láthatatlan háború, avagy miképpen fenyegeti a digitalizáció a világ biztonságát és stabilitását*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Hybrid CoE [é. n.]: *What is Hybrid CoE?* Online: <https://www.hybridcoe.fi/who-what-and-how/>
- JÓJÁRT Krisztián (2020): A hibrid hadviselés és a jövő háborúja. *Honvédségi Szemle*, 148(1), 5–19. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2020.1.1>
- LANGEROVÁ, Erika (2025): China Holds a Kill Switch to European Power Grids. *Choice*, 2025. május 6. Online: <https://chinaobservers.eu/china-holds-a-kill-switch-to-european-power-grids/>
- Lockheed Martin [é. n.]: *Golden Dome for America. Revolutionizing U.S. Homeland Missile Defense*. Online: <https://www.lockheedmartin.com/en-us/capabilities/missile-defense/golden-dome-missile-defense.html>
- Ministry of National Defense of the People's Republic of China: Defense Policy. Online: http://eng.mod.gov.cn/2025xb/M/D_251593/
- NATO (2007): Final Communiqué. Meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers Session. Online: https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_47011.htm
- NATO (2014): *Wales Summit Declaration*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm
- NATO (2019): *London Declaration*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm
- NATO Defense College (2022): *How are Emerging and Disruptive Technologies Affect NATO's Core Tasks?* Rome: NATO Defense College. Online: <https://bit.ly/4d5bE95>
- NATO (2022): *Strategic Concept*. Online: <https://www.nato.int/content/dam/nato/web-ready/documents/publications-and-reports/strategic-concepts/2022/290622-strategic-concept.pdf>
- NATO (2024a): *Cyber Defence*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm
- NATO (2024b): *Washington Summit Declaration*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm
- NATO (2024c): *CWIX 2024: NATO's Largest-Ever Digital Interoperability Exercise Concludes*. Online: <https://www.act.nato.int/article/cwix24-concludes/>
- NATO (2025a): *NATO Commercial Space Strategy*. Online: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2025/02/13/nato-commercial-space-strategy>
- NATO (2025b): *The Hague Summit Declaration*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_236705.htm
- NATO (2025c): *Defence Innovation Accelerator for the North Atlantic (DIANA)*. Online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_216199.htm
- NATO Hybrid Threats and Hybrid Warfare Reference Curriculum 2024*. Online: <https://www.pfp-consortium.org/products/reference-curricula>
- NATO Science and Technology Organization (2025): *NATO Science and Technology Trends 2025–2045*. Online: <https://sto-trends.com/>

- O'CONNELL, Jerome A. (1963): Radar and the U-Boat. *U.S. Naval Institute Proceedings*, 89(9). Online: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/1963/september/radar-and-u-boat>
- PARÁDA István (2018): A NATO kibervédelmi irányelveinek fejlődése. *Honvédségi Szemle*, 11(3), 3–13.
- PETERSON, Andrea (2017): Hackers Caused a Blackout for the First Time, Researchers Say. *The Washington Post*, 2016. január 5. Online: <https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2016/01/05/hackers-caused-a-blackout-for-the-first-time-researchers-say/>
- PORKOLÁB Imre – HÖNICH Artúr (2021): A NATO útja a DIANA létrehozásáig és főbb fókuszterületei a védelmi innováció keretében. *Honvédségi Szemle*, 149(6), 20–35. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2021.6.2>
- PORKOLÁB Imre – HENNEL Sándor – HEGEDŰS Ernő (2023): A Védelmi Innovációs Kutatóintézet, a NATO DIANA és a hazai védelmi célú innováció új rendszere. *Haditechnika*, 57(5), 47–50. Online: https://real.mtak.hu/189783/1/HT_2023-5_cikk_10.pdf
- SHAHIR, Mohammad Nazer – BOGHAIRY, Ali (2024): Constructivist Analysis of Russia's Military Invasion of Ukraine (2022); Investigating Putin's Identity Model and Cognitive Actions. *Journal of World Sociopolitical Studies*, 8(4), 841–876. Online: <https://doi.org/10.22059/wsp.2025.379457.1449>
- SZENES Zoltán – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2019): *NATO 4.0 és Magyarország. 20 év tagság, 30 év együttműködés*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- SZENTGÁLI Gergely (2013): A NATO kibervédelmi politikájának fejlődése. *Nemzet és Biztonság*, 6(3–4), 76–83. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/4307/3516>
- The Alliance's Strategic Concept, 2010*. Online: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/strategic-concepts/strategic-concept-2010>
- United States National Security Strategy 2022*. Online: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>
- United States Space Force [é. n.]: *Space Threat Fact Sheet*. Online: <https://www.spaceforce.mil/About-Us/Fact-Sheets/Fact-Sheet-Display/Article/4297159/space-threat-fact-sheet/>
- U.S. Department of State (1983): *Strategic Defense Initiative (SDI)*. Online: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/rd/104253.htm>
- WATERMAN, Shaun (2025): NATO Will Follow Space Force Lead with a Single Front Door for Industry. *Air and Space Forces Magazine*, 2025. július 29. Online: <https://www.airandspaceforces.com/nato-space-force-front-door-industry/>
- World Bank Group [é. n.]: *GDP (constant 2015 US\$) – China*. Online: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?end=2024&locations=CN&start=1961&view=chart>

Solymosi Loránd¹

Globalizációs paradigmák ütközése a 21. században

Dugin és a nyugati gondolkodás szerepe
a multipoláris világrend formálódásában

The Clash of Globalisation Paradigms in the 21st Century

The Role of Dugin and Western Thinking in the Formation
of the Multipolar World Order

Absztrakt

A 2020-as évek világgazdasági és politikai kihívásai új megvilágításba helyezték a globalizáció kérdését, különösen az orosz–ukrán konfliktus, a Covid–19-járvány, valamint Donald Trump intézkedései nyomán. Ezek az események feltárták a globális ellátási láncok és a nemzetközi kapcsolatok sebezhetőségét, miközben új geopolitikai helyzetet teremtettek. Ebben a keretben Alekszandr Dugin globalizációs nézetei, amelyek a nyugati hegemon renddel szemben a multipoláris világrend támogatását hirdetik, új relevanciát nyertek. A tanulmány a nyugati és keleti filozófiai nézőpontok közötti különbségek okait és következményeit vizsgálja a globalizáció kontextusában, különös tekintettel a 2022–2025 közötti geopolitikai fordulópontokra. Az eltérő értelmezések hatással vannak a társadalmak koherenciájára, a gazdasági és nemzetközi kapcsolatokra, a biztonságpolitikára, a hadiipari fejlesztési irányokra. A tanulmány következtetései arra világítanak rá, hogy a globalizáció jövője egyre inkább deglobalizációs és multipoláris irányba mozdulhat el, ahol a nemzeti érdekek és a szuverenitás központi szerephez jutnak.

Kulcsszavak: globalizáció, multipolaritás, szuverenitás, Dugin, filozófia

¹ Örnagy, doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.

Abstract

The global economic and political challenges of the 2020s have shed new light on the issue of globalisation, especially in the wake of the Russian–Ukrainian conflict, the COVID–19 pandemic, and the actions of Donald Trump. These events have exposed vulnerabilities in global supply chains and international relations, while creating a new geopolitical situation. In this framework, Alexander Dugin's views on globalisation, which advocate support for a multipolar world order in opposition to the Western hegemonic order, have gained new relevance. Dugin's critique focuses on the homogenising tendencies of globalisation and the dominance of American culture, which, according to him, threatens cultural diversity and national self-determination. The study examines the causes and consequences of the differences between Western and Eastern philosophical perspectives in the context of globalisation, with a particular focus on the geopolitical turning points between 2022 and 2025. Different interpretations have an impact on the coherence of societies and economic and international relations. The conclusions of the study highlight that the future of globalisation may increasingly move in a deglobalising and multipolar direction, where national interests and sovereignty take center stage.

Keywords: globalisation, multipolarity, sovereignty, Dugin, philosophy

Bevezetés

A globalizáció jelensége az elmúlt évtizedekben nemcsak a gazdasági, politikai és kulturális folyamatok mély átalakulását idézte elő világszerte, hanem éles intellektuális vitákat is generált arról, mi is a globalizáció valódi lényege, mi a haszna és a veszélyei, s mely értékek vagy civilizációk határozzák meg fősodrárt. Különösen kiéleződött ez a vita a 21. század elejére, amikor a nemzetközi kapcsolatokban megnövekedett regionális önrendelkezési törekvések, a geopolitikai sokszínűség erősödése és az egypólusú világrend (amerikai dominancia) relatív meggyengülése új alternatívákat és értelmezéseket hívott életre.

Ebben a kontextusban Alekszandr Dugin orosz filozófus és geopolitikai gondolkodó globalizációfelfogása a posztszovjet közép- és kelet-európai diskurzus egyik legmarkánsabb, egyben nyugati elméleteket élesen ellenző álláspontjává vált. Míg a nyugati filozófiák a globalizációt döntően a gazdasági összekapcsolódás, a politikai liberalizmus, a joguralom és az univerzális emberi jogok terjedéseként értelmezik, Dugin azt a „nyugati világrend” hegemon törekvéseinek eszközeként állítja be. Az ő kritikája szerint a globalizáció a kulturális homogenizációt, a nemzeti identitások felszámolását és a geopolitikai sokféleség elfojtását szolgálja, így Dugin egyfajta ideológiai és stratégiai ellenlábasa lett a nyugati szellemiségnek.

Alekszandr Dugin globalizációértelmezésének és a „nyugati” filozófiai-szociológiai megközelítések fő tendenciáinak összehasonlítása révén, különös tekintettel arra, hogyan jelenik meg a globalizáció, a multipoláris világrend, a civilizációs identitások és a nemzeti szuverenitás az értelmezésekben, több, napjainkban zajló esemény

miértjére találhatunk magyarázatot. E perspektívák ütköztetésével világossá válik, hogy a mai világrendváltások, a gazdasági tömbösödések, valamint az orosz–ukrán háború által is felerősített ideológiai törésvonalak nem pusztán elméleti, hanem történeti, politikai és társadalmi realitásként formálják a 21. század globális társadalmait. Ezen ellentétes felfogások vizsgálata hozzájárul annak megértéséhez, miként változott és változik a világ, milyen ok-okozati összefüggések húzódnak meg e szemléletek között, s milyen hatásokat gyakorolnak napjainkban a társadalmak strukturális, gazdasági, biztonságpolitikai és nemzetközi kapcsolati hálóira.

A világpolitika fejlődése prognosztizálhatóan a deglobalizáció és a multipolaritás irányába halad, ahol a nemzeti érdekek előtérbe kerülnek, és háttérbe szorítják a nemzetek közötti együttműködést. Ez a tendencia új kihívásokat jelent a globális politikai és gazdasági struktúrákra nézve, és új szövetségek és kulturális együttműködések kialakításához vezet. Az elkövetkező évtizedekben a nemzetközi politikában az együttműködés és a verseny keveredése jellemezheti a globális dinamikát.²

Mi a globalizáció Dugin értelmezésében, illetve a nyugati filozófiákban?

Dugin globalizációfelfogása

Alekszandr Dugin globalizációértelmezése a 21. század elején a posztszovjet orosz stratégiai gondolkodás egyik legfontosabb, ám radikális alternatívájává vált a nyugati elméletekkel szemben. Sokban épít a geopolitika eurázsiai iskolájára, de már korán, a 2000-es évek orosz külpolitikai elméleteinek kialakulása során előrevetíti, hogy a globalizáció szerinte valójában a nyugati világrend hegemon kiterjesztése, amely a liberalizmus, a kapitalizmus, az emberi jogok és a piacelvűség univerzalizációjával akarja egységesíteni a sokszínű emberi civilizációkat.

A globalizáció sokrétű jelenség, amely világszerte átalakította a politikai, gazdasági és kulturális berendezkedést. Ebben az összefüggésben Dugin globalizációval kapcsolatos nézőpontja egyedülálló látószöveget biztosít, amelyen keresztül megérthetjük a globális erők és a nemzeti identitások kölcsönhatását. Dugin egy multipólusú világrendet támogat, amely tiszteletben tartja a különféle kulturális és geopolitikai identitásokat, ellentétben az Egyesült Államok által dominált unipoláris világrenddel. Ez a perspektíva a kulturális sokszínűség és a nemzeti identitások megőrzésének vágyában gyökerezik, amelyet – Dugin úgy véli – a nyugati liberalizmus és a globalizáció fenyeget. A multipoláris világról alkotott elképzelése nemcsak geopolitikai stratégia, hanem kulturális és ideológiai álláspont is a nyugati hegemonia ellen.

Dugin *A geopolitika alapjai* című jelentős munkájában³ hangsúlyozza az eurázsiai nézőpont fontosságát a geopolitika megértésében. Azt állítja, hogy a globalizáció elsősorban a nyugati hegemonia megszilárdítását szolgálja a globális intézményeken

² CSICSMANN 2024: 236.

³ DUGIN 2004.

keresztül, nem pusztán gazdasági vagy kulturális jelenségként, hanem összetett geopolitikai folyamatként is tekint rá. Dugin kritizálja a nyugati modellt, mert a globalizáció szerinte elnyomja a különböző civilizációkra jellemző nemzeti identitást és kulturális értékeket. Elméletei összecsengenek az eurázsiai iskola azon gondolataival, hogy a nyugati neoliberalizmussal ellentétben megőrizték a hagyományos kultúrákat és államformákat. Következésképpen Dugin elképzelései túlmutatnak a posztszovjet téren, és befolyásolják a politikai párbeszédet a nyugati befolyásnak ellenálló országokban.⁴

Kezdetben a globalizációt a gazdasági integráció, az információs társadalom és a globális kapitalizmus diadalaként fogták fel. Dugin azonban már a 2008-as pénzügyi válság, majd a Krím 2014-es annektálása idején is egyre hangsúlyosabban helyezte előtérbe a deglobalizációt, a regionális önrendelkezést, a multipoláris világrend igényét. Az Oroszországgal szembeni szankciók, illetve az orosz politika offenzív/reaktív lépései számára csak igazolták, hogy a globalizáció valójában világuralmi akaratként működik.⁵

Az orosz gondolkodó a jelenlegi globális rendet az Egyesült Államok által dominált egypólósú rendszernek tekinti, ami szerinte kulturális homogenizációhoz és geopolitikai instabilitáshoz vezet.⁶ Azt állítja, hogy az amerikai életmód és kultúra exportja veszélyezteti a helyi kulturális projekteket és a sokszínűséget, globális szinten egydimenziós kulturális sztereotípiát írva elő.⁷

Dugin filozófiája hangsúlyozza a kulturális sokszínűség megőrzésének fontosságát a globalizáció homogenizáló erőivel szemben. Összhangban áll azzal az elképzeléssel, hogy a kulturális sokféleség globális gazdagság, amelyet meg kell védeni. Multipoláris világrendet javasol, ahol a különböző civilizációk, mint például az Oroszország által vezetett *tellurokratikus* (szárazföldi) civilizáció, együtt élhetnek az USA által vezetett *thalassokratikus* (tengeri) civilizációval.⁸

Elképzelései az eurázsianizmusban gyökereznek, amely Közép-Európa, Oroszország és Ázsia geopolitikai összehangolását szorgalmazza az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság atlantista hatalmaival szemben. A pánszlávizmus és a konzervatív forradalom szellemi hagyományaira támaszkodik, beépítve olyan gondolkodók ötleteit, mint Carl Schmitt és Oswald Spengler, hogy támogassa a multipoláris világ elképzelését.⁹

Dugin szerint Európa geopolitikai helyzete az elmúlt évtizedekben sokat változott, a hagyományos anyaországok Európája megszűnt létezni, és most ez a földrész vált gyarmattá, mégpedig az amerikai kolonializmus következtében. Európának jelenleg nincs saját geopolitikája, minden cselekedete arra irányul, hogy az USA eurázsiai kiszolgáló bázisát és az Euráziával való mindennél valószínűbb konfliktusának színterét adja.¹⁰

Bemutatja a szakrális földrajz fogalmát, amely azt állítja, hogy a kulturális és civilizációs különbségek szent és misztikus alapokban gyökereznek, ami megkérdőjelezi az ellentétes oldalak közötti racionális párbeszédet. Ez a perspektíva arra utal, hogy a kulturális identitások mélyen beágyazódnak a földrajzi és történelmi összefüggésekbe, amelyeket a globalizáció hajlamos figyelmen kívül hagyni vagy

⁴ SZILÁGYI 2019: 9–39.

⁵ LECHNER 2023.

⁶ KISS 2018: 52.

⁷ SHEKHOVTSOV 2009: 697–716.

⁸ KISS 2018.

⁹ KISS 2018.

¹⁰ DUGIN 2004: 333–366.

aláásni.¹¹ Dugin *A negyedik politikai eszme* című könyvében a globalizációt kritikusan szemléli, és alternatívát kínál azzal szemben, úgy, hogy hangsúlyozza a multipolaritást, a hagyományokhoz és az ethnoszhoz való visszatérést, a ciklikus fejlődést és az orosz identitás megőrzését a globális társadalommal szemben.¹²

Dugin kritikája rávilágít a globális integráció és a kulturális megőrzés közötti feszültségekre, arra utalva, hogy egyensúlyt kell teremteni a globális béke és stabilitás fenntartása érdekében. A multipoláris világrend víziója alternatív keretet mutat be a nemzetközi kapcsolatok számára, amely potenciálisan enyhítheti a globalizáció negatív hatásait a kulturális és geopolitikai sokszínűség tiszteletben tartásával.¹³

Összességében Dugin globalizációról alkotott elképzelései megkérdőjelelik az uralkodó unipoláris rendet, és egy olyan világot támogat, ahol több hatalmi központ létezik együtt, amelyek mindegyike tiszteletben tartja mások kulturális és geopolitikai identitását. Ez a jövőkép, noha ellentmondásos, keretet kínál a globális interakciók újragondolásához oly módon, hogy prioritásként kezeli a sokszínűséget és a stabilitást. A jövőbeli kutatások feltárhatják az ilyen multipoláris rend megvalósításának gyakorlati következményeit a jelenlegi geopolitikai viszonylatban.

A 2022-ben kirobbant orosz–ukrán háború, a globális szankciók, az energia- és élelmiszerválság, a technológiai, digitális szembenállás és az ellátási láncok újrendeződése nyomán Dugin értelmezése új aktualitást nyert. Dugin három részre osztja a világot: az Oroszország köré szerveződő eurázsiai részre, a tengeri hatalmak alkotta atlanti részre és a kettő közötti peremvidékre. Ebben a világban két nagyhatalom, az Amerikai Egyesült Államok (USA) vezette atlantista birodalom és Oroszország küzd egymással a peremvidék feletti befolyásért. Küzdelmük formája a birodalomépítés, amely orosz részről egyenértékű az orosz civilizációs eszmék Európa irányába való terjesztésével. A felépített orosz birodalomban Ukrajnának csak mint befolyási övezetnek van helye.¹⁴

A nyugati filozófiai és társadalomtudományi globalizáció

A nyugati filozófia és szociológia főbb gondolatai a hidegháború végén és a 2000-es évek elején inkább az optimista, nyitott világ víziójára épültek, ahol az általános jólét, a politikai liberalizmus terjedése, a biztonságosabb világ és a kulturális „összecsiszolódás” ígérete dominált. Az olyan szerzők, mint Anthony Giddens,¹⁵ Ulrich Beck,¹⁶ Manuel Castells¹⁷ vagy Arjun Appadurai¹⁸ elismerték ugyan a globalizáció kockázatait, de a fő irányvonal az interdependencia, a kölcsönös függőség, a világkormányzás, a pluralizmus lehetősége volt. Ennek ellenére már a 2010-es évektől, különösen a 2008-as válság, majd a migráció, Donald Trump első elnöki ciklusa és a brexit után, valamint

¹¹ KISS 2018.

¹² DUGIN 2017.

¹³ KISS 2018.

¹⁴ BODA 2024a.

¹⁵ GIDDENS 1999.

¹⁶ BECK 2005.

¹⁷ CASTELLS 1996.

¹⁸ APPADURAI 1996.

Kína felemelkedésével új, kritikusabb nézetek erősödtek meg – a 2022–2025 közötti évek azonban kifejezetten fordulatot hoztak.

A deglobalizáció és a tömbösödés jelenségei napjainkban egyre hangsúlyosabbá válnak a globális gazdaságban, különösen a hadiipar és az infokommunikáció területein, ahol új „baráti tömbök” szerveződnek, mint például az Egyesült Államok és az Európai Unió szövetsége, szemben a BRICS-országok aktív kooperációja, ezenfelül Oroszország és Kína további kétoldalú együttműködése. A jelenlegi geopolitikai feszültségek, mint például az ukrán háború vagy a Kína–USA kereskedelmi háború, az USA vámpolitikája, jelentős hatást gyakorolnak a kereskedelmi kapcsolatokra és az országhatárokon átívelő együttműködésre, amely lehetővé teszi a globális láncok átalakulását.

Az utóbbi években folyamatosan előtérbe kerül, hogy a világ gazdasága egy új deglobalizációs szakaszba lép, amely a nemzetközi kereskedelem visszafogottságát és az országok saját termelésükre vonatkozó fókuszálását támogatja.¹⁹ A deglobalizáció tehát nem csupán racionális gazdasági válasz a világválságra, valamint a fegyveres konfliktusra, hanem politikai és ideológiai jelenség is, amely a nemzeti identitás és szuverenitás megfogalmazásával jár.²⁰

Ezen tömbök versengése új típusú kihívásokat teremt a technológiai fejlődés terén, hiszen a kölcsönös függőségek csökkentésére irányuló törekvések hosszú távon a biztonság kérdését is felvetik.²¹

A deglobalizáció eszközei közé tartozik a kormányzati politikák átalakítása, amelynek célja a nemzeti érdekek védelme. Ez a tendencia a protekcionizmus erősödésében is megnyilvánul, amely a nemzeti gazdaságok védelmét célozza a nemzetközi piacok kihívásaival szemben.²²

A kortárs nyugati szerzők és a magyar szakpolitikai gondolkodók többsége egyetért abban, hogy a 2022 után kibontakozó multipoláris tendenciák során a globalizáció nem megszűnik, hanem szerkezetében és hatalmi logikáiban változik meg, a szabályalapú liberális világrend helyét egy váltakozó, régiós, érdekközpontú, sokpólusú rendszer veszi át. Ebben újraértékelődik a társadalmak, régiók, államok önrendelkezése és mozgásteret, miközben az együttműködés és a konfliktus, a tömbszintű autonómia és a hibrid kölcsönös függőség egyaránt a mindennapi realitás részévé válik.²³

Ok-okozati összefüggések az értelmezés különbségében

A globalizáció értelmezésében feltűnő különbségek, különösen Dugin szemlélete és a nyugati filozófiák között, nem egyszerűen elméleti vagy ideológiai véleménykülönbségekből fakadnak: ezeknek mélyebb, történeti, strukturális, geopolitikai és civilizációs gyökerei és következményei vannak. A 2022 utáni világrendváltások, az orosz–ukrán háború, a gazdasági deglobalizáció és a tömbváltás e tényezőket soha nem látott módon kiélezték.

¹⁹ ANG 2023.

²⁰ KAGARLITSKY–PUDER–SCHMALZ 2022: 489–502.

²¹ ANG 2023.

²² POSTELNICU–DINU–DABIJA 2015: 4–14.

²³ VLADOS–CHATZINIKOLAOU–IQBAL 2022: 458–483.

A mai orosz és tágabb értelemben keleti gondolkodók, beleértve Alekszandr Dugin véleményét, a nemzetközi kapcsolatok rendkívül bonyolult és részben ellenséges jellegét hangsúlyozzák. Dugin és hasonló nézeteket valló elméleti vezetők úgy látják, hogy a globalizáció az 1990-es években a vesztes oldalra helyezte a posztszovjet közösségeket; az amerikai/nyugati hegemonia, a piacgazdaság elterjedése és a nyugati normák kikényszerítése következtében ezen közösségek szuverenitása, társadalmi kohéziója és identitása gyengült.²⁴

A 2022-es ukrajnai válság tovább mélyítette a nemzetközi feszültségeket, ami a revansista narratívák megerősödéséhez vezetett. A világpolitika ilyen irányú átalakulása új kihívásokat és lehetőségeket teremtett az államok, különösen Oroszország számára, amely a múltbeli sérelemért járó revansot keresi. A közeljövő kihívásai között szerepel, hogy a különböző kulturális és politikai entitások hogyan tudják érvényesíteni érdekeiket egy olyan világrendben, ahol a hagyományos normák már nem működnek, és a helyi identitások védelme egyre nagyobb hangsúlyt kap.²⁵

A nyugati társadalmak a globalizációt jó ideig saját sikertörténetüknek tekintették. A közös fejlődés, liberális demokrácia, piacgazdaság eszméjét, a globális interdependencia reményét vetítették ki világszerte. E csapáson csak a 2008-as válság, majd a 2015 utáni migráció és a 2020-as évek geopolitikai krízisei okoztak fordulatot – ekkor a globalizációs optimizmust fokozatosan felváltotta a szétválás, a gazdasági nacionalizmus, a társadalmi kockázattudat és a kiszolgáltatottság élménye.²⁶

A különbségek másik jelentős szintje a geopolitikában és a társadalomszerkezeti adottságokban ragadható meg. Az USA, az EU, Kína és Oroszország eltérő gazdasági, katonai és energetikai beágyazottsággal rendelkezik. A 2022–2025-ös események (háború, energiakrízis, szankciók, Kína felemelkedése, Brüsszel és Washington függetlenedési stratégiája) világossá tették: a globalizáció nem egyirányú folyamat, hanem erőviszonyok újratárgyalásának dinamikája. A kritikus infrastruktúrák, a technológiai függetlenség, az energia- és nyersanyagforrások kérdése közvetlen szuverenitásválsághoz vezet(het) különösen a hadiipari és energiabiztonsági területeken. A túlzott függőség, az ellátási láncok egyoldalúsága vagy a pénzügyi piacok dominanciája kockázati pontként jelent meg világszinten, valamint Európa is látványosan sérülékennyé vált az orosz energiainport leállítását után.²⁷ Ezek a tényezők nagymértékben motiválhatják a deglobalizáció és a regionális önállósulás felgyorsulását.

Dugin és a keleti elméleti iskolák a szuverenitás, a civilizációs identitás és a hagyományos értékek elsőbbségét helyezik előtérbe. A globalizáció kritikájában a nyugati univerzalizmust, a posztmodern pluralizmust az eurázsiai úttal, a kollektív emlékezetrel, a lokalitással és a stratégiai tekintetű autonómiával állítják szembe. Az orosz stratégiai gondolkodásban a hadtudományi, energetikai és digitális önrendelkezés nem csupán praktikus, hanem identitásképző jelentőségű.²⁸

A nyugati filozófiák, különösen a kortárs német, francia és angolszász irányzatok továbbra is a globális jogrend, a pluralizmus, a demokratikus részvétel és az univerzális

²⁴ CRONE 2021: 320–331.

²⁵ SPERLING–WEBBER 2016: 19–46.

²⁶ SMITH 2023.

²⁷ BISCOPE 2024: 1–15.

²⁸ Моисеева 2011.

emberi jogok fontosságát hangsúlyozzák, de egyre gyakrabban jelennek meg a hibrid veszélyek, az aszimmetrikus gazdasági háború, a dezinformációs műveletek és a technológiai elszigetelődés elemzése is.²⁹

2022–2025 eseményei a szemléletváltást nemcsak gazdasági, hanem biztonságpolitikai téren is radikálisan elmélyítették. A hadtudománnyal kapcsolatos írások rámutatnak: a fegyverkezés, a „visszavett szuverenitás” és a stratégiai erőegyensúly új korszakába léptünk. Ez nem csupán Oroszország vagy Kína, hanem az EU védelmi politikájának jelentős újraértékelését is eredményezi.³⁰

Dugin szerint „Eurázsia csak akkor lesz mentes a tengeri hatalomtól, ha stratégiai határai északon, keleten, délen és nyugaton az óceánok lesznek, akárcsak Amerika esetében. Csak akkor lesz egyenlő a civilizációk párharca”.³¹ Ennek megoldására inkább diplomáciai, mint katonai eszközök alkalmazását vizsgálja.³²

A 21. század elején több ország fejezte ki nagyhatalmi vagy regionális befolyásgyakorlási szándékát, ennek eredményeként gyengült az egyetlen szuperhatalom, az USA globális dominanciája.³³ Thomas Barnett régi és új magországokat különböztet meg, az első csoportba az USA-t, Nyugat-Európát, Japánt, a másodikba például Kínát, Indiát, Braziliát és Oroszországot sorolja. Ez a korábbi egység felbomlott, az unipoláris rendből poliarchikus, egymásra utalt és decentralizált rendszer jött létre, amelyben többféle, állami és nem állami szereplőnek is jelentősége van.³⁴

A poliarchikus rend fontos példája a BRICS (Brazília, Oroszország, India, Kína, Dél-afrikai Köztársaság) megerősödése, amely a multilaterális, igazságosabb nemzetközi rend kialakítását tűzte ki célul.³⁵ A BRICS-ideológia hitelességét az adja, mennyiben összeegyeztethető az egyes tagországok külpolitikai gondolkodásával.³⁶

Oroszország részéről Dugin a civilizációkat tekinti a nemzetközi rend fő szereplőinek: szerinte a világ többpólusú, minden civilizáció önálló „nagyteret” képez.³⁷ Kína a történelmi *Tianxia-koncepcióra* hivatkozik, amely egyfajta világgözösséget jelent, ahol a kultúrák közötti békés együttműködés és kölcsönös előny a cél: a rendszernek hierarchiája van, de elméletileg nem egy kultúra uralja a többiekét.³⁸ A Dél-afrikai Köztársaság ubuntu-ideológiája a közös emberi természetet, a kölcsönös függőséget és a multilaterális együttműködést hangsúlyozza mind a belpolitikában, mind a diplomáciában.³⁹

A poliarchikus rendben a nagyhatalmak deklaráltan együttműködésre és békére törekednek, de ezt gyakran saját regionális vagy globális érdekeik érvényesítésére használják fel. A feszültségekből kétféle konfliktusforma vezethető le: a regionális, hadszíntérelapú háborúk, illetve a hibrid háborúk.⁴⁰ Utóbbiak olyan konfliktusokat

²⁹ TIRKEY 2024: 203–207.

³⁰ CASIER 2023.

³¹ DUGIN 2004: 220.

³² DUGIN 2004.

³³ BARNETT 2004.

³⁴ BROWN 2003.

³⁵ XVI. BRICS Summit Kazan Declaraition 2024.

³⁶ BODA 2024b: 27–39.

³⁷ DUGIN 2004.

³⁸ ZHAO 2019.

³⁹ South African Government 2012.

⁴⁰ MEARSHEIMER 2014.

jelentenek, amelyekben a katonai és a nem katonai eszközök (például propaganda, gazdasági nyomás) keverednek, gyakran nyitott frontok nélkül, s ahol mind állami, mind nem állami szereplők részt vehetnek.⁴¹

Kína hibrid háborús stratégiáját Qiao Liang és Wang Xiangsui dolgozta ki: a háború célja már nem feltétlenül területnyerés vagy nyílt katonai győzelem, hanem az ellenfél kényszerítése a saját érdekek elfogadására, bármilyen (katonai, gazdasági, informatikai, jogi stb.) eszközzel, akár civilek részvételével is.⁴² Az orosz koncepció szerint a béke és a háború közti határ elmosódott, a modern konfliktusok fő eszközei nem katonai, hanem információs, politikai, gazdasági és társadalmi műveletek; a katonai erő alkalmazására gyakran csak később kerül sor, amikor a nem katonai eszközök már előkészítették a terepet.⁴³

Az eltérő globalizációértelmezések hátterében a civilizációs-identitásbeli tapasztalatok, geopolitikai-stratégiai helyzetek és hatalmi szerkezetek húzódnak meg, és ezek ok-okozati láncolata a 2022-től indult világrengető események során látványosan kibontakozott.

A filozófiai különbségek hatása a társadalom alakulására, a gazdaságra, annak nemzetközi kapcsolataira

A globalizáció filozófiai értelmezési különbségei a 21. században – és különösen 2022 után – már messze nem pusztán elméleti viták: ezek következményei a társadalmak strukturális mintáiban, gazdasági berendezkedésében és a nemzetközi kapcsolatokat rendszerének átrendeződésében is tetten érhetők.

A dugini (eurázsiai) értelmezés szerint a Nyugat által támogatható globalizáció a 2022 után megerősödött *civilizációs szuverenitás* válaszreakcióját váltotta ki. Oroszországban ez a társadalmi narratíva a tradicionális, vallási, nemzeti identitás és az állami autoritás újjáélesztését legitimálja, amiben a háborús logika, a szankciós egységfront és a külső fenyegetettség érzete felerősíti a közösségi összetartozást, az ellenségképtudatot.⁴⁴ Hasonló folyamatok figyelhetők meg Kínában, Iránban, Törökországban is – a multipoláris szemlélet a társadalmi kohézió új típusait konstruálja meg, amelyek gyakran zártabbak. Dugin *A negyedik politikai eszme* című művében taglalja, hogy csak egy, az atlantista Nyugat talmi értékeinek hátat fordító út maradt az autentikus értékeken alapuló multipoláris világ felépítésének. Csak az eurázsiai kontinens hatalmai – Oroszország, Kína, Irán és India – geopolitikai szuverenitásának feltétel nélküli megőrzésével valósítható meg ez az út.

A nyugati társadalmakban ezzel szemben a globalizáció válságtünetei (zavarok az ellátási láncban, áremelkedés, energiafrusztráció, migrációs hullámok) a társadalmi bizalom, a pluralizmus, sőt az európai/nemzeti önazonosság kérdését is átrajzolták. A társadalom védekező reflexekkel keres választ a bizonytalanságokra: regionalizmus, digitalizáció, biztonsági vagy zöldidentitás-politikák, illetve gazdasági nacionalizmus

⁴¹ BODA 2023: 9–21.

⁴² LIANG–XIANGSUI 1999.

⁴³ GERASIMOV 2016: 23.

⁴⁴ Спиридонова 2023: 77–97.

jelentek meg.⁴⁵ Ez erősíti az identitásalapú politikai törésvonalakat, de ha megfelelő intézményi adaptáció történik, akár új kohéziós formákat is teremthet.

Az eltérő filozófiai megközelítések jelentős hatást gyakorolnak a gazdasági szervezetek átalakulására is. A „keleti”, multipoláris szemlélet erősödésével a stratégiai autonómia, az önellátás, a régiós gazdasági blokkok (Eurázsiai Gazdasági Unió, BRICS+, Sanghaji Együttműködési Szervezet) jelentősége nőtt. Oroszország a milliós nagyságrendű tőke kivonásra, technológiai és kereskedelmi újratervezésekre, nyugati piacok elvesztésére adott válaszként Kína, India, a Közel-Kelet, valamint a belföldi beruházás előtérbe helyezésével reagált.

Nyugaton párhuzamosan jelentős átrendeződés ment végbe az energiasztruktúrában és a kritikus iparágakban, az EU igyekezett csökkenteni orosz energiakitettséget, alternatív beszállítók után nézett és felgyorsította az ellátási láncok diverzifikációját.⁴⁶ A gazdasági szankciók, valamint a pénzügyi és technológiai szétválás rákényszerítette az EU-t és az Egyesült Államokat, hogy a stratégiai ágazatokban – chipgyártás, alapanyag-biztonság, fegyverkezés – visszaállítsák vagy regionálisan koncentrálják saját ipari kapacitásukat.⁴⁷

Összegzés

2022–2025 egy új világrend, új társadalmi és gazdasági paradigmák kialakulását, valamint a globális kapcsolatrendszerek átalakulását hozta magával, amit számos kiemelt esemény és trend fémjelez. A Dugin által hirdetett multipoláris világrend eszmerendszere, amely a hagyományos, szuverenista orientációk újjáélesztését szolgálja, úgy tűnik, az orosz–ukrán háború és a globális gazdasági szankciók hatására még inkább relevánssá vált. Ugyanakkor a nyugati válaszreakciók – mint például az energiatünetesség csökkentése, a posztkoloniális reflexiók, valamint a demokratikus politikai diskurzusok a globalizáció globális válságainak kontextusában – átalakítják a nemzetközi kapcsolatokat normatív kereteit.

A globális kihívások persze nem mentesek a bonyolultságtól: a fenntarthatóság, a klímaváltozás, a nemzetközi biztonság és a gazdasági egyenlőtlenségek stabilizálása nemcsak politikai döntések, hanem a társadalmi együttműködés eredményén is múlik. Dugin filozófiája – amely a nacionalizmust és a lokális identásokat helyezi előtérbe – és a nyugati felfogások, a liberális demokratikus normák találkozása (vagy éppen ütközése) ma különösen fontos eszme-futtatásokat igényel a jövő társadalmi struktúráiról és értékérvényesítő politikáiról.

A kultúrák közötti párbeszéd kulcsszereplővé válik a világ jövőbeli stabilizációjában. E folyamat során a szuverenitás visszaszerzése és az identitás védelme iránti igény az egyes államok keretein belül a globalizmussal való kapcsolódás formáit és tartalmát is befolyásolja, amelyet a multilaterális intézmények, a civil szervezetek és a társadalom közti együttműködés erősítése segíthet.

⁴⁵ BENCZES–SZABÓ 2023: 23–54.

⁴⁶ ZSOLT 2023.

⁴⁷ LÁNG 2021: 63–90.

Felhasznált irodalom

- ANG, Yuen Yuen (2023): Reinventing Multilateralism: What to Do, What to Study, and Why. *Global Perspectives*, 4(1), 72709. Online: <https://doi.org/10.1525/gp.2023.72709>
- APPADURAI, Arjun (1996): *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- BARNETT, Thomas P. M. (2004): The Pentagon's New Map: War and Peace in the Twenty-First Century. *American Studies in Scandinavia*, 37(2), 121–124. Online: <https://doi.org/10.22439/asca.v37i2.4515>
- BECK, Ulrich (2005): *Power in the Global Age*. Cambridge: Polity Press.
- BENCZES István – SZABÓ Krisztina (2023): Társadalmi törésvonalak és gazdasági (ir) racionalitások. A közgazdaságtan szerepe és helye a populizmus kutatásában. *Közgazdasági Szemle*, 70(1), 23–54. Online: <https://doi.org/10.18414/ksz.2023.1.23>
- BISCOP, Sven (2024): The European Union Discovers Geopolitics. In COPE, Zak (szerk.): *The Palgrave Handbook of Contemporary Geopolitics*. Cham: Palgrave Macmillan, 1–15. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-031-25399-7_13-1
- BODA, Mihály (2023): Proxy War: Its Philosophy and Ethics. *Contemporary Military Challenges*, 25(3–4), 9–21. Online: <https://doi.org/10.2478/cmc-2023-0019>
- BODA Mihály (2024a): A háború természetéről: a háború értelme. *Hadtudományi Szemle*, 17(4), 5–21. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2024.4.1>
- BODA Mihály (2024b): A proxyháború filozófiai és etikai megközelítésben. *Honvédségi Szemle*, 151(6), 27–39. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.6.3>
- BROWN, Seyom (2003): *The Illusion of Control. Force and Foreign Policy in the 21st Century*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- CASIER, Tom (2023): The EU and Russia: The War That Changed Everything. *Journal of Common Market Studies*, 62(51), 31–44. Online: <https://doi.org/10.1111/jcms.13549>
- CASTELLS, Manuel (1996): *The Rise of the Network Society*. Cambridge: Blackwell.
- CRONE, Manni (2021): Towards Great Ethno-Civilizations and Spiritual Empires? How the European New Right Imagines a Post-Liberal World Order. *New Perspectives*, 29(4), 320–331. Online: <https://doi.org/10.1177/2336825x211052976>
- CSICSMANN László (2024): Az átalakuló világrend és a Közel-Kelet. In VÖRÖS Zoltán – TARRÓSY István (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 235–260. Online: https://doi.org/10.36250/01222_10
- DUGIN, Alekszandr (2004): A geopolitika alapjai. In SISELINA, Ljubov – GAZDAG Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 333–366.
- DUGIN, Alexander (2017): *A negyedik politikai eszme*. Debrecen: Kvintesszencia Kiadó.
- GERASIMOV, Valery (2016): The Value of Science Is in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying Out Combat Operations. *Military Review*, 96(1), 23–29. Online: https://www.armyupress.army.mil/portals/7/military-review/archives/english/militaryreview_20160228_art008.pdf
- GIDDENS, Anthony (1999): *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. London: Profile Books.

- KAGARLITSKY, Boris – PUDER, Janina – SCHMALZ, Stefan (2022): „The Whole World is Becoming More Like Russia.” A Conversation on Deglobalization in the Wake of the War in Ukraine. *Berliner Journal Für Soziologie*, 32(3), 489–502. Online: <https://doi.org/10.1007/s11609-022-00482-w>
- Kazan Declaration. *Strengthening Multilateralism for Just Global Development and Security*. Kazany, Orosz Föderáció, 2024. október 23. Online: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/en/RosOySvLzGajtmx2wYFv0lN4NSPZploG.pdf>
- Kiss Lajos András (2018): Alekszandr Dugin politika- és államelmélete – egy multipoláris világrend víziója. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 6(3), 22–55.
- LÁNG László (2021): Globalizáció, regionalizáció és a földrajz: a távolság még mindig számít? *Külgazdaság*, 65(7–8), 63–90. Online: <https://doi.org/10.47630/kulg.2021.65.7-8.63>
- LECHNER Zoltán (2023): *Oroszország és Törökország 2015–2016-os konfliktusának geopolitikai és geoökonómiai elemzése*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola.
- LIANG, Qiao – XIANGSUI, Wang (1999): *Unrestricted Warfare*. Beijing: PLA Literature és Arts Publishing House. Online: <https://archive.org/details/unrestricted-warfare-by-qiao-liang-and-wang-xiangsui>
- MEARSHEIMER, John J. (2014): *The Tragedy of Great Power Politics*. New York – London: W. W. Norton and Company.
- Моисеева, Нелли Алексеевна (2011): Эвристический смысл национальной идеи в перспективе самоопределения России. *Философия. Психология. Педагогика*, 11(4), 23–27. Online: <https://doi.org/10.18500/1819-7671-2011-11-4-23-27>
- POSTELNICU, Cătălin – DINU, Vasile – DABIJA, Dan-Cristian (2015): Economic Deglobalization – From Hypothesis to Reality. *E+M Ekonomie a Management*, 18(2), 4–14. Online: <https://doi.org/10.15240/tul/001/2015-2-001>
- ШЕКHOVТSOV, Anton (2009): Aleksandr Dugin's Neo-Eurasianism: The New Right à la Russe. *Religion Compass*, 3(4), 697–716. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1749-8171.2009.00158.x>
- SMITH, Thomas SJ (2023): Mapping Complexity in Deglobalisation: A Typology of Economic Localisms from 'Hyper-Localism' to 'Strategic Autonomy'. *Local Economy*, 38(3), 242–263. Online: <https://doi.org/10.1177/02690942231205512>
- South African Government (2012): *Building a Better World: The Diplomacy of Ubuntu. White Paper on South Africa's Foreign Policy*. Online: https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201409/foreignpolicy0.pdf
- SPERLING, James – WEBBER, Mark (2016): NATO and the Ukraine Crisis: Collective Securitisation. *European Journal of International Security*, 2(1), 19–46. Online: <https://doi.org/10.1017/eis.2016.17>
- спиридонова, Валерия Игоревна (2023): Цивилизационная самоидентификация как ответ на неолиберальный кризис. *Философские науки*, 66(1), 77–97. Online: <https://doi.org/10.30727/0235-1188-2022-66-1-77-97>
- SZILÁGYI István (2019): Az orosz geopolitikai gondolkodás. Áttekintés. *Geopolitikai Szemle*, 1(1), 9–39. Online: <https://doi.org/10.33565/MKSV.2019.01.04>

- TIRKEY, C. Anupa (2024): Implications of Western Political Thinkers in the Current Scenario. *Integrated Journal for Research in Arts and Humanities*, 4(1), 203–207. Online: <https://doi.org/10.55544/ijrah.4.1.31>
- VLADOS, Charis – CHATZINIKOLAOU, Dimos – IQBAL, Badar Alam (2022): New Globalization and Multipolarity: A Critical Review and the Regional Comprehensive Economic Partnership Case. *Journal of Economic Integration*, 37(3), 458–483. Online: <https://doi.org/10.11130/jei.2022.37.3.458>
- ZHAO, Tingyang (2019): *Redefining a Philosophy for World Governance*. Singapore: Palgrave Pivot.
- ZSOLT Melinda (2023): *Az Európai Unió megújuló energiákra vonatkozó törekvései és a közös kül- és biztonságpolitika*. PhD-értekezés. Budapest: Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola. Online: <https://doi.org/10.17625/NKE.2024.027>

Burány Judit¹

A katonai jelzések rendszerezése – 2. rész

Individuális és kollektív megkülönböztető jegyek

Organisation of Military Signals – Part 2

Official or Unofficial, Collective or Individual Distinguishing Marks

Absztrakt

A két részes tanulmány második részében a legösszetettebb jelzescsoportot mutatom be. Olyan kérdésekre keresve a választ, mint például hogyan változtak az ókori katonai tetoválások a modern koriakhoz képest, vagy mutatható-e ki párhuzam a 20. századi hadieszközfestések és tetoválások között?

Kulcsszavak: katonai jelzések, jelvény, rangjelzés, egyenruha, hadieszközfestés, nose art, tetoválás

Abstract

In the second part of the two-part study I'll introduce the most complex marking group, seeking answers for example to such questions as how did the military tattoos of antiquity change compared to those of the modern age, or can parallels be identified between equipment paintjobs and tattoos of the 20th century?

Keywords: military markings, badge, rank insignia, uniform, military equipment painting, nose art, tattoo

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: burany.nagy@gmail.com

Bevezetés

Jelen tanulmány a második része a katonai jelzések rendszerezését célzó, nagyobb lélegzetű munkának, amelynek első része a *Hadtudományi Szemlé*ben jelent meg.²

Kutatási területem a katonai tetoválások vizsgálata. A tetoválás és a harci/katonai tevékenység kapcsolatára az őskortól napjainkig vannak adataink. Már az őskori barlangrajzok harci tevékenységet folytató, vadászó alakjain is látható testfestés vagy tetoválás, amely egyaránt szolgálhatta az álcázást, a vadászat spirituális sikerének biztosítását, valamint a vadász vagy a harcos testi épségének mágikus védelmét. Ezt az elképzelést támasztják alá a törzsi népek körében végzett antropológiai vizsgálatok is.³

A tetoválások által hordozott információk feltárása innovatív, interdiszciplináris ismeretanyaggal gazdagíthatja a védelem társadalomtudományi kérdéseinek területét, amennyiben azokat a megfelelő kontextusba helyezzük és módszeresen elemezzük. A katonai jelzések ókortól a jelenkorig bezáródó rendszerezése részben ezt a célt szolgálja, mivel az elérhető adatok zavarba ejtően ömlesztve, egyben kiszámíthatatlanul bukkannak fel a forrásokban, ezért szükséges egy nagyobb, átfogóbb rendszerbe illeszteni ezt a jelenséget. A jelzések és jelzeshordozók csoportokra osztása, változásuk, fejlődésük nyomon követése támpontot nyújthat a hadtörténettel, logisztikával, infokommunikációval, katonaszociológiával, katonapszichológiával vagy biztonságpolitikával foglalkozó kollégáknak egyaránt.

A kétrészes tanulmány első részében a jóslatok, előjelek, jelszavak, titkos kódok és üzenetek, zászlók, lobogók, fény- és hangjelek jellemzőit és változásait vizsgáltam. Megállapítottam, hogy minél régebbre megyünk vissza az időben, annál több említés esik a jelzésekről, a talált, vonatkozó szövegrészek mintegy 80%-a az ókorból származott. Általában elmondható a hadtudományi művek tükrében, hogy a figyelem az ókortól a modern korba érve az isteni tényezőről először az emberire, majd az emberről a gépekre és a technikai kérdésekre vándorolt. A korábbi számos információ-, illetve jelhordozó variációja és ötlete eltűnt a modern korra, a jelzések – ahol ez megvalósítható – az új technikai találmányok és elektronikus eszközök irányába tendálnak.

Ebből a háttérből kiindulva kifejezetten izgalmas vizsgálni a legszerteágazóbb jelzescsoportot, a hivatalos vagy nem hivatalos, kollektív vagy individuális megkülönböztető jegyeket, amelyekbe a jelvényeket, a rangjelzéseket, az egyenruhákat, a haditechnikai eszközök festéseit és a tetoválásokat sorolom.⁴ Ezen jelzések már első nekifutásra is szorosabban kapcsolódnak az emberi tényezőhöz, mint a korábbi csoportok. Ahogy látni fogjuk, a katonák sokkal inkább megtalálták a jelzescsoporttal személyes kötődésüket a katonaság formális rendszerében, mint a korábbi csoportokkal. A következő kérdésekre fókuszálok:

² BURÁNY 2025.

³ BURENHULT 1995; BALÁZS 1976; ELIADE 2004; OLÁH 1986; HOMPÓ 1989; LHOTE 1977; MAKRA 1988; LONGHENA–ALVA 2002.

⁴ Az álruhák és álcafestések is ebbe a jelzescsoportba sorolhatók – ugyanis az őskortól napjainkig markánsan jelen vannak a katonai jelzések rendszerében –, de terjedelmi okokból úgy döntöttem, ebben a tanulmányban erről nem ejtek szót. E témának viszonylag gazdag a szakirodalma és a tárgyi forrásai, s mindenképp megérdemel egy önálló tanulmányt.

1. Elkülöníthető-e egyértelműen e jelzések üzenetében a formális és informális szándék?
2. A hadieszközfestések a korábbi jelzések „gépesítéseként” értelmezhetők-e?
3. Hogyan változtak az ókori katonai tetoválások a modern koriakhoz képest?
4. Kimutatható-e párhuzam a modern kori hadieszközfestések és tetoválások között?

Források, módszerek

A kétrészes tanulmány elkészítéséhez elsősorban a hadtudósok munkáit elemeztem. Felhasználtam az ókori egyiptomi, mezopotámiai, iráni (perzsa), indiai, kínai, görög és római hadtörténetírók műveit, Niccolò Machiavelli (1469–1527), Giorgio Basta (1544–1607), Raimondo Montecuccoli (1609–1680), Zrínyi Miklós (1620–1664), Hadik András (1710–1790), Antoine-Henri Jomini (1779–1869), Carl von Clausewitz (1780–1831), Forinyák Gyula (1837–1906), Giulio Douhet (1869–1930), Ludwig Alfred von Eimannsberger (1878–1945), Heinz Guderian (1888–1954), Bati Berkó István (1880–1958), John Frederick Charles Fuller (1878–1966), Basil Henry Liddell Hart (1895–1970), Charles de Gaulle (1890–1970), valamint az orosz-szovjet teoretikusok vonatkozó írásait. Ezekben a művekben a jel kifejezést kerestem, annak minden lehetséges megnyilvánulásában. Ezen eredményeket egészítettem ki egyéb szakirodalmi és tárgyi források – fényképek, hadieszközök –, valamint visszaemlékezések, személyes beszámolók elemzésével.

A tanulmány második részében az elsőhöz képest kevésbé tudtam a teoretikusok műveire hagyatkozni, csekély vonatkozó adatot találtam bennük, ezért elsődleges forrássá az online képi adatbázisok és múzeumi gyűjtemények váltak, legfőképpen a Fortepan, a MacArthur Memorial, a JSTOR, a World War Photos és a National WWI Museum and Memorial weboldalak.

A dolgozat végén összegzem a kutatási eredményeket, majd további kutatási kérdéseket fogalmazok meg, amelyek alátámasztják a kérdésben az induktív megközelítési mód hitelességét, s amelyek alapot adhatnak a további, immár deduktív kutatásokhoz a témában.

Jelvények

A jelvények azonosításként, kitüntetésként, rangjelzésként, de hadizsákmányként is funkcionáltak. Az ókori jelvények legjellegzetesebb darabjának, a hadijelvénynek a rómaiaknál elsősorban egy sas (a főisten jelképe) és a császár képmása számított (1. ábra). A római Ammianus Marcellinus (4. század) *Rerum Gestarum*ából tudjuk, hogy a császár hadijelvénye a lándzsa hegyére tűzött sárkány jelvény volt.⁵

⁵ HAHN 1963: 718.

1. ábra: Római hadijelvények: Nero-kori denarius hátlapja 67-ből és Licinius érméjének hátlapja 313-ból
 Forrás: ÚJVÁRI 2015

Taktikosz (i. e. 4. század) megjegyzi, hogy a sasos jelvények bevezetése a hadsereg-szervezés első lépései közé tartozott, „amelynek megőrzése a légiók minden katonájának legszentebb feladatává lett”,⁶ emellett a légiók számokkal lettek ellátva, és kaptak egy-egy megtisztelő melléknevet, még Marius idején (i. e. 2. század). Vegetius (4. század) már arról tájékoztat, hogy az ezeket hordozó katonák neve *aquilifer*⁷ és *imaginarius*⁸ volt, de a *signifer* kifejezést is említi.⁹ Az antik világban a táborok közép-pontját a felállított jelvény jelölte ki. Livius (i. e. 1. század) római történetíró említést tesz az *Egy karthágói vár hadikészlete* című munkájában egy hadizsákmányról, amely 74 arany- és ezüstjelvényt is tartalmazott.¹⁰

A görög zsidó származású Philón (i. e. 1. század) a *Mechanikában* említést tesz a díszjelvények és egyéb jutalmak szerzésének lehetőségéről,¹¹ Polübiosz (i. e. 2. század) pedig leírja *A római hadseregben*, hogy „a vezér hadijelvénye mindig fehér, a többi vörös színű”.¹² Tacitus (1–2. század) említi, hogy a légióik parancsnokait consuli jelvényekkel tüntették ki.¹³

A különféle beosztású kínai katonák jelvényei és egyenruhái jellegéről, helyéről és színéről igen részletes tájékoztatást nyújt Wei Liao (i. e. 4–3. század).¹⁴ Például:

⁶ HAHN 1963: 95.

⁷ *Aquila*, azaz 'sas' és *fero*, azaz 'viszek' szóösszetételből.

⁸ *Imago*, azaz 'képmás' szóból.

⁹ HAHN 1963: 781–782.

¹⁰ HAHN 1963: 528.

¹¹ HAHN 1963: 421.

¹² HAHN 1963: 450.

¹³ HAHN 1963: 702.

¹⁴ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 156–166.

„A hadvezérnek megvannak a különböző jelzőzászlói, a katonáknak megvannak a megkülönböztető jelvényeik. A bal sereg (katonái) a bal vállukon hordják a jelvényeiket, a jobb sereg (katonái) a jobb vállukon hordják a jelvényeiket, a középső sereg (katonái) pedig a mellükön viselik a jelvényeiket. A jelvényekre írják fel, hogy X. Y. katona vagy X. Y. tiszt. Az első öt sorban állók a legnagyobb megbecsülést jelző jelvényüket a fejükön viselik, az utánuk következő sorokban állók pedig fokozatosan szerényebb jelvényeket viseljenek!”¹⁵

Vagy:

„A hetediket úgy nevezik, hogy »az öt jelvény«, s ez arra vonatkozik, hogy (a jelvényekkel) meg kell különböztetni a sorokat, hogy a katonák között ne alakuljon ki felfordulás. A nyolcadikat úgy nevezik, hogy »kiteljesíteni az egységeket«, s ez arra vonatkozik, hogy miközben a különböző egységek egymástól függenek, mégis mindegyiknek megvan a saját helyzete.”¹⁶

A modern korban a hagyományos jelvényekről Carl von Clausewitznél (18–19. század) találunk csak említést, amelynek legfőbb üzenete, hogy ő még ismerte a pusztán diadaljelvények megszerzéséért indított háborútípust.¹⁷ Ezek eszmei értéket képviseltek: „Mivel elvett ágyúk és megejtett foglyok a győzelem megtestesülését jelentik, s a legnagyobb erkölcsi hatást gyakorolják, úgy a hadászat, mint harcászat ütközet rendezésénél, tervezésénél és végrehajtásánál azon vannak, hogy az említett diadaljelvényeket megszerezzék.”¹⁸ Tesz egy kijelentést, amelyben megtalálhatjuk a magyarázatot a jelzecsoport letűnésére is:

„A halottak és sebesültekről szóló jelentések sohasem pontosak, ritkán igazak s a legtöbb esetben szándékosan elferdítvék. Még a diadal jelek száma sem szokott rendszeren egész biztonsággal közölni, s ha ez a szám nem jelentékeny, a győzelem iránt is kétség merülhet fel. Az erkölcsi erők fogyatkozásának mérve pedig már épen csak a diadaljelek mennyiségéről ítélni lehet meg, ezért a győzelemnek egyedüli valódi bizonyítéka legtöbb esetben: a küzdelem abban hagyása.”¹⁹

Idővel az önmagukban álló hadijelvények eltűntek, mivel a gyorsabb és modernebb seregek számára körülményes lett volna a mozgásuk. A jelvények mérete csökkent, majd önállóan megszűnt létezni. Üzenetértékük azonban megjelent a zászlón, a felszerelési tárgyakon és az egyenruhán, majd a modern hadieszközökön is. A hadiszákmány is már ezeket jelentette, ami végül a hadieszközökben és a fegyverekben fog kicsúcsosodni.

¹⁵ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 161.

¹⁶ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 286.

¹⁷ CLAUSEWITZ 1917: 468.

¹⁸ CLAUSEWITZ 1917: 252.

¹⁹ CLAUSEWITZ 1917: 118.

Egyenruhák

Ahogy olvashattuk az előző pontban, a jelvényeket gyakran az egyenruhákkal együtt említették, ugyanis egy fajtájukat az egyenruhákön tüntették fel. Az egyenruha kezdetleges formában tehát már az ókorban megjelent, de a mai értelemben vett katonai egyenruha történeti előzménye a 15. században keresendő, amikor a testőrgárdák uruk színeit viselték. Eredetileg annyit tett valaki színébe öltözni, hogy hódolatot, tiszteletet fejezzen ki iránta, ám idővel ez elvárásá vált az úr részéről, amikor a szolgálatába fogadott valakit. Az a nézet is elterjedt, hogy az egyenruha fölkelti viselőiben a szolidaritás és a feyelem érzését, amely az egyforma viselet nélkül nem létezne.²⁰

A 18. században bevezetett tömeghadseregeknél a korábbi – közelharcban elegendő – egyszerű csatajелек²¹ már nem voltak elégségesek. Szükségessé vált az egész ruhára kiterjedő jelzés, amely először csapattesti, majd csapat- és feyvernemi szinten is megjelent. Az egyes feyvernemek, csapatnemek, beosztások, rendfokozatok és a szolgálati viszony mind önálló külsőséggel volt jelölve. Ez az egész öltözetre is kiterjedhetett, máskor csak jelzésszerűen jutott kifejezésre. Már nem az egyén, hanem az egyént integráló testület – ezred, zászlóalj stb. – vált hangsúlyossá. Az egyenruhán belül az egyes ruhadarabok és kiegészítők színe, formája, díszítménye egyaránt információhordozóként szolgált.

Ez a változás nem ment zökkenőmentesen az abszolutista birodalmakban, mert sértette a nemzeti és katonai hagyományokat. A Habsburg Birodalomban például a gyöngyszürke alapszínű egyenruházat bevezetésével az ezredtulajdonosi jogokat olyan formaságokra korlátozták, mint a színes hajtókák,²² de a magyar ezredtulajdonosok és tisztek minden eszközzel igyekeztek megkülönböztetni magukat.²³ Bati Berkó István ezredes (20. század) megemlékezik arról, hogy a 18–19. században a magyar huszárezredek nyeregtakarója „skarlátvörös színű, a rendfokozatnak megfelelő széles és pedig a tiszteknél arany, a legénységénél sárga paszománnyal szegélyezett posztóból készült, két hátsó sarkában az uralkodó monogramjával”.²⁴ Magyar tisztí kiváltság volt a párdücbőr kacagány, az arany- vagy ezüstzsinórozás és -gombok, vagy bizonyos anyagok használata is, mint nyestprém, nyusztprem vagy sablé. A szövettudomány a tiszteknek, a bőr a legénységnek járt.²⁵ A magyar huszártisztek és altisztek jellegzetes megkülönböztető jelvénye volt még a bot, a tiszteké fényezett fából, az őrmesteré nádból, a kápláré mogyorófaból készült.²⁶ Oskar Karl Teuber (19. század) tudomása szerint a főhadnagyé gomb nélkül, a kapitányé ólomgombbal, az alezredesé ezüstgombbal lánc nélkül, az ezredesé ezüstgombbal és láncsal, illetve aranygombbal készült.²⁷ A magyar eredetű csákós süveg sem csak egyszerű fejfedő és fejvédő volt, viseltek rajta rangjelzéseket, címereket, zsinórokat, paszományt és láncokat. Fontos része volt a csákórózsa – közepén jellemzően az uralkodó himzett monogramjával – és

²⁰ WERNER 1924: 177–179.

²¹ Zászló, ruhára erősített színes szövettudarab, öv, szalag.

²² NAGY-L. 2013: 31.

²³ TEUBER 1895: 17.

²⁴ BATI BERKÓ 1918: 19.

²⁵ TEUBER 1895: 42.

²⁶ BATI BERKÓ 1918: 12.

²⁷ TEUBER 1895: 43.

a tollforgó is. A süvegbe tűzött tölgyágnak és madártollaknak – kócsag, sólyom, sas, daru, gém – szintén megvolt a maguk hierarchiája, ezzel együtt díszként is szolgáltak.²⁸ Ez a magyar példa híven illusztrálja, hogy az abszolutista birodalmak haderőiben milyen változatos hagyományok élhettek egymás mellett, és mennyire lehetetlen vállalkozásnak tűnt az egységesítés a központi hatalomnak. A végső megoldást a technikai fejlődés hozta magával erre a problémára.

A gépesített hadieszközök megjelenésével a rendfokozatok és egyenruhák taglalása már nem jellemző a hadtudományi művekre. Ez a kérdés feltehetően huszadrangúvá vált egy olyan korszakban, ahol pontosan tudták, hogy az fog győzni, aki képes a technikai versenyt megnyerni, a technikai fölényt hosszú távon biztosítani és a lehetőségeit kihasználni. Charles de Gaulle (20. század) szavaival élve:

„Kifejlődtek azok az eszközök és jelek, amelyek lehetővé teszik a katonáknak, hogy eleget tegyen e három követelménynek: védekezni, csapást mérni és mozogni (nevezetesen a védőeszközök, a fegyverek és a szállító eszközök) és amelyeket én általában a háború anyagi elemeinek neveztem, eltekintve összetett harcászati alkalmazásuktól, vagy magától a »harc művészetétől«.”²⁹

Tetoválas és egyéb testmódosítás

Tetoválasról szinte csak az ókori hadtudományi munkákban olvashatunk, holott ez a gyakorlat később sem tűnt el a katonai életből. Az ókori említésekből kiviláglik, hogy funkciója nem különíthető el a már megismert jelzescsoportokétól, kivéve, hogy örökre nyomott hagyott a bőrön. Formális alkalmazása nem szakrális, hanem nagyon is gyakorlatias céllal történt, ami sokat elárul az utókornak a korabeli tulajdonviszonyokról, miszerint az ókori államokban bizonyos társadalmi csoportok teste birtoktárgyként szolgált.

Taktikosznál olvashatjuk a következőt:

„Mikor Hisztiaiosz jelt akart adni Arisztagorasznak az elpártolásra, sehogyan sem tudta ezt biztonságosan másképp közölni (mivel az utakat őrizték és nem volt könnyű észrevétlenül levelet vinni), mint hogy leghűségesebb rabszolgáját lenyíratta, fejbőrét tetováltatta s magánál tartotta, míg haja kinőtt. Ekkor elküldte a szolgát Milétoszba, semmi mást nem parancsolva a tetovált rabszolgának, csak azt, hogy ha megérkezett Milétoszba Arisztagoraszhoz, szólítsa fel, hogy nyírja le és nézze meg a fejét. A tetovált jelek azután megmutatták, mit kell tennie.”³⁰

Vegetius az újoncok római seregben szokásos megjelölése kapcsán említi a tetoválást *A hadtudomány foglalatata* egyik fejezetében (*Mikor kell bélyeggel megjelölni az újoncokat?*):

²⁸ SÁGVÁRI 2010: 58.

²⁹ SZÁVA 1972: 107.

³⁰ HAHN 1963: 357–358.

„A besorozott újoncon pedig nem kell nyomban elvégezni a megbélyegzést a pontozásos bekarcolással, hanem előbb a gyakorlatozásban kell megvizsgálni, hogy kiderüljön: alkalmas-e valóban a nagy feladatra. [...] A bélyeggel megjelölt újoncokat tehát naponkénti gyakorlatoztatással kell bevezetni a fegyverforgatás tudományába!”³¹

Egy másik fejezetben is (*Hogyan szervezik a légiót?*) visszatér a kérdésre: „A katonákat ezután pontozásos bélyeggel látják el, mely a bőrön egész életen át megmarad, majd amikor az anyakönyvbe bevezetik őket, szokás szerint felesküdnék.”³² Érdekes párhuzam, hogy a pontokkal való jelölést a titkosírás kapcsán is említi Taktikosz³³ és Polübiosz.³⁴ Nem tartom kizártnak, hogy van összefüggés a két szokás között. Reális kijelentésnek tűnik, hogy az antik világban az említett tetoválásoknak nem volt pejoratív jelentése.

Más kép bontakozik ki az ókori Kínában: Shang Yang (i. e. 4. század) arról írt a *Shang urának könyvében*, hogy „Akik nem harcolnak halálra szántan, azoknak a városfal tövében ezer ember szeme láttára jelöljék meg az arcát tetoválással, vagy vágják le az orrát!”³⁵ Ezzel egybecseng a Xunzi (i. e. 4–3. század) *Beszélgetések a hadakozásról* című művében olvasható szövegrész:

„És ha az ő népe úgy szeret engem, mint ahogy a szüleit szereti, úgy kedvel engem, mint ahogy a bors és az orchidea illatát kedveli, akkor, ha visszanéz saját urára, az olybá tűnik előtte, mintha tűzben megperzselődött, tetovált arcú bűnöző volna, olybá tűnik előtte, mintha gyűlölt ellensége volna.”³⁶

Sima Qian (i. e. 2–1. század) *Shi Ji*³⁷ című kötetében olvashatunk Shun Binről, aki *A hadviselés törvényei* című munka szerzője, aki, amikor „megérkezett, Pang Juan attól félve, hogy érdemeivel különbnek bizonyul nálánál, féltékenységében azzal büntette, hogy levágatta mindkét lábát, és tetováltatta arcát, el akarta őt rejteni, hogy ne is mutakozzon”.³⁸ Az ókori Kínában a láb térdből levágása és az arc tetoválása a köz-törvényes bűnözőkre kiszabott általános büntetésforma volt.

Ezek voltak a testre írt jelek ókori kollektív, formális említései, viszont a katonai szolgálat elkerülése érdekében már ekkor megjelentek az öncsonkítási kísérletek is, ami önkéntelenül bekerült a katonai jelrendszerbe mint informális, egyéni kezdeményezés, és ami ellen fel kellett lépni hivatalos úton. Ezekről a Római Birodalomból, a 4–6. századból származó katonai vonatkozású rendeletekből tudunk, a *Codex Theodosianus*ból és a *Codex Justinianus*ból: „Akire rábizonyult, hogy a katonai kötelezettségtől menekülve

³¹ HAHN 1963: 760.

³² HAHN 1963: 779.

³³ HAHN 1963: 352–353.

³⁴ HAHN 1963: 464–468.

³⁵ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 467.

³⁶ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 475.

³⁷ A *Shi Ji*ben arról is lehet olvasni, hogy a hunok vezérének sátrába csak akkor léphetet be han (kínai) követ, ha hagyta az arcát feketével tetoválni (SIMA 1997: 95–97). Ez feltehetően nem volt könnyű döntés egy han követ számára saját szokásai miatt.

³⁸ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 399.

ujjainak levágásával öncsonkítást követett el, tette megégetéssel toroltassék meg és földesurát is, aki ezt nem akadályozta meg, súlyos bírság sújtsa.”³⁹ Ezenkívül:

„Aki az aljas ujjcsonkítással kívánja elkerülni a fegyverviselést, ne meneküljön meg attól, amit kerül, hanem e bélyeggel megjelölve viselje a katonáskodás reárákott terhét, ha már a kitüntetését eltolta magától. Magának a tartományi lakosságnak pedig, mely ezeknek az ifjaknak a merényletei következtében gyakorta szenved újoncszolgáltatási szükségben, teljesen szabad választás adassék, úgyhogy a sorozás megejtésének szokásos időpontjában egy éptagú helyett két csonkítottat állítson elő Magasságodnak.”⁴⁰

A későbbi időszakról egyetlen idevonatkozó említést találtam; Montecuccoli (17. század) emlékezik meg egy különös szokásról: „Spanyolországban a katonák lovuk egyik fülét bevágva látják el azt ismertetőjellel, hogy megkülönböztessék. Ha egy ló megdöglik, a katonának a hadbiztosi hivatalban be kell mutatnia a ló [bevágott] fülét, a fejbőrét és a kapitány igazolását.”⁴¹

A modern kori művekben nem esik szó testmódosításokról, holott más forrásokból tudjuk, hogy főleg a tetoválás gyakorlata a katonaság körében továbbra is jelen volt.⁴² Ennek okát már a korábban is megállapított indokban látom: egyrészt másra esett a fókusz, másrészt e jelzések a korábbi jelentéstartalommal – részben – átvándoroltak az emberi bőrről az eszközökre. Az emberi test mindössze egyetlen állomás volt a katonai jelzeshordozók fejlődéstörténetében, és szükségtelennek tartom bizonygatni, hogy mekkora sérülékenységet rejtett magában. Nem volt sokáig helye a formális információhordozók között.

Ahogy egyre inkább kiszorult az emberi test a hivatalos jelzeshordozók közül, a katonák testét érintő tetoválások és egyéb módosítások motivációja megváltozott, már jóval több volt az egyéni, alulról jövő, informális kezdeményezésnél. Ez párhuzamot mutat az emberi jogok fejlődésével, amikor az ember már maga rendelkezhet saját testével. A 20. századba érve ez alól azok a modern kori diktatúrák jelentenek kivételt – a hitleri Németország, a sztálini Szovjetunió vagy egyes harmadik világbeli államok napjainkban –, ahol az emberi élet és az emberi test mint önálló tulajdon pontosan annyit ért, mint az ókori despota államokban, azaz semmit, csupán állami birtoktárgy.

A katonaságon belül szerzett tetoválások motivációja és körülményei olyannyira különböznek az ókori gyökerektől, hogy nem is ezeket, hanem a katonai jelzéseken belül a jelvényeket és az egyenruhákat tekinthetjük elődeiknek. Sőt, a modern kori katonák tetoválásai sokkal inkább kapcsolódnak a modern kori hadieszközfestésekhez, mint az ókori katonák tetoválásaihoz vagy más testmódosításaihoz. A 20. századi történelemben gyakran ugyanazok a jelzések tűnnek föl a hadieszközökön, mint a tetoválásokon, ezért még szó esik lejjebb is a tetoválásokról, a hadieszközfestésekkel együtt tárgyalva.

³⁹ HAHN 1963: 742–743.

⁴⁰ HAHN 1963: 742–743.

⁴¹ MONTECUCCOLI 2019: 251.

⁴² KABDEBO 1917; HARSÁNY 1929; GOROZNEK 1912; LACASSAGNE 1881.

Hadieszközfestések

A légi, vízi és szárazföldi hadieszközökön megjelenésük pillanatától feltűntek a hivatalos és nem hivatalos megkülönböztető jelzések.⁴³ A szárazföldi hadieszközök hivatalos, kollektív jelzései a rendszám és a felségjel, a repülőké a lajstromjel és a felségjel, ám ezek nem mindig jelentek meg a katonai gépeken.⁴⁴ Sőt, a katonai repülőknél mindig is törekedtek arra, hogy a felségjel olvadjon bele a repülő álcafestésébe annak ellenére, hogy ez az egyik alapfeltétele a repülőgép légi alkalmasságának civil és katonai gépeknél egyaránt.

A felségjelzés mutatja, hogy mely államhoz tartozik az eszköz. Repülőknél jellemzően a farkon és a szárnyak alján jelenhet meg, szárazföldi eszközökön a jármű elején, hátulján, tetején és oldalán is. A felségjelzés elhelyezkedésére, méretére, színárnyalatára máig szigorú szabályok vonatkoznak, amelyek – főleg háborús időkben – gyakran változnak.⁴⁵ Például az I. világháborút lezáró békék után korlátozták a vesztesek haderejét, de azok titokban jelzés nélküli repülőket gyűjtöttek be, hazánkat is beleértve. Majd akár egyetlen éjszaka alatt felfesthették a felségjeleket a légierő gépeire, ahogy megszűnt egy-egy korlátozó intézkedés. Hazánkban erre 1938. augusztus 19-én került sor, miután a kisantant a bledi egyezményben elismerte a Magyar Királyság fegyverkezési egyenjogúságát.⁴⁶

Egyedi azonosító kódként szolgál a szárazföldi járműveken a rendszám, a légieken a lajstromjel, amely a járművek törzsén nagy nyomtatott betűkkel van feltüntetve. A repülő lajstromjelének első két betűje ma mindig azt az országot jelöli, ahol a gép nyilvántartásba került. Ezután kötőjel következik, majd három vagy négy karakter (szám vagy betű), ami magát a repülőgépet azonosítja. A számokat általában kisebb repülőgépek (motoros vitorlázók, vitorlázórepülő) kapják, a betűket pedig a motoros repülőgépek és a helikopterek. Hogy pontosan milyen szám vagy betű szerepel a lajstromjelben, azt a típus határozza meg.⁴⁷

A repülő kapcsán beszélhetünk fejlődéstörténetről, mivel 1914 előtt a polgári repülőgépeken sem alkalmaztak hivatalos jelölést. Ekkor többnyire a készítő neve és a gép sorszáma tűnt fel, de egyedi festések is tetten érhetők, mint például jelmondatok (2. ábra).

⁴³ E tanulmányban a szárazföldi és a légi eszközökre koncentrálok területi terjedelmi okból.

⁴⁴ A repülőgépek megkülönböztető jegyei bonyolultabbak, mint a szárazföldi eszközöké, mivel polgári és civil változatot különböztetünk meg.

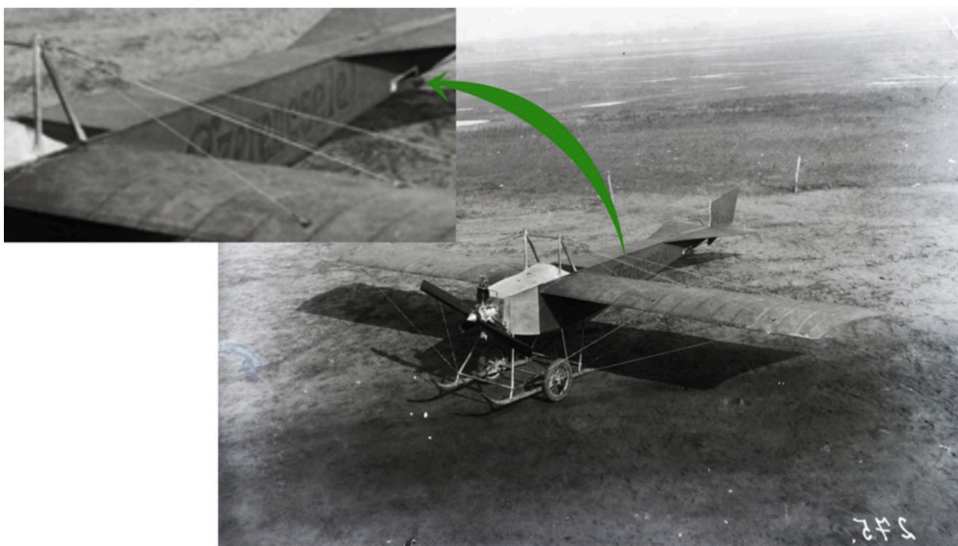
⁴⁵ Duna Menti Katonai Hagományőrző Egyesület [é. n.]; 15/2021. (VIII. 11.) HM rendelet; Sipos 1997.

⁴⁶ Kovács 2017.

⁴⁷ Német Dániel főtörzsőrmesternek, az NKE hallgatójának szóbeli közlése.

A „Kolbányi Typ V” repülőgép, amellyel Takács Sándor pilóta lezuhant 1912-ben (Fortepan / Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum / Archívum / Negatívtár / Wéber Károlyné gyűjteménye. Leltári jelzet: 262)

Kvasz András monoplánja Rákosmezőn, oldalán jelszava: „Szerencse le”, 1912 (Fortepan / Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum / Archívum / Negatívtár / Wéber Károlyné gyűjteménye. Leltári jelzet: 275)

2. ábra: Megkülönböztető jelzések polgári repülőgépeken 1914 előtt

Forrás: a szerző szerkesztése

Tény, hogy az ekkori tetoválásokon is előszeretettel tüntettek fel neveket vagy jelmondatokat (3. ábra), de egyértelműen még nem jelenthető ki, hogy a tetoválások hatottak-e a hadieszközfestésekre, vagy fordítva. Inkább mindkét esetben e díszítésmód eredetében érdemes keresni a közös pontot. Leopold Goroznek (1912) arra a megállapításra jutott, hogy a tetoválások ihletforrása lehet személyes vagy populáris eredetű. Személyes egy saját életúthoz köthető dátum, a szerelmes vagy saját gyermek neve, monogramja, a saját foglalkozás jelképe, populáris ellenben egy képes újság, divatlap, könyv, cigarettásdoboz, levelezőlap, hirdetés vagy akár a faliszőnyegek mintája, szlogenje, egy éppen népszerű termék, esetleg vallásos jelkép.⁴⁸ Ezek a minták kerültek be később az első tetoválók gyűjtőfüzetjeibe, aminek következtében terjedni kezdtek Nyugat-Európában és Amerikában.

3. ábra: Francia szövegtetoválások a 19. század végén és a 20. század elején

Forrás: a szerző szerkesztése

1919-ben tartották meg az első konferenciát a repülők egységesítése céljából, megalkotva az egybetűs országjelöléseket. 1929-re ugrásszerűen megnőtt a szükséglet a nemzetközi jelölésekre, így az addigi egybetűs rendszert kétbetűsre változtatták. Magyarország először a H betűt alkalmazta, majd a HA jelzés honosodott meg.⁴⁹

A lajstromjel tehát nem individuális megkülönböztető jelzés, hanem kollektív, hivatalos előírás, mégis, a tulajdonosok szinte azonnal megpróbálták egyedivé formálni a lajstromjelet, általa egyéniséget adni gépeiknek (4. ábra).

⁴⁸ GOROZNEK 1912.

⁴⁹ Ma a légierőnél nem használatos a HA előtag, ez a civil gépek sajátja.

4. ábra: Klemm Kl 35B típusú repülőgépek a Bécsi úti vámháznál az OMIH-csillagtúra alkalmával. A HA-MIS gépen Szabados József repülésoktató

Forrás: Fortepan/Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum/Archívum/Negatívtár/Szabados József gyűjteménye, Leltári jelzet: 1644

Ennek legikonikusabb példája Horthy Miklós kormányzó saját használatára szánt repülőgépe, amely 1936 szeptemberében állt szolgálatba Magyarországon. A Junkers Ju 52/3m típusú repülőgép a HA-DUR beszélő lajstromjellel került nyilvántartásba, ráadásul függőleges vezérsíkján tölgy- és babérág keretezte magyar kiscímer díszelgett, amely a korszak magyar hadieszközein általában is feltűnik felségjelzéseként.⁵⁰ A gép nevét, amelyet szintén felfestettek, az I. világháború legkiválóbb magyar ászpilótájáról, Kiss József hadnagyról kapta.⁵¹ Horthy gépén tehát szemléletesen keveredtek a hivatalos, kollektív és a nem hivatalos, individuális megkülönböztető jegyek (5. ábra).

5. ábra: A HA-DUR

Forrás: <https://home.mit.bme.hu/~tade/ac-pict/Hung-AF/pre-1945/Ju-52/Hadur.jpg>

⁵⁰ A címer máig szerepel a magyar hadieszközökön.

⁵¹ SOM 2018: 133.

A HA-DUR-hoz hasonlóan kiemelkedő gépe a korszaknak a *Justice for Hungary*⁵² – farkán szintén a lombággal körbevett címerrel –, amellyel Endresz György és Magyar Sándor 1931-ben az Atlanti-óceánt rekordidő alatt repülte át (6. ábra).

6. ábra: A *Justice for Hungary*

Forrás: a szerző szerkesztése MISZLAI 2020 alapján

Itt világitanék rá első ízben arra a problémára, amely gordiuszi csomóként kardvágásért kiált, és amely azt fogja eredményezni, hogy ez a tanulmány nem szolgál majd egyértelmű szabályokkal a kollektív-individuális, formális-informális hadieszközfestések és tetoválások terén. Nem könnyű ugyanis eldönteni, hogy ez a beszédes név kollektív vagy egyéni jelzéseként értelmezhető-e, habár csak ezt az egy gépet nevezték így, és az magántulajdonban volt. Magyar Sándor maga sem titkolta, hogy az óceánátrepülést a magyar revízió ügyének szolgálatába törekedett állítani, ami olyannyira nem individuális

⁵² Igazságot Magyarországnak. Lord Rothermere, az angol *Daily Mail* újságkiszern elnökének javaslatára kapta a repülőgép ezt a nevet.

szándékot tükröz, hogy egy közel negyedszázados korszak épült erre a hitvallásra a magyar történelemben.⁵³ És akkor a rajta látható címerről még nem is ejtettünk szót.

Mind a hadieszközfestéseknél, mind a tetoválásoknál perdöntő a körülmények és a motiváció vizsgálata, hogy megértsük, mikor beszélünk kollektív, hivatalos, mikor egyéni, informális motívumról. Ennek szemléltetésére stílusosan a magyar címert hívom segítségül.

Államjelvény mivolta miatt ez máig az egyik legelterjedtebb motívum a dísz- és használati tárgyakon, polgári és katonai szférában egyaránt. De még egy ilyen egyértelmű ábránál is a jelképérték mélysége és miértje a körülményektől függ. Formális díszítőmotívumból informális jellé is átlényegülhet. Ha a mindennapi, megszokott viselkedés valamiért természetellenessé válik, az ahhoz kötődő jelek üzenetértéke is változik.⁵⁴ Amint egy hivatalos jelzéshez személyes történet és érzelmek kapcsolódnak, vagy amint megváltozik a kulturális környezet, amelyben a jelkép feltűnik, a jelzés átlényegülhet hivatalosból nem hivatalossá, kollektívból individuálissá, vagy fordítva.

A magyar címer felségjelvényből vagy államjelvényből a személyes honvágy és az otthon jelképévé vált az I. és II. világháború katonái körében,⁵⁵ emiatt tűnik fel a fronton vagy hadifogság alatt készített katonai emléktárgyakon,⁵⁶ de tetoválásokon is (7. ábra).⁵⁷ Ezzel párhuzamosan, amint már említettem, a két világháború között és a II. világháború alatt az ország talpra állását, hitét és revíziós törekvéseit is jelképezte. Tehát egyszerre jelent meg mint formális és kollektív, illetve informális és individuális jel.

7. ábra: A magyar címer mint díszítőelem

Forrás: a szerző szerkesztése

⁵³ MISZLAI 2020.

⁵⁴ BURÁNY 2022.

⁵⁵ KÜRTI 2004.

⁵⁶ KÜRTI 2004.

⁵⁷ BURÁNY 2022, 2024.

Pollack Mihály tér, a háttérben a Magyar Nemzeti Múzeum hátoldala
1956 (Fortepan / Kurutz Márton)

Tenczer Vilmos 1957-ben készült tetoválása (Botos: 2014)

Üllői út – Kisfaludy utca sarok,
1956 (Fortepan / Nagy Gyula)

T34, 1956 (Fortepan / Klausz Ádám)

T34/85 típusú harckocsi, 1956
(Fortepan / Pesti Srác2)

8. ábra: A magyar címer szerepe 1956-ban
Forrás: a szerző szerkesztése

Az 1956-os forradalom és szabadságharc során a felkelők szemében a szabadság, a lázadás a Szovjetunió-ellenességnek és a Rákosi-diktatúrával szembeni fellépésnek a szimbólumává vált. A szovjetektől zsákmányolt tankokról a vörös csillag lekaparása, átfestése magyar címerre, illetve az ekkor készült címertetoválások már szintén nem hivatalos jeleknek tekinthetők, de kollektívek és individuálisak is egyszerre. Tenczer Vilmos forradalmár például a címertetoválását 15 évesen szerezte 1957-ben a Markó utcai fegyházban, amiért félholtra verték. Miután 3 évet töltött javítóintézetben, szeretne volna megvalósítani álmát, hogy profi bokszozó lehessen. Edzője válaszában egész nemzedékének tragédiája kísért: „Ha a címer felé varratsz egy vörös csillagot, engedünk versenyezni!”⁵⁸ (8. ábra).

A kusza összefonódások mellett szerencsére néhány tisztán felfejthető szálát is kihúzatunk az ábrák hátterének gordiuszi csomójából. Segítségükkel könnyebb lesz értelmezni a továbbiakban bemutatandó emblémákat.

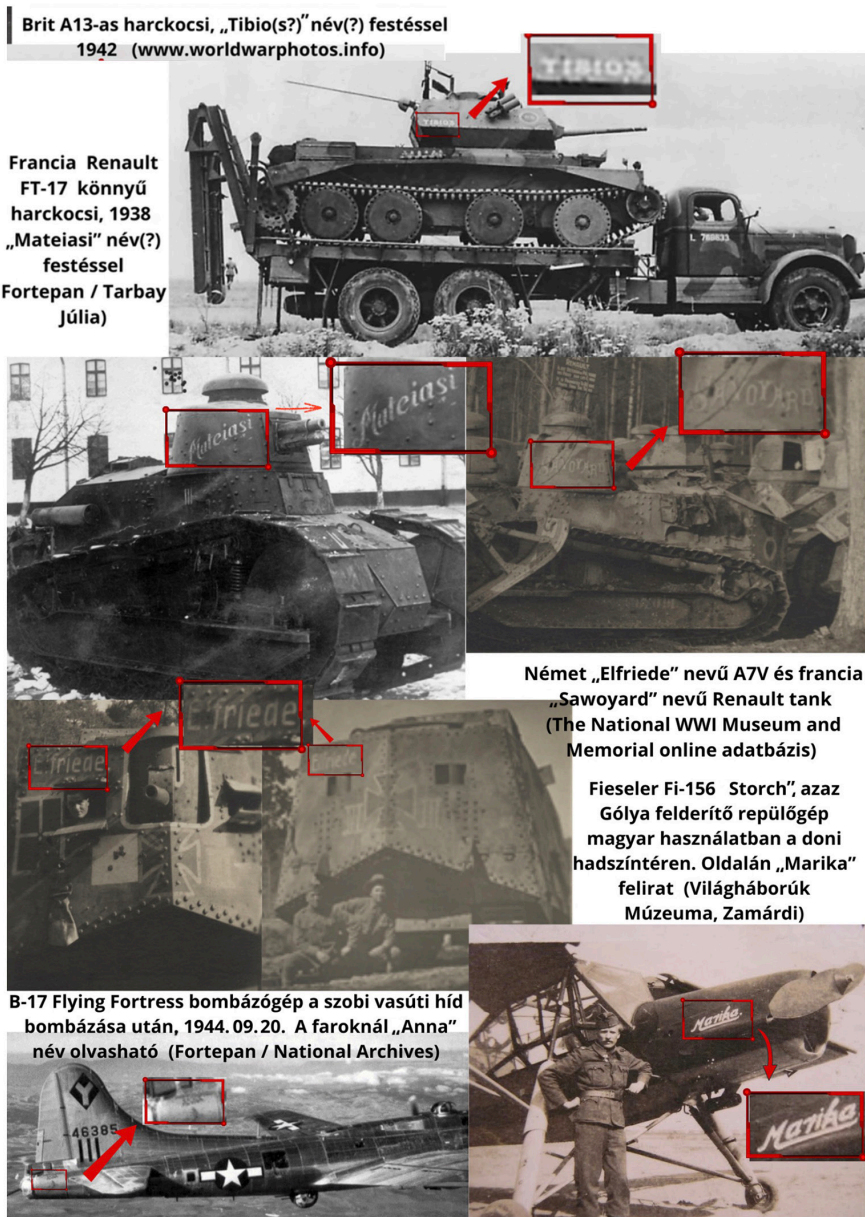
A legkönnyebb dolgunk meglátásom szerint a női vagy férfinevekkel van, amelyekhez jó eséllyel személyes érzelmek fűzhetők a tulajdonost vagy a használót. Máig szállóige a katonák körében, hogy a feleség után a szeretett hadieszköz az első, sőt, van, hogy a feleség a második. A női név ezt a különleges kapcsolatot, gondoskodást fejezi ki. Ez légi és szárazföldi hadieszközökön egyaránt megtalálható az évtizedtől függetlenül (9. ábra).

Egy fokkal talányosabb, ha mitológiai karakterektől vagy allegorikus személyekről keresztelik el a hadieszközöket, vagy ilyen ábrát festenek rájuk. Ez is jellemző lehet bármely haderőnem járműveire, illetve, ahogy feljebb írtam, a tetoválásmotívumoknak is kedvelt témája (10. ábra). Ennek lehetséges okára és más motívumok népszerűségére is rávilágít Dömötör Csaba 2020-ban megjelent tanulmánya, amelyben összegyűjtötte és tematizálta a természet – állat- és növényvilág – ihlette autoemblémákat. Ő is említi a mitológiai teremtmények csoportját, sőt, meglepően sok kategória visszaköszön mind a tetoválásokon, mind a hadieszközökön.⁵⁹

- Az örökzöld növényből font koszorú mint a hervadhatatlan érdemek jutalma.
- A szárnyak és a madarak a sebességet, a függetlenséget, a kitérőt, az aerodinamikus szépséget, a funkcionalitást, a jövőbe vetett hitet, a kreativitást, a küldetéstudatot, a vitalitást, az újdonság iránti nyitottságot, az emberi nagyratörés vágyát, a félelem leküzdését, a kíváncsiságot szimbolizálják, és azt a gondolatot, hogy az emberi találékony csodákra képes. A sashoz és a vándorsólyomhoz kiemelten a bátorságot, a határozottságot, az erőt, a nagyságot és a gyorsaságot szokás társítani.
- A ragadozók – vadász-készségük és intelligenciájuk miatt – az irányítási készség, az uralom, a magabiztosság és a hatalom jelképei. Tradicionális megjelenésük üzenete a minőség, a megbízhatóság, a hosszú élettartam.
- A mitológiai lények, mint az isteni hatalom jelképei, fékezhetetlenséget, erőt és újjászületést sugallanak.
- A kérődzők a vadság, a zabolátlan ősérő, a fáradhatatlanság, a méltóságjeltség, a fenség és az érettség szimbólumai. Jelképezik az idő periodicitását, a megújulást, a jóságot, a kiforrottságot, a férfiaságot, a keleti népeknél a jólétet és a hosszú életet.
- A csúszómászók, hüllők valamilyen kiemelt tulajdonságra utalnak, például kiváló manőverezés.

⁵⁸ BOTOS 2014.

⁵⁹ DÖMÖTÖR 2020.

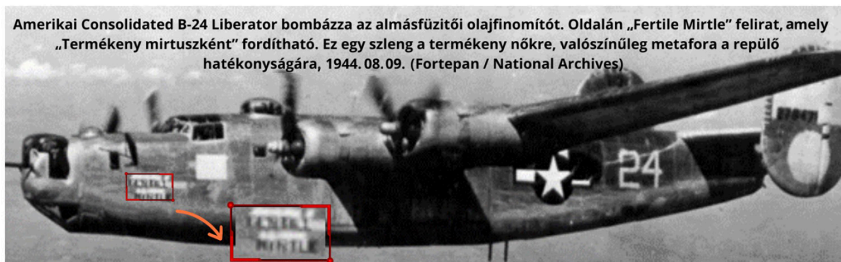

9. ábra: Női vagy férfinévvel jelölt hadieszközök a világháborúk idejéből

Forrás: a szerző szerkesztése

Dömötör tehát olyan jelképértékük alapján osztotta fel az autóemlékműveket, amelyek valamilyen módon kötődnek egy autó ideális jellemzőihez vagy ahhoz, ahogy egy-egy

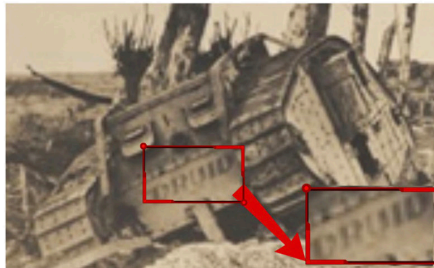
vezető vagy gépjármű-tulajdonos önmagát szeretné látni. Ez hatványozottan igaz, ha a státuszfogyasztás kategóriájába eső luxusmárkáról van szó, amelyet nem városi, hanem extrém körülmények közé terveztek.

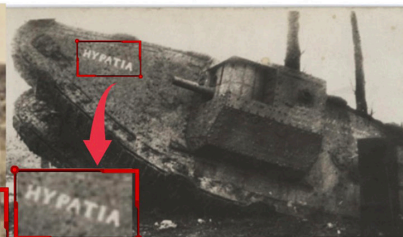
Amerikai Consolidated B-24 Liberator bombázza az almfűzitői olajfinomítót. Oldalán „Fertile Mirtle” felirat, amely „Termékeny mirtuszként” fordítható. Ez egy szleng a termékeny nőkre, valószínűleg metafora a repülő hatékonyságára, 1944. 08.09. (Fortepan / National Archives)

Brit Mark IV 2701-es tank „Druida” elnevezéssel. A D zászlóaljhoz tartozott, pilótája, DJ Salmon hadnagy harc közben árokba fordult, és egy közvetlen találattól megsebesült, 1917. 10. 04. (The National WWI Museum and Memorial Online adatbázis)

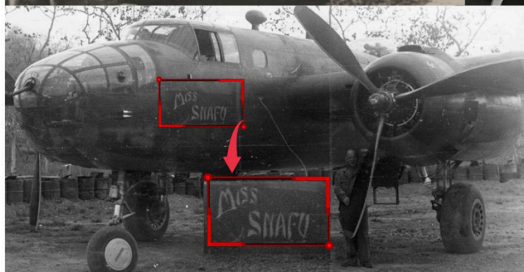
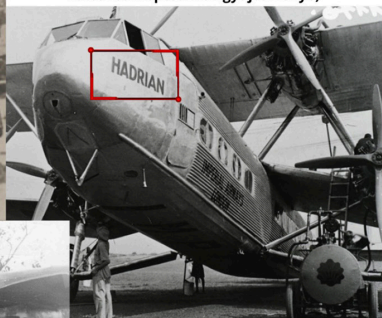
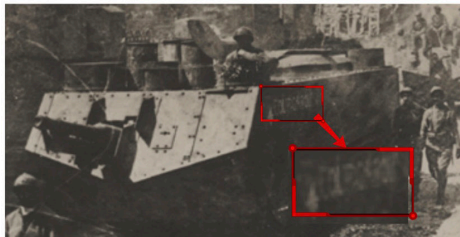
Brit Mark Tank „Hypatia” elnevezéssel. Hypatia egyiptomi hellenisztikus filozófus, matematikus és csillagász volt, a történelem egyik első ismert női polihisztorja (The National WWI Museum and Memorial Online adatbázis)

Francia tank „Loupgarou”, azaz „Farkasember” felirattal (The National WWI Museum and Memorial Online adatbázis)

Handley-Page H.P 42/45 típusú angol 4 motoros repülőgép „Hadrian” felirattal. Mátyásföld, 1929 (Fortepan / Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum / Archivum / Negatív táár / Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnok gyűjteménye)

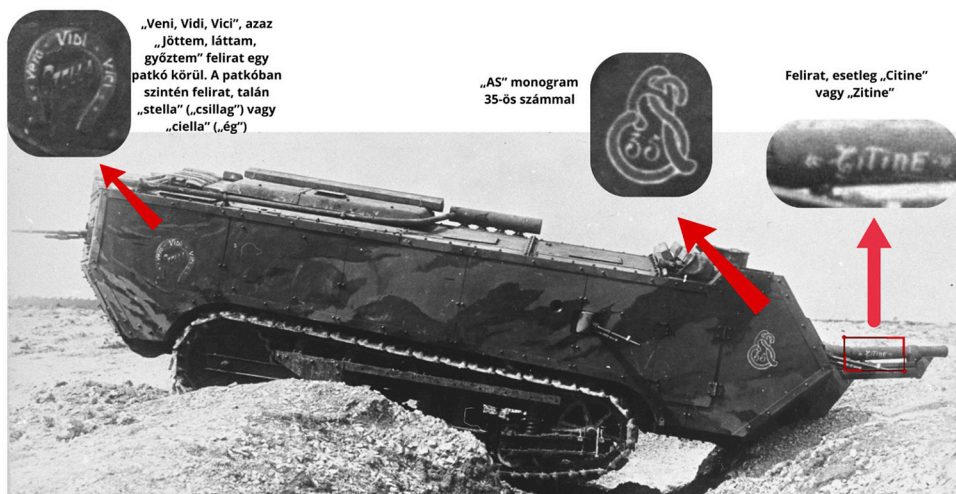
„Miss Snafu” nevű B-25 amerikai bombázó, 1943. „A SNAFU” angol mozaikszó, jelentése „Situation Normal: All Fucked Up” („A helyzet normális: teljesen elk...va”). A második világháborús amerikai katonai szlengből került át a köznyelvbe (https://www.macarthurmemorial.org)

10. ábra: Mitológiai vagy allegorikus neveket viselő hadieszközök a világháborúk idejéből

Forrás: a szerző szerkesztése

Elsőre meglepett az eredmény, hogy a szárazföldi eszközökön csak elvétve találtam a kutatás során figurális, egyedi festéseket (11. ábra). Ezeken jobbára a feliratok dominálnak, ám ha alkalmaztak is olyat, azok inkább kisebb, egyszerűbben megrajzolható alakzatok, felségjelek vagy csapatjelvények voltak, ez utóbbiról lejjebb még szót ejtek. Egy rögtönzött kerekasztal-beszélgetés keretében tiszt ismerőseim felvilágosítottak, hogy a szárazföldi erőknél mindig szigorúbb szabályok korlátozták az egyéni kezdeményezéseket, mint a légierőnél.⁶⁰ Sőt, egyikük azt is felvetette,⁶¹ hogy mivel a szárazföldön inkább jellemző a közvetlen konfliktus, mint a levegőben, ott jobban át kellett gondolni, milyen a hadieszköz megjelenése, sem érzelgős, sem komolytalan ábra nem kerülhetett rá.

Feltételezésem szerint könnyebb is a repülőhöz egyénileg kötődni, hiszen mind a környezet, mind az a tényező, hogy a pilóta egyedül vezeti a gépet, hamarabb támaszt valamiféle űrt az emberben, amit ki kell tölteni olyan rendhagyó életterben, mint a honvédség vagy egy háború.

„Veni, Vidi, Vici”, azaz „Jöttem, láttam, győztem” felirat egy patkó körül. A patkóban szintén felirat, talán „stella” („csillag”) vagy „ciella” („ég”)

„AS” monogram 35-ös számmal

Felirat, esetleg „Citine” vagy „Zitine”

11. ábra: Első világháborús francia Saint-Chamond-tank, kezdetleges figurális ábrákkal

Forrás: <https://tankmuseum.org/wp-content/uploads/2017/05/3258-F6-Saint-Chamond.jpg>

Azt is érdemes pontosítani, hogy egy hadieszközfestés minél inkább kollektív, hivatalos és egy bizonyos funkciót vagy feladatrendszert lát el, annál egyszerűbb és személytelenebb, ez lehet csík, kör, számok vagy betűk.⁶²

Jó példa a D-napi invázió, ahol a szövetséges repülők fekete-fehér inváziós csíkokat⁶³ kaptak pár nappal a művelet megkezdése előtt, hogy a baráti repülők tüzét elkerüljék, illetve a szövetséges repülőgépek légvédelmi ágyúkkal felszerelt hajói ne tegyenek bennük kárt (12. ábra). Az inváziós csíkokat az akkori légi főparancsnok, Sir Trafford

⁶⁰ Csapó László őrnagy, Kulich Balázs őrnagy és Kovács Dávid őrnagy, az NKE hallgatóinak szóbeli közlése.

⁶¹ Kovács Dávid őrnagy szóbeli közlése.

⁶² Német Dániel főtörzsőrmesternek, az NKE hallgatójának szóbeli közlése.

⁶³ IFF, azaz *identification, friend or foe*.

Leigh-Mallory tervezte és hagyta jóvá, 1944. május 17-én véglegesítették. Mindössze 20 nap állt a szövetséges légierők rendelkezésére, hogy megkapják a jelölések alkalmazásának specifikációit, majd alkalmazzák azokat a különböző típusú repülőgépekre.⁶⁴ Ebben az esetben az esztétika nem is lehetett szempont.

12. ábra: Inváziós csíkok festése a D-nap előtt egy Spitfire típusú gépre

Forrás: <https://www.raf.mod.uk/our-organisation/stations/raf-boulmer/news/air-command-and-control-for-d-day/>

Ugyanez az elv a katonai tetoválások kapcsán is fellelhető, e téren viszont egyeznek az adatok az ókortól a modern korig. Utóbbira példa, hogy az SS fegyveres ágai, a Verfügungstruppen és az SS Totenkopf tagjai 1935-től a bal felkarjukra, a belső hajlítózomra, a hónalj és a könyök közti részre Rh-faktor nélküli vércsoportjuk betűjelét viselték (A, B, O vagy AB), lásd a 13. ábrán. Ez a tetoválási mód Ernst-Robert Grawitz és Heinrich Himmler tervei alapján született meg. Helyének kiválasztását komoly elemzőmunka előzte meg. Az I. világháborús sebesülési és veszteséglisták kiértékelése után választották ki, mert a statisztika szerint itt tapasztalták a legkevesebb csonkolásos sérülést. Ez az 1 × 1 cm-es (vagy kisebb) minta lehetővé tette a vércsoport gyors azonosítását a sebesülés utáni vérátömlesztéskor, ezzel biztosítva a túlélést, illetve bizonyos fokon az azonosítást. A hazai *Orvosi Hetilap* 1944-ben felvetette ennek a gyakorlatnak az átvételét.⁶⁵

⁶⁴ DEMERLY 2019.

⁶⁵ BURÁNY 2024: 98–99.

13. ábra: Vércsoport-tetoválás az SS-nél

Forrás: BURÁNY 2023: 99

E tények tisztázása után érdemes belevágnunk a századjelvények taglalásába, amelyek egyfajta átmenetet képeznek a formális és informális jelek között, és ismételten gyakran vezetnek majd a határ elmosódásához.

Mivel a katonai repülőgépeket nem lajstromozták, csak egyszerű számok alapján különböztették meg, fontossá vált a századjelvények használata. Ezek a megkülönböztető jelzések a talált források alapján is inkább a légierőnél voltak számottevők, mint a szárazföldinél. Az adott ország légereje döntötte el, van-e a gépen egyedi minta, vagy nincs. Egyes országok légerejénél csak a vezérrepülőgép kapott különleges, kiemelkedő festést, hogy megkülönböztethessék a légi csatákban. Ehhez társultak a különféle kommunikációs jelek: „A századparancsnok a század közepén repültek, az osztályparancsnok a középső század vezető gépében foglalt helyet. Az osztályparancsnokok jelvényét viselő »vezérgépéből« vezette jelekkel alosztályait.”⁶⁶

A II. világháború idejére egyfajta kultusz alakult ki a légierő megkülönböztető jegyei körül mind a civilek, mind a pilóták körében, ami minden nemzetnél tetten érhető. Ez megítélésem szerint összefügg azzal, hogy a repülőgép mint hadieszköz kulcsfontosságúvá lépett elő a két világháború közti időszakban, egyöntetűen vallották a teoretikusok, hogy a közeljövő háborúiban új, döntő haderőnemként lép majd színre:

„Kedvező és célszerű leszállóhelyek telepítése, minél nagyobb számban a legmodernebb bemérő és irányjelző rendszerek kialakítása, amelyek már napjainkban is függetlenítik a polgári légiforgalmat az időjárástól, ködtől és éjszakától, valamint egy egész sor egyéb technikai vívmány mind-mind olyan fellendülést biztosítottak az utóbbi időben a légiközlekedés terén, hogy már példázzák a további rohamos tempójú fejlődés mértékét is.”⁶⁷

A festés ekkorra már zömmel kiterjedt az egész századra vagy rajra. Ez az egységen belüli összetartást és büszkeséget jelentette, de a pszichológiai hadviselés és a félelmeteltetés szándéka is tetten érhető általa, ilyen volt a nemzetközileg elterjedt cápa, sas, darázs, farkas vagy egyéb félelmetes „arcok” megjelenése a gépek orrán (14. ábra).

⁶⁶ DOUHET 1971: 62.

⁶⁷ DOUHET 1971: 27.

**Martin B-26C-45-MO
Marauder típusú közepes
bombázógép, 1944
(Forrás: Fortepan /
National Archives)**

**Hon-Bum B-25 Planes.
Ismeretlen csapat vagy
a Sharpe 37
repülőszázad
(Thomas Sharpe
Collection)
(Forrás:**

**[https://www.macarthur
memorial.org/](https://www.macarthur
memorial.org/))**

14. ábra: Cápa és sas a repülőgépek „arcán”

Forrás: a szerző szerkesztése

Mielőtt határozottan állítanánk, hogy formális, kollektív jelzésekről beszélünk, érdemes belegondolnunk, hogy ezek a jelzések nem nagy tömegeknek, hanem egy szűk, válogatott csoportnak szólnak, akikre a kívülállók felnéznek, közéjük vágyanak. Akaratlanul is átszövik a csoport közösen átélt, személyes történeteit. Természetes, hogy mélyebb érzelmi kötődést és üzenetértéket jelentenek a csoporttagok számára, mint más kollektív jelzések, így gyakran avanszálódnak vagy fejlődnek individuális, informális jelekké.⁶⁸

A hazai századjelvények legnépszerűbbjei a Puma és a Dongó század voltak, de a Teve, Ludas Matyi, Isten Nyila, Fekete Macska, Somogyi Bicskások, Káro Ász vagy Kőr Ász⁶⁹ is említést érdemel (15. ábra).⁷⁰ A nagyméretű Puma-jelvényt vitéz belényesi Heppes Aladár főhadnagy, elsőtiszt ötlete alapján Baráth László szakaszvezető rajzolta meg. Ez volt az egyetlen jelvény, amely nem a századhoz, hanem Heppes főhadnaghoz kötődött, így áthelyezésekor vitte magával a jelvényt is.⁷¹

⁶⁸ Katonákkal folytatott beszélgetésekből tudom, hogy a csapatjelzéseket a csapattagok magukra tetováltatták, illetve tetováltatják, ám ez egy másik, készülő dolgozatom tárgya.

⁶⁹ A francia kártya színeinek ászlapjai, mint csapatjelölés, nemzetközileg általános. Az I. világháborútól kezdve rendre feltűnik a szárazföldi és légi hadieszközökön.

⁷⁰ Tarr Péter történész, a zamárdi Világháborúk Múzeuma vezetőjének szóbeli közlése.

⁷¹ Kovács 2017.

A Puma vadászrepülő század jelvénye

A „Kőrász” vadászrepülő század V-210 oldaljelű Fiat Cr. 42-ese (www.haboru-muveszete.hu)

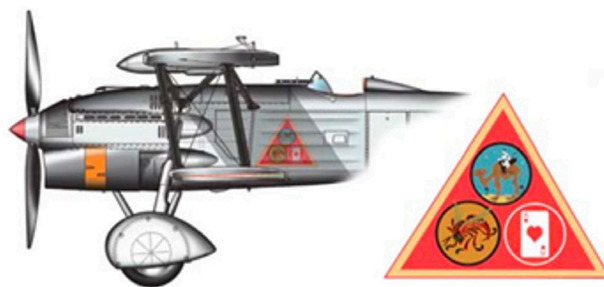
Horthy István, a Dongó század kötelékében Héja V-421-es gépében (Elter 2020)

Ju-86, Isten Nyíla repülőszázad (www.repulomuzeum.hu)

15. ábra: A magyar repülőszázad jelvényei

Forrás: a szerző szerkesztése

A magyar légierőnél a II. világháború során a vezérgép kiemelt szerepet kapott, az 1.1 és 1.2 vadászosztály osztályparancsnoki gépeire – olasz mintára – a 1. vadászrezred 2. osztályának mindhárom századjelvényét felfestették, háromszögbe foglalva jelent meg oldalán a kőrász, a dongó és a teve embléma (16. ábra). A századjelvények alakulhattak is menet közben. A kecskeméti Teve század például 1936–1940 között CR-32-eseken repült, utána átfegyverezték 42-esekre, egyúttal századjelvényt is váltottak. Az addigi tevét ábrázoló oldalfestés helyére a 42-eseken Mátyásföldön a Szent György-jelvény került.

16. ábra: Az 1.2 vadászosztály osztályparancsnoki gépe

Forrás: Kovács 2017: 52

A német *Luftwaffe* század és raj emblémái egyszerre zavarba ejtően komolytalanok és karizmatikusak, ahogy azt elvárnánk egy *Lebensraumot*⁷² vizionáló felsőbbrendű faj légierijétől. A kutatómunka során megfogalmazódott bennem, hogy olyan szövevényes

⁷² Németül életteret jelent.

és nagy lélegzetű adathalmaz rajzolódik ki a témában, amivel csak egy vérbeli, téma-specifikus fanatikusan vehetné fel a versenyt. Még a források sem egységesek arra nézve, hogy egy-egy képen kollektív vagy individuális jel látható-e. Felmerül a kérdés, egyáltalán elvárhatjuk-e, hogy egyszer átlássuk, rendszerezzük ezt a jelhalmazt. Ezek a festések alapvetően alulról jövő kezdeményezések voltak, a hirtelen impulzusok, a szájhagyomány, a másolás vagy a kikapcsolódás, feltöltődés vágya szülte őket, egy rendhagyó élethelyzetben (17. ábra).

17. ábra: Luftwaffe-emblémák

Forrás: a szerző szerkesztése

Konkrét példaként említhető Hubert Kroech, a Luftwaffe hadnagyának Messerschmitt Bf 109E1 (Fehér 1) gépe, amelyen a pikk ász rajjelvény mellett Kroech személyes emblémája, a cylinder is feltűnik, vagy Adolf Galland ászpilóta Mickey egeres gépe (18. ábra). Galland más különégeiről is ismert volt, előszeretettel ült a pilótafülkében úszónadrágban, miközben szivarozott vagy pipázott.⁷³

⁷³ BJORKMAN 2016.

Hubert Kroech „Fehér 1” gépével, rajta a pikk ás rajfestés és az egyedi cylinder festés. Mannheim, Németország, 1939 (www.pinterest.com)

Adolf Galland Mickey egeres Messerschmitt Bf 109-es gépe (https://1.bp.blogspot.com/)

18. ábra: Hubert Kroech és Adolf Galland gépeikkel

Forrás: a szerző szerkesztése

De még ezek a személyesként jegyzett minták sem tekinthetők kétségkívül egyedinek, mert országon kívül és belül egyaránt feltűnhettek hasonló kivitelezésben, csapatjelvényként vagy egyedi festésként, akár évtizedekkel korábban is (19. ábra).

19. ábra: Edward Rickenbacker amerikai ászpilóta SPAD XIII-ával, rajta a 94. repülőszázad jelvénye, a cylinder karikában, Franciaország, 1918

Forrás: Tag Archives: 94th Aero Squadron 2025

Igazán egyedinek és személyesnek éppen az ellenfél oldaláról találtam biztos példát: James Archibald Findlay MacLachlan, a Royal Air Force vadászpilótájának karja 1941-ben egy bevetés során olyan súlyosan roncsolódott, hogy amputálták, de még abban az évben művégtaggal visszatért a hivatásához. Ekkor az általa használt Hawker Hurricane Mk. IIc BD983/JX-Q oldalára festett egy emblémát, amely egy bal kart ábrázol, amelyen egy löveg halad át, és az ujjak V jelet mutatnak.⁷⁴ Ez jó eséllyel nem a V, mint *victory*, azaz győzelem jele,⁷⁵ hanem ugyanaz az üzenet, amit MacLachlan a középső ujjával jelez (20. ábra). A történészek által vitatott angol íjászhagyomány szerint az 1415-ös agincourt-i ütközet előtt fenyegetőztek azzal a franciák, hogy levágják a fogságba esett angol íjások ujját, hogy azok ne lőhessenek. A győztes csata után V. Henrik angol király katonái kárörvendően jelezték középső, más történet szerint középső és mutatóujjakkal, hogy nem sikerült a francia terv.⁷⁶

⁷⁴ The Battle of Britain London Monument [é. n.].

⁷⁵ Amit tényérellel kifelé, nem kézháttal szokás mutatni.

⁷⁶ MARINOV 2010.

20. ábra: MacLachlan és fekete Hawker Hurricane Mk. IIC éjszakai vadászgépe, a JX-Q, 1941

Forrás: Imperial War Museums, CH4015 4700-16

Minden jel arra utal, hogy az individuális, informális repülőfestések terén az amerikaiak jártak élen a korszakban. A jelenség külön nevet is kapott: *nose art* vagy orrművészet. Az USA légierjének individuális megkülönböztető jelzései szellemes jelmondatokból, találó női, ritkábban férfinevekből, női alakokból, rajzfilmfigurákból és héroszokból álltak össze. Jellemzően nem csupán egy-egy odavetett ábra vagy felirat, hanem egy teljes kompozíció állt össze a festett alakokból és szövegekből (21. ábra), amelyek gyakran mutattak párhuzamot a korszak divatos tetovált ábráival, mint például madarak, csillagok, dobókockák vagy *pin-up* stílusú nőalakok.

21. ábra: Amerikai nose art a II. világháború idején

Forrás: www.macarthurmemorial.org, www.airplanes-online.com

Tulajdonképpen ugyanazok a témák köszönnek vissza a II. világháborús hadieszköz-festéseken és tetoválásokon, mint amelyek már az 1800-as évek második felében is megjelentek, de a stílus és a kivitelezés határozottan eltér, leginkább egyfajta korlenyomatként értelmezhetők.

Művészi értelemben a 20. század közepére már minden felületen igényesebbek, kidolgozottabbak az amerikai motívumok, önálló művészeti alkotásként tekinthetünk rájuk. Ez nem meglepő, hiszen a tetoválásalonok tárt kapukkal várták vendégeiket – elektromos tetoválógépekkel felszerelten –, a tetoválómester ekkor már külön szakmaként jegyzett, amely művelőjének megélhetést biztosít a nyugati államokban.⁷⁷ A *nose artokat* is szolgálati idejüket töltő hivatásos vagy amatőr művészek készítették, fizetségért cserébe. A korszak egyik legismertebb művésze Don Allen, aki a Cleveland Institute of Art-on végzett.⁷⁸

Az USA ebben volt kétségtelenül élenjáró, ez különbözteti meg igazán festett hadieszközeit a többi államtól. Itt már határozottan ki merem jelteni, hogy az amerikai tetoválás kedvelt témái és stílusa került át a hadieszközökre, mivel a New York-i Samuel F. O'Reilly 1891-ben szabadalmaztatta az első elektromos tetoválógépet,⁷⁹ így mire kirobbant a II. világháború, már igazán hitelesen és igényesen lehetett visszaadni a vágyott díszítőmintákat – és azok üzenetét – bőrrajzok formájában (22. ábra). Adta magát, hogy a pilóták ezeket átvigyék az újonnan berobbant sztárhaderőnem gépeire is mint testük kiterjesztésére. Talán nem patetikus túlzás azt állítani, hogy ebben a jelenségben az amerikai álom és a szabadság földje ideológiája is testet öltött, erős erkölcsi kapaszkodót is adva a halállal farkasszemet néző katonáknak.

A *nose artnak* az vetett véget, ami életre hívta: a technikai fejlődés. Az első lépés a Lockheed YF-12 Blackbird vadász-elfogó kísérleti repülőgép-prototípus megjelenése volt (23. ábra), amelynek fejlesztése titokban kezdődött az 1950-es években, hidegháborús hangulatban. A sebességre és a lopakodási képességre helyezték a hangsúlyt, első kísérleti repülését 1963-ban hajtották végre.⁸⁰ Ennek egyik újabb fejlesztésére, az SR-71-re már sötét radarabszorbens-festék került,⁸¹ amely alapjául szolgált a további fejlesztéseknek is. Jó eséllyel ez nem volt összeegyeztethető a *nose art* hagyományával.⁸²

⁷⁷ Magyarországon az első legális szalonok, professzionális eszközök és az első elismert tetoválóművészek csak a rendszer-váltás után jelentek meg.

⁷⁸ The Official Site of the 4th Fighter Group – World War II. Meet The Artists.

⁷⁹ VARJU 2023.

⁸⁰ RITSICK 2020.

⁸¹ RYAN 2021.

⁸² Csapó László őrnagy, NKE-s hallgató szóbeli közlése.

22. ábra: USA-beli tengerészek az 1930–1940-es években

Forrás: a szerző szerkesztése

23. ábra: YF-12 Blackbird és YF-12 Blackbird festés közben

Forrás: RITSICK 2020; RYAN 2018

Következtetések

Kutatásaim alapján a 19–20. század fordulójára a korábbi jelvények és az egyenruhákön vagy felszerelési tárgyakon megjelenő rendfokozatjelzések és egyéb megkülönböztető jegyek egyszerűsödtek vagy eltűntek, ám az ezt életre hívó szándék átöröklődött a hadieszközfestésekre és a tetoválásokra. Ezek kettéváltak hivatalos és nem hivatalos ágra.

Hivatalos, ha a jel hordási kötelezettsége felülről érkező utasításként jelenik meg, mint álcafestés, rendszám, lajstromjel vagy felségjelzés esetén. Az egyedi jelzések a technikai fejlődés és a funkcionalitás előtérbe kerülése miatt kiszorultak a formális katonai jelzések közül, ám az a töretlen igény, ami a katonák lelkében jelentkezett a 18. századi tömeghadseregek megjelenésével, az informális katonai jelzésekben ölt testet. A nem hivatalos jelzések alulról jövő, személyes természetű kezdeményezés formájában terjedtek, mint az egyedi megkülönböztető jegyek, illetve a raj- és századjelvények. Utóbbi csúcspontjának a *nose art* tekinthető az amerikai repülőkön a II. világháború idején. Figurális, feltűnő, akár esztétikus ábrázolásmód, komplexebb, személyesebb mondanivaló, gyakran egész *credo*⁸³ jellemzi ezt a jelzescsoportot.

A hivatalos jelölések továbbviszik az ókori katonai tetoválások jellegzetességeit – egyszerűség, funkcionalitás, nonfigurativitás –, ami a modern kori diktatúrákban is tetten érhető. Ezzel kapcsolatban megfigyelhető, hogy a test katonaság általi, hivatalos felhasználása az ókori birodalmakban és a modern kori totális államokban hasonlóságot mutat.

Az ókori katonai tetoválások csak technikailag tekinthetők a modern katonai tetoválások gyökereinek, szellemi értelemben inkább a jelvények és az egyenruhák információértékét viszik tovább, amely információ a hadieszközfestésekben is felfedezhető. Mondanivalójuk és kivitelezésük hasonlóan kötetlen és személyes. Ennek oka az I. világháború idején a tetoválások és hadieszközfestések közös forrásában keresendő, mint például képeslapok vagy újsághirdetések, de a II. világháború idejére már az eredetileg tetovált ábrák kerültek át a hadieszközökre mint a katonák kiterjesztett énjére.

Az individuális jelzések lehetnek kollektívák vagy egyéniek attól függően, hogy egy csapat által használt közös jelképről beszélünk, vagy egyetlen ember személyes vonatkozású szimbólumáról. A nem hivatalos, egyedi minták motivációja szerteágazó, nem is mindig ismert, és az sem mindig egyértelmű, hogy csoportos vagy egyedi mintáról van-e szó az adott ábrázoláson.

Az azonban egyértelműen körvonalazódik, hogy érdemes az informális katonai jelzéseket napjainkig felgöngyölíteni, hogy belsős információkat nyerhessünk a katonák szervezeti kultúrával és hivatással kapcsolatos attitűdjéről mind nemzeti, mind nemzetközi vonatkozásban, elég csak a bajtársi tetoválásokra,⁸⁴ a *challenge coinokra* vagy a *morale patchekre*⁸⁵ gondolni.

⁸³ Hitvallás, életfilozófia.

⁸⁴ BURÁNY 2024.

⁸⁵ A *morale patch* egyfajta hímmzett, gumiból vagy PVC-ből készült felvarró, amely jellemzően játékosabb vagy tiszteletlenebb, mint a katonai egyenruhán található szabványos felvarrók. Gyakran buta szlogeneket, rajzfilmfigurákat vagy belső vicceket tartalmaznak, amelyek célja az őket viselő csoport moráljának növelése. ZABALDO 2023.

Összefoglalás

Kétrészes, a katonai jelzések rendszerezésére irányuló tanulmányom jelenlegi, második részében a jelvények, rangjelzések, egyenruhák, hadieszközfestések és tetoválások jellemzőit és változásait vizsgáltam. Elsődleges forrásként a hadtudományi művek mellett online képi adatbázisok szolgáltak.

Minél régebbre megyünk vissza az időben, annál több említés esik a jelzések vizsgált csoportjairól, illetve a modern kor felé haladva már a jelzésekkel kapcsolatban is rendre a technika fejlődésére és a gépesítés jelenségére kerül a hangsúly. Ezzel párhuzamosan tetten érhető a katonák egyéni jelenlétének vágya, szemben a növekvő létszámmal és a fokozódó uniformizálással.

Ez napjainkban is töretlen, sőt, nemzeti vagy nemzetközi szinten összekovácsolja a különböző háttérből érkezett, jellemzően önkéntes és professzionális katonákat.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány megszületéséhez nyújtott segítségért, iránymutatásért, ötletekért szeretnék köszönetet mondani konzulensemnek, dr. Horváth Csaba CSc. nyugalmazott ezredesnek, egyetemi oktatónak, dr. Négyesi Lajos PhD ezredesnek, egyetemi oktatónak, dr. Krajnc Zoltán PhD ezredesnek, egyetemi oktatónak, dr. Baczoni Tamás PhD őrnagynak, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársának, Tarr Péter történésznek, a zamárdi Világháborúk Múzeuma vezetőjének, Német Dániel főtörzsőrmesternek, az NKE hallgatójának, Csapó László őrnagynak, az NKE hallgatójának, Kulich Balázs őrnagynak, az NKE hallgatójának és Kovács Dávid őrnagynak, az NKE hallgatójának.

Felhasznált irodalom

15/2021. (VIII. 11.) HM rendelet a katonai jelképekről és jelzésekről, valamint a Magyar Honvédséghez köthető megjelölésekről és használatuk engedélyezéséről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2100015.hm>

BALÁZS Dénes (1976): *Pápua Új-Guinea*. Budapest: Gondolat Kiadó.

BATI BERKÓ István (1918): *A magyar huszárság története*. Budapest: Liptsey Kálmán Könyvkiadóhivatala.

BJORKMAN, James (2016): Adolf Galland: Backbone of the Luftwaffe. *World War II in Pictures*, 2016. április 12. Online: <https://worldwartwo.filmsinspector.com/2016/04/adolf-galland-backbone-of-luftwaffe.html>

BOTOS Tamás (2014): Egy 56-os tetkó eddig sosem látott története. *444.hu*, 2014. október 23. Online: <https://444.hu/kepek/2014/10/23/egy-56-os-tetko-eddig-sosem-latott-tortenete>

BURÁNY Judit Rita (2022): „Szíves” – A legférfiasabb magyar tetoválás. In MOLNÁR Dániel – MOLNÁR Dóra – NAGY Adrián Szilárd (szerk.): *XXV. Tavasz Szél Konferencia 2022 Tanulmánykötet III*. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 303–330.

- BURÁNY Judit (2024): A tetoválás szerepe a harci stressz csökkentésében. In GÖCZE István (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései 2023*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 89–123. Online: https://doi.org/10.36250/01207_07
- BURÁNY Judit (2025): A katonai jelzések rendszerezése – 1. rész. Jóslatok, előjelek. Jelszavak, titkos kódok és üzenetek. Zászlók, lobogók. Fény- és hangjelek. *Hadtudományi Szemle*, 18(3), 83–106. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2025.3.5>
- BURENHULT, Göran szerk. (1995): *A kökori világ. Vadászó-gyűjtögetők és a korai földművelők*. Budapest: Officina Nova – Magyar Könyvklub.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1917): *A háborúról*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.
- DEMERLY, Tom (2019): On This Day in 1944, Invasion Stripes Became the Markings That Saved Allied Lives. *The Aviationist*, 2019. június 6. Online: <https://theaviationist.com/2019/06/06/invasion-stripes-became-the-markings-that-saved-allied-lives/>
- DOUHET, Giulio (1971): *A légiuralom*. Budapest: Zrínyi Miklós Katonai Akadémia.
- DÖMÖTÖR Csaba (2020): Autóemblémák az állatvilágból. *Multidiszciplináris Tudományok*, 10(1), 167–177. Online: <https://doi.org/10.35925/j.multi.2020.1.20>
- Duna Menti Katonai Hagyományörző Egyesület [é. n.]: *A gépjármű, „páncélgépjármű” és repülő eszközök felségjelzései az 1942–1990 időszakban*. Online: <https://www.dihha.hu/honvedsegi-felsegjelzesek-1942-1990-kozott/>
- ELIADE, Mircea (2004): *Kovácsok és alkímisták*. Budapest: Cartaphilus Kiadó.
- ELTER Tamás (2020): Lezuhanása előtt két nappal a nációk lehallgatták a háborúból való kilépésről beszélő Horthy Istvánt. *Origo*, 2020. augusztus 21. Online: <https://www.origo.hu/tudomany/2020/08/horthy-kormanyzo-ketszer-is-elajult-a-keleti-frontrol-erkezett-tragikus-hir-hallatan>
- GOROZNEK, Leopold (1912): *Über Tätowierung bei Soldaten*. Königsberg: Kümmel.
- HAHN István szerk. (1963): *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- HARSÁNY Zsolt szerk. (1929): *A műveltség útja II*. Budapest: Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat.
- HOMPÓ Éva (1989): „Daganatra köpöly, sátánra ráolvasás”. Munkamegosztás és rangsor a hagyományos amara gyógyításban. In BABULKA Péter – BORSÁNYI László – GRZYNAEUS Tamás (szerk.): *Síppal, dobbal...* Budapest: Mezőgazdasági Kiadó, 57–71.
- KABDEBO Oszkár (1917): Bőrbe vésett emlékek. *Érdekes Újság*, (34), 25–27.
- KOVÁCS Béla (2017): Ezüst szárnyak – A Magyar Királyi Honvéd Légió ezüst festésű FIAT CR–32-es vadászrepülőgépei. *Haditechnika*, 51(1), 48–53. Online: <https://doi.org/10.23713/HT.51.1.10>
- KÜRTI László (2004): A Nagy Háború vizuális kultúrája. In HORVÁTH Miklós (szerk.): *A Nagy Háború másik arca: a lövészárkok hétköznapjai*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 35–45.
- LACASSAGNE, Alexandre (1881): *Les tatouages: étude anthropologique et médico-légale*. Paris: J. B. Baillière et fils. Online: <https://doi.org/10.3406/linly.1881.11456>
- LHOTE, Henri (1977): *Sziklafestmények a Szaharában*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- LONGHENA, Maria – ALVA, Walter (2002): *Az ősi Peru. Az Andok kultúrái, az inkák birodalma*. Budapest: Officina '96 Kiadó.
- MAKRA Sándor (1988): *A mágia*. Budapest: Magvető Kiadó.
- MARINOV Iván (2010): Honnan ered és mit jelent a feltartott középső ujj? *Urban Legends*, 2010. május 29. Online: <https://www.urbanlegends.hu/2010/05/feltartott-kozepso-ujj-jelentese-fuck/>

- The Official Site of the 4th Fighter Group – World War II. Meet The Artists. Online: <http://www.4thfightergroupassociation.org/nose-art-gallery.html>
- MISZLAI Zsolt (2020): Trianon utóélete I. – a „Justice for Hungary” óceánrepülése. *A Szent István Király Múzeum blogja*, 2020. június 2. Online: <https://szikmblog.wordpress.com/2020/06/02/trianon-utoelete-i-a-justice-for-hungary-oceanrepulese/>
- MONTECUCCOLI, Raimondo (2019): *A magyarországi török háborúkról*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- NAGY-L. István (2013): *A császári-királyi hadsereg 1765–1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok*. Pápa: Gróf Eszterházy Károly Múzeum.
- OLÁH Tamás szerk. (1986): *Fejezetek a szexualitás történetéből*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- RIES, Karl (1976): *Photo Collection Luftwaffe Embleme 1935–1945*. Mainz: Verlag Dieter Hoffmann.
- RITSICK, Colin (2020): Lockheed YF-12 Blackbird Fighter-Interceptor. *Military Machine*, 2020. január 1. Online: <https://militarymachine.com/lockheed-yf-12/>
- RYAN, Matthew (2021): The Distinct Differences between The A-12 And SR-71. *World War Wings*, 2021. december 23. Online: <https://worldwarwings.com/the-distinct-differences-between-the-a-12-and-sr-71/>
- SÁGVÁRI György (2010): *Magyar uniformisok a honfoglalástól napjainkig*. Budapest: Kossuth Kiadó – Hadtörténeti Intézet és Múzeum.
- SIMA, Qian (1997): *A hunok legkorábbi története. A Shi Ji 110. kötete*. Budapest: Magyar Ház Kiadó.
- SÍPOS Péter főszerk. (1997): *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs*. Budapest: PETIT REAL Könyvkiadó. Online: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/SOM>
- Krisztián (2018): A magyar állami vezetők hivatalos légiútjait megvalósító szervezetek 1950–1989. In PARÁDI József (szerk.): *Ünnepi parergák Boda József 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 133–144. Online: <https://doi.org/10.31626/HU-EISSN2560094X.IV.TOM.133-144.p>
- SZÁVA Péter szerk. (1971): *Szemelvények a burzsóá teoretikusok műveiből 2. A páncélos háború elméletének képviselői. Eimannsberger, Guderian*. Budapest: Zrínyi Miklós Katonai Akadémia.
- SZÁVA Péter szerk. (1972): *Szemelvények a burzsóá teoretikusok műveiből 3. A páncélos háború elméletének képviselői. Liddell Hart, Fuller, de Gaulle*. Budapest: Zrínyi Miklós Katonai Akadémia.
- Tag Archives: 94th Aero Squadron (2025): *This Day in Aviation*. 2025. szeptember 25. Online: <https://www.thisdayinaviation.com/tag/94th-aero-squadron/>
- TEUBER, Oscar (1895): *Die österreichische Armee: von 1700 bis 1867*. Wien: Berté.
- The Battle of Britain London Monument [é. n.]: *The Airmen's Stories – F/Lt. J. A. F. MacLachlan*. Online: <https://www.bbm.org.uk/airmen/MacLachlanJAF.htm>
- TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor szerk. (2018): *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- ÚJVÁRI Edit (2015): „E jelben győzni fogsz!” Egy ókeresztény jelkép a római birodalmi politikában. *JEL-KÉP-TÉR*, 2015. szeptember 7. Online: <http://www.jgypk.hu/jelkepter/e-jelben-gyozni-fogsz-egy-okereszteny-jelkep-a-romai-birodalmi-politikaban/>

VARJU Gábor (2023): A tetoválás eltávolítás szövődményei. *Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle*, 99(6), 452–460. <https://doi.org/10.7188/bvsz.2023.99.6.1>

WERNER, Sombart (1924): *Háború és kapitalizmus*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.

ZABALDO, Jared (2023): What is a Morale Patch? Everything You Need to Know. *USAMM*, 2023. október 24. Online: <https://www.usamm.com/blogs/news/morale-patch>

Gergi Erna¹

„Erős hit, erős akarat”

Az altisztek hivatásának értékei és kompetenciái,
a hivatás értelmezése

'Strong Faith, Strong Will'

Values and Competencies of the Non-Commissioned Officer
Profession, Interpretation of the Profession

Absztrakt

„Erős akarat minden akadályt legyőz, erős akarat csak erős hitből fakad”² – ez a Magyar Királyi Jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelőintézet jelmondata. Rövidített változata a mai napig az altisztképzés hitvallása, amelynek aktualitása várhatóan a következő évszázadra is fennmarad. Van különbség a legénységi, a tiszti vagy éppen az altiszti hivatástudat között? Alapvetően nemleges a válasz, de feladatuk és felelősségeik tekintetében vannak különbségek. A tanulmány körbejárja az altisztek hivatásának legfontosabb kérdéskörét és azok erkölcsi és etikai, morális jellemzőit, múltbeli visszatekintésben és a jelenben. Hangsúlyt helyez a legfontosabb kompetenciák megfogalmazására.

Kulcsszavak: hivatás, altiszt, érték, kompetencia, erény

Abstract

“Strong will overcomes all obstacles, strong will comes from strong faith.” This is the motto of the Royal Hungarian Jutasi Honvéd Military Academy. Its abbreviated version is still the credo of NCO training today, and hopefully it will remain relevant for the next century. Is there a difference between being a corporal, non-commissioned officer, or

¹ Hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, e-mail: tothne.gergi.bodor.ernesztina@stud.uni-nke.hu

² A Szentesi 48-as Népkör 1871. szeptember 24-én tartott zászlóavatásán volt látható, hallható először az ott bemutatott új zászlón szereplő jelmondat, amely az átélt és a várható küzdelmekre utalt.

an officer? The answer is certainly not in principle, but there are differences in their duties and responsibilities. This paper examines the most important aspects of the NCO profession and its moral and ethical characteristics, both past and present. The main responsibilities are outlined.

Keywords: profession, NCO (non-commissioned officer), value, competence, virtue

Bevezetés

A jelen altisztjeiről szóló hazai szakirodalom hiányos. Számos publikáció készült a tisztekről, katonai hivatásról, azok értékeiről, erényeiről, azonban az altisztekre vonatkozóan kevés magyar nyelvű anyag érhető el. Nemzetközi szinten jelentősen több, nagyobb volumenű kutatás foglalkozik a tiszthelyettesekkel. Így a tanulmányom azért is fontos, mert az altisztekre és az általuk képviselt értékekre nagyobb figyelmet kell fordítani, ahogy azt akár az Amerikai Egyesült Államokban vagy más NATO-tagállamban teszik.

A jutasi altisztképzés történelmi hagyományai és alapításának 100 éves jubileuma kapcsán számos kutatás zajlott és zajlik jelenleg is. A ma altisztjének értékei, erényei, feladatköre és kompetenciái is olyan jelentőségűek, hogy azokat napjainkban is kutatni érdemes. Jelen tanulmányban ismertetem a jutasi altisztekre vonatkozó kompetenciákat, képességeket, és ezt a jelen altisztképzésével fogom összehasonlítani. Miben változott 100 év alatt az altisztképzés Magyarországon? Vizsgálom a kérdésre adható válaszokat, és feltárom, hogy mely területeket érinti a legmélyebben a változás.

„Gerinc, ami tart, hit, amely támaszt nyújt, múlt, amely erőt ad”³

Leginkább az amerikai hadseregben használják azt a kifejezést, hogy az altiszt/tiszthelyettes a hadsereg gerince. 1921-ben az altisztek kapcsán megfogalmazták: a „hasznavehető hivatásos altiszt kar képezi a hadsereg gerincét”.⁴ Vannak kollégák, akik szerint a fenti gondolat nem helyes, mivel a gerinc szilárd és törhetetlen váz. Nem tudnak azonosulni azzal, hogy az altiszt merev és kevésbé flexibilis katona. Mégis, miért mondhatják, hogy ők a hadsereg gerince? Ha az anatómiát vesszük figyelembe, akkor a gerincnek tartó és stabilizáló szerepe van. Egyrészt statikus feladatot lát el, hiszen a törzs szilárd vázát képezi. Ugyanakkor dinamikus funkciót is betölt, hiszen a törzsmozgások csak általa valósulhatnak meg. Az emberi gerinc kettős S alakú görbülete egyrészt hajlékony, másrészt rendkívül ellenálló még a túlzott terhelésnél is. Ha a szó átvitt vagy legszorosabb értelmezését veszem, akkor ez a jelző tökéletesen illik az altisztekre. Dinamikusak, hiszen mozgatják és irányítják a saját szakaszaikat, rajjaikat, és a hadseregben belül az állományra is hatással vannak. Másrészt az utolsó szálig tartják magukat a veszéllyel szemben. Hihetetlenül szívósak és példamutatók.

³ LÁZIN 2014.

⁴ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL.) Honvédelmi Miniszter (HM) iratai, 6.771/Eln.10-1921., 1921/1211. doboz.

Képesnek kell lenniük kisebb alegységek irányítására is. „Az altisztek rendkívül fontos részei a rendszernek, hiszen összekötő kapcsot jelentenek a tisztek és a legénységi állomány között.”⁵ Ez a szerepkör felelősséget, fegyelmet és megfelelő szakmaiságot vár el tőlük. Hivatásuk iránt elkötelezettek:

„Ha a hadsereget az emberi testhez hasonlítjuk és az agy szerepét a tisztikarnak, a test szerepét a legénységnek juttatjuk, akkor az altisztekre az idegrendszer fontos hivatásának betöltése hárul, hogy az agynak minden akaratát a test legkisebb részecskéjébe átültesse és a test minden érzését, a testet ért belső és külső behatásokat az aggyal közölje.”⁶

A katonai értékek és a hivatástudat tradicionális alapokon nyugszanak, és példaértékűek a társadalom civil tagjai számára is. A klasszikusként emlegetett jogi, papi, orvosi hivatások mellett a közszolgálati feladatot ellátók esetén is nagybetűs hivatásról és hivatástudatról beszélhetünk.

A hivatásról dióhéjban

A *Magyar értelmező kéziszótár* a *hivatás* szóra a következő definíciót adja: „Valamely feladat elvégzése iránt vagy valamely munkakör, pálya, foglalkozás iránt érzett hajlam, vonzódás vagy valamire való rátermettség, elhivatottság.”⁷ Amennyiben lenne saját szótáram, abban ez szerepelne: Olyan tevékenység, küldetés, amelyben megtaláljuk legmélyebb önmagunk, amelynek végzése közben elégedettséget és örömet érzünk, miközben tevékenységünkkel képesek vagyunk pozitív hatással lenni környezetünkre. Amikor önmegvalósításunk másokért teljesedik ki.

Természetesen ennél sokkal mélyebbre ásva több aspektusból is értelmezhető, vallási és világi oldalról megvizsgálva több dolgot lehet figyelembe venni. A latin *vocatio* (elhivatottság, elhívás) szóból ered, bibliai, vallási eredetű fogalom, amely a későbbiekben kapott világi jelentést.

Az ókorban – Szókratész felogása szerint – az válik valódi vezetővé, aki lelkiismereti meggyőződésből más emberek szolgálatával járó vezetőnek szánja magát, akkor a vezetettek szolgálatát a hivatásává kell hogy váljon.

A középkori hivatásfogalom szerint a hivatás az emberi boldogság elérésének az egyik eszköze volt, amelyben az emberi törekvések mellett Istennek is meghatározó szerepe van.⁸

A reformáció időszakában a hivatás fogalmát újragondolták: a boldogság kérdésköre továbbra is központi elem maradt, azonban annak forrását elsősorban Isten elhívásában látták, nem pedig az egyéni törekvésekben:

„Az olyan reformátorok véleménye szerint, mint Luther és Kálvin, a megváltáshoz és a boldogsághoz vezető hivatás nem csupán Isten közvetlen szolgálatával érhető el,

⁵ LÁZIN 2014.

⁶ HL, HM 21.938/Eln.35-1919.

⁷ JUHÁSZ-SZŐKE 1980: 551.

⁸ BODA 2018: 136–138.

hanem közvetett módon is, ha valaki a mindennapi munkája és a családi élete során keresztényi életet él.”⁹

Az Istentől kapott elhívásban végzett munka nem csupán napi nyolc óra feladatellátásban merül ki, hanem az őt szolgáló cselekvéssé válik, etikai, erkölcsi és vallásos dimenziót adva neki. Luther szerint a hivatás nem csupán vallási szolgálatot jelent, hanem minden olyan tevékenységet, amelyet Isten dicsőségére végzünk. Ez magában foglalja a mindennapi munkát, a családi életet és a társadalmi szerepeket is. A boldogság elérését Luther nem a világi javakban vagy a szerzetesi életformában látta, hanem abban, hogy az ember hűségesen teljesíti hivatását, és így Isten akaratát követi. Minden hivatásban szolgálhatunk Istennek, ha a munkánkat szeretettel és odaadással végezzük. A kovács, a szabó vagy a paraszt munkája ugyanolyan értékes Isten előtt, mint az egyházi hivataloké. Isten szorgalmat és hűséget kíván minden hivatásban, mert aki a kicsiny dolgokban hanyag, az hanyag a nagyokban is.¹⁰

„A katona hivatását is férfias szemekkel kell nézni, hogy miért öldököl és akkor be fog bizonyosodni, hogy a katona hivatala egymagában véve isteni hivatal, amely épp oly szükséges és hasznos az emberiségnek, akár az evés, ivás vagy más cselekvés.”¹¹

Napjainkban a fogalmat a foglalkozás köré építik. Azon személyekre vonatkoztatjuk, akik munkájukat elhivatottságból, az alkotás vágyától vezérelve, elhivatottan végzik. A hivatás már nem Isten, hanem a közjó szolgálata.¹²

Kinek mit jelent ma a hivatás? Ahányan vagyunk, annyiféle megfogalmazás létezik:

- „Több mint munka, egy életre szóló küldetés. A hivatás betöltése nemcsak személyes elégedettséget nyújt, hanem lehetőséget ad arra is, hogy pozitív hatással legyünk másokra és a társadalomra.”
- „Nem csupán lenni, hanem létezni. Létezni: azzá lenni, amire teremtettek, a küldetésed megvalósítani; amire képes vagy, megtedd; ami lehetsz, természeted szerint azzá légy. Mindegy, hogy asztalos vagy akár tanító, orvos, pilóta. A munkád lehet a hivatásod, de lehet csupán öncél, valamint alacsonyabb rendű feladatoknak, a vegetáció parancsának kiszolgálója. Az egzisztencia parancsának, a túlélés kötelességének a teljesítése sem mellőzhető, nem egyszerű, és a megoldás megvalósítása sokszor tiszteletet érdemel.”
- „Azonosulni egy foglalkozás szellemiségével, elköteleződve elfogadni szabályait, etikai előírásait, brandjét, és szükség esetén előtérbe helyezni a szervezeti érdeket az egyéniéssel szemben. Hivatástudattal képesek vagyunk nemet mondani a szellemiségétől eltérő cselekedeteknek minden körülmény között. Ha kell, erős akaráttal teljesíteni a hivatásból adódó feladatokat.”
- „A munka elvégzésén túl hozzátenni valamit az élethez. Adni valamit. Értelmet, célt, magasabb szellemiséget találni a munkában. Teremtő módon adni munka révén.”

⁹ BODA 2018: 137.

¹⁰ LUTHER 2014: 520–521.

¹¹ LUTHER 1910: 9.

¹² BODA 2018.

A *hivatás* szót körbeírók¹³ az élet különböző területein dolgoznak, mégis ugyanazon az érzelemfonalon, hatásmechanizmuson keresztül látják a hivatás fogalmát: olyan erkölcsi tevékenységként, amely mély elköteleződéssel jár, és örömforrásként élük meg.

Miben különbözik ez a nézőpont a középkoritól? A választás lehetőségében és saját döntésünkben:

„XI. Pius enciklikája egyesíti magában a korábbi hivatásfogalmak néhány jellemzőjét – a hivatást gyakorló odaadását, belső elköteleződését (azaz a biblikus fogalomban a lelkiséget) és a gyakorlatban való – sikerességet (mint a protestáns fogalomnál) –, és új elemeket is megfogalmaz. Az új elemek közé tartozik az, hogy a hivatás a közjó szolgálata valamilyen társadalmi szerepen keresztül és hogy a hivatásrend egy speciális közösséget alkot a társadalmon belül, amelyre speciális erkölcsi értékek jellemzők.”¹⁴

Ezen hivatásrendek folyamatosan felértékelődnek, amit a társadalomtudomány, a biztonságpolitikai helyzet, a technológiai és a tudományos fejlődés is elősegít:

„A hivatásrendek az egy társadalmi funkciót ellátó szakmát gyakorlókat tömörítik egy csoportba, legyenek akár munkavállalók, akár munkaadók. [...] a társadalomnak szüksége van hivatásrendekre, mivel az állam csak a hivatásrendek közvetítésével képes irányítani a gazdaság és a társadalom működését.”¹⁵

Ilyen hivatásrendekbe tartozók lehetnek például orvosok, egészségügyi dolgozók, katonák, rendőrök, papok, jogászok, ügyvédek, bírók, pedagógusok stb.

A közszolgálati hivatásrend és azon belül a katonai hivatást választók körében a katonai etikai kódex ad iránymutatást a követelmények, elvárások, erkölcsi és etikai értékek tekintetében. Ezek betartása kötelező érvényű mindenki számára.

Az altiszti hivatás és annak értékei

A katonai szerep meghatározó volt, ám konkrét katonai hivatásról Luther Márton *A katonai hivatásról* című írásában olvashatunk:

„A hivatásos katona szolgálata – állományba vétele pillanatától – élete végéig tart. Nyugállományba vonulásakor, az obsit megkapásától, csak az állománykategória, a pályához való kapcsolódás viszonya változik meg: elköszön az aktív pályától.”¹⁶

¹³ Fókuszcsoporthoz interjúknál adott válaszok. 2025. január 21-én beszélgettem a Magyar Honvédség Altiszti Akadémia belső kommunikációs tréningjén az Acélkocka nevű képzés résztvevőivel.

¹⁴ BODA 2018: 140.

¹⁵ BODA 2018: 139–140.

¹⁶ Kovács Imre nyitóbeszéde az MH Budapesti Nyugállományúak Klubja 50. évfordulójának ünnepi közgyűlésén.

„Ha a katona fogalma ma már nem a néhány hetes kiképzés során »előállítható« harctéri harcost jelenti, hanem a magasan és sokoldalúan képzett, s foglalkozását életprogramnak tekintő szakembert, akkor katonának lenni ma foglalkozás vagy hivatás?”¹⁷

Ahhoz, hogy korrekt választ tudjunk adni a fenti kérdésre, többféle aspektusból kell azt megvizsgálunk:

- Milyen anyagi-erkölcsi megbecsülést kap a katona szolgálataiért?
- A hivatástudatot tradicionális értékekkel vagy a mai gyakorlatias értékekkel nézzük?
- A katona mint hivatás besorolható a klasszikus hivatásrendek közé (jogász, orvos, pap)?
- Munkaidő, munkakeret, munkaforma, elköteleződés – ezek mennyire befolyásoló tényezők?
- Milyen szerepet játszanak a speciális katonai értékek a szervezeti integritás fenntartásában? Fontos hinni abban, hogy minden altiszt, aki a Magyar Honvédségben szolgál, hivatásként tekint feladatára. Hivatásukat és a rájuk háruló kötelezettségeket önként vállalják, így a példamutatás alapvető elvárás irányukba. Beosztottjaikról gondoskodnak, fejlesztik egyéniségüket, tisztelik az emberi méltóságot, és erkölcsi nevelőmunkát végeznek.

Felmerül a kérdés: vajon az altiszti hivatástudat önálló ethoszként jelenik meg, vagy csupán a katonai hivatástudat sajátos megnyilvánulási formája?

Nemzetközi kitekintés

A hivatásos katonai szolgálat a legtöbb modern hadseregben nem csupán foglalkozás, hanem önálló hivatás, amelyhez saját értékrend és normarendszer tartozik. A katonai hivatástudat fogalmát Samuel P. Huntington óta a szakirodalom elsősorban a társadalommal szembeni felelősség, a szakmai kompetencia és az erkölcsi önkorlátozás összekapcsolásával írja le. Huntington a hivatást sajátos elhivatottsággként értelmezi, amelynek különlegességét a speciális szaktudás, a felelősségvállalás és a testületi jelleg együttesen adja. E szaktudás megszerzése célzott szakképzés keretében történik, amely során a hivatás gyakorlásához szükséges elméleti és gyakorlati ismeretek elsajátítása mellett a hivatásra nevelés hangsúlyosabb szerepet kap. Snider megfogalmazásában a hivatás lényege nem a bürokratikus engedelmesség, hanem az, hogy a tagjai küldetéstudattal, belső értékek és etika alapján dolgozzanak. Ezekhez szorosan kapcsolódik a szakértelem, a becsület, az áldozat- és a felelősségvállalás, a tisztességes szolgálat és az ezekből következő belső motiváció. Nem konkrétan a hivatástudat kifejezést használja, hanem az *army professiont*. Továbbá felhívja a figyelmet, hogy a katonai hivatás nem állandó, hanem folyamatos reflexiót és önértelmezést igényel.¹⁸

¹⁷ Himmer Péternek 2006-ban, a *Katonai hivatás a XXI. században* című konferencián elhangzott gondolata.

¹⁸ SNIDER 2015: 39–51.

A nemzetközi szakirodalom és a különböző nemzeti doktrínák alapján elmondható, hogy a hadseregek nem választják teljesen külön a katonai és az altiszti hivatástudatot. A katonai ethosz (honvédő elkötelezettség, fegyelem, becsület, önfeláldozás) egységes, minden rendfokozatra érvényes. Az altisztek esetében azonban a hivatástudat specifikus formát ölt: hangsúlyosabb a közvetlen vezetés, a példamutatás és a kiképzési felelősség.

Az Egyesült Államok hadseregében az *army ethic* adja a katonai hivatás közös erkölcsi keretét, amelyet az *ADP 1 – The Army Profession* foglal rendszerbe. Ezen belül az altisztek hivatástudatát az *NCO Creed* és az *NCO Guide* konkretizálja. A 2025-ben kiadott *Enlisted Force Structure (Brown Book)* az amerikai légierő dokumentuma külön fejezetben tárgyalja az *enlisted profession of arms* kérdéskörét, és ezzel az altiszti-legénységi identitást a katonai erkölcs részeként értelmezi.

A brit hadsereg *Values and Standards* című dokumentuma (2015, 2020) egységes értékrendet fogalmaz meg (bátorság, fegyelem, tisztesség, lojalitás, tisztelet és önzetlenség). Az altisztek hivatástudata ebből származik, és a vezetési doktrínákban jelenik meg, ahol az altisztek példamutatása és a katonák kiképzése központi jelentőségű.

A Kanadai Fegyveres Erők 2022-ben adta ki a *CAF Ethos: Trusted to Serve* című dokumentumot, amely a teljes haderőre vonatkozó érték- és normakeretet határozza meg, illetve külön kitér a *non-commissioned members* (NCM) felelősségére, hangsúlyozva a közvetlen vezetés, a gondoskodás és a fegyelmi kultúra fenntartását.

A Bundeswehrben az *Innere Führung* koncepciója adja a hivatás etikai alapját, amely a katonát azon elv mentén határozza meg, hogy ő állampolgár egyenruhában. Az altisztekre nézve ebből az következik, hogy a kiképzésben, a nevelésben és a mindennapi vezetésben rendkívül fontos szerepet töltenek be, de nincs külön altiszti erkölcsi, hivatástudattal kapcsolatos dokumentum.

A NATO *NCO Guidelines* és az *NCO Development Strategy* szövetségi szinten rögzíti az altiszti kar fejlesztési irányait. A dokumentumok az egységes katonai hivatástudat keretében az altiszteket a vezetés, a kiképzés, a szakmai kompetencia és a szövetséges együttműködés letéteményeseinek tekintik.

A jutasi altisztek 1924-ben

A tanulmányom elején már hivatkoztam az altiszti jelmondatra, amelynek tartalmi értelmezése megkérdőjelezhetetlen, és amely méltán mutat példát a jelen és jövő altisztjeinek.

Az 1924. május 20-án kiadott rendelet¹⁹ határozott egy új altisztképző és nevelőintézet felállításáról.

„Kormányzó Úr Ó Főméltósága folyó évi VI/14-én kelt magas elhatározásával hozzájárult ahhoz, hogy a m. kir. honvédség altiszti karában beálló fogyatékok pótlására megfelelő sarjadék altisztképző- és nevelőintézetben neveltessék.”²⁰

¹⁹ Honvédelmi Minisztérium 1924.

²⁰ Honvédelmi Minisztérium 1924.

1924 októberében indult az első képzés a Magyar Királyi Jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelőintézetben, ahol a kiképzendők kezdetben négy, később két évig tanultak. A jutasi iskola az altisztképzés *alma matere*. Húsz év kiemelkedő oktatás és eredményes képzés egy olyan időszakban, amikor a Nemzeti Hadsereg átszervezése és újragondolása prioritást kapott. Az I. világháborút lezáró békekötés és a második világhégés közötti két évtized mély nyomokat hagyott a hadsereg történetében. A világháború tapasztalatait beépítve egy új, jól szervezett, precíz kiképzési tervvel rendelkező, pénzügyileg támogatott és erkölcsileg kifogástalan altisztképzés indult. A növendékek olyan tantárgyakat is tanultak, amelyekkel a mai kiképzendők nem találkozhatnak. A harcászati oktatás mellett szépírási, illetlment, általános pedagógiai ismeretek, csapatpedagógia és vezetőképzés is volt. Az jól érzékelhető, hogy az itt képzett altisztek rendelkeztek azokkal a kompetenciákkal, amelyekkel kiváló vezetőkkel válhattak. Fontos cél volt, hogy a végzett altiszti kar társadalmilag is egyéget alkosson. Egy-egy oktatási intézmény hírneve nagyban függ annak szellemiségétől, eredményeitől, az ott végzettek sikerességétől. Az egykori altisztképző intézetben végzettek számtalan kitüntetéssel büszkélkedhetnek, többen a Magyar Arany Vitézségi Érmét is megkapták. Méltán lehetünk büszkék a jutasi hagyományokra, mert noha szigorúak és néhol kegyetlenek voltak, itt az altiszti hivatás legmagasabb szintjét művelték. A belépni kívánó növendékek felvételi követelményei 1924-ben a következők voltak:

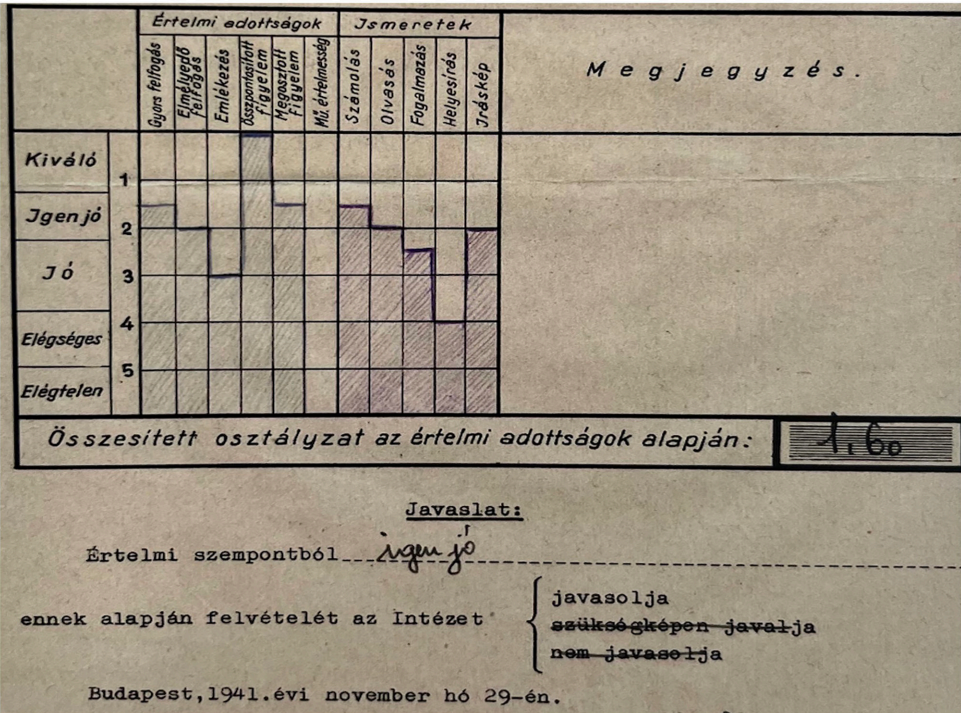
- 14. életévüket betöltötték, de még nem érték el a 18-at;
- 6 elemi vagy 2 polgári iskolai végzettség;
- kifogástalan erkölcsi magaviselet;
- a testi alkalmassági és a felvételi vizsgán megfelel;
- törvényes gyám hozzájárulása, hogy az iskola végeztével 12 év katonai szolgálatot vállal.

A belépni kívánó jelölt leginkább elvárt alaptulajdonságai/kompetenciái 1924-ben:

- szilárd jellem;
- alázat;
- határozottság, vezetői képességek (tudjon parancsolni és követelni);
- kitartás.

„Legyen erős lelkű. A leghevesebb rázkódtatások közepette se veszítse el lelkierejét; válságos pillanatokban és helyzetekben önuralmát tartsa meg, hogy biztosítva legyen az értelem működése; tettereje erőlyesen nyilvánuljon meg.”²¹

²¹ SZABÓ 1935: 76–77.

1. ábra: Képességi grafikon az iskolába felvételre pályázók részére, 1941

Forrás: ILLÉSFALVI 2024: 209

A altiszti utánpótlás kiválasztásának szempontrendszerét jól tükrözi az 1941-ben készült képességi grafikon (1. ábra), amely az M. kir. honvéd Képességvizsgáló Intézet által alkalmazott értékelési elveket mutatja be.

Az altiszti kar feladata 1924-ben:

- önálló alkotómunka saját hatáskörön belül;
- tisztikar helyettesítése;
- szervező, összefogó, összetartó, ellenőrző munka a tisztikar utasításai szerint;
- a tisztikar és a legénységi állomány közötti kapcsolat fenntartása (bizonyos hídszerep);
- a bajtársiasság erejének kialakítása;
- társadalmi egységbe összeforva a polgárság hasonló rétegeiben a honvédség érdekeit képviselve, és az együttműködést a haza érdekében megalapozza.

Hosszúfaludi János őrmester gondolatai hozzák a legközelebb az olvasóhoz, hogy milyen kötelezettségei voltak igazán a jutasi altisztnek:

„Teljesítsd híven kötelességedet, keress módot arra, hogy ennek a tőled várható legnagyobb alapossággal eleget tegyél. Vigyázva őrködj a magad és alárendeltjeid fegyelmére, szítasd

a harcos, bátor szellemet, a kemény helytállást, a legjobb katonatudásod szerint, magyar katonához méltó becsülettel és jókedvvel hazánk és minden magyar boldogságára.”²²

Acélkocka-altisztek 2024-ben

A NATO 2014-ben kiadott ajánlását (*Non-Commissioned Officer Professional Military Education Reference Curriculum*) figyelembe véve 2019-től új alapokra helyezték az altisztképzést. Acélkocka néven nagy létszámú felvételt biztosítottak az altiszti állományba.²³ A képzés helyszíne Szentendre, az Altiszti Akadémia. Az Akadémiára nagy számban érkeznek a polgári életből fiatalok, akik 10 hónapos képzési időszakot követően jutnak el az őrmester rendfokozatig. Az Acélkocka elnevezésű képzésbe becsatlakozhatnak a Magyar Honvédség aktív, szerződéses legénységi állományában szolgáló katonák is. Jelen tanulmány kizárólag a civil életből érkező altisztjelöltek képzésre vonatkozó feltételeket vizsgálja. A képzés elvégzését követően altisztként folytatják tovább katonai szolgálatukat.

A belépni kívánó altisztjelölt felvételi követelményei:

- érettségi bizonyítvány;
- magyar állampolgárság;
- állandó belföldi vagy ideiglenes tartózkodási hely;
- cselekvőképesség;
- alkalmas minősítés megszerzése a Magyar Honvédség fizikai, pszichológiai és egészségügyi vizsgálatán;
- erkölcsi bizonyítvány.

Az Akadémiára érkező jelöltek orientációs beszélgetéseken vesznek részt. A felvételi eljárásban a bizottság törekszik kompetenciaalapú kérdések felvetésére. Az elmúlt öt év tapasztalata alapján azok fejezik be sikeresen a képzést, akik a kognitív, szociális, személyes és a pálya iránti elkötelezettséget célzó kérdésekre olyan válaszokat adnak, amelyek a kiképzők számára értelmezhetők és validak. Ennek megfelelően leginkább azokat a jelölteket keressük, akikben megvannak azon alapkompenciák, amelyekkel nagy valószínűséggel sikeres záróvizsgát tesznek, és azzal őrmesteri rendfokozatot szereznek.

Belépni kívánó jelölt leginkább elvárt alapkompenciái:

- alkalmazkodás, fegyelem;
- szabálykövetés;
- kölcsönös bizalom és segítségnyújtás;
- kommunikációs készség;
- pozitív hozzáállás a tanuláshoz.

²² ILLÉSFALVI 2024: 11.

²³ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény (Hvt.) 19. § (1) bekezdés b) pontja alapján a honvéd altisztjelölt-állomány létszámát 250 főben állapítja meg.

Az altiszti kar feladata napjainkban

Ennek a tanulmánynak a keretei szűkek lennének, ha szeretnénk felsorolni a jelen altisztjeinek feladatait. Sokrétű feladatot látnak el, ami nemcsak abban mutatkozik meg, hogy milyen beosztásban (harcászati, támogató vagy kiszolgáló) dolgoznak, hanem abban is, hogy milyen fegyvernemnél, illetve mely szakcsapatnál szolgálnak.

A legfontosabb mégis az, hogy az altiszt professzionálisan tudja ellátni szakfeladatait, képes legyen a beosztott állományát vezetni, a feladatokat végrehajtani és végrehajtatni.

Ez különbözteti meg a tiszt állománytól, hiszen a tisztek terveznek, stratégiai döntéseket hoznak, míg az altisztek azokat végrehajtják és végrehajtatják. Ők a gyakorlat mesterei.

Mennyiben és miben változtak a követelmények az elmúlt 100 évben? Az életkori behatárolás és az iskolai végzettség. Azonban tudatában kell lennünk annak, hogy 1924-ben, az I. világháborút követő időszakban, az elemi iskola hat osztályának vagy a polgári iskola két osztályának elvégzése már számottevő iskolai végzettségnek minősült. A 20. század későbbi időszakában alapkövetelménnyé váló érettségi bizonyítvány közel azonos elvárást jelent. Az életkor csak egy szám, szokták mondani. Az érettség, a felelősségvállalás, a tudatosság és az erkölcsi tisztaság olyan kompetenciák, amelyeket nem egyértelműen az életkor befolyásol. Márpedig az altiszti beosztáshoz a felsoroltak elengedhetetlenek. Az altiszti hivatás fontossága megnőtt. Vezetői, kiképzői és nevelői feladatokban mutatkozik meg a szerepe.

A név kötelez?

Mi jellemezte a jutasi altiszteket? Mitől váltak méltán híressé vagy éppen hírhedtté? Egyrészt attól a hivatástudattól, amit képviseltek. Szabálykövetés, katonás fellépés, fegyelmélettség. Másrészt „ezek a tiszthelyettesek a fronton inkább meghaltak, de egyetlen egy katonájukat sem hagyták ott. Képesek voltak a lövészárokból kimászni sebesült társaikért. A magyar baka öbennük látta az apját.”²⁴ A jutasi altisztekre jellemző volt a kemény, katonás elvárás, amellyel a jellemformálás és a hagyományos értékek átadása volt a cél. Háborús időszakban kiemelkedtek önfeláldozásukkal és helytállásukkal a haza védelme érdekében. Továbbá ismertek voltak nyers modorukról, néhol kegyetlen bánásmódjukról, a szitkozódásaikról. Két kép, két ellentétes nézet. Egy biztosan elmondható, hogy kiváló munkát végeztek.

A fizikai állóképesség alapvető feltétele volt a képzésnek. Az altisztnek bírnia kellett a hideget, a meleget és a nélkülözést is. A vallási nevelést elsődleges feladatnak tekintették, a vasárnapi istentisztelet kötelező jellegű volt mindenki számára. Az erős hit így nemcsak a jelmondatban, hanem a tettekben is megmutatkozott. A bajtársiasság, a másik támogatása és az egymásért való küzdés összekovácsolta az itt tanult növendékeket.

²⁴ HALMOS 2024.

Az iskolába kizárólag 15–17 éves fiúkat vettek fel. Az 1924-es Pályázati Hirdetmény az altisztnevelés célját a következőképpen határozta meg: „a katonai szolgálat terén gyakorlati és elméleti kiképzés – az általános műveltség terén elméleti kiképzés révén biztos alap megteremtése ahhoz, hogy a növendékekből igen jól használható, derék csapataltisztek váljanak, és idővel a honvédség közigazgatásában mint tisztviselők is alkalmazhatók legyenek. A hazafias és valláserkölcszi alapon való nevelésre különös gond fordítatik.”²⁵

Az Acélkocka-altiszt jellemzői

Vezetők a vezetésben. Életkritikus döntéseket kell hozniuk, és céltudatosan cselekedniük. A közös értékek, az erős kötelék és az együtt átélt megpróbáltatások által válnak eggyé, hogy a legnehezebb körülmények között is helyesen cselekedjenek. Bajtársaknak tekintik egymást. Képesek a tisztek parancsait teljesíteni és beosztottaikat vezetni. Alapvető kötelességük a haza védelme, a nemzet szolgálata akár az év 365 napján. Ahhoz, hogy igazán megértsük, mit is jelent altisztnek lenni, ismerjük meg hitvallásukat:

„Honvéd Altiszt vagyok, Hazám védelmezője!

Erős hittel, erős akarral szolgálom Nemzetem, mert az erős akarat minden akadályt legyőz, erős akarat, csak erős hitből fakad!

Tudatában vagyok, hogy a Hazám iránti elkötelezett szolgálat céljai nagyobbak egyetlen személy érdekeinél. Ha a szolgálat megköveteli, életem áldozom Hazámért.

Altisztként Magyarország és a magyar nemzet, a Honvédség és alárendeltjeim érdekeit a sajátom elé helyezem. Úgy teljesítem a kötelességem, hogy nem gondolok elismerésre és haszonszerzésre.

Bátran szembenézek a szolgálatomból adódó kihívásokkal, veszélyekkel és viszontagságokkal, legyenek azok fizikai, lelki vagy erkölcsi természetűek. Tudatában vagyok, hogy a bátorság adja azt az erőt, amelytől a harci szellem függ.

Személyes bátorságom úgy építem, hogy nap mint nap kiállok azokért az értékekért, melyekről tudom, hogy tisztetreméltóak, és azok szerint cselekszem. Mindig és minden körülmények között lojális vagyok társaimhoz, parancsnokaimhoz és szolgálatom céljaihoz.

Tudatában vagyok, hogy a Nemzet és a Magyar Honvédség számít elkötelezett szolgálatomra. Küzdök minden olyan esemény, eszme és irányvonal ellen, ami kompromittálja Hazámat, a Magyar Honvédséget, bajtársaimat, parancsnokaimat. Szolgálatomat minden időben pártpolitikától függetlenül, a Nemzet egészének javára végzem.

Altisztként hivatásom mestere vagyok. Személyes ambícióimat, tudásomat és időmet arra használom, hogy szakterületemen minél képzetesebb és hatékonyabb legyek. Töreksem a folyamatos fejlődésre, az új eljárások elsajátítására. Az előírásokat, szabályzatokat következetesen betartom és betartatom.

Elfogadom és tiszteltem a magyar és az egyetemes kultúra örökségét, a történelmi múltat, a katonahagyományokat és az ezeket megjelenítő jelképeket.

Soha nem feledem, hogy Hazám védelmezője vagyok, Honvéd Altiszt!”²⁶

²⁵ Honvédelmi Minisztérium 1924.

²⁶ Az altiszt hitvallás az altisztek legfontosabb esküje, amely iránytűként szolgál a pályájuk teljes időtartamára. Lásd BEREK et al. 2019: 8.

Altiszti hivatáselemek, értékek és kompetenciák

Minden hivatás rendelkezik rá jellemző elemekkel. A meghatározó hivatáselemek elsajátításával felhatalmazást kapunk feladatunk ellátására. Ilyen hivatáselem a szakmai elmélet, a társadalmi felelősség, az etikai kódex, a kultúra.²⁷

Boda Mihály szerint a hivatáselemek tekintetében a régi és az új elemek együtt alkotják a modern hivatások olyan fontosabb jellemzőit, mint a belső elköteleződés, a közjó szolgálata valamilyen társadalmi szerep ellátásán keresztül, a monopolisztikus és a közösségi jelleg, a speciális szakmai tudás, illetve speciális erkölcsi és morális értékek.

Ha visszatekintünk az 1924–1945 közötti jutasi altisztképzőre, és összevetjük a napjainkban folyó szentendrei Altiszti Akadémián folyó altisztképzéssel, akkor sok hasonlóságot felfedezhetünk. Az alapértékek, a szakmai tudás megszerzése, a vezetői attitűdök elsajátítása nem sokban különböznek. Ma a végzett őrmestereknek ugyanúgy hivatásuknak kell tekinteniük a katonai szolgálatukat, mint a harmincas években nevelkedetteknek. Ebben nem szabad változnia sem az altiszti, sem a tiszt, sem a katonai hitvallásnak.

A gyakorlati foglalkozások szervezeti levezetése mellett tantárgyi különbözőségek is megmutatkoznak a jutasi altisztjelöltek és a jelenlegi Acélkockában részt vevők képzése között. Az akkori iskolai rendszerben tanulók sokkal mélyebb és sokoldalúbb, a kornak jobban megfelelő elemeket sajátítottak el. A ma altisztjelöltjei az Acélkocka tanfolyamrendszerű képzésében tanulják meg a jelenkor feladataihoz társuló ismeretanyagot.

A legfontosabb altiszti értékeket már a képzés első napján meg kell ismerniük, és ezek mentén szükséges fejlődniük és működniük. Az altiszti hivatás alapját képező értékeket és azok tartalmi elemeit az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat: Altiszti hitvallás, altiszti értékek

Elkötelezettség	A honvéd altiszt Magyarországot, a honvédség és alárendeltjei érdekeit a sajátja elé helyezi. Egyazon elkötelezettség mentén végezze szolgálatát, a szükséges ideig kitarson, és folyamatosan vizsgálja azt, hogy miképpen tud hozzájárulni az erőfeszítéseivel.
Bátorság	A honvéd altiszt szembenéz a kihívásokkal, veszélyekkel és viszontagságokkal, legyenek azok fizikai, lelki vagy erkölcsi természetűek.
Lojalitás	A honvéd altiszt lojális társaihoz, parancsnokaihoz és a katonai szolgálathoz.
Szakértelem	A honvéd altiszt hivatásának mestere. Személyes ambícióit, tudását, idejét arra használja, hogy szakterületén minél képzetesebb és hatékonyabb legyen. Törekszik a folyamatos fejlődésre, az új eljárások elsajátítására.

²⁷ GREENWOOD 1957: 45–55.

Fegyelem	A honvéd altiszt tudja, ahhoz, hogy a Magyar Honvédség sikeresen hajtsa végre feladatait, a benne szolgáló állományok fegyelmeztetnek kell lennie. Ezért minden törvényes parancsot végrehajt és végrehajthat, a szabályokat következetesen betartja és betartatja.
Tisztelet	A honvéd altiszt elfogadja és tiszteli a magyar és az egyetemes kultúra örökségét, a történelmi múltat, a katonahagyományokat és az ezeket megjelenítő jelképeket.

Forrás: a szerző szerkesztése

Kutatásaim során nem találtam olyan egyértelmű irányelvet, amely megfogalmazná az altisztek legfontosabb kompetenciáit. Márpedig azok megléte nélkül nehezen tudunk hivatásunk legjobbjai lenni. A képzés során, reméljük, megtanulják ezeket, de fontos lenne, hogy minél többel már a beérkezéskor rendelkezzenek. Örülünk annak is, ha az igény megvan ezek megtanulására, mivel sajnos kevesekben van meg egyszerre több kompetencia. Az elmúlt öt év tapasztalataira építve, illetve interjúk sokaságával kerestük a választ arra, hogy melyek a jövő altisztjének legfontosabb kompetenciái. A 2. táblázatban az Altishti Akadémia Altisztképző Központ parancsnokának, az Altishti Akadémia parancsnokának és számos kiképzőnek és végzett altisztnek a tapasztalatait gyűjtöttük egy csokorba.

Ezen kompetenciák megléte mellett válhat valaki hiteles és példamutató altisztte. A közel egyéves képzés alatt cél, hogy ezen képességeket megtanulják, elmélyítsék és alkalmazzák. Ha bármelyik képesség hiányzik a leendő altisztből, nem tudja feladatait professzionális módon végezni. Ezért tartjuk fontosnak, hogy olyan elméleti és gyakorlati foglalkozásokon vegyenek részt kiképzendőink, ahol ezeket megszerezhetik és erősíthetik.

2. táblázat: Altisztek alapvető kompetenciái

Feladatorientáltság	Egyértelmű cél és azokhoz köthető feladatok meghatározása, delegálása és ellenőrzése. A feladatok közötti prioritások meghatározása.
Szakmai ismeret	Elméleti tudás és szakmai tapasztalat birtokában van. A munka- és a szervezeti folyamatokat átlátja és azokban magabiztosan tájékozódik.
Vezetői készség, példamutatás	Egysége tevékenységét irányítja, tervezi és ellenőrzi. A feladat ellátásához szükséges erőforrásokat meghatározza, és azok felhasználhatóságát irányítja.
Magabiztosság, terhelhetőség	Saját határainak felismerése. Kiszámítható, a feladatmeghatározás átlátható és egyértelmű. Döntéseiben következetes.
Döntéshozó képesség	A sikeres feladat-végrehajtáshoz szükséges döntéseket átgondolja, meghozza, majd azokat koordinálja.
Felelősségtudat	Az általa meghatározott feladatokért és azok végrehajtásáért, végrehajtatásáért, esetleges megváltoztatásáért – a cél érdekében – vállalja a felelősséget.

Kommunikáció, konfliktuskezelés	Nyílt, őszinte, hiteles kommunikáció szóban és írásban egyaránt. A konfliktushelyzeteket felismeri, és a szervezet érdekeit figyelembe véve hatékonyan megoldja, miközben törekszik az együttműködésre. Kommunikációja határozott, de nem agresszív.
Alkalmazkodóképesség	Rugalmasan alkalmazkodik a folyamatosan változó folyamatokhoz.
Kitartás	Képes legyen hosszabb időn keresztül tevékenykedni egy bizonyos cél érdekében.
Magas stressztűrő képesség	A felmerülő belső és külső problémákat kezeli. Stresszhelyzetben megőrzi érzelmi egyensúlyát, alkalmazkodva az adódó kihívásokhoz.
Rendszerszemlélet	Folyamatokban és rendszerekben való tiszta gondolkodás. Azok összefüggéseinek felismerése, megoldásban gondolkodás.

Forrás: a szerző szerkesztése

Mit ért hivatástudat alatt az a vezető (legmagasabb rendfokozattal rendelkező altiszt), aki a jövő tiszthelyetteseinek képzését irányítja:

„Az altiszti hitvallás inkább egy olyan iránymutatás minden altiszt számára, ami követhető. Olyan értékeket foglal magába, ami hozzájárul ahhoz, hogy az altiszt ne csak egy katona legyen, hanem ízig-vérig katona, aki tudja, érti és képviseli azokat az értékeket, ami segített abban, amivé vált. Ha ezeket el tudja sajátítani, akkor mikor már ránéznek akár a tisztok, akár a beosztottak, akár a civilek, tudják róla, hogy »oh« igen ez ő egy altiszt. Nem véletlenül hangsúlyozom azt a 3 alapvetet (szakmai ismeret, nyelv, fizikai kondíció), ami megadja azt a biztonságot, magabiztosságot (talán enyhe nagyképűséget is), amellyel mind a beosztottak, mind az előjárók, mind pedig akár az ellenséggel szemben is odaállva képesek a céljaikat, feladataikat maximálisan, »elkötelezetten és elhivatottan« végrehajtani.”²⁸

Összegzés

A tanulmány az altiszti (tiszthelyettesi) hivatás múltját és jelenét vizsgálja, középpontban annak erkölcsi-etikai alapjaival és kompetenciáival. Kiindulópontja a Jutasi Altisztképző történelmi öröksége és jelmondata („Erős hit, erős akarat”), amely máig meghatározza az altisztok erkölcsi alapját. A jutasi képzés (1924–1945) magas szintű, karakterformáló nevelést adott (fegyelem, vallásos-erkölcsi alapok, vezetővé nevelés) a tiszthelyetteseknek. A ma altisztjei az Acélkocka-rendszer – a NATO és az MH által meghatározott elvárásokhoz illeszkedve – elsősorban kompetenciaalapú képzéssel készíti fel a jövő őrmestereit. A nemzetközi kitekintés (az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Kanada, Németország, NATO) azt mutatja, hogy az altiszti hivatástudat

²⁸ Zsirus Tamás Ferenc főtörzszászlóssal készült interjú 2024. december 18-án.

a közös katonai hivatástudat része; sajátossága a közvetlen vezetés, a példamutatás és a kiképzési felelősség.

A tanulmány rendszerezi a jelenkori altiszti értékeket és azon alapkompéten-
ciákat, amelyek elengedhetetlenek egy kiváló, feladatát hivatásként megélt altiszt
számára. Habár száz év alatt a bemeneti feltételek és módszerek változtak, a hivatás
lényege nem – az altiszt ma is a hadsereg gerince: a gyakorlat mestere, aki értékeivel
és kompetenciáival példát ad, és biztosítja a csapatok napi működésének minőségét.
A gyakorlatorientáltság, az irányítás és a vezetés mesterei. Hiszem, hogy az ő fel-
adatuk és küldetésük fontossága teret ad annak, hogy a jövőben szélesebb körben is
foglalkozzanak velük, mélyebben megismerjük az altiszteket és az ő szemléletüket.

Felhasznált irodalom

- BALÁZS Géza (2018): A jutasi őrmester. Hadtörténeti-etimológiai nyomozás. *Magyar Nyelvőr*, 142(1), 98–100. Online: <http://nyelvor.c3.hu/period/1421/142108.pdf>
- BEREK Zsolt et al. (2019): *Acélkocka. Pályakezdő altisztek kézikönyve*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- BODA Mihály (2007): A hivatáselméletek és a katonai hivatás. *Hadtudomány*, 17(1), 3–16.
- BODA Mihály (2018): A hivatás és a katonai hivatás története és elemei. *Hadtudomány*, 28(3–4), 135–155. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.3-4.135>
- FÖLDESI Ferenc (2024): *Erős hit – erős akarat. Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelőintézet 1924–1944*. Veszprém: Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány.
- GREENWOOD, Ernest (1957): *Attributes of a Profession*. Oxford: Oxford University Press.
- HALMOS B. Ágnes (2024): A Jutas altisztek legendája. *Honvédelem.hu*, 2024. április 20. Online: <https://honvedelem.hu/magazin/a-jutasi-altisztek-legendaja.html>
- Honvédelmi Minisztérium (1924): HM 8773/el.n.1-1924. számú rendelet. Budapest.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1957): *A katona és az állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és a politikája*. Budapest: Zrínyi Kiadó – Atlanti Kiadó.
- ILLÉSFALVI Péter (2024): *Jutas 100. Száz arckép a jutasi altisztképzőből*. Budapest: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Zrínyi.
- JUHÁSZ József – SZŐKE István (1980): *Magyar értelmező kéziszótár I–II*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- LÁZIN Miklós András (2014): Gerinc, ami tart, hit, amely támaszt nyújt, múlt, amely erőt ad. *Magyar Hírlap*, 2014. július 24. Online: https://magyarhirlap.hu/belfold/Gerinc_ami_tart_hit_amely_tamaszt_nyujt_mult_amely_erot_ad
- LUTHER Márton (1910): A katonai hivatásról. In MASZNYIK Endre (szerk.): *Luther Márton művei*. 5. kötet. Pozsony: Wigand F. K. Könyvnyomdája, 6–7.
- LUTHER Márton (2014): *Luther válogatott művei. Asztali beszélgetések*. Fordította: Márton László. Budapest: Luther Kiadó.
- MARTINKÓ József (1999): A magyar katonai altisztképzés története 1856–1928 között. *Hadtudományi Tájékoztató*, (6), 24–25.
- SÁRI Szabolcs (2019) Kulcskompetenciák, pályakezdő tisztek. *Hadtudományi Szemle*, 12(2), 149–158. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2019.2.11>

SNIDER, Don M. (2015): Will Army 2025 be a Military Profession? *Parameters*, 45(4), 39–51. Online: <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2985>
SZABÓ Sándor (1935): Az altiszt, mint előjáró. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 2(7), 76–77.

Jogi forrás

2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről

Levéltári források

Hadtörténelmi Levéltár (HL), Honvédelmi Minisztérium iratai (HM):
HM 21.938/Eln.35-1919.
HM 6.771/Eln.10-1921., 1921/1211. doboz.
HM 8773/Eln.1-1924.

Tartalom

ZOLTÁN JOBBÁGY: Kautilya's Arthashastra, Hybrid Warfare and the Fractal Nature of Military Thinking	5
LÓRÁNT SZABOLCS: Mesterséges intelligencia és legitim autoritás a modern hadviselésben	19
M. TAKÁCS PÉTER: A 21. század eleji háborús dinamikát befolyásoló tényezők	37
TRAPP LÁSZLÓ: A Magyar Honvédség létesítményeinek fegyveres védelmét ellátó önkéntes védelmi tartalékos állomány intézkedéstaktikai felkészítése, valamint annak tapasztalatai	53
BARTOS MÓNIKA: Béke vagy békétlenség	67
FÁRI LÁSZLÓ MÁRTON: Fenyegetés és elrettentés, különös tekintettel a kommunikációra az ókorban	95
GREGÓCZKI GERGŐ: Törökország védelmi iparának fejlődése az Oszmán Birodalom végnapjaitól a 20. század végéig	105
DIKÁ CZ CSABA: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg – terrrorszervezetből nemzeti haderő?	123
SEPRÉNYI PATRIK: Az új technológiák problematikájának megjelenése a NATO biztonságfelfogásában	139
SOLYMOSI LORÁND: Globalizációs paradigmák ütközése a 21. században	155
BURÁNY JUDIT: A katonai jelzések rendszerezése – 2. rész	169
GERGI ERNA: „Erős hit, erős akarat”	207